

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ
ТА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

**«НАУКОВИЙ ПОГЛЯД МОЛОДІ: КЛЮЧОВІ
ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЕТАПУ
РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВІТЧИЗНЯНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА»**

—❖—
23 листопада 2023 року

м.Київ

Рекомендовано Вченою радою юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
(протокол № 4 від 23. 11. 2023 р.)

Редакційна колегія:

Арсентьєва О.С., проф., к.ю.н.
Шаповалова О.В., проф., д.ю.н.
Івчук Ю. Ю., проф., д.ю.н.
Котова Л. В., проф., к.ю.н.
Татаренко Г.В., проф., к.ю.н.
Капліна Г.А., доц., к.ю.н.
Жолудєва В. І., доц. к.ю.н.

Науковий погляд молоді: ключові питання сучасного етапу реформування системи вітчизняного законодавства: Матеріали Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих науковців. м. Київ, 23 листопада 2023 р. / За ред. проф. Івчук Ю.Ю. – Київ: вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2023. – 230 с.

Мета конференції - обговорення актуальних проблем сучасності, розвиток світогляду студентської молоді у правовій науці, її ціннісних орієнтацій та активної громадянської позиції в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України.

Друкується в авторській редакції

С Е К Ц І Я І

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ

ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПОДАЛАННЯ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ

Черенкова Маргарита,
студентка 4 курсу спеціальності 081 - "Право"
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Котова Любов
к.ю.н., професорка, в.о. завідуючого кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

***Анотація.** Судова аргументація існує як елемент правозастосовної діяльності, у зв'язку з цим посилення ролі дослідницької аргументації є дуже важливим у різних видах судочинства нашої держави. Проблеми усунення прогалин у законодавстві дуже часто пов'язані з проблемами сучасного стану судової системи. За роки української незалежності події у політичному та економічному врядуванні фактично спричинили зміни в суспільно-політичному житті, зокрема змінилося використання як законодавчої, так і правозастосовної складової на основі якісних нових підходів. Судова аргументація також не обійшлася без суттєвих вдосконалень. Побудова та функціонування сучасної системи судоустрою, наповнюється все новими можливими змінами, що характеризується новим суттєвим змістом. Основною причиною такого піднесення є адаптація національного законодавства до європейських норм і стандартів.*

***Ключові слова:** аналогія, законодавчі прогалини, правове регулювання, судова аргументація, судова практика.*

Вступ. Згідно з пунктом 1 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [1]. Саме зазначена правова норма виступає чинником розвитку та вдосконалення в національному правовому полі судової аргументації при вирішенні будь-яких питань, в тому числі пов'язаних з усуненням законодавчих прогалин. Важливим з цієї точки зору, на нашу думку, є дотримання обґрунтованості щодо практики ЄСПЛ.

В юридичній літературі дослідженню питання подолання прогалин у законодавстві присвячено низку праць науковців, таких як В. С. Бігун, О. А. Назаренко, В. І. Кістяник, К. Дебесу, А. Ешету та ін. Водночас, ці вчені не розглядали це питання через призму застосування судової аргументації.

Тому, ***метою статті*** – є аналіз судової аргументації як необхідного інструменту подолання законодавчих прогалин, як в романо-германської, так і в англо-саксонській правових системах. Дослідження витоків появи проблем усунення прогалин у національному законодавстві та надання рекомендацій щодо способів їх усунення.

Норми судової аргументації повинні вивчатися через дослідження новітніх підходів до реалізації усунення законодавчих прогалин. Посилення ролі дослідницької аргументації є дуже важливим у різних видах судочинства нашої держави. Фактично це може набувати обставин, за яких вирішення справи по суті є неможливим без залучення відповідних науковців чи групи інших співробітників, оскільки теоретичні особливості використання норм судової аргументації завжди

знаходять своє відображення лише під час прийняття обґрунтованого, законного та справедливого судового рішення.

Також важливою характерною ознакою норм судової аргументації є дотримання конкретних правових цінностей суспільства під час правозастосовного процесу. Зокрема суттєву роль відіграє в цьому аспекті мета глибокого та закономірного підходу до ситуації, що склалася. Таке осмислення завжди знаходить своє відображення під час аргументації суддею судового рішення. Використовуючи правову та законодавчу аналогію, суддя повинен вміти застосовувати інші способи та засоби юридичного аргументування, оскільки від його правової позиції залежить доля особи. Посилаючись на норми судової аргументації, суддя повинен вибирати той шлях, який буде враховувати обставини справи і дотримання загальних принципів та свобод людини і громадянина.

Зроблений аналіз судової практики підтверджує певну неврегульованість на законодавчому рівні деяких питань щодо механізму подолання законодавчих прогалин шляхом посилення на норми судової аргументації і правових наслідків, недостатню розробленість положень відносно характеристики окремих обставин, за яких можливо застосовувати способи усунення законодавчих прогалин, а також відповідну складність вибору тієї обставини, яка може спрацювати в тій чи іншій ситуації правового характеру. Зазначені вищенаведені причини можуть спричинити відповідні труднощі, які вже потім можуть призвести до небачених наслідків, а саме неправильного застосування правових норм та загальних принципів, прийняття незаконного процесуального рішення, а також інших дій процесуального характеру, що можуть обмежувати законні права та інтереси аргументованих позицій суб'єктів судового провадження.

Варто також зауважити, що відповідно до абзацу 1 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з підстави незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору» [2]. Тож судді дуже обережно відносяться до правильності аргументування власної точки зору в судовому рішенні, оскільки це впливає на їхню загальну підтримку та довіру.

Для вирішення проблем, що пов'язані з подоланням законодавчих прогалин, пропонується, на нашу думку, загальний комплекс способів, що орієнтовані загалом на норми судової аргументації. Зокрема, можна назвати такі: а) логічні (базуються на характеристиках обставин справи та дозволяють на основі міркувань та критичного мислення знайти не зовсім вдаль прогалину в законодавстві за допомогою логічних законів); б) індуктивні (передбачають з'ясування досить схожих правових ситуацій, в яких регулюються суміжні правовідносини і їх чітке співставлення між собою); в) дедуктивні (застосовуються для формулювання аргументованих висновків під час вирішення будь-якого проблемного питання, що виникає під час процедури розгляду справи в будь-якому виді судочинства); г) герменевтичні (виявляють цілісний зв'язок між конкретними юридичними фактами та чинниками формування суспільних правовідносин).

Отже, подібні запропоновані способи зазвичай покликані додати більш правотворчої ефективності для того, щоб якісно усунути недоліки в сучасному законодавстві, чітко забезпечити справедливий і неупереджений розгляд справи та аргументування в ній різних точок зору, як наслідок, підвищити рівень довіри до суду у звичайного українського населення, а також виявити стрімкий розвиток судової аргументації в цілому.

Треба сказати, що судова аргументація є важливим аспектом під час реалізації правових положень теорії доказування, оскільки за допомогою рішень суду можна досягти бажаного та компромісного результату для всіх учасників судового процесу. Питання запозичення актуального та сучасного досвіду судової аргументації від наших європейських партнерів є дуже актуальним предметом дослідження як серед вітчизняних, так і зарубіжних представників у сфері юриспруденції. Тож зараз це є нагальним питанням розвитку юридичного аргументування в Україні, що потребує нових детальних досліджень, оскільки на сучасному етапі розвитку демократичної та правової держави триває процес впровадження новітніх засобів і способів аргументації.

На шляху до євроінтеграції було пройдено чимало випробувань у контексті проведення судових реформ, щоб адаптувати національне законодавство до вимог сталого розвитку. Зокрема, важливим аспектом у цьому розумінні є прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» [3]. У ньому були зазначені цілі спектри покращених національних стандартів у сфері судочинства та вимоги до приведення судоустрою в чітке правове поле.

Слід підкреслити значну увагу на тому, що судова аргументація дотримується загальних принципів права під час реалізації процесу правотворчості, оскільки таке досягнення може бути не лише у виокремленні юридичних підходів до матеріалів справи, але й у правильній побудові способів теоретичної аргументації, яка буде відображатися під час складання судом елементів судового рішення.

Переїдімо безпосередньо до порівняльного аналізу систем судової аргументації романо-германської та англосаксонської правових сімей. Вони звісно мають свої певні відмінності, оскільки вбачався вплив різних факторів, що складався в процесі розвитку права у відповідних країнах Європи.

У першу чергу, важливою складовою судової аргументації, що відрізняє романо-германську та англосаксонську правові сім'ї, є встановлений законодавством порядок вивчення доказів. В англосаксонській правовій сім'ї, як ми вже знаємо, існують власні правила в теорії доказування, що зібрані в окремий кодифікований акт щодо доказів. У романо-германській системі доказування не передбачено створення окремого закону щодо правил дослідження та аналізу доказів. Як зазначають відомі правники з Ефіопії К. Дебесу та А. Ешту: «в англосаксонській системі права найбільшої ваги та значення мають усні показання сторін та їхніх свідків, а в системі континентального права, як у країнах Франції та Німеччині зокрема, зосереджено акцент на письмових доказах, включаючи нотаріально засвідчені записи про всі види угод, письмові формальності, реєстрацію тощо» [4]. Це говорить про те, що відмінності в розумінні значення досвіду судової аргументації є досить вагомими і кожна сторона має свою розгалужену систему доказування. Наша країна, знаходиться в рамках правового поля з боку романо-германської правової системи, створюючи відповідну ідентичність. Тому для нас першочерговим джерелом є правові положення нормативно-правових актів, що містять юридичну силу.

Можна також сказати, що наведення власних і чітких аргументів у процесі судової аргументації є важливою складовою володіння правовими нормами тлумачення, оскільки тлумачення та теорія аргументації мають взаємний вплив одна на одну, що базується безпосередньо на принципах верховенства права, законності та обґрунтованості. Законодавець не може охопити юридичні факти, які потребують чіткого правового регулювання, тому в контексті досвіду судової аргументації важливим є спосіб розв'язання справи судом, що полягає в цілому комплексі засобів та методів, які застосовуються.

Одним з таких способів є усунення прогалин у законодавстві, що може послугувати нам сучасним досвідом судової аргументації з Європи, оскільки воно є складовою частиною аргументації судом своєї точки зору щодо цієї чи іншої категорії справ. Тому даний підтекст буде визначати достатність та обґрунтованість судового рішення.

Заповнення прогалин у законодавстві є дуже вагомим та найбільш поширеним елементом системи романо-германського права. Відносно даний процес зазвичай може бути реалізований лише тоді, коли відсутнє правове регулювання щодо тієї чи іншої ситуації правового або соціального характеру спрямованості. Головною причиною цієї неточності зазвичай є поступова зміна та розвиток суспільних відносин між людьми. Доречною є практика досвіду Федерального Конституційного Суду Німеччини з цього питання. Як зазначає цей суд в своєму рішенні: «Потреба забезпечення такої гарантії, як “заповнення прогалин у законодавстві”, є з огляду на те, що існують нові загрози вільному розвитку особистості, які здебільшого виникають у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу» [5]. Відповідно до цього положення, система судоустрою Німеччини ґрунтує свою увагу на прийнятті чесного та цілком обґрунтованого судового рішення, враховуючи положення аргументації дій учасників судового провадження, оскільки явище виникнення прогалин в законодавстві кожної країни є неминучим та цілком нормальним з точки зору правового регулювання.

Проблемним питанням щодо застосування досвіду судової аргументації є усунення прогалин у законодавстві тоді, коли неможливо врегулювати дане питання за допомогою правових норм. Але одним зі способів та засобів вирішення цього проблемного аспекту є запозичення досвіду із прецедентної системи судових рішень, тобто цілковите використання призьми судових рішень як механізм правового регулювання. Як приклад можна навести Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», де зазначається, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини як джерело права [6]. Тобто, на сьогоднішній час, незважаючи на обставини, можна помітити, що для розвитку судової аргументації, судді зазвичай звертаються до процесуальних рішень даної інстанції.

Найбільш вагому роль у процесі сучасного досвіду судової аргументації відіграє практика прийняття рішень Високим судом Великої Британії. При прийнятті законного, обґрунтованого судового рішення, а також опираючись на прецедент, який мав місце в цьому разі, судді можуть використовувати основні логічні інструменти. У цьому аспекті важливою є думка Н. Ленц, яка виділяє такі основні інструменти, відповідно до яких судді Великої Британії приймають рішення: «а) дедуктивне міркування; б) індуктивне обґрунтування за допомогою узагальнення; в) індуктивне міркування за аналогією» [7]. За допомогою таких методів, суддя формує та обґрунтовує рішення, спираючись на матеріал справи, що поданий в прецеденті.

Ці методи судової аргументації зазвичай побудовані за принципом узагальнення судової практики відповідної справи з метою подальшого з'ясування правових питань. У цьому випадку на підставі обставини справи може бути виведений основний підсумок із чітким обсягом висновків, тобто застосовується поняття «суд права». Саме з точки розуміння цього суду може відбуватися певне переосмислення положень та функцій правової норми з різних точок зору судової аргументації, що підкріплюється відповідним змістовним доказом.

Висновки. Отже, проаналізувавши дану тему, можна зробити висновки. Проблеми усунення прогалин у законодавстві дуже часто пов'язані з проблемами сучасного стану судової системи. Вони мають різну спрямованість, яка виявляється в певній нерегульованості на законодавчому рівні деяких питань щодо механізму подолання законодавчих прогалин шляхом посилення на норми судової аргументації і правових наслідків, недостатньої розробленості положень відносно характеристики окремих обставин, за яких можливо застосовувати способи усунення законодавчих прогалин, а також відповідна складність вибору тієї обставини, яка може спрацювати в тій чи іншій ситуації правового характеру. Проблематична складова потребує подальших нових досліджень теорії та практики в судовій аргументації. Думка відносно сучасного досвіду судової аргументації під час подолання законодавчих прогалин у законодавстві країн Європейського Союзу підштовхує нашу державу на досить позитивний вектор розвитку новітніх змін, незважаючи на сьогоднішній час та обставини.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р., ратифікована 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>;
3. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> ;
4. Debesu K., Eshetu A. *Evidence in civil and common law legal systems*. URL: <https://www.abyssinialaw.com/study-on-line/382-evidence-law/7362-evidence-in-civil-and-common-law-legal-systems> ;
5. Headnotes to the Judgment of the First Senate of 15 December 1999. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/1999/12/rs19991215_1bvr065396en.html;
6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> ;

7. Lenz N. Use Logic to Win Arguments: A Primer for Lawyers. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2019. URL: <https://www.lexblog.com/2019/08/16/use-logic-to-win-arguments-a-primer-for-lawyers/>

Annotation. *Judicial argumentation exists as an element of law enforcement, and therefore, strengthening the role of research argumentation is very important in various types of legal proceedings in our country. The problems of eliminating gaps in legislation are often related to the problems of the current state of the judicial system. During the years of Ukrainian independence, events in political and economic governance have actually led to changes in social and political life, in particular, the use of both legislative and law enforcement components has changed based on qualitative new approaches. Court argumentation has also undergone significant improvements. The construction and functioning of the modern judicial system is filled with new possible changes, characterized by a new substantive content. The main reason for this development is the adaptation of national legislation to European norms and standards.*

Keywords: *analogy, legislative gaps, legal regulation, judicial reasoning, judicial practice.*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

*Донченко Анастасія,
студентка 2 курсу, спеціальність 081 «Право»
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: Муртіщева А.О.,
доцентка, кандидатка юридичних наук
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Анотація. *У науковій публікації здійснено загальнотеоретичний аналіз факторів децентралізації влади. Наголошено на важливості реформування системи управління та передачі повноважень на місцевий рівень задля зміцнення прозорості та ефективності державних структур. Висвітлено практичні аспекти впровадження децентралізації як ключового інструменту у боротьбі з корупцією, а також вказано на досягнення позитивних соціально-економічних змін через цей підхід до управління.*

Ключові слова: *місцеве самоврядування, територіальна організація влади, децентралізація влади, реформування, корупція.*

Аналіз міжнародних рейтингів (зокрема, рейтингу «Індекс сприйняття корупції» – Corruption Perceptions Index (CPI)) вказує на важливу тенденцію, а саме – країни, що є економічно розвиненими, мають значно нижчий рівень корупції, порівняно з країнами, де економічний розвиток менше виражений. Міжнародні експерти наголошують, що досягнення цього результату не обмежується лише впровадженням обов'язкових правових норм та суворої кримінальної відповідальності за корупційні діяння. Додатковою ключовою складовою є застосування заходів для запобігання корупції, зокрема, створення умов, які ускладнюють можливість розвитку корупційних схем у державних органах та органах місцевого самоврядування.

Україна, будучи свідомою до цих викликів, розпочала проведення системних реформ, у тому числі спрямованих на боротьбу з поширенням корупції в країні, яка ще залишається структурною проблемою та складною системною аномалією в державному апараті. Необхідно зазначити, що наша держава також продовжує роботу над виконанням завдання щодо реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Ця важлива реформа, почала реалізовуватися з 2014 року та проводиться за принципом децентралізації владних повноважень. Від її ефективності залежать і якісні зміни у всіх сферах життєдіяльності. В листопаді 2023 року Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури презентувало Дорожню карту реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. В презентації зазначається, що завершальним етапом реформи має стати закріплення досягнень децентралізації в Основному законі [1].

Підтримуємо позицію вчених, таких як Г. Арікан, Р. Фісман і Р. Гатті, в аспекті того, що децентралізація може сприяти зменшенню рівня корупції [2, с. 190, с. 192], [3, с. 325, с. 334]. Так, Г. Арікан показує, що фіскальна децентралізація призводить до зниження рівня корупції. Вчений цей теоретичний результат перевіряє та доводить за допомогою набору даних, які існують у різних країнах. Також імперичні результати вказують на такі рушійні сили, які сприяють зменшенню рівня корупції: свобода преси (наявність вільних та незалежних ЗМІ може сприяти виявленню та розкриттю випадків корупції, а також створювати обстановку публічного контролю); освіта (вищий рівень освіти може сприяти формуванню правосвідомості); відкритість економіки (більша конкуренція та ефективність управління ресурсами); ВВП на душу населення (високий рівень доходів може створювати умови для економічного розвитку та зменшення мотивації для здійснення корупційних дій). Важливо відзначити, що в економічній системі з меншою кількістю корупційних проявів, децентралізація може сприяти створенню сприятливого середовища для динамічного економічного зростання.

За висловом А. Волошенка та Т. Ковальчук «системну корупцію неможливо подолати виключно шляхом застосування суворих санкцій та покарань. Рівнозначною важливістю виявляється активна законодавча та профілактична діяльність у цьому напрямку. Нові антикорупційні структури, створені останнім часом, часто не зосереджують свою увагу на викоріненні корупції в коренях, а в кращому випадку обмежуються боротьбою з її наслідками в країні» [4]. Отже, для успішної боротьби з системною корупцією необхідним є гармонійне поєднання превентивних заходів та ефективних методів подолання цього явища на основі впровадження антикорупційних регуляторів і технологій в країні. Це варто забезпечити відповідно до законодавчо встановлених норм і правил, а не залишати місце для корупційних маніпуляцій та пріоритетів.

«Децентралізовані країни мають менше корупції на місцях», – зазначає спеціальний посланник Німеччини з питань реформ в Україні [5]. Децентралізація є важливим аспектом реформ і має великий потенціал для зменшення рівня корупції в країні. Децентралізація передбачає делегування певних функцій та повноважень з центрального рівня влади на місцевий рівень, що забезпечує більшу автономію місцевих органів влади у вирішенні питань місцевого значення.

Заступниця міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України Олександра Азархіна зазначила основні завдання децентралізації на 2024 рік [1]:

1. Регулювання питань адміністративно-територіального устрою, що включає в себе впровадження Закону про порядок вирішення певних питань адміністративно-територіального устрою України. Також важлива імплементація закону, який визначає порядок формування територіальних громад та їх адміністративних центрів.

2. Реформа місцевих державних адміністрацій у префектурний тип.

3. Відновлення діяльності органів місцевого самоврядування на деокупованих територіях передбачає розроблення закону про особливості відновлення публічної влади на цих територіях.

4. Розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади за принципом субсидіарності включає в себе визначення засад цього розмежування та розроблення відповідного закону. Також розглядається децентралізація повноважень з надання адміністративних послуг.

5. Посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування передбачає удосконалення механізму зарахування податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів та інші законодавчі заходи.

6. Формування професійної конкурентної служби в органах місцевого самоврядування включає в себе імплементацію Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування» в цих органах.

7. Залучення громадян до управлінських рішень на місцях є окремим аспектом реформи.

8. Посилення інституційної спроможності асоціацій органів місцевого самоврядування передбачає прийняття та імплементацію закону, що знімає обмеження органів місцевого самоврядування у членстві у всеукраїнських асоціаціях.

9. Закріплення результатів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Конституції України після скасування воєнного стану включає в себе розробку відповідних законів, таких як Муніципальний кодекс України або нова редакція Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», закон «Про префекта» та внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України для закріплення фінансових ресурсів для оновлених повноважень органів місцевого самоврядування. Також передбачає розробку закону «Про адміністративно-територіальний устрій України».

На нашу думку, саме муніципальна реформа сприяє створенню більш прозорих та відкритих механізмів управління ресурсами та бюджетними коштами на місцевому рівні. Місцеві органи влади стають більш відповідальними перед громадянами і підлягають більшому громадському контролю, що зменшує можливість зловживань та корупції.

Зазначимо, що питання про взаємодію держави та місцевого самоврядування як складових публічної влади виникло і стало активно обговорюватися ще в політико-правовому дискурсі з середини XIX століття. Відомий французький філософ Алексі де Токвіль розглядав самоврядні громади та громадянські асоціації як інструменти реалізації природних прав суспільства, у протиставленні бюрократизму, що властивий державному управлінню. Він виділяв чотири гілки публічної влади на відміну від загальноприйнятих трьох, додавши до них так звану "муніципальну" гілку [6].

Вважаємо, що питання взаємодії держави та місцевого самоврядування також є актуальним і для сучасних держав, зокрема, України. Так, В. Гройсман наголошує, що «державна, віддаючи повноваження місцевим органам управління, не втрачає свого центрального значення, а навпаки отримує можливість вибудовування більш стрункого й ефективного організму соціального управління» [7, с. 29].

До початку реформи децентралізації в Україні у 2014 році, Україна могла бути охарактеризована як централізована держава зі значними концентраціями влади та ресурсів на центральному рівні, з диспропорціями регіонального розвитку та незадовільним рівнем надання публічних послуг. А саме з 2014 р. суб'єктами політичного процесу був визначений порядок реалізації реформи децентралізації в рамках Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [8].

Реалізація зазначеної Концепції включала в себе одночасну реалізацію численних системних змін. Серед них, спеціальний акцент робився на забезпеченні можливості оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади щодо надання публічних послуг відповідно до принципу субсидіарності. Крім того, передбачалася оптимізація територіальної структури державних органів та заходи для стимулювання місцевого економічного розвитку.

Також Верховною Радою України було внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів та прийнято серію законів, у тому числі, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Зокрема, цей закон дав об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) право на прямі міжбюджетні відносини, розширив спектр податків та визначив частку доходів, що спрямовується до місцевих бюджетів. Само визначення територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування та їх право на об'єднання закріплено в статті 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Також були впроваджені нові механізми перерозподілу коштів, необхідні ОТГ для забезпечення їхньої здатності надавати громадські послуги та сприяти місцевому розвитку [9]. Саме ці механізми, на нашу думку, не тільки впливають на позитивний розвиток громади, а ще є механізмами запобігання розвитку корупції. Аналіз емпіричних досліджень і порівнянь між різними країнами підтверджує зазначений висновок. Вченими було встановлено, що існує зв'язок між ступенем децентралізації управління та рівнем корупції. У контексті цього висновку «децентралізація» вказує на те, що чим більше рішень та видатків приймається на рівні місцевого управління, тим менше корупції спостерігається [10, с. 6, с. 9]. Вважаємо, що це пояснюється тим, що в більш децентралізованій системі управління влада та контроль розподілені на більшу кількість рівнів та структурних підрозділів, що ускладнює можливість корупційних дій. Вищий

рівень децентралізації може означати більшу відкритість та прозорість у владних процесах, а також збільшення впливу громадян на прийняття рішень. Якщо ви розподіляєте владу щодо розпорядження бюджетними коштами, це також зменшує можливості для корупції. Виявити корупцію на рівні місцевих органів легше, ніж національному, де діють впливові гравці. Звісно, децентралізація не призведе до повного усунення корупції, але вона полегшить контроль і боротьбу з цим явищем. Отже, децентралізація може бути одним із інструментів для боротьби з корупцією та підвищення якості управління в країні.

Всі ці системні зміни, які ми спостерігаємо в країні, неодмінно сприяють підвищенню прозорості та підзвітності місцевого самоврядування, а також підвищують залученість громадян до місцевого управління. Не можна не зазначити, що децентралізація спрощує контроль за корупційними практиками. В децентралізованих системах менше посередників між громадянами та ресурсами (наприклад, бюджетними коштами), що зменшує можливість корупційних дій.

З погляду публічного управління реформа децентралізації мала на меті поліпшення процедури прийняття рішень та підвищити якість наданих послуг. Крім того, вона стимулює муніципальних службовців до більш відповідального виконання своїх обов'язків. Місцеві органи можуть бути більш ефективними та здатними забезпечити швидкий доступ до послуг та ресурсів, без необхідності звертатися до багатьох інстанцій.

Також, децентралізація сприяє зменшенню рівня корупції з огляду на те, що органи місцевого самоврядування краще, ніж централізовані владні інституції, розуміють потреби громади та окремих її мешканців. Хоча ми розуміємо, що децентралізація влади є складною системною реформою, що передбачає тривалу цільову трансформацію системи державного управління і поступове впровадження ряду заходів.

Тому, на нашу думку, здійснення процесу децентралізації влади є одним із найуспішніших напрямків реформування влади в Україні. Також протягом декількох років Україна показує позитивну динаміку у світовому «Індексі сприйняття корупції» (ІСК), який складається глобальною антикорупційною організацією Transparency International. За результатами цього рейтингу, який ґрунтується на оцінках підприємців та аналітиків, у 2015 році Україна посідала 130 місце зі 168 позицій [11], у 2020 – отримала вже 117 місце зі 180 країн у списку СРІ [12], а у 2022 році Україна посіла вже 116-ту позицію серед 180 країн світу, що свідчить про поліпшення ситуації з корупцією у країні [13]. Тому не можна не зазначити, що саме реформування та децентралізація влади також є причиною стабільного розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Дорожня карта децентралізації: реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17406> (дата звернення 11.11.2023).
2. Arian G. Fiscal decentralization: A remedy for corruption? // International Tax and Public Finance 11, - 2004. – pp. 175-195.
3. Fisman R., Gatti R. Decentralization and corruption: Evidence across countries // Journal of Public Economics 83. – 2002. - p. 325-345.
4. Волошенко А., Ковальчук Т. Системна корупція: основні різновиди та державні імперативи запобігання і протидії. Банківська справа. 2018. № 3. С. 49–59.
5. Децентралізовані країни мають менше корупції на місцях — спецпосланник Німеччини з питань реформ в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10765>. (дата звернення 11.11.2023).
6. Алексіс де Токвіль. Про демократію в Америці. — К., 1999. — 590 с. URL: <http://litopys.org.ua/tocq/toc.htm> (дата звернення 11.11.2023).
7. Гройсман В. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні [Електронний ресурс] / В. Гройсман // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 2. – С. 26-37. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dums_2015_2_5.pdf
8. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Te> (дата звернення 11.11.2023).
9. Фінансова децентралізація, або що робити з грошима. Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/2045> (дата звернення 11.11.2023).
10. Fisman, Gatti, 1999, Decentralization and corruption: evidence across countries.

11. Індекс сприйняття корупції-2015. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi-2015/> (дата звернення 16.11.2023).
12. Індекс сприйняття корупції-2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-korupsiyi-2020/> (дата звернення 16.11.2023).
13. Індекс сприйняття корупції 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення 11.11.2023).

Abstract. *The article provides a general theoretical analysis of the factors of decentralization of power. The importance of reforming the governance system and transferring powers to the local level to strengthen the transparency and efficiency of government structures is emphasized. The article emphasizes the practical aspects of implementing decentralization as a crucial tool in combating corruption. Additionally, the article discusses the realization of positive socio-economic changes through this governance approach.*

Keywords: *local government, territorial organization of power, decentralization of power, reform, corruption.*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АВТОМАТИЧНОЇ ФІКСАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Дишкант Андрій,
студент 2 курсу спеціальності “Залізничний транспорт”
факультет транспорту і будівництва СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Шаповалова О. В.,**
д.ю.н, професорка, завідувачка кафедри господарського права
юридичного факультету, Почесний професор СНУ ім. В. Даля

Анотація. У статті проаналізовано запровадження системи автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху як вимушений та необхідний крок, з точки зору безпеки дорожнього руху, однак - потребує детального дослідження та значного вдосконалення нормативно-правової бази, та підзаконних актів, що її регулює, а також обов'язкове врахування необхідності дотримання прав та свобод осіб, які передбачено законом і які гарантуються державою всім громадянам. Автоматична фото-відеофіксація порушень ПДР є корисним нововведенням, але з через свою недосконалість та суперечливість в правовому аспекті існування з боку чинного законодавства, що в свою чергу призводить до спірних моментів та багатой кількості позовів до суду. Метою роботи є проведення аналізу існуючої законотворчої системи, що дозволить внести зміни в існуюче законодавство, адже дієвий та справедливий механізм притягнення до адміністративної відповідальності за досліджуваній нами вид правопорушень є одним із ключових засобів удосконалення безпеки дорожнього руху.

Ключові слова: *автоматична фіксація правопорушень; адміністративна відповідальність; провадження у справі про адміністративне правопорушення.*

Постановка проблеми. Актуальність теми пов'язана із впровадженням в Україні відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху які зафіксовані камерами автоматичної фіксації в автоматичному режимі, що дає змогу виключити людський фактор впливу на винесення вироку, щодо правопорушення та правовим механізмом регулювання процедури притягнення осіб до адміністративної відповідальності за такий вид правопорушень, за якого не беруться до уваги конституційні права, принципи та завдання юридичної (адміністративної) відповідальності.

Пропозиції, прохання, вимоги та невблаганна статистика скоєння ДТП – це все, що підштовхнуло існуючу владу країни до впровадження автоматичної фіксації порушень ПДР на дорогах України, адже саме таке не популярне, але найбільш необхідне та дієве рішення може слугувати поштовхом до зниження аварійності на дорогах. Згідно статистики кожен рік ДТП, гинуть від 5 до 8 тис. людей. Найбільш поширене (популярне) ДТП – саме перевищення швидкості руху. Основний ефект який можна досягти від встановлення камер автофіксації на різних локаціях міста, зокрема на найбільш аварійних ділянках з великою кількістю зафіксованих ДТП -

дотримання водіями швидкісного режиму пересування, що в свою чергу має зменшити кількість ДТП.

Однак нюанс від впровадження такої системи - саме сприяння та примус «порушників» до «цивілізованого» поведіння на дорогах, в таких випадках досягненню позитивного ефекту можна спостерігати тільки, якщо водій, який порушив ПДР, поніс за таке порушення відповідальність. В інших випадках, якщо порушники не відчувають відповідальності за свої порушення та не (приймають за належне) то бажаного результату камери не дадуть. Запуск урядової програми з автоматичної фіксації у тому форматі, який спостерігаємо сьогодні, не може в повній мірі сприяти зниженню ДТП в цілому, або тому об'ємі, який безпосередньо очікується від нововведення.

Слід зазначити, що до кінця 2010 р. в Україні вже працювала автоматична фіксація порушень ПДР. Але як ми всі прекрасно пам'ятаємо, що згідно діючої тоді норми, відповідальність за порушення ПДР несли виключно власники транспортних засобів, що в свою чергу не було конституційно правильним рішенням по відношенню до конституційного устрою і в свою чергу рішенням Конституційного Суду від 22.12.2010 р. зазначена норма була визнана неконституційною та скасована. На той момент судді прийшли до висновку, що практика притягнення автовласників до відповідальності без врахування обставин всієї «картини» подій призводить до прямого порушення 7 статтей Конституції. В контексті вищевикладеного, правосуддя звернуло увагу, що особа, яка вчинила правопорушення, повинна самостійно нести відповідальність за вчинення правопорушення.

Стан дослідження. Зазначена у назві статті проблематика досліджувалася як науковцями, О.В. Битяком та іншими науковими співробітниками Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування, так і практикуючими фахівцями (наприклад, Грековим В. Г.,), які перебувають у статусі головних спеціалістів Департаменту взаємодії з Національною поліцією України Міністерства внутрішніх справ України.

Законодавчими актами вносяться зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Закону "Про дорожній рух", якими запроваджується автоматична фіксація порушень ПДР за допомогою технічних засобів з функціями фото- та відеофіксації.

Зокрема, встановлено, що адміністративна відповідальність за порушення ПДР, що зафіксована в автоматичному режимі, покладається на юридичну та/або фізичну особу, за якою зареєстровано транспортний засіб (тобто хто є власником в незалежності від права передачі керування за допомогою реєстраційної картки про право власності).

Таким чином згідно чинного законодавства, розгляд справи за порушення ПДР в незалежності від того, хто керував транспортним засобом, буде відбуватися без особи, (правопорушника), яка вчинила правопорушення та повинна бути притягнена до відповідальності.

Законом збільшено час адміністративного затримання особи з 3-х до 24-х годин через підозру працівника органів внутрішніх справ, що особа скоїла правопорушення, за яке передбачається адміністративний арешт.

У чинній редакції законотворчої бази, щодо регламентування, прийняття, та/або скасування, редагування, внесення поправок, доповнення, тощо в частині функціонування системи визначається Кабінетом Міністрів України. Таким чином саме КабМін може вносити зміни в чинну законодавчу базу стосовно порушення ПДР, що зафіксована в автоматичному режимі.

Внесено зміни в Закон "Про дорожній рух" в частині доповнення новою статтею 53¹".

Згідно вищевказаної статті зазначається, що в такому випадку, юридична та/або фізична особа в разі притягнення до відповідальності, які зафіксовані в автоматичному режимі, мають право позивної зворотної вимоги до особи, яка керувала транспортним засобом у момент вчинення правопорушення.

Таким чином притягнення до адміністративної відповідальності, які зафіксовані в автоматичному режимі, надалі будуть визначатися КУПАПом. На основі чого був зареєстрований законопроект №2562.

Ціль статті – Мета і завдання цього дослідження полягають у аналізі особливостей правового механізму регулювання функцій автоматизованої системи фіксації порушень правил

дорожнього руху, спираючись на аналіз проблематики, наукових дослідів, спостережень та праць, у виокремлених нормативно-правових актів щодо адміністративної відповідальності осіб за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Виклад основного матеріалу. На даний момент в Україні ми маємо те, що чинне законодавство чітко стверджує та покладає адміністративну відповідальність за порушення ПДР, саме на власника ТЗ, а на особу, яка безпосередньо була за кермом та порушувала ті чи інші заборони під час керування ТЗ та у момент фіксації порушення ПДР. Згідно існуючого положення «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання правових відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 14 липня 2015 р. № 596-VIII парламентом було запропоновано, а в подальшому внесено зміни із наступними доповненнями.

Запровадити та накладати адміністративну відповідальність за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, безпосередньо саме на суб'єктів які несуть відповідальність, а саме: фізична особа або керівник юридичної особи, за якою зареєстровано транспортний засіб, тобто покласти всю відповідальність безпосередньо на власника, а не на особу, що була за кермом в момент скоєння правопорушення.(частини перша і друга статті 14² КУпАП).

Виходячи з вищезазначеного доповнення та змін які були внесені в вищевказану статтю можна зробити висновок, що існуюча нормативно-правова база, негайно потребує чітких та конкретних змін, та значного удосконалення, бо як зазначено, в рішенні Конституційного Суду України від 22 грудня 2010 р. у справі № 1-34/2010 - є чітка позиція з цього приводу, а саме рішення – визнати неконституційними положень ст. 14¹.

Зокрема, зазначається те, особи (які не скоювали правопорушення) просто позбавлені можливості скористатися своїми законними конституційними правами в контексті захисту та отримання ефективної цільової допомоги, а також заходів в діях, що спрямовані на отримання всебічної аргументованої інформації по конкретному правопорушенню.

Існуючий варіант покарання націлений лише на фіксування, виявлення (ідентифікацію) тільки саме транспортного засобу, що скоїв правопорушення, без ідентифікації та притягнення до відповідальності особи (керманіча) хто здійснював правопорушення. В такому випадку може сильно обмежуватися необхідністю надання повних та чітких позицій, стосовно порушника, адже в іншому випадку можна цілком на законних підставах зазначити, що це є безпідставне притягнення до адміністративної відповідальності. І при цьому обґрунтованість притягнення до адміністративної відповідальності, в такому випадку маючи наявність достатніх, аргументованих доказів про вчинення адміністративного правопорушення є важливими чинниками задля забезпечення законності та об'єктивності винесення вироку по справі у сфері адміністративно-деліктних правовідносин.

Зокрема особа яка притягається до адміністративної відповідальності не може надавати пояснення, щодо своїх дій в письмовій, та/або усній формі, що спонукало її до цих дій, а також при складанні протоколу, або в нашому випадку винесення постанови, (що може робити тільки суддя) при повному ознайомленні з матеріалами справи та наявних доказів, що безспірно вказують на підстави, щодо накладання грошового стягнення та/або притягнення, до кримінальної/адміністративної відповідальності особу, що на то час керувала ТЗ і в подальшому її дії, які призвели до фатальних наслідків, та/або мають зафіксовані факти пошкодження майна, які повинні відшкодуватися згідно ринкової вартості, або тільки за висновком компетентних структур/органів, та/або особи, що має відповідну кваліфікацію та знання в цій сфері, надалі «оцінщик».

Виходячи зі всього вищевказаного, можна впевнено зазначити, що порушення та/або ігнорування конституційних прав осіб, по відношенню яких відбувається розгляд справи є неприпустимим в рамках чинного законодавства!

Згідно зазначеного положення ст. 268 КУпАП та статей 59, 64 Конституції України вказують на те, що при оформленні матеріалів справи, та винесення постанови в разі порушення особою

(водієм) який керував ТЗ, чи безпосередньо власнику працівник поліції повинен надати можливість скористатися допомогою адвоката та надати для цього необхідний час.

А в рішенні від 7 липня 2004 р. № 14-рп/2004 Конституційний Суд України зазначив головну мету у визначенні норм і правил, що державні заходи не можуть здійснюватися без відповідної мети. Тобто кожна мета вимагає об'єктивного, всебічного розгляду та виправдання, а за відсутності перерахованих зауважень будь-який громадянин легко може стати об'єктом безцільної політики.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зрозуміти, що тільки комплекс виважених та правильних рішень по всій вертикалі законодавчої бази зможе посприяти чіткому формуванню позицій, щодо законності та не відворотності в чинених дій і на базі чого потребує внесення змін до Конституції, але з доповненням статей у вигляді правок з посиланнями на вже прийняті стандарти на нормативно-правові акти, що будуть регулювати положення при правопорушенні в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. Тільки таким чином можна досягти правових відносин між державою та громадянами, що не суперечать основоположенням конституційного права.

Звісно, що відповідальність за порушення ПДР несе конкретна особа, яка вчиняла правопорушення та буде відповідати перед законом у чітко зазначеному правовому контексті у передбачений законом спосіб.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 14.07.2015 р. № 596-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/596-19> (дата звернення: 07.11.2022).

2. Рішення Конституційного Суду України за конституційним зверненням Багінського А. О. щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 КУпАП від 22.12.2010 р. № 23-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v023p710-10> (дата звернення: 07.11.2022).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984р. № 8073-X. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 07.11.2022).

4. Рішення Конституційного Суду України за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо конституційності положення абзацу другого частини першої статті 39 Закону України «Про вищу освіту» від 7 липня 2004 р. № 14-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text> (дата звернення: 01.08.2022).

5. Битяк О.В. Автоматична фіксація порушень правил дорожнього руху як правова підстава для порушення провадження у справі про адміністративне правопорушення. Юридичний науковий електронний журнал № 8/2022. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/50>.

6. Греков В. Г. Врегулювання питань руху окремих видів транспортних засобів та перспективи розвитку системи автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху. Матеріали Круглого столу «Актуальні питання з безпеки на транспорті в умовах воєнного стану» для керівників автотранспортних підприємств, представників Департаментів транспортної інфраструктури облдержадміністрацій та територіальних громад. 15.11.23. <https://medtransvp.com.ua/v-ukraini/prokhodyt-tyzhden-bezpeky-dorozhnoho-rukhu-video/>

7. Крейденко В.В. Законодавчі зміни у сфері безпеки на транспорті в умовах воєнного стану. Матеріали Круглого столу «Актуальні питання з безпеки на транспорті в умовах воєнного стану» для керівників автотранспортних підприємств, представників Департаментів транспортної інфраструктури облдержадміністрацій та територіальних громад. 15.11.23. <https://medtransvp.com.ua/v-ukraini/prokhodyt-tyzhden-bezpeky-dorozhnoho-rukhu-video/>

Annotation. *The article analyzes the introduction of a system of automatic recording of violations of traffic rules as a forced and necessary step from the point of view of traffic safety, however, it requires detailed research and significant improvement of the legal framework and by-laws that regulate it, as well as mandatory taking into account the need to observe the rights and freedoms of individuals, which are provided for by law and which are guaranteed by the state to all citizens. Automatic photo-video recording of traffic violations is a useful innovation, but due to its imperfection and contradiction in the legal aspect of existence by the current legislation, which in turn leads to controversial points and a large number of lawsuits. The purpose of the work is to conduct an analysis of the existing law-making system, which will make it possible to make changes to the existing legislation,*

because an effective and fair mechanism of bringing to administrative responsibility for the type of offenses we are investigating is one of the key means of improving road safety.

***Keywords:** automatic recording of offenses; administrative responsibility; proceedings in the case of an administrative offense.*

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У МІСТОБУДІВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Гриценко Г.М.,

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри
правознавства СНУ ім. В.Даля, м.Київ*

Кириченко А.І.,

*здобувач 1-го року навчання третього(освітньо-
наукового) рівня ВО*

*спеціальності 081 «Право», Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля, Київ, Україна*

***Анотація.** У проведеному дослідженні розглянута адміністративна реформа децентралізації та її вплив на будівельну галузь. Проведене порівняльний аналіз повноважень органів місцевого самоврядування у будівельній галузі у процесі проведення реформи децентралізації влади у державі. Зазначена необхідність внесення змін до законодавства для усунення прогалин які виникли при розподілу функцій контролю та нагляду у будівельній галузі.*

***Ключові слова:** адміністративна реформа, децентралізація, органи місцевого самоврядування, будівельна галузь.*

У квітні 2014 року була схвалена КМУ «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні».[1] Метою Концепції є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян. У Концепції розглянуті шляхи розв'язання проблем розмежування у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності на засадах децентралізації влади та запровадження механізму державного контролю за якістю надання населенню публічних послуг. Одною із основних галузей які впливають на добробут та якість життя населення є будівельна галузь. Тому дана галузь потребує уваги не лише з боку органів виконавчої влади, а й з боку органів місцевого самоврядування. Від законодавчого регулювання, нагляду та контролю за будівельною галуззю буде залежати розвиток та рівень життя суспільства в окремих територіальних громадах. Від прозорого законодавчого регулювання даної галузі залежить міжнародне інвестування кошти у розвиток всієї держави та окремих її регіонів, та приход міжнародних будівельних компаній на внутрішній ринок.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування базового рівня у галузі будівництва які розглядалися у Концепції це вирішення питань забудови території (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель) та благоустрій території. Також було зазначено про потрібність у запровадженні ефективних механізмів участі громадськості у затвердженні проєктів містобудівної документації (генеральних планів розвитку міст, селищ, сіл тощо). Більше змін які потрібно було вносити у законодавство держави, відносно ролі органів місцевого самоврядування у галузі будівництва не передбачалось.

Враховуючи зацікавленість в сталому розвитку територіальних громад та потребу у новому будівництві і реконструкції старих будівель для виникнення нового виробництва та покращення рівня життя населення, потрібно зробити перерозподіл повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у будівельній галузі. Це також підтверджують у

своїх дослідженнях деякі науковці, що необхідно максимально передати повноваження на місця, у тому числі у сферах містобудування, тарифної політики, технологічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна, а також забезпечити кошти для здійснення цих повноважень органами місцевого самоврядування. Тому залишається нагальною потребою наповнення місцевих бюджетів потужними джерелами доходів: передавши частину ПДВ, податку на прибуток на місцевий рівень, що стимулюватиме місцеві органи влади сприяти розвитку бізнесу, підприємницької активності та забезпечить реальну фінансову можливість розвивати свої території. [2, с.54]

Повноваження органів місцевого самоврядування з регулювання відносин у галузі будівництва регулюються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».[3] Статтею 31 даного закону не тільки зазначені повноваження органів місцевого самоврядування у галузі будівництва, але вони розділені на власні повноваження та повноваження, які їм делеговані центральними органами виконавчої влади. Розподіл цих норм був зразу з прийняттям закону, і на них реформа децентралізації великого впливу не зробила.

Особливе актуальне для сьогодення під час військового стану в державі, що передбачено у делегованих повноваженнях здійснення контролю за реалізацією інженерно-технічних заходів цивільного захисту на мирний час та на особливий період під час будівництва будинків, споруд, розміщення інших господарських об'єктів, інженерних мереж і транспортних комунікацій.[3] Тобто на законодавчому рівні зазначені дії з контролю органів місцевого самоврядування з підтримання критичної інфраструктури у громаді (під час особливого періоду, військового стану). В процесі децентралізації у даний закон були внесені зміни у 2021 році відносно повноважень безоплатної передачі земельної ділянки комунальної власності у приватну власність для розташування на ній жилого будинку або іншої будівлі. Також були внесені зміни у статтю 33 що органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за додержанням природоохоронного законодавства, використанням і охороною природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів. Ця норма безпосередньо стосується будівництва при затвердженні планів містобудівної документації, врахування розташування комунікацій, будівельних майданчиків та вивозу будівельного сміття в розрізі екологічної безпеки держави.

Прийнятий у 2017 році Закон України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж» [4], встановлює повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, визначає права та обов'язки осіб, які беруть участь у таких господарських відносинах. Основною метою цього закону є врегулювання відносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власниками інфраструктури об'єкта доступу та замовниками під час здійснення доступу до елементів інфраструктури об'єкта доступу при будівництві об'єктів на території окремої громади. Розділ 6 даного закону вносить зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» про надання повноважень органам місцевого самоврядування, відносно встановлення плати за доступ до об'єкта будівництва та приєднання до комунікацій. Встановлює повноваження відносно контролю за дотриманням законодавства суб'єктами у сфері будівництва та надання послуг з обслуговування об'єктів інфраструктури. Цією нормою законодавцем врегульовується правовідносини між будівельними організаціями, власниками будівельних споруд та органами місцевого самоврядування. При цьому органам місцевого самоврядування забороняється передавати контроль за мережами будівельної інфраструктури іншим суб'єктам, для збереження вільного доступу (це дуже актуально для збереження економічної конкуренції та під час проведення військових дій на території нашої держави).

Наступний закон який надає повноваження органам місцевого самоврядування з регулювання відносин у галузі містобудівної діяльності є «Про регулювання містобудівної діяльності» [5], де стаття 6 зазначає, що здійснюють управління у сфері містобудівної діяльності, архітектурно-будівельного контролю, нагляду і управління у сфері містобудівної діяльності, також здійснюють органи місцевого самоврядування. Даний закон дає можливість органам місцевого самоврядування приймати активну участь в регулюванні галузі будівництва яке проводиться на її території. Розподіл повноважень у містобудівної діяльності згідно даного

закону поділяється на державний, регіональний та місцевий. У липні 2022 року статтю 25 були внесені зміни що, режим забудови територій, визначених для містобудівних потреб, встановлюється містобудівною документацією на місцевому рівні.

Наступний Закон України який надає повноваження органам місцевого самоврядування є «Про архітектурну діяльність» [6], статтею 13 зазначено що, органи місцевого самоврядування здійснюють свою діяльність у сфері містобудування та архітектури відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». З питань делегованих повноважень, передбачених підпунктом «б» частини першої статті 31 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виконавчі органи сільських, селищних, міських рад підконтрольні відповідним органам виконавчої влади. Особливе зацікавлення викликає стаття 7 цього закону «Розроблення та затвердження проєкту об'єкта архітектури» в якій зазначено, що проєктна документація на будівництво об'єктів, розроблена відповідно до містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки, не підлягає погодженню з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами охорони культурної спадщини, державної санітарно-епідеміологічної служби і природоохоронними органами. З точки зору виконання контрольних функцій органами місцевого самоврядування вона, зменшує об'єм прав, дана норма передбачає, що не буде помилок у проєктній документації розробленої відповідно до містобудівних умов, але трапляються випадки і навпаки. І повноваження надані архітектору проєкту, відносно нагляду за виконанням робіт, можуть викликати сумніви у зв'язку з матеріальною зацікавленістю останнього.

У 2015 році ВРУ приймається Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спів фінансування ремонту доріг державного значення» [7], якій вносить зміни в ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» де надає можливість виділяти кошти місцевих бюджетів на капітальний та поточний ремонт вулиць та доріг державного значення. Тобто норми даного закону, надають можливість органам місцевого самоврядування, самостійно вирішувати в потребі ремонту доріг державного значення, які розташовані та території громади.

Але основні зміни до повноважень органів місцевого самоврядування підготували у законопроекті № 5655 [8], який був прийняти у грудня 2022 року. Документ передали на підпис Президенту України, але він і досі не підписаний. Даний законопроект мав дуже багато зауважень (від усіх хто розуміється на будівництві і кому не байдуже майбутнє нашої країни).

Так, наприклад у статті «Звернення міських, селищних, сільських голів щодо так званої містобудівної реформи» де зазначено, що Асоціація міст України, як найбільша асоціація органів місцевого самоврядування, чітко висловила свою позицію: не можна допустити ухвалення цього документа у тій редакції, яка існує наразі. І на це є низка вагомих причин:

- законопроект №5655 створює умови для монопольного централізованого допуску будівельників на ринок, а тим хто зайде, буде дозволено створити приватний орган контролю містобудівної діяльності без жодного впливу держави чи місцевого самоврядування;
- контроль і нагляд місцевого самоврядування знищуються шляхом заміни їх на моніторинг, який включає в себе лише спостереження за самовільним будівництвом;
- вводиться будівельна амністія та відшкодування вартості будівництва самовільним забудовникам з місцевого бюджету;
- порушуються права власників земельних ділянок, адже відповідальності за самовільне будівництво не буде;
- ліквідується можливість громадськості контролювати законність забудови та впливати на незаконні будівництва;
- знищуються досягнення реформи децентралізації, вся галузь централізується та звільняється від реального контролю. [9] Негативну думку про внесення змін у містобудівну реформу зазначають у своїх статтях І.Федорів [10], О. Кравченко [11].

Висновок. В ході реформи децентралізації влади в нашій державі з передання повноважень органам місцевого самоврядування у галузі будівництва в період с 2015 по 2022 роки проходили дуже повільно, не було зроблено істотних змін у законодавстві. Але внесені зміни у законодавство мали конструктивну складову, яка допомагала органам місцевого самоврядування в регулюванні

та нагляду за відносинами у будівельній галузі. Фактично більшість завдань які зазначені були в Концепції виконали. Враховуючи обставини які проходять на території нашої держави (війна) масштаби зруйнованих будівлі та споруди як критичної інфраструктури так і приватного житла, досягають мільярдів доларів. Тому вже зараз, а особливо після закінчення війни виникне гостра потреба в розвитку будівельної галузі, у зв'язку з потребою якнайшвидшого відновлення регіонів держави. Без залучення зовнішніх інвесторів та міжнародних будівельних компаній наша держава з цим питанням не впорається. І тут, якраз виникає питання, хто найбільше зацікавлений щоб їх територія була як найшвидше відбудована і це зрозуміло, що це органи місцевого самоврядування та громади. Тому потрібно як найшвидше приймати Містобудівний кодекс України за який іде мова уже не один рік, враховуючи динамічний розвиток правовідносин з регулювання, нагляду і контролю за будівельною галуззю. Також потрібно розібратися з повноваженнями органів місцевого самоврядування в галузі будівництва, враховуючи останні законопроект, потреби сьогодення і Європейський напрямок розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження КМУ від 1.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p#Text> (дата звернення 02.10.2023 р.)
2. Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії Вісник Київського національного університету ім.Т.Шевченка Економіка. 2(167)/2015 С.49-54 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fiskalna-detsentralizatsiya-nimetskiy-dosvid-ta-ukrayinski-realiyi/viewer>
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr#Text> (дата звернення 08.11.2023)
4. Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж: Закон України від 07.02.2017 р. № 1834-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-19#Text>(дата звернення 08.11.2023)
5. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 р. № 3038-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення 08.11.2023)
6. Про архітектурну діяльність: Закон України від 20.05.1999 р. № 687-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text> (дата звернення 08.11.2023)
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо спів фінансування ремонту доріг державного значення: Закон України від 02.06.2015 р. № 490-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-19#n12>(дата звернення 08.11.2023)
8. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності: проект Закон України 11.06.2021 р. № 5655 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72212(дата звернення 08.11.2023)
9. Звернення міських, селищних, сільських голів щодо так званої мвстобудівної реформи URL: <https://auc.org.ua/novyna/zvernennya-miskyh-selyshchnyh-silskyh-goliv-shchodo-tak-zvanoyi-mistobudivnoyi-reformy> (дата звернення 08.11.2023)
10. Федорів І. Засекречені документи: що приховує голова партії «Слуга народу» Шуляк і до чого тут НАЗК. URL: <https://www.chesno.org/post/5725/> (дата звернення 08.11.2023)
11. Кравченко О. Європарламент закликав Зеленського не підписувати містобудівну «Реформу» URL: https://lb.ua/economics/2023/06/15/560758_ievroparlament_zaklikav_zelenskogo.html(дата звернення 08.11.2023)

Abstract. *The conducted research examines the administrative reform of decentralization and its impact on the construction industry. A comparative analysis of the powers of local self-government bodies in the construction industry was carried out in the course of the reform of decentralization of power in the state. The need to introduce changes to the legislation to eliminate the gaps that arose during the distribution of control and supervision functions in the construction industry is indicated.*

Key words: *administrative reform, decentralization, local self-government bodies, construction industry.*

КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

*Лупенко А.В.,
студентка 3-го курсу ОС «бакалавр»
спеціальність «Право» юридичного факультету СНУ ім. В.Даля
Київ, Україна
Науковий керівник: Гриценко Г.М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*

Анотація. Розглянуто контроль за діяльністю місцевих органів самоврядування в умовах реформування адміністративної системи держави. Зазначено важливість забезпечення взаємодії між центральними та місцевими органами самоврядування для ефективного функціонування системи державного управління, під час проведення реформи. Проведено аналіз функціонування органів місцевого самоврядування під час воєнного стану в державі.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, адміністративно правовий контроль, центральні виконавчі органи, децентралізація, військовий стан.

В такий складний час для держави, важливою та актуальною темою є контроль за місцевим органами самоврядуванням, який повинен забезпечити збереження принципів демократії та не допустити втрату функцій управління та контролю і проявів корупції. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування є однією з основних функцій держави, без належного контролю держава не може виконати свої зобов'язання, щодо гарантування основоположних прав та свобод людини, які закріплює Конституція України [1].

Адміністративна реформа в нашій державі у 2014 році набула новий напрямок з прийняттям низки законодавчих актів. Процес децентралізації було розпочато з прийняття Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: законів України «Про співробітництво територіальних громад» [2] від 17.06.2014, та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3]. Також, зміни були внесені в законодавчі документи які регулювали фінансову діяльність органів місцевого самоврядування.

В ЗУ «Про співробітництво територіальних громад» зазначено, що він визначає організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю. Проте, в самому законі більше о контролі нічого не зазначено, є розділ № 4 «Державне стимулювання, фінансування та моніторинг співробітництва», де ч.1 ст.17 зазначено що «Моніторинг співробітництва здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування». Тобто, фактично контрольні функції центральним органам виконавчої влади не надані, а моніторинг виконує функцію спостереження за явищами і процесами. В іншому значенні - це процес безперервного або регулярного збору інформації. У ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» також не передбачено контролю з боку центральних орган виконавчої влади при об'єднанні територіальних громад, зазначені принципи та основні умови які потрібно зберегти при об'єднанні.

Європейська хартія місцевого самоврядування [4] у ч. 1 статті 8 зазначає, що будь-який адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом, а ч.3 цієї статті зазначає що, адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування здійснюється таким чином, щоб забезпечити домірність заходів контролюючого органу важливості інтересів, які він має намір охороняти.

Під час реформи децентралізації, відбулось розмежування повноважень між державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування, що зумовлює закріплення за новими рівнями публічного управління необхідних повноважень та створення ефективної системи нагляду за контролем законності рішень та дій органів місцевого самоврядування. Варто

зазначити, що ефективність діяльності місцевого самоврядування безпосередньо забезпечується багатьма чинниками, серед яких найважливішу роль відіграє саме контроль.

Погоджуюсь з дослідженнями науковця М. Пухтинського, який зазначає у своїй праці, що адміністративний контроль є складовою державного контролю і охоплює контроль за здійсненням делегованих повноважень виконавчої влади органами місцевого самоврядування; контроль за їх виконавчо-розпорядчою діяльністю; контроль за законністю актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування [5].

У своїх наукових дослідженнях Смоляр О.А., говорячи про вищий рівень закріплення контролю, який здійснюється за діяльністю органів місцевого самоврядування зазначив наступне, саме ст. 143 Конституції України закріплює, що «органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади [6, с. 241].

Проте, Величко В. вважає, що Конституція України і Європейська хартія місцевого самоврядування закріплюють лише загальні принципи взаємовідносин держави і місцевого самоврядування, які не отримали повною мірою свого відповідного відображення в законах і підзаконних нормативних актах. Законодавство України поки ще не до кінця приведено у відповідність до європейських стандартів у сфері місцевого самоврядування, тому на законодавчому рівні необхідно закріпити виключний перелік випадків, в яких повинен проводитися контроль [7, с.99-100].

Враховуючи сьогоденні умови в нашій державі на законодавчому рівні зазначено, до якого органу державної влади переходить функція контролю за органами місцевого самоврядування, стаття 27 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[8] зазначає, що контроль за діяльністю військового командування, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану здійснює Рада національної безпеки і оборони України. Також статтю 10 передбачено що ВРУ може прийняти рішення, відповідно до якого, начальник військової адміністрації здійснює повноваження органів місцевого самоврядування, до особового розпорядження або припинення чи скасування воєнного стану. Однак, потрібно більш детально розглянути механізм саме контролю та функцій органів місцевого самоврядування під час воєнного стану в державі враховуючи тривалість військових дій та необхідність надання соціальних та інших послуг населенню.

В процесі адміністративної реформи органів державної влади, відбулося перерозподіл функцій деяких органів та деякі функції контролю були взагалі нікому не надані. Так, правильно зазначає М. Пухтинський, ситуація загострюється через втрату контрольних повноважень за законністю актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування після позбавлення функцій загального нагляду органів прокуратури, про що свідчить стаття 2 Закону «Про прокуратуру» стосовно функцій прокуратури [5].

Погоджуюсь з думкою пані Т. Лукеря що до органів місцевого самоврядування, у 2016 році у системі нагляду за законністю рішень утворився і досі існує «правовий вакуум». Відсутність врегульованої системи взаємодії державної та місцевої влади призводить до таких проблем: зростають ризики надмірного втручання державної влади в роботу органів місцевого самоврядування; підвищується ймовірність незаконних рішень, які приймаються на рівні органів місцевого самоврядування. Єдиним і перехідним вирішенням проблеми стало прийняття законопроекту, який би врегулював питання нагляду за законністю рішень. У 2020 році у Верховній Раді був зареєстрований та прийнятий у першому читанні законопроект № 4298 «Про внесення змін до Закону України "Про місцеві державні адміністрації" та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні», який забезпечує механізм нагляду, поки не внесені зміни до Конституції. Законопроект пропонує закріпити префектурні повноваження за місцевими державними адміністраціями (обласними та районними), які є органами виконавчої влади на місцях [9].

Подані зауваження є важливими з точки зору зміцнення місцевого самоврядування та дотримання конституційних норм. Обмеження прав органів місцевого самоврядування може порушити принципи децентралізації та самоврядування, які є важливими для сталого розвитку

міст та регіонів України. Слід ретельно переглянути законопроект і врахувати запропоновані зауваження, забезпечити дотримання принципів конституційної правової бази та міжнародних стандартів у галузі місцевого самоврядування.

Висновок. Адміністративна система контролю є важливим інструментом для забезпечення законності та запобігання порушень на місцевому рівні. Регулювання контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування має міжнародний контекст і включає норми, закріплені у різних нормативно-правових актах. Децентралізація, передача повноважень і ресурсів місцевому самоврядуванню, вимагає підвищення відповідальності органів та посадових осіб на місцях за ефективне використання наданих їм можливостей. Наразі існує проблема непослідовності в реалізації стратегії реформ та дискусій навколо законопроекту № 4298 щодо державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>
3. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
4. Європейська хартія місцевого самоврядування: Хартія Ради Європи від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 10.10.2023).
5. Становлення механізму адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів / М. Пухтинський // *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. - 2018. - № 1. - С. 68-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_16
6. Смоляр О.А. Теоретико-правові засади контрольної діяльності у сфері місцевого самоврядування. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2013. N 26. С. 239–249
7. Величко В. О. Державний контроль та нагляд за додержанням законності в діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. С. 99–100. URL: <https://doi.org/chrome-extension://mhjfbmdgcfjbbpaeojofohoefgihjai/index.html> (дата звернення: 20.10.2023).
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
9. Запровадження місцевих адміністрацій префектурного типу: що це і навіщо Україні. *Децентралізація в Україні*. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/16147> (дата звернення: 22.10.2023).

Abstract. Control over the activities of local self-government bodies in the conditions of reforming the administrative system of the state is considered. The importance of ensuring cooperation between central and local self-government bodies for the effective functioning of the state administration system during the reform is noted. An analysis of the functioning of local self-government bodies during martial law in the country was carried out.

Keywords: local self-government bodies, administrative and legal control, central executive bodies, decentralization, martial law.

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ ТА УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кравченко Р.В.

*магістр 1-курсу, спеціальності 081 Право,
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

*Науковий керівник: **Котова Л.В.**,*

*к.ю.н., професор, в.о. завідуючого кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація: Дана стаття розкриває проблемні питання, які виникли у діяльності адвокатів та української адвокатури в умовах воєнного стану. Повномасштабне вторгнення збройних сил росії в Україну 24 лютого 2022 року торкнулося та вплинуло на усі сфери суспільного життя, у тому числі на діяльність адвокатури України, як інституту, котрий забезпечує надання кваліфікованої правничої допомоги особам які її потребують.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, Національна асоціація адвокатів України, воєнний стан, військова або альтернативна служба.

Постановка проблеми. Під час повномасштабного вторгнення російською федерацією, котре кожен з нас відчув на собі, відбулись значні зміни майже у всіх сферах суспільного життя. Це все торкнулось і діяльності адвокатури України під час діє воєнного стану. Під поняттям «адвокатура» ми розуміємо професійне об'єднання адвокатів, діяльність яких спрямована на забезпечення конституційних прав осіб, надання професійної правової допомоги, яке забезпечує інтереси, здійснює захист прав і свобод людини як основи повноцінної правової держави. Беручи до уваги позицію Ради адвокатських та правничих товариств Європи (ССВЕ), яка була проголошена на зустрічі 12 травня 2022 року, що професія адвоката: “є надважливою для належного функціонування судової системи, захисту верховенства права, прав та інтересів громадян”[1]. Тож, в умовах повномасштабного військового вторгнення російською федерацією на територію України, яка вчинила та продовжує вчиняти злочини проти українців, а також міжнародного правопорядку. Громадяни України потребують правової допомоги на найвищому рівні. Обставини функціонування адвокатури України вказують на нагальну потребу наукового дослідження організаційно-правових засад діяльності в умовах воєнного стану.

Аналіз досліджень і публікацій. Різними визначеннями сутності правового регулювання діяльності адвокатури України та як інституту професійної діяльності адвоката присвячені праці таких учених і були предметом досліджень, як: Н.М. Бакаянова, С.С. Калинин, М.Р. Аракелян, Т.Б. Вільчик, М.В. Т.В. Варфоломеева, Кучеревський, О.Д. Святоцький, В.О. Святоцьку, І.Я. Семенюк, П.В. Завальний, Є.Ф. Шкробець, О.Г. Яновська та ін. В умовах воєнного часу практична значущість правових засад адвокатури України продовжує бути та є сьогодні актуальною.

Метою даної статті є розкриття, визначення сутності та особливостей професійної діяльності адвоката та адвокатури України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Адвокатура є правовою системою України і характеризується діяльністю адвокатів з прав людини в юридичній практиці правової системи. Представляє інтереси суспільства перед державою, взаємодіє з державними органами, а у разі звернення осіб протистоїть державі та державним органам для захисту прав і свобод людини і громадянина, як правило у судовій системі. Тож, основною метою адвокатури є захист прав, свобод і законних інтересів людини у всіх сферах життя. Однак, оскільки російська федерація напала на Україну та застосувала свої війська і ввела їх на територію України, умови реалізації головної мети юридичного інституту змінився. Національна асоціація адвокатів України на період запровадження воєнного стану, з метою забезпечення реалізації завдань та безпеки адвокатського самоврядування, змушена була працювати в дистанційному режимі, як і багато інших установ.

Враховуючи складну ситуацію, в тому числі матеріальне становище українців, адже багато громадян України змушені були покинути свої домівки, роботу і кожного виникали правові питання, які були пов'язані з війною. Практично кожен з українських адвокатів надавав правову

допомогу в рамках програми «pro bono», тобто кожен адвокат добровільно і безоплатно допомагав громадянам. Ця можливість стала доступною рішенням, котре було запропоновано Радою адвокатів України від 23 квітня 2016 року №118 [2]. Ця було зручно, так як надання правової допомоги населенню виконувався, як правило у дистанційному режимі, через те, що люди не мали змоги на особисту зустріч з адвокатом, бо більшість людей знаходились у віддалених місцях проживання. Було дуже багато застосунків, інформації у соціальних мережах у яких можна було проводити такі консультації. У місцях де значних бойових дій не вилося, адвокати приймали та консультували людей у приміщеннях органів державної влади, місцевого самоврядування, соціального захисту, спеціалізованих установах, у місцях розміщення внутрішньо переміщених осіб [3, с.76].

У рамках благодійної організації «Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги» й діяльності “гарячої лінії” безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам було залучено ряд юристів, які надавали безкоштовні юридичні консультації, зокрема: правові питання які стосувались воєнного часу, щодо надання адміністративних і соціальних послуг в умовах війни (наприклад: як отримати або оформити соціальні виплати, що робити при втраті документів, чи знищеного майно, практичні аспекти у реєстрації статусу внутрішньо-переміщених осіб, оформлення гуманітарної або іншої допомоги) [4].

Значна частина роботи Національної асоціації адвокатів України впроваджувала безкоштовну юридичну допомога за кордоном тим, хто потребував тимчасового захисту, чи допомоги. Так, було створено іноземні представництва у таких країнах як: Бельгії, Болгарії, Іспанії, Канаді, Німеччині, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Франція, Швейцарія, тощо, для покращення перебування осіб за кордоном, що дозволило налагодити діяльність адвокатів для надання безкоштовних юридичних консультацій. Деякі міжнародні юридичні фірми пропонували працевлаштування українським адвокатам.

У цей важкий час для України, багато адвокатів захищають територіальну цілісність України зі зброєю в руках у складі Збройних сил України та територіальної оборони. Не можемо не зазначити, що згідно п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України “Про адвокатуру та адвокатуру” несумісна з діяльністю адвокатів, зокрема є військова або альтернативна служба [5], тобто А. Сербіна зазначає, що це вимагало б в адвоката, в разі мобілізації, вступу до територіальної оборони, підписання контракту із ЗСУ, зупинити свою адвокатську діяльність згідно з правилами ст. 31 Закону [6]. За цією колізією закону Рада адвокатів України прийняла положення за яким не вважається порушенням вимог щодо несумісності із статусом адвоката проходження ним військової або альтернативної служби саме під час воєнного стану [7].

Висновки. Повномасштабна війна з боку російської федерації проти України, торкнулась кожного з нас та стала серйозною проблемою та серйозним випробуванням для всіх громадян країни. Це все - ускладнило усі сфери життя, як і здійснення правничої допомоги, так як це вплинуло на діяльність адвокатури та на її діяльність. В умовах воєнного стану, незважаючи на всі складнощі у частині організації роботи, зміни режиму і нового формату функціонування самого механізму адвокатури та попри всі труднощі у обставинах, кожен адвокат (професіонал та кваліфікована особа своєї справи) продовжив працювати, виконувати свої обов’язки, а саме захищати права і свободи людини і громадянина, надавали правову допомогу особам, які потребували правового захисту в рамках програми «pro bono» (надання безоплатної правової допомоги), поширювали інформацію у соціальних мережах про свою діяльність та допомагали громадянам України, які опинились за кордоном України.

Таким чином, незважаючи на труднощі та складні обставини, адвокатура продовжує функціонувати, виконувати основний обов’язок щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, надає безоплатну правову допомогу особам, які потребують правового захисту, а також допомагають громадянам України, які знаходяться за межами країни.

Список використаних джерел:

1. ССВЕ разом з НААУ працюють над Рекомендаціями щодо українських адвокатів. 2022. URL: <https://unba.org.ua/news/7447-ccbe-razom-z-naau-pracyuyut-nad-rekomendaciyami-shodo-ukrains-kih-advokativ.html>. (дата звернення: 21.11. 2023).

2. Про затвердження роз'яснення щодо можливості надання адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням) правової допомоги безоплатно (Pro bono): рішення Ради адвокатів України від 23 квітня 2016 року No 118. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-04-23-r-shennya-rau-118_5735a1d5d7a7a.pdf (дата звернення: 21.11. 2023).

3. Литвин О.Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. Знання європейського права. № 2. 2022. С. 76–81.

4. «Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги» інформує про діяльність «гарячої лінії» безкоштовної правової допомоги для переселенців. 2022. URL: <https://unba.org.ua/news/7451-vseukrains-ka-koaliciya-z-nadannya-pravovoi-dopomogi-informue-pro-diyal-nist-garyachoi-linii-bezkoshtovnoi-pravovoi-dopomogi-dlya-pereselenciv.html>. (дата звернення: 21.11. 2023).

5. Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” : Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст.282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 21.11. 2023).

6. Сербіна А. На захисті прав адвокатів у період дії воєнного стану. Вісник НААУ. 2022. № 3-5 (81). С. 25-36. 22.

7. Про особливості проходження адвокатами військової або альтернативної (невійськової) служби у період воєнного стану: рішення Ради адвокатів України від 3 березня 2022 року № 24. 2022. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-03-24-r-shennya-rau-24_6244383f5d80a.pdf (дата звернення: 21.11. 2023).

Abstract. This article reveals problematic issues that arose in the activities of lawyers and the Ukrainian legal profession under martial law. The full-scale invasion of the armed forces of Russia into Ukraine on February 24, 2022 touched and influenced all spheres of public life, including the activities of the Ukrainian Bar Association, as an institution that provides qualified legal assistance to persons who need it.

Key words: advocacy, advocacy, National Association of Advocates of Ukraine, martial law, military or alternative service.

ПОЗБАВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ВИД СТЯГНЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

Андрєєв Олексій,

3 курс, 081 Право,

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля

Науковий керівник: Гриценко Г. М.,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства

юридичного факультету СХУ ім. В. Даля

Анотація: У даній роботі розглянуто та порівняно позбавлення спеціального права як вид стягнення в адміністративному праві Україна та країнах ЄС на прикладі Франції та Німеччини. Також запропоновано окреме визначення спеціального права.

Ключові слова: адміністративне право, стягнення, спеціальне право.

Нелегко уявити функціонування будь-якого права без передбаченого законом покарання, стягнення за його порушення. Таким стягненням є і позбавлення спеціального права в адміністративному праві. Позбавлення спеціального права визнається ефективним інструментом для реагування на порушення адміністративних норм та нормативних актів, і цей процес може мати значний вплив на особисту та професійну діяльність осіб. У цьому контексті важливо вивчати практику позбавлення спеціального права, а також порівнювати її з підходами, що існують в країнах Європейського Союзу. Це дає можливість зрозуміти схожості та відмінності в процедурах, правових засадах та наслідках позбавлення спеціального права в цих регіонах.

Перед розглядом особливостей стягнення у вигляді позбавлення спеціального права варто визначити вихідне поняття. Та позаяк визначення *спеціального права* ніяк не зустріти у нормативно-правових актах, слід синтезувати його з тих його ознак, що мають законодавче відображення. Так, види спеціальних прав вказані в п. 5 ст. 24 КУпАП [1]: право керування

транспортними засобами та право полювання. Обидва ці права можна набути завдяки відповідним дозволам, чому передує звернення до певних органів державної влади. Уособленням таких прав є відповідний документ: дозвіл, ліцензія, посвідчення тощо. Вилучення даного документу прямо призводить до позбавлення спеціального права, що є, зокрема, видом адміністративного стягнення, згідно з п. 5 ст. 24 КУпАП. Таким чином, отримуємо таке визначення: *спеціальне право – особливе відчужуване право, що набувається в порядку, визначеному законом, за власним бажанням особи та за участю органів виконавчої влади.*

В межах вітчизняного адміністративного права стягнення поділяються на основні та додаткові. Позбавлення спеціального права як стягнення застосовується у разі одиничного грубого порушення чи систематичного порушення правил користування відповідним правом. Воно належить до першої категорії, отже разом із, наприклад, позбавленням права керування транспортним засобом може вживатись і накладення штрафу. Позбавити спеціального права може відповідною постановою центральний орган виконавчої влади, що здійснює державну політику у відповідній сфері – про це йдеться у ст. 317 КУпАП. Акцентуємо також увагу на тому, що в Україні позбавлення спеціального права рахується від моменту оголошення судом постанови про позбавлення такого права. Однак якщо особа намагається уникнути здачі документу (ліцензії, посвідки тощо), то строк рахується від моменту вилучення такого документу. Позбавлення спеціального права є тимчасовим. Так, відповідно до ст. 30 КУпАП, громадянин може бути по лишений права полювання на строк до трьох років. Це стосується і права керування транспортним засобом, з поправкою лише, що якщо після відповідного стягнення порушення повторюється, то цей строк розширюється до 10 років. Після завершення стягнення право відновлюється. До речі, попри те, що воєнний стан, введений у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ, вплинув на купу видів правових відносин, він не вплинув ані на спеціальне право, ані на стягнення у формі позбавлення спеціального права в Україні.

Завершивши короткий огляд позбавлення спеціального права як виду стягнення в межах адміністративного права України, слід звернути увагу на аналогічне в національному праві інших країн, зокрема Франції та Німеччини. Поняття спеціального права складає вельми широку тему для права різних країн, тому типологію спеціального права обличмо за зразком української.

Те, що в Україні закріплено одним нормативно-правовим актом, у Франції виявляється розміщеним по різних документах. Так, наприклад, питання про права на керування транспортом регулюються Code de la route, себто Дорожнім Кодексом. Так, Livre 2: Le conducteur, Titre 2: Permis de conduire Code de la Route (Книга 2 Глава 2 Дорожнього Кодексу) Франції передбачає призупинення та анулювання водійського права. Призупинення (див. [2] Article L224-1) слід розглядати як еквівалентне явище до позбавлення прав керування транспортним засобом в Україні. Слушно прокоментував співвідношення термінів *позбавлення* та *припинення* науковця О. Остапенко. Він стверджує, що *позбавлення* означає віднімання чогось, а *припинення* слід розглядати як тимчасову зупинку деякого руху або переривання дії [3]. Призупинення настає за порушення прав дорожнього руху, про нього оголошує префект. Анулювання ж настає за більш серйозні порушення, зокрема: водіння при призупиненому праві, при відмові підкоритися поліції, при підробці номерних знаків тощо, а також у тих випадках, як особі з об'єктивних обставин більше неможливо користуватись певним правом – наприклад, з медичних причин, що носять постійний характер та прямо впливають на діяльність з реалізації того права. Однак особа має можливість знову набути це право за тією ж процедурою, що вперше. Супроводжуватись призупинення чи анулювання може вилученням автомобіля, з яким було допущено правопорушення. Про це оголошує суддя (див. [3] Article L224-9). Цікаво, що може бути обмежено користування і тими транспортними засобами, що не вимагають дозволу. Таке покарання вживається на строк не більш як 5 років. Таким чином, на відміну від українського законодавства, французьке передбачає два рівні по лишення спеціального права водія – призупинення та повне позбавлення. Аналогу *повного позбавлення* в Україні немає. Тим не менш, рішення про призупинення/анулювання такого права приймає саме суд, як і в Україні.

Як про дозвіл на полювання, то у Франції ніхто не може провадити діяльність з полювання без відповідного дозволу. Його видає Французьке бюро біорізноманіття [4]. Це право автоматично

надає дозвіл на володіння зброєю категорії С, а також набоями. До речі про категорії зброї. У Франції їх виділяють чотири: А, В, С, D. Тут А – це зброя армійського вжитку, як-от бронетехніка чи автоматичні гвинтівки. В – зброя, що потребує дозволу (особливого мисливського чи для спортивної стрільби). Це, наприклад, помпові рушниці. Дозвіл видається на три роки, після чого його треба підтверджуючи при відповідних перевірках. Дозвіл може бути вилучено співробітниками поліції. С – зброя, що потребує реєстрації. Від категорії В вирізняє тільки об'єм заряджених набоїв – до трьох для категорії С. Категорія D – будь-яка інша зброя, як-от пневматична однозарядна гвинтівка. За появу поза межами власної домівки зі зброєю категорії А та В передбачено конфіскацію зброї та позбавлення права на неї, п'ятирічний строк позбавлення волі та штраф до 5000 євро. Порівнюючи це з вітчизняним законодавством, варто зазначити, що українська класифікація зброї дещо простіша, а заборони – м'якші: умовно кажучи, гвинтівка системи Мосіна може вважатись в Україні мисливською, а у Франції – армійською. Як говорити про порівняння суворості стягнень, пов'язаних зі зброєю, то в Україні це знов м'якше – посвідка мисливця вилучається лише на строк до трьох років. Разом із тим може застосовуватись штраф або, що значно рідше та за найбільші порушення, вилучення безпосередньо зброї та обмеження/позбавлення волі на строк до трьох років, однак це потрапляє в межі кримінального права (ст. 414 ККУ).

Законодавство ФРН передбачає перш ніж позбавити особу водійської ліцензії нараховувати *штрафні бали*. При отриманні 8 штрафних балів водійські права вилучають у правопорушника на строк від половини року до 5 років (Entziehung der Fahrerlaubnis). Однак за, наприклад, проїзд на «червоний» можна отримати заборону на водіння на 1 місяць. Це регулюється КК ФРН. Як порівнювати це з українським та французьким законодавством, то законодавство ФРН щодо питань водійства передбачає можливість «виправитись» порушнику – це виражено в існуванні балів, що можна на концептуальному рівні порівняти з соціальною рейтинговою системою Китаю.

Полювання у Німеччині безпосередньо залежить від права на землеволодіння. Таким чином, полювання дозволено лише на власній або орендованій території. Однак для полювання необхідна зброя, отримання якої вимагає наявності т. зв. Waffensbesitzkart та Waffenschein – ліцензія на володіння та ліцензія на носіння зброї відповідно. Видає такий дозвіл орган місцевого самоуправління, що за загальною процедурою вельми схоже на українську процедуру. За грубі порушення, пов'язані з використанням зброї, відповідно до Allgemeine Waffengesetz-Verordnung (Закону про зброю), передбачено позбавлення ліцензії, штраф та/або позбавлення волі на строк до 10 років. Позбавлення ліцензії є постійним; отримати нову можливо тільки через 3 роки [6]. Одразу можна помітити різницю підходів в Україні та ФРН: позбавлення відповідної збройової ліцензії є постійним в Німеччині, але тимчасовим в Україні, тож правові умови для порушника в Україні більш сприятливі. Однак, на відміну від України, в Німеччині такі правопорушення належать радше до предмету кримінального права, аніж адміністративного, а покарання є складнішим.

Деякі дослідники, зокрема О. Панасюк, пропонують теоретично та законодавчо поєднати стягнення у вигляді позбавлення спеціального права з позбавленням права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю [7]. Це пояснюється тим, що обидва права носять індивідуальний характер та залежать від суб'єкта, а стягнення у вигляді позбавлення відповідного права носить виключно тимчасовий характер. Однак така концепція наразі носить виключно академічний та науковий інтерес, а відповідних тенденцій в проектному законодавстві немає.

Висновок. Спеціальним правом слід вважати особливе відчужуване право, що набувається в порядку, визначеному законом, за власним бажанням особи та за участю органів виконавчої влади. Таке визначення підходить і для спеціального права в розумінні українського законодавства, і для спеціального права меж законів країн ЄС. Позбавлення спеціального права як вид стягнення варіюється в Україні, Франції та Німеччині, оскільки: в Україні воно потрапляє в категорію основних стягнень (може вживатись разом з додатковими, як-от штраф), чого немає у Франції та ФРН, де поняття основного та додаткового стягнення має дуже вузький вжиток. Крім того, позбавлення спеціального права в Україні є значно м'якшим, аніж у названих країнах. Цікаво, що в українському адміністративному праві, позбавлення спеціального права, як і суміжні

стягнення, часто базується на порушенні правових норм навіть за умови, що суспільству не було нанесено прямої чи потенційної шкоди, що видно на прикладі ст. ч. 2 ст. 85 КУпАП. У Франції та Німеччині більший акцент робиться на забезпеченні громадського порядку та безпеки. Це пов'язано з особливим системним підходом до цього в законодавстві країн ЄС – звертаємо увагу на комплексність класифікації норм та об'єктів в Німеччині та Франції. Наостанок, у Франції, Німеччині, і в інших країнах ЄС адміністративне право мислиться радше як порядок здійснення управлінських повноважень відповідних державних органів, а дрібні зв'язки з суб'єктами, що не є державним органом, нерідко переносяться до меж інших галузей права, зокрема кримінального. А попри схильність країн ЄС до наявності уніфікованого законодавства з загальних питань, низка принципових відмінностей все ж наявна – це видно на прикладі двох рівнів позбавлення водійської ліценції у Франції та наявності балової системи в Німеччині.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
2. Code de la route - Légifrance. Légifrance. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074228/2023-10-03
3. Остапенко О. Про обмеження і позбавлення прав особи за адміністративним законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. Т. 7, № 28. С. 206–212. URL: <https://doi.org/10.23939/law2020.28.206>
4. Chapitre 4 : Interdiction de délivrance, rétention, suspension et annulation. (Articles L224-1 à L224-18) - Légifrance. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006159516>
5. LOI n° 2019-773 du 24 juillet 2019 portant création de l'Office français de la biodiversité, modifiant les missions des fédérations des chasseurs et renforçant la police de l'environnement (1) - Légifrance. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000038821234>
6. AWaffV - nichtamtliches Inhaltsverzeichnis. Gesetze im Internet. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/awaffv/>
7. Панасюк О. В. Адміністративно-деліктне право України: теоретичні питання розвитку та реформування : дисертація. Київ, 2021. 525 с.

***Annotation.** This article contains the examination and comparison of the special right deprivation as a kind of penalty in the administrative law of Ukraine and EU countries in the example of France and Germany. A unique definition of special law is proposed.*

***Keywords:** administrative law, right deprivation, special right.*

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Лугина Єлизавета,

здобувачка 2 курсу бакалаврату

спеціальності 081 «Право»

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Науковий керівник: Литвиненко В.М., к.ю.н., доцентка,

зав. кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

***Анотація.** У науковій роботі здійснено аналіз законодавства у сфері безоплатної правничої допомоги, розглянуто систему та основні засади надання безоплатної правничої допомоги в Україні. Висвітлено основні проблеми системи безоплатної правничої допомоги та відповідні шляхи їх вирішення.*

***Ключові слова:** безоплатна правничка допомога; суб'єкти надання безоплатної правничої допомоги; система безоплатної правничої допомоги; воєнний стан.*

Нерідко перед людиною постає потреба в якісній правничій допомозі, щоб забезпечити належну реалізацію та захист своїх прав та свобод. Стаття 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод визнала, що безоплатна правнича допомога є невід'ємною умовою гарантування кожній особі рівного доступу до правосуддя [1]. Українська держава, яка проголосила себе демократичною та правовою, визнаючи основоположне значення даної Конвенції у забезпеченні системи прав та свобод, та маючи на меті сприяти їх розвитку, імплементувала у своє законодавство поняття безоплатної правничої допомоги (далі — БПД), тим самим дотримуючись міжнародних стандартів у правовій галузі. Та оскільки інститут БПД діє в Україні не так давно, наразі слід звернути увагу на особливості системи БПД, основні засади її функціонування, та проаналізувати основні недоліки, які були виявлені на практиці застосування норм чинного законодавства.

Різні аспекти надання БПД в Україні досліджувалися такими вченими як Артем'єва Н. П., Іванов А. П., Зайцева-Калаур І. В., Міщук І. В. та багатьма іншими. Проте дослідження, що стосуються діяльності суб'єктів надання БПД в Україні, мають здійснюватися постійно, паралельно до змін в законодавстві, а також враховуючи зміни об'єктивних умов реалізації правових норм. Зокрема слід розглянути те, як юристи-практики оцінюють актуальний стан надання БПД.

У 2011 в Україні було запроваджено інститут БПД як результат виконання зобов'язань, закріплених у Резолюції 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи. Резолюція «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» внесла ряд пропозицій, які мають допомогти Україні набуті рис правової європейської держави. На той час вимагалися рішучі кроки у посиленні гарантування прав людини і громадянина, зокрема перед державно постало завдання створити систему БПД з урахуванням вимог Ради Європи та практики Європейського Суду з прав людини, щоб таким чином сприяти доступу до правосуддя [2]. Таким чином Резолюція стала передумовою ухвалення Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» від 02.06.2011 року.

Підставою для заснування системи БПД слугувала також стаття 59 Конституції України, яка регламентує право кожного на захист своїх прав професійним захисником, якого особа може обирати на свій розсуд. А щоб забезпечити доступність правничої допомоги та рівне право кожного на неї, в цій статті зазначається, що закон може передбачати випадки надання цієї допомоги безоплатно [3]. Одним із законів, які закріплюють правові засади надання БПД є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» (далі — Закон). В цьому законодавчому акті надається офіційне тлумачення: «Безоплатна правнича допомога — гарантована державою можливість отримувати професійні правничі послуги за кошти Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування» [4]. БПД включає надання двох видів такої допомоги: первинної (далі — БППД) та вторинної (далі — БВПД). Вони відрізняються переліком послуг, які можуть надаватися правниками, а також суб'єктами надання та отримання БПД. БППД є доступною для всіх, хто перебуває під юрисдикцією України. Водночас БВПД згідно зі ст. 14 Закону надається лише окремим категоріям осіб.

Система БПД окреслена статтею 6-1 Закону. До неї входять: Координаційний центр з надання правничої допомоги, суб'єкти надання БППД, та суб'єкти надання БВПД. Проте, науковці відокремлюють «реальну» систему надання БПД, яка на відміну від закріпленої в законі, виключає участь Координаційного центру, адже він є управлінським та організаційним органом, до якого не можна звернутися за отриманням правничих послуг, натомість ця функція покладена на його територіальні органи [5, с. 180].

Окремі статті присвячені суб'єктам надання БППД та суб'єктам надання БВПД. У статті 9 Закону зазначено що послуги БППД надаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, центрами з надання БПД, спеціалізованими установами з надання БПД, юридичними особами приватного права, що мають право надавати БПД, та адвокатами й іншими фахівцями, залученими органами місцевого самоврядування. Даний перелік вже давно є предметом дискусій різних науковців та правників. Наприклад, Н. П. Артем'єва підкреслила відсутність у центрів надання БПД таких безпосередніх функцій, через які їх можна було б

віднести до суб'єктів надання БПД [3, с. 6]. Також, фактична система суб'єктів надання БППД набагато ширша, що викликає необхідність більш детальної конкретизації їх компетенції у сфері надання БПД [5, с. 183]. Щодо суб'єктів надання БВПД, згаданих в статті 15 Закону, то більшість науковців зазначають, що безпосередньо послуги БВПД виконуються лише адвокатами, що включені до Реєстру адвокатів, які надають БВПД, а роль центрів полягає лише в розподілі справ між ними [6, с. 9].

Дуже часто вчені підкреслюють роль юридичних клінік як суб'єктів надання БПД. Ці установи набули визнання в багатьох сучасних країнах, а в деяких з них, наприклад США, вони є обов'язковим елементом освіти майбутніх юристів. Діяльність юридичних клінік спирається на виконання двох функцій: 1) формування практичних навичок у студентів юридичної спеціальності та підвищення якості юридичної освіти; 2) надання БПД малозахисним категоріям населення. І хоча такі повноваження цими установами успішно виконуються, в Законі вони не згадуються взагалі, і за змістом своєї діяльності належать до спеціалізованих установ, які надають БПД [7, с. 125]. Отже, дані твердження вчених вказують на те, що система БПД та перелік суб'єктів, що надають БПД, не є досконалим, та може потребувати врегулювання окремих аспектів діяльності органів та осіб, що можуть надавати правничі послуги, окреслені в Законі.

Підвищення ефективності системи БПД є необхідним та актуальним напрямком повсякчас, тому значне місце в ньому посідає моніторинг роботи місцевих центрів надання БПД. Роль та функції цих структур поступово збільшуються, що посилює потребу проведення таких заходів. Органи надання БПД розташовані по всій території держави, за винятком зон активних бойових дій чи окупованих територій, і щоб забезпечити однакову якісну допомогу в різних регіонах, потрібно періодично оцінювати фактичні результати роботи кожного центру на регіональному рівні [8, с. 10]. Результати таких заходів сприяють належному виконанню завдань системи БПД та виконання встановлених державою гарантій.

Слід також враховувати вплив змін об'єктивних умов, які також спричинили нові виклики в процесі реалізації норм національного законодавства, що регулює систему БПД. В умовах воєнного стану відбулися певні зміни в нормативно-правових актах, щоб система БПД могла продовжити функціонувати та забезпечувати права громадян навіть за складних соціально-економічних обставин. По-перше, було доповнено коло осіб, які можуть отримати право на безоплатну правничу допомогу. Стаття 14 Закону була доповнена новими категоріями осіб, що можуть отримати БВПД: особи, які не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України; потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту; особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України [4]. Очевидно, що населення потерпає від нападу РФ на Україну, і потреба у кваліфікованих юристах значно зростає. Кількість випадків надання БПД на кінець 2022 року становила понад 600 тисяч [9, с. 4]. Це спричинено появою нових проблем в суспільстві, які до повномасштабного вторгнення не були поширеними, а деякі з них не врегулювалися законом взагалі. Вони включають питання отримання статусу внутрішньої переміщеної особи, відновлення втрачених документів, право перетину кордону, отримання гуманітарної допомоги, компенсації за зруйноване внаслідок воєнних дій помешкання та безліч інших. За кризових умов далеко не кожен може дозволити собі скористатися платними послугами першокласного фахівця з правових питань, тому сьогодні діяльність органів з надання БПД стала дуже актуальною. Але першочерговою проблемою на загальному рівні постає втрата державного контролю над окремими територіями, ведення активних бойових дій, що загрожує національній безпеці. Розгалужена система органів БПД скоротилася, і тепер не всюди вдається забезпечити населення правничими послугами. Також негативне значення має той факт, що деякі центри надання БПД були зруйновані.

Серед інших актуальних проблем І. В. Міщук висвітлює зменшення державного фінансування системи БПД, адже наразі пріоритет у розподілі фінансових та інших ресурсів небезпідставно належить оборонній сфері. Також слід зазначити зменшення чисельності фахівців, що можуть надавати правову допомогу, адже велика кількість з них змушена була змінити місце

проживання, переїхати за кордон, нести військову службу тощо [10, с. 77-78]. Така сукупність негативних факторів поставила під загрозу здатність держави зберегти розвинуту систему забезпечення, реалізації, охорони й захисту прав та свобод, яка зокрема включає діяльність суб'єктів надання БПД. Ці проблеми стали предметом дослідження фахівців права, які зайнялися пошуком шляхів їх розв'язання.

Всупереч високому рівню нестабільності та небезпеки в державі, системі БПД притаманна певна гнучкість, що дозволяє їй адаптуватися до надскладних випадків сьогодення і продовжувати бути надважливим елементом у системі захисту та охорони прав населення. По-перше, сьогодні безоплатні правничі послуги особа може отримувати дистанційно. Такий спосіб для багатьох є ледь не єдиним, щоб розв'язати свою проблему із юристом. Так, у 2022 році було опрацьовано більш як 300 тисяч телефонних звернень до контактного центру БПД [9, с. 4]. Додатковим доступним інструментом є інтернет-платформа «WikiLegalAid», що діє з 2018 року, і дозволяє легко відшукати всю необхідну інформацію із законодавства за загальними юридичними питаннями, із посиланнями на чинні нормативні акти. По-друге, до участі в правовій сфері також залучаються волонтери. Вони проходять безоплатне навчання, що поєднує волонтерство та юридичну галузь. По-третє, система БПД здійснює правопросвітницькі заходи, і таким чином сприяє розвитку правової освіти, зокрема завдяки мережі правових клубів «PRAVOKATOR».

Отже, сучасна система безоплатної правничої допомоги керується положеннями статей Конституції України, Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», а також нормами міжнародного законодавства. Ця система діє по всій країні, залучає до своїх органів професійних юристів, допомагає населенню у доступі до справедливого правосуддя, і тим самим забезпечує розвиток України як правової держави, але водночас вона все ще має ряд недоліків та проблем. Як показує практика реалізації державної програми із надання БПД, прогалини в законодавстві, недостатнє фінансове забезпечення функціонування системи БПД, низька правова поінформованість населення та багато інших негативних сторін потребують значних трансформацій в системі БПД, що є особливо необхідним в умовах воєнного стану. Однак вже зараз можна стверджувати про ефективність надання БПД, саме завдяки її доступності, безоплатним інтернет-сервісам, навчальним тренінгам тощо.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серпня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.10.2023).
2. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» : Резолюція Ради Європи від 05.10.2005 р. № 1466(2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611#Text (дата звернення: 08.10.2023).
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.10.2023).
4. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 08.10.2023).
5. Магаррамлі Е. В. Суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги: система та характеристика. *Право і суспільство*. 2020. № 2. ч. 2. С. 178-184.
6. Артем'єва Н. Суб'єкти, які надають безоплатну правову допомогу у цивільному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 5-10.
7. Зайцева-Калаур І. Місце юридичних клінік в системі захисту прав людини. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 3 (27). С. 123-127.
8. Результати моніторингу місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги – Українська Гельсінська спілка з прав людини. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2017. 54 с. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/NEW_ZVIT-Rezultatymonitorynhu-BPP3-1.pdf
9. Звіт про роботу системи БПД у 2022 році. *Безоплатна правова допомога*. 2022. 48 с. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/zvitbpd-2022.pdf>
10. Міщук І. В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 74–79.

***Abstract.** The scientific work analyzes the legislation in the field of free legal aid, considers the system and basic principles of providing free legal aid in Ukraine. The main problems of the free legal aid system and the corresponding ways to solve them are highlighted.*

***Keywords:** free legal aid; entities providing free legal aid; system of free legal aid; martial law.*

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Богомаз Єлизавета,

*студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля*

*Науковий керівник: **Загоруй Людмила Миколаївна,**
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля*

***Анотація.** Забезпечення мирного співіснування людей та захист прав і свобод є головними завданнями будь-якої держави. Автор наголошує, що питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану є актуальним, потребує додаткових гарантій з боку держави, у тому числі, шляхом адаптування чинного законодавства до нових реалій, та має бути пріоритетним напрямком державної політики в цілому.*

***Ключові слова:** дитина, воєнний стан, захист прав, міжнародне гуманітарне право.*

Актуальність теми. Права дітей, як найбільш вразливої категорії населення, можуть порушуватись недобросовісними батьками (домашнє насильство), в навчальному закладі (булінг), на вулиці тощо. В умовах війни захист прав дітей є надзвичайно важливою гуманітарною задачею для України, оскільки війна істотно впливає на фізичне та психічне здоров'я дітей, їхню безпеку та загальний розвиток. З початку збройної агресії РФ в Україні майже кожна дитина зазнала порушень своїх законодавчо закріплених прав – права на життя, безпеку, освіту, сім'ю, ім'я, громадянство, медичну допомогу, недоторканість, нерозлучення з батьками та інші. З урахуванням цього питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану є актуальним, потребує додаткових гарантій з боку держави, у тому числі, шляхом адаптування чинного законодавства до нових реалій, та має бути пріоритетним напрямком державної політики, в цілому.

Дослідженнями в сфері захисту прав дітей займалися такі науковці як О. Турченко, І. Пилипишина, Г. Мазур, С. Ніколайчук, О. Задніпровська, О. Шевченко-Бітенська (дисертаційне дослідження 2015 рік) та інші. Вони досліджували питання порушення прав дітей під час збройних конфліктів, проблеми, з якими стикаються діти-вимушені переселенці, також піднімалось питання використання правових механізмів зарубіжних країн у сфері захисту дітей від насильства. Все це є актуальним і на сьогоднішній час, оскільки з переходу конфлікту в повномасштабну війну кількість дітей, які постраждали фізично та психічно, збільшилась.

Метою цієї статті є дослідження питань захисту прав дітей в умовах воєнного стану на основі чинного законодавства та перспективи розвитку законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Формулювання поняття «дитина» закладено у Женевській декларації прав дитини 1924 року, а захист був спрямований від рабства, дитячої праці та торгівлі дітьми. У Конвенції про права дитини 1989 року (далі - Конвенція) визначено, що для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1]. Захист передбачається від насильства та експлуатації. З 1999 р. види захисту були розширені у зв'язку з ухвалою Радою Безпеки ООН 17 резолюцій щодо участі у військових конфліктах, зокрема щодо захисту та реабілітації дітей. Також була розроблена методика визначення віку українських дітей, у тому числі дітей-біженців та шукачів притулку, відповідно до рекомендацій Комітету ООН з прав дитини [2].

У 2007 році були прийняті Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування або використання збройними силами чи збройними угрупованнями (Паризькі зобов'язання) [3] та Паризькі принципи і керівні вказівки щодо дітей, пов'язаних зі збройними силами або збройними угрупованнями (Паризькі принципи) [4], що має неабияке значення для захисту прав дітей-жертв збройного конфлікту на сході України, а після повномасштабного вторгнення на територію України це набуває особливого значення. Вказані документи були схвалені 58 державами 6 лютого 2007 року, серед яких і Україна. Нині учасниками цих документів є понад 100 держав світу.

Отже, до зазначеного міжнародно-правового підходу адаптовано законодавство України, зокрема, статті 51, 52 Конституції України, стаття 6 Сімейного кодексу, стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства» тощо. Термінологія щодо статусу дитини відповідала вимогам мирного життя, тобто – це дитина, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, усиновлена дитина, але з часом цей перелік розширився такими термінами як діти-біженці та шукачі притулку. З початком збройної агресії в Україні виникає потреба внесення змін до чинного законодавства з метою його адаптування до нових реалій та удосконалення механізму захисту прав дітей. У зв'язку з цим Закон України «Про охорону дитинства» суттєво доповнює перелік дітей, права яких потребують охорони та захисту, і це визнається як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, зокрема – це дитина-сирота - дитина, в якій померли чи загинули батьки; дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів; дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах; дитина-біженець; дитина, яка потребує додаткового захисту, діти, які мають право на безоплатне або пільгове забезпечення дитячим харчуванням [5]. Утім, доцільно чітко виокремити на законодавчому рівні групи тих дітей, які стали жертвами війни в Україні з тим, щоб зробити акцент саме на захисті їхніх прав, зокрема – це діти, які стали жертвами війни в Україні; – діти, які постраждали внаслідок військових дій та збройних конфліктів; – діти на окупованих територіях; – діти – утриманці ветеранів – учасників бойових дій; – діти, які є членами сімей учасників бойових дій (діти є членами сімей осіб, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок участі в антитерористичній операції/ООС); – діти, які живуть у так званих «сірих зонах»; – діти внутрішньо переміщених осіб; – дитина – член сім'ї військовослужбовця; – діти – члени сімей та заручники військовослужбовців, захоплених на тимчасово окупованій території України; – діти – члени сім'ї інвалідів війни [6, с. 99]. Враховуючи наявність в Україні вказаних категорій дітей, а відповідно, з метою захисту їхніх прав, доцільно вносити зміни в правила соціального захисту, така практика в Україні започаткована.

З урахуванням зазначеного, вважаємо, суттєво збільшується роль та значення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини. Інституція запроваджена з серпня 2011 року з метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні та необхідності особливого піклування про дитину.

Далі звернемо увагу ще на одне питання - влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, внаслідок вторгнення РФ на територію України. З одного боку, ЗМІ масово поширюють інформацію про необхідність всиновлення дітей, які втратили батьків або проживали у закладах інституційного догляду поряд з місцями активних бойових дій, з іншого – Мінсоцполітики України вбачає в таких діях ризику шахрайства, порушення прав дітей та поширення недостовірної інформації та наголошує на неможливості змінення чи спрощення процедури усиновлення [7]. Питання є актуальним, воно обговорюється на різних наукових майданчиках. Отже, потрібно враховувати права та інтереси дитини, позбавленої батьківського піклування, та удосконалювати як механізми захисту від правопорушень, так і превентивні засоби захисту від можливих порушень, загроз (небезпеки).

З метою вдосконалення існуючого порядку влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, з урахуванням введення воєнного стану 22 березня 2022 року Постановою КМУ № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [8] внесено зміни до Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою КМУ від 26 квітня 2002 року № 565, зокрема, передбачено, що під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану до дитячого будинку сімейного

типу та у прийомні сім'ї можуть влаштуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей у дитячому будинку сімейного типу та у прийомній сім'ї, відповідно. Тобто, в умовах воєнного стану дозволяється лише тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу та у прийомні сім'ї. Це зроблено заради уникнення можливих випадків шахрайства, адже під час воєнного стану ризик зростає [9, с. 67].

Також важливою складовою розвитку дитини є право на освіту. В умовах введення воєнного стану реалізація цього права ускладнюється (повітряні тривоги, вимикання світла) або стає неможливою. В межах оперативного реагування МОН України було видано Наказ від 28 березня 2022 року № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні», згідно з яким необхідно забезпечити та організувати зарахування здобувачів загальної середньої освіти, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання (перебування) і проживають (перебувають) в Україні чи за її межами, до закладів освіти; здобуття загальної середньої освіти для здобувачів освіти за будь-якою формою, що може забезпечити заклад освіти та є найбільш безпечною для них [10].

Таким чином, дітям на період дії воєнного стану забезпечено умови для здобуття освіти в безпечних умовах, в особливості дистанційно. Це доволі активно практикується в освітніх закладах України, однак проблема в тому, що деяка частина дітей немає доступу до мережі Інтернет (через пошкодження ліній електропередач чи через навантаження на мережі, що зумовлюють перебої зі зв'язком) або немає техніки для забезпечення дистанційного навчання та відсутні фінансові можливості вирішувати такі питання. Це пов'язано з тим, що тисячі українських сімей були змушені покинути місця свого постійного проживання, втратити роботу, виїхати за кордон, або залишитися на окупованих територіях. В цілому, це може негативно впливати на реалізацію дитиною права на освіту.

Також актуальним є питання щодо захисту прав дітей примусово переміщених (депортованих) на тимчасово окуповану територію або на територію російської федерації. Державні органи влади України вживають всіх можливих заходів для забезпечення повернення дітей з території рф. Так, урядову координацію дій в межах цього питання веде Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України [11]. Однак, з урахуванням складних та небезпечних умов, в яких перебуває держава, науковці пропонують введення достовірної статистики щодо всіх категорій дітей, а саме: дітей, які проживають в зонах збройних конфліктів, населених пунктів, розташованих в точках зіткнення, дітей-переселенців, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, поранених і загиблих [6, с. 103]. Наразі така практика існує, але через воєнні дії вести точні підрахунки дуже складно.

Висновки. Загальний підхід до питань захисту прав дітей повинен базуватися на принципах прав людини та міжнародних конвенціях. Лише системний та комплексний підхід може забезпечити повноцінний захист в умовах війни.

Національним та міжнародним законодавством передбачено механізми захисту прав дітей під час воєнних дій, однак якщо одна зі сторін не виконує зобов'язання, то реалізувати їх складно. Утім, українська влада та народ України, міжнародна світова спільнота та санкції, введені щодо російської федерації, все-таки змогли допомогти вжити деякі заходи на захист прав дітей, зокрема, держава забезпечує евакуацію з небезпечних територій та подальшу адаптацію в іншому населеному пункті, діти-переселенці мають право отримувати соціальну допомогу, було розпочато кримінальні провадження щодо злочинів, що були вчинені військовими рф, внаслідок яких страждали діти. Численні закони та зміни до цих законів – ті зміни, яких вимагав воєнний стан – допомагають реалізувати дітям, найменш захищеній категорії населення, свої найважливіші права – на життя, його достойний рівень, на освіту, на невтручання в її право, на сімейне життя, безпеку та інші. Однак, залишається актуальним питання щодо подальшого внесення змін до чинного законодавства з метою його адаптування до нових реалій та удосконалення механізму захисту прав дітей. Такий підхід залишається актуальним.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права дитини: ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 17.11.2023).
2. Dity, yakykh torknuvsya zbroynnyu konflikt v ukrayini. doslidnyts'kyu zvit. Prohrama «Radnyk» [Children affected by the armed conflict in Ukraine. research report. «Advisor» program]. URL : <https://radnyk.org/wp-content/uploads/2019/10/Doslidnyczkyj-zvit-Dity-yakyh-torknuvsyazbrojnyj-konflikt-v-Ukrayini-.pdf>. [in Ukr.] (дата звернення: 19.11.2023).
3. Paris commitments to protect children from unlawful recruitment or use by armed forces or armed groups [Electronic resource]. Mode access: https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/pariscommitments_en.pdf (дата звернення: 19.11.2023).
4. Paris principles and guidelines on children associated with armed forces or armed groups [Electronic resource]. – Mode access: <https://www.unicef.org/emerg/files/ParisPrinciples310107English.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 14.11.2023).
6. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. №4. С. 94-105. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/02/NV_4/NV_4-2022-94-105.pdf
7. Як допомогти дитині правильно – роз'яснення Мінсоцполітики: Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21549.html> (дата звернення: 14.11.2023).
8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF> (дата звернення: 15.11.2023).
9. Турченко О.Г., Пилипишина І.І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №2. С. 64-69.
10. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні :Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 березня 2022 р. № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text> (дата звернення: 16.11.2023).
11. Деякі питання Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.11.2023).

Abstract. *Ensuring peaceful coexistence of people and protection of rights and freedoms are the main tasks of any state. The author emphasizes that the issue of protecting the rights of children under martial law is urgent, requires additional guarantees from the state, including by adapting current legislation to new realities, and should be a priority direction of state policy as a whole.*

Keywords: *child, martial law, protection of rights, international humanitarian law.*

ПРИНЦИПИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

Бровко Анастасія,

здобувачка 2 курсу бакалаврату спеціальності 081 «Право»

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Науковий керівник: Литвиненко В. М.,

к.ю.н, доцентка, зав. кафедри публічного та приватного права

Національного університету "Чернігівська політехніка"

Анотація. *У роботі проаналізовано основні принципи надання безоплатної правничої допомоги, закріплені в Законі України "Про безоплатну правничу допомогу". Визначено, що ці принципи є основоположними для реалізації права на безоплатну правничу допомогу, забезпечують її ефективність та доступність для всіх категорій осіб, які мають право на її отримання.*

Ключові слова: *безоплатна правнича допомога; принципи надання безоплатної правничої допомоги; доступність; законність.*

У сучасному суспільстві, де правові відносини складають невіддільну частину повсякденного життя, питання доступу до справедливості та забезпечення прав і свобод громадян набуває особливої актуальності. Одним із ключових аспектів гарантування цього доступу є система надання безоплатної правничої допомоги. Принципи, які лежать в основі цього процесу, визначають не лише функціонування правової системи, але й ступінь реалізації основних прав та свобод громадян.

Кожен має право використовувати будь-які законні засоби для захисту своїх прав і свобод від порушень та незаконних втручань. Статтею 59 Конституції України закріплено право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1]. «Безоплатна правнича допомога – це допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел» [2].

Закон України "Про безоплатну правничу допомогу" визначає два види безоплатної правничої допомоги: первинну та вторинну. У статті 9 цього Закону визначено суб'єктів надання безоплатної первинної правничої допомоги в Україні. Суб'єктами надання безоплатної первинної правничої допомоги в Україні є: органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, центри з надання безоплатної правничої допомоги, спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правничої допомоги, утворені органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади, юридичні особи приватного права, які мають право надавати правничу допомогу, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку, адвокати та інші фахівці у відповідній галузі права, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку. Щодо суб'єктів надання безоплатної вторинної правничої допомоги, то до них належать центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги в Україні; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу [2].

Безоплатна правнича допомога має важливе соціальне значення, тому вагому роль у здійсненні цієї правової гарантії відіграють принципи її реалізації, які покликані забезпечити захист прав і свобод людини і громадянина в Україні та їх відновлення у разі порушення.

Перш ніж розглядати принципи надання безоплатної правничої допомоги, важливо зупинитися на сутності терміну "принцип". За коротким тлумачним словником української мови «принцип» це те, що стоїть в основі певного набору фактів або знань, зберігаючи свою первинну сутність [3, с. 214]. Якщо ж звернутися до великого тлумачного словника сучасної української мови, то «принцип» розглядається як ключовий аспект, як термін «положення», який лежить в основі створення або втілення чогось [4, с. 941, 851]. Отже, під поняттям «принцип» слід розуміти певні фундаментальні положення, які визначають сутність і характер будь-якого явища або процесу, його напрямку і закономірності розвитку. Принципи є основою будь-якої системи, вони визначають її структуру, функції та взаємодію з іншими системами.

На думку М.В. Стаматіної під принципами діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правничу допомогу слід розуміти важливі вихідні засади, які визначають напрямок виконання завдань та функцій суб'єктів, які надають безоплатну правничу допомогу. Згідно з її поглядами, принципи реалізації права на безоплатну юридичну допомогу містять основні положення, які відображають інтереси та потреби громадян і суспільства у забезпеченні цього права. Вони є своєрідною "системою координат" для законодавця і суб'єктів, відповідальних за фактичне надання та реалізацію безоплатної юридичної допомоги.

При розгляді принципів реалізації права на безоплатну правничу допомогу, науковці звертають увагу на два важливі аспекти. По-перше, це нормативно визначені, основоположні, науково обґрунтовані положення, які включаються в законодавство України та міжнародні документи. Вони відображають соціальну спрямованість та основні характеристики права на безоплатну правничу допомогу. По-друге, ці принципи визначають характер, зміст і обмеження діяльності уповноважених суб'єктів, які займаються наданням безоплатної правничої допомоги в Україні [5, с. 10-50]. Отже, принципи надання безоплатної правничої допомоги визначають

напрямок діяльності суб'єктів, які надають цю допомогу та відображають інтереси громадян і суспільства.

Згідно із Законом «Про безоплатну правничу допомогу» державна політика у сфері надання безоплатної правничої допомоги ґрунтується на таких принципах: верховенство права; законність; доступність безоплатної правової допомоги; забезпечення якості безоплатної правової допомоги; гарантоване державне фінансування [2]. Верховенство права, **як один з основних принципів демократичного суспільства**, вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у законах, які за своїм змістом відображають передусім ідеї соціальної справедливості, свободи та рівності. Він проявляється, наприклад, у можливості оскарження рішень державних органів у суді та в обов'язку держави компенсувати завдану шкоду внаслідок незаконних дій цих органів. Не менш важливим є принцип законності. У широкому розумінні принципи законності – це ті основні засади, керівні ідеї та основоположні вимоги, що розкривають її сутність, основу її змісту як обов'язкового режиму державного і суспільного життя [6]. У галузі безоплатної юридичної допомоги, цей принцип передбачає, що суб'єкти, які надають правничу допомогу фізичним особам, мають використовувати лише законні методи. Вони зобов'язані дотримуватися прав та свобод людини, визначених чинним законодавством України та міжнародними договорами, ратифікованими Україною [7, с. 854]. Принцип доступності безоплатної правничої допомоги передбачає, що надана правова послуга має бути доступною та відповідати вимогам закону, з метою допомогти особам, які скористалися правом на безоплатну правничу допомогу, у захисті їх прав і свобод. Принцип забезпечення якості безоплатної правничої допомоги вимагає, щоб правові послуги, надані в рамках цього принципу, відповідали визначеним критеріям якості та ефективно враховували потреби осіб, які скористалися можливістю отримати безоплатну правничу допомогу. Наступним важливим принципом є гарантування державного фінансування. Він означає, що суб'єкт, який надає безоплатну правничу допомогу, отримає відповідну фінансову компенсацію, яка відобразить обсяг і якість його роботи [7, с. 855]. Між іншим, необхідно звернути увагу, що інститут безоплатної правничої допомоги, як важливий елемент загальної системи права України, зазнає впливу таких універсальних правових принципів, визначених Конституцією України, як демократизм, гуманізм, пріоритет загальноновизнаних норм і правил міжнародного права. Також потрібно зазначити, що окрім основних принципів реалізації права громадянина на безоплатну правничу допомогу, виділяють ще принцип взаємодії, принцип справедливості та моральності.

Отже, принципи надання безоплатної правничої допомоги - це основоположні, керівні ідеї, визначені в законодавстві та міжнародних документах. Принципи відображають соціальну спрямованість та основні характеристики надання безоплатної правничої допомоги, а також характер, зміст і обмеження діяльності уповноважених суб'єктів, які забезпечують безоплатну правничу допомогу в Україні. Згідно із Законом «Про безоплатну правничу допомогу» надання безоплатної правничої допомоги ґрунтується на таких принципах як верховенство права; законність; доступність безоплатної правової допомоги; забезпечення якості безоплатної правової допомоги; гарантоване державне фінансування. Принципи безоплатної правничої допомоги – запорука справедливості та рівних прав для всіх, тому важливо вдосконалювати принципи надання безоплатної правничої допомоги, щоб забезпечити її ефективність та доступність.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.11.2023).
2. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р., 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.11.2023).
3. Гринчишин Д.Г., Гумецька Л.Л., Карпова В.Л. *Короткий тлумачний словник української мови*. Київ: Рад. школа, 1978. С. 421 .
4. Бусел В.Т. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. С. 1051.
5. Стаматіна М.В. Організація діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу : автореф. дис.. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2013. 21 с.

6. Теорія держави та права. Законність: поняття, нормативно-правова основа, система гарантій. *Studies.In.Ua*. URL: <https://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4411-zakonnst-ponyattya-normativno-pravova-osnova-sistema-garanty.html> (дата звернення: 08.11.2023).

7. Стаматіна М. В. Принципи і завдання діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу. *Форум права*. 2012. № 4. С. 853–858. URL: <http://arhive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cmvbpd.pdf>

Abstract. *The paper analyzes the basic principles of providing free legal aid, enshrined in the Law of Ukraine "On Free Legal Aid". It is determined that these principles are fundamental for the realization of the right to free legal aid, ensure its effectiveness and accessibility for all categories of persons who have the right to receive it.*

Keywords: *free legal aid; principles of free legal aid; Availability; Legality.*

СУДОВА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИСВІТЛЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Безкровна Євгенія,
здобувачка вищої освіти I курсу ОС «магістр»
спеціальності 081 Право юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Котова Любов,**
к.ю.н., професор, в.о. зав. кафедри правознавства СНУ ім. В. Даля

Анотація. *Робота присвячена вивченню судової комунікації в умовах воєнного стану та ролі, яку вона відіграє у висвітленні воєнних злочинів. Здійснено аналіз викликів та обмежень, з якими стикається судова система під час воєнного конфлікту, таких як обмежений доступ до інформації та підвищений тиск на судові процеси. Досліджено, як якісна судова комунікація може сприяти ефективному висвітленню та розслідуванню воєнних злочинів, забезпечуючи прозорість, правосуддя та захист прав людини. Робота наголошує на важливості взаємодії між судовою владою, громадськістю та міжнародним співтовариством для забезпечення справедливості та правопорядку в умовах кризи.*

Ключові слова: *судова комунікація, воєнний стан, воєнні злочини, права людини, прозорість судових процесів.*

Під час воєнного стану важливо забезпечити баланс між захистом національної безпеки та забезпеченням прав людини, зокрема права на інформацію. Це може бути складним завданням, але важливо враховувати принципи пропорційності, необхідності та законності при введенні будь-яких обмежень доступу до інформації.

Питанням забезпечення вільного доступу людини до інформації приділили увагу такі науковці, як К. Беляков, С.Є. Горбатюк, П.Д. Гуйван, Т.А. Костецька, М.Ф. Поліковський та інші. У цих роботах досліджено питання законодавчого закріплення необхідності реалізації конституційного права на пошук, використання та поширення інформації з метою реалізації законних інтересів. Однак аспектам дослідження впливу висвітлення воєнних злочинів на дотримання права на інформацію та необхідності впровадження цього явища приділялося не так багато уваги серед науковців. Зокрема ці питання виносилися на обговорення Радою суддів України, організаціями, такими як ГО «Вектор прав людини», фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, ГО «Харківський інститут соціальних досліджень» тощо.

Свобода шукати, одержувати та поширювати інформацію є одним з найважливіших політичних та особистих прав людини та включена в Загальну декларацію прав людини (стаття 19). Це право також врегульоване у ст. 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Представлене право передбачене і гарантоване багатьма національними законами, зокрема статтю 34 Конституції України, а саме: право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право вільно збирати, зберігати, використовувати і

поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір, що також знаходить відображення у законах України "Про звернення громадян", "Про інформацію", "Про доступ до публічної інформації" та інших нормативно-правових актах [1,с.74].

Так, право на вільний доступ до інформації є важливим аспектом демократичного суспільства. Це право передбачає доступ громадян, журналістів, дослідників та інших осіб до публічної інформації, яка стосується діяльності уряду, публічних установ, судових органів та інших сфер громадського життя. Вільний доступ до інформації дозволяє громадянам бути свідомими про дії своєї урядової влади, сприяє більш прозорому та відповідальному управлінню, а також допомагає попереджати корупцію та зловживання владою.

Питання про обмеження доступу до інформації під час воєнного стану є складним і обговорюється як у контексті забезпечення національної безпеки, так і в рамках збереження прав і свобод громадян. Під час воєнного стану може бути обґрунтована необхідність тимчасового обмеження доступу до певної інформації з планового забезпечення національної безпеки, неможливість розголошення стратегічно важливих даних ворогам та ефективності воєнного забезпечення операцій. Проте будь-яке обмеження доступу до інформації під час воєнного стану повинно відповідати основним принципам міжнародного права і повинно бути пропорційним та обґрунтованим конкретними потребами забезпечення національної безпеки, громадського порядку та захисту прав та інтересів людини і громадянина. Такі обмеження повинні бути тимчасовими, і не повинні використовуватися для приховування інформації про порушення прав людини, воєнні злочини або корупцію. Доступ до інформації, яка стосується прав людини, громадської безпеки та діяльності уряду, повинен бути забезпечений навіть під час воєнного стану, наскільки це можливо [1].

Судова комунікація в часи миру та в часи воєнного конфлікту відрізняється за багатьма параметрами, оскільки воєнний конфлікт накладає певні обмеження та вимагає специфічних підходів до судової практики, що пов'язано з метою забезпечення безпеки держави. Інформація про судові процеси та рішення стає менш доступною для широкої публіки під час війни, у порівнянні з мирними часами. Судові процеси можуть бути супроводжені додатковими заходами забезпечення безпеки для суддів, адвокатів, свідків та інших учасників судового процесу через підвищену загрозу терористичних або воєнних дій. У зв'язку з цим може виникати складність забезпечення прозорості судових процесів через обмеження доступу до інформації та безпекові обставини, що може вплинути на довіру громадськості до судової системи [2].

Під час воєнного конфлікту суди так чи інакше вирішують справи, пов'язані з воєнними злочинами, порушеннями прав людини, міжнародними конфліктами тощо, що вимагає спеціальних знань та підходів у судовій комунікації. Однією з найважливіших переваг необхідності висвітлення воєнних злочинів є те, що така комунікація сприяє міжнародному співробітництву у розслідуванні воєнних злочинів, допомагаючи обміну інформацією та досвідом між судовими органами різних країн. Цей процес сприяє встановленню міжнародного стандарту для поведінки під час війни та визнання недопустимості будь-яких форм насильства, що порушують міжнародне гуманітарне право. Висвітлення воєнних злочинів створює можливість для об'єктивного осуду та реакції з боку міжнародної спільноти. Масовий доступ до інформації через засоби масової інформації та соціальні мережі дозволяє світовому громадському суспільству стежити за подіями в реальному часі. Це робить неможливим для порушників втекти від уваги світової спільноти, і змушує їх відповідати за свої дії перед міжнародними судами та трибуналами [2].

Саме якісна судова комунікація відіграє важливу роль у ефективному висвітленні та розслідуванні воєнних злочинів, оскільки вона дозволяє громадськості відстежувати та розуміти перебіг розслідування воєнних злочинів, що сприяє забезпеченню прозорості, справедливості та відповідальності. Також це сприяє залученню свідків та жертв в процес розслідування воєнних злочинів, допомагаючи їм розповісти свої історії та надавати свідчення на судових процесах. Отже якісна судова комунікація може сприяти викоріненню безкарності шляхом ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності перед законом [3].

Як зазначив Голова Ради суддів України Богдан Моніч на онлайн конференції «Судова комунікація під час війни: антикризові практики та етичні аспекти висвітлення воєнних злочинів», лише з квітня 22 року в Раді суддів України розпочалася робота з організації процесу висвітлення справ з маркером "війна", адже до цього справи про воєнні злочини, справи про порушення законів і звичаїв ведення війни та навіть справи проти людяності – були категорією справ, яких і близько не розглядали за весь період незалежності України. З початку воєнної агресії росії проти України, всі рішення були скеровані на забезпечення роботи судів, здійснення правосуддя в умовах війни і забезпечення безпеки суддів, працівників апарату судів та учасників судового процесу, пошук алгоритму зміни територіальної підсудності справ [4].

Голова Ради інформував учасників конференції, що спільно з одним з партнерів РСУ серед суддів та працівників апарату судів, а також представників юридичної спільноти та медійників було проведено масштабне опитування-дослідження щодо висвітлення справ з маркером війна, результати якого показали високу зацікавленість спільнот у таких процесах.

«Попередньо зазначу, що результати нас вразили, бо 84% опитаних представників судів вважають, що важливо публічно висвітлювати судові процеси, пов'язані з війною в Україні. 69% представників медіа під час консультацій повідомили, що готові відстежувати й висвітлювати весь судовий процес від початку до його завершення. Ще 62%, що готові започаткувати постійні рубрики про судові процеси щодо війни у медіа, що представляють», - сказав Богдан Моніч [2].

Найголовнішою думкою представників судової влади, які взяли участь у дослідженні, були два чіткі ключові повідомлення, які полягають в тому, що Україна навіть в умовах війни здатна забезпечити належне здійснення правосуддя і другий – відповідальність за злочини, зокрема пов'язані з війною, невідворотна.

Таким чином, порівняння судової комунікації в часи миру та в часи воєнного конфлікту показує, як важливо враховувати специфічні вимоги та обставини воєнного часу при плануванні та здійсненні судової комунікації для забезпечення справедливості та дотримання прав людини. Судова система має не тільки відгукуватися на виклики воєнного стану, але й активно сприяти висвітленню воєнних злочинів як ключового елементу гарантування правопорядку в найбільш складних умовах. Аналіз показав, що якісна судова комунікація відіграє критичну роль у висвітленні воєнних злочинів. Вона не лише допомагає встановити факти порушень міжнародного гуманітарного права, але й сприяє залученню громадськості, міжнародних організацій та засобів масової інформації до процесів судового розслідування. Наочність та доступність інформації про воєнні злочини спонукають світове співтовариство до об'єднаної відповіді, що є необхідним етапом на шляху до миру та безпеки.

Список використаних джерел:

1. П. Д. Гуйван. Міжнародне право про доступ до інформації / Право та державне управління. 2019 р., № 2 (35) том 1. С. 73-79. http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_1/15.pdf
2. Комунікація судовою владою справ, пов'язаних з війною: 10 питань-відповідей / Валерія Рибак, Назарій Боярський – Київ, 2022.
3. Татулич І.Ю. Комунікація із судом в умовах воєнного стану / Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 151-154
4. Судова комунікація під час війни: антикризові практики та етичні аспекти висвітлення воєнних злочинів / Проект ЄС "ПРАВО-Justice" в межах Ініціативи "Модельні суди". URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/sudova-komunikacia-pid-cas-vijni-antikrizovi-praktiki-ta-etichni-aspekti-visvitlenna-voennih-zlociniv>
5. Вплив висвітлення судових рішень у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України, на ставлення громадськості до судової гілки влади / уклад. : Н. Боярський, К. Захаров, В. Лебідь, О. Мартиненко, В. Рибак, М. Тарахало, Є. Чекар'юв, А. Черноусов, С. Щербань. — Київ: ГО «Вектор прав людини», 2022. — 188 с.

***Abstract.** The work is devoted to the study of judicial communication under martial law and the role it plays in the coverage of war crimes. An analysis of the challenges and limitations faced by the judicial system during a military conflict, such as limited access to information and increased pressure on judicial processes, was carried out. It has been studied how high-quality judicial communication can contribute to the effective coverage and*

investigation of war crimes, ensuring transparency, justice and protection of human rights. The work emphasizes the importance of interaction between the judiciary, the public and the international community to ensure justice and law and order in crisis situations.

Key words: *judicial communication, martial law, war crimes, human rights, transparency of judicial processes.*

ПРЕЗУМПЦІЯ ПРАВОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО: АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ

Степченко Данило,
студент 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Гриценко Г.М.,**
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. *В статті розглядається принцип презумпції правоти поліцейського в Україні. Аналізуються теоретичні засади та практичні аспекти реалізації цього принципу, зокрема у контексті підготовки поліцейських та їх взаємодії із суспільством. Наголошується на важливості забезпечення балансу між ефективністю роботи поліції та дотриманням прав людини.*

Ключові слова: *презумпція правоти, поліція, права людини, підготовка поліцейських, взаємодія з суспільством.*

У сучасному українському суспільстві, що переживає вплив російсько-української війни, важливість збереження правопорядку та гарантування безпеки громадян набуває особливого значення. Функціонування поліцейських структур у цьому контексті вимагає особливої уваги і аналізу.

Поліцейські, як ключовий компонент правоохоронної системи, відіграють вирішальну роль у забезпеченні безпеки та порядку у суспільстві, а також у запобіганні та розслідуванні правопорушень. Водночас їхня велика відповідальність перед власними діями вимагає належних механізмів контролю та забезпечення справедливості. Презумпція правоти поліцейського в цьому контексті є важливим засобом, що забезпечує справедливий розгляд справ, в яких вони беруть участь.

Під час тривалої російсько-української війни, актуальність дослідження принципу презумпції правоти поліцейського набуває особливої важливості. Соціальний контекст війни, нові вимоги до прозорості та відкритості в роботі правоохоронних органів, а також технологічні інновації, що впливають на способи зберігання та аналізу інформації, створюють необхідність перегляду та підвищення ефективності цього принципу. У світлі цих викликів, дослідження специфіки та важливості презумпції правоти поліцейського стає надзвичайно актуальним для забезпечення правопорядку та захисту прав громадян у період конфлікту.

Презумпція правоти поліцейського є поняттям, яке відсутнє у законодавстві України та, отже, не має чіткого юридичного статусу. Незважаючи на відсутність законодавчого визначення, її теоретичний контекст відомий та обговорюється в академічних та громадських дискусіях.

Поняття «презумпція» відповідно до словників можна тлумачити, як «припущення, часто не повністю обґрунтоване, яке в деяких міркуваннях сприймається як щось зрозуміле» також, в юридичному значенні, поняття «презумпція» тлумачиться, як «акт визнання того, що щось істинно, доки не буде доведено, що це невірно». [1; 2] В свою чергу під поняттям «правота» ми розуміємо «стан моральної чи юридичної правильності.[3] Таким чином, поняття «презумпція правоти поліцейського» слід розуміти, як припущення, згідно з яким поліцейський вважається правильним у виконанні своїх обов'язків та дій, доки не буде об'єктивно та юридично підтверджено, що він допустив правопорушення чи недійсність своїх дій.

Вказаний принцип виник задля забезпечення ефективної діяльності правоохоронних органів та збереження суспільної безпеки, а отже презумпція правоти не може бути абсолютним імунітетом для поліцейських від юридичної відповідальності, і вони завжди повинні діяти в межах закону та дотримуватися норм прав людини.

У сучасному законодавстві України конструкція презумпції правоти поліцейських, яка визначає обов'язковість виконання їхніх законних вимог, закріплена в частині 2 статті 62 Закону України «Про Національну поліцію», відповідно до вказаної норми: «законні вимоги поліцейського є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами».[4]

Також статтею 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) передбачена юридична відповідальність за відмову виконувати ці законні вимоги, якщо особа здійснює «злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського».[5] В такому випадку складається адміністративний протокол, який направляється до суду. У випадку фізичного опору з боку особи, поліція має право застосувати поліцейські заходи примусу.

У випадку сумнівів у законності дій поліцейського, проводиться об'єктивне розслідування з метою визначення можливих порушень і встановлення осіб, які несуть відповідальність перед законом і суспільством. В цьому аспекті слід пам'ятати, що відповідно до ст.60 Конституції України: «Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази». [6] Д. Катрич зазначає, що «Явно незаконними є вимоги і дії працівника поліції, котрі не передбачені Законом України «Про Національну поліцію», в тому числі які суперечать передбаченим у його статтях 6-12 принципам діяльності поліції, а також ті, що виходять за межі його компетенції (ст. 222 КУпАП)». [7, с.120] Впевнені, що принципи справедливості та рівності завжди повинні дотримуватися, і жоден поліцейський не повинен бути позбавлений можливості відповідати за свої дії перед законом, якщо вони порушують норми законодавства та права громадян.

Інший аспект, в якому має прояв презумпція правоти поліцейського, полягає в тому, щоб свідчення поліцейських мали певний пріоритет перед свідченнями осіб в суді, коли розглядаються справи, пов'язані з діями посадових осіб. Так погоджуюсь з думкою науковця К. Бахчев: «таке тлумачення презумпції правоти поліцейського не є розповсюдженим, адже реалізується у правовому полі в окремих випадках» [8, с. 204].

Принцип презумпції правоти поліцейського є ключовим елементом правової системи, що забезпечує стабільність та ефективність функціонування правоохоронних органів в сучасному українському законодавстві. Однак для повноцінної реалізації цього принципу необхідно враховувати кілька ключових факторів.

Так, в 2016 році на сайті «Українська правда» в статті «Імператив презумпції правоти поліцейських» Арсен Аваков зазначив, що імператив «презумпції правоти поліцейських», першочергово «повинен стати соціальною нормою», щоб «суспільство прийняло це правило – як необхідне правило для власної безпеки. [9] Вказану думку підтримую, адже громадяни, відчуючи, що дії поліцейських зазвичай є правильними та законними, можуть бути більш схильні дотримуватися закону та виконувати інструкції правоохоронців. Такий підхід сприяє підвищенню рівня безпеки громадян та покращує взаємодію між поліцією та суспільством.

Слід зазначити, що однією з нагальних проблем при імplementації імперативу «презумпції правоти поліцейських» є недостатня підготовка поліцейських, велика текучість кадрів і нестача досвідчених фахівців у певних сферах поліцейської роботи. Це підтверджує в своїх дослідженнях Є. Крапивін, який стверджує, що поліцейські «не знають особливостей фіксації правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, та складають протокол неналежним чином». [10] В свою чергу К. Бахчев зазначає, що «аналіз судових рішень у справах про адміністративні правопорушення, за які передбачена відповідальність за невиконання законних вимог поліцейського, свідчить про недоліки під час складання процесуальних документів самими поліцейським».[8, с. 203]

Тому, важливо розробити чіткі алгоритми підготовки правоохоронців. Поліцейські повинні мати необхідні знання та навички для адекватного реагування на різноманітні ситуації в ході виконання своїх службових обов'язків. Важливо також розробити практичний механізм передачі досвіду ветеранів поліції молодим членам сил правопорядку.

Здатність ефективно взаємодіяти з громадянами сприяє розв'язанню конфліктних ситуацій та може знизити ризик вчинення правопорушень.

Важливо зазначити, що принцип презумпції правоти поліцейського можливо успішно реалізувати тільки при взаємодії з принципом невинуватості.

Враховуючи те, що наша країна прагне приєднатися до Європейського Союзу, ми повинні проаналізувати зарубіжний досвід з метою модернізації та адаптації нашого законодавства у цьому контексті. Особливу увагу слід приділити встановленню чітких стандартів для застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї поліцейськими. Зокрема, можна згадати, що вивчення іноземних практик дозволяє виявити найкращі підходи до розробки тренувальних програм для поліцейських з метою підвищення їхньої культури безпеки та професійної етики. Також важливо встановити чіткі процедури для використання спеціальних засобів та вогнепальної зброї, зокрема, визначити та проаналізувати випадки, коли їх можна використовувати, та умови їх застосування.

Таким чином, законодавча база щодо регулювання діяльності поліції в Україні є достатньо розвинутою. Зокрема, принцип презумпції правоти поліцейського закріплений у Законі України «Про Національну поліцію» та передбачає обов'язковість виконання законних вимог поліцейських. Разом з тим, існують певні проблеми у практичній реалізації цього принципу.

По-перше, необхідно підвищити рівень професійної підготовки поліцейських, адже недостатні знання та навички ускладнюють належне застосування норм законодавства. Зокрема, варто приділити увагу комунікаційним навичкам поліцейських для конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

По-друге, потрібно вдосконалити механізми щодо застосування поліцейськими фізичної сили та спецзасобів. При вдосконаленні механізму доцільно проаналізувати кращі світові практики та розробити чіткі стандарти, що унеможливлять зловживання.

По-третє, необхідно інтенсифікувати активність Відділу зв'язків з громадськістю з метою налагодження більш плідної взаємодії з блогерами для об'єктивного та точного поширення інформації, дотримуючись високих стандартів забезпечення прав суб'єктів конфліктних ситуацій, з метою уникнення несправедливих і некоректних інтерпретацій дій правоохоронців у віртуальному просторі.

Отже, хоча законодавча база є достатньою, її практичну реалізацію необхідно вдосконалити шляхом підвищення кваліфікації поліцейських, розробки чітких процедур їх роботи та залучення громадськості до моніторингу. Такий підхід сприятиме встановленню принципу верховенства права. Баланс в цьому питанні важливий, оскільки надмірна свобода для громадян при обмеженні повноважень поліції може сприяти зростанню злочинності та розвитку кримінальних угруповань. З іншого боку, надто суворий контроль над громадянами, при недостатній регуляції поліцейської діяльності, може призвести до проявів абсолютизму та порушень прав людини.

Список використаних джерел:

1. Presumption Definition & Meaning | Britannica Dictionary. Encyclopedia Britannica | Britannica. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/presumption> (date of access: 17.10.2023).
2. Presumption Definition & Meaning | Dictionary.com. Dictionary.com. URL: <https://www.dictionary.com/browse/presumption> (date of access: 17.10.2023).
3. Rightness. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rightness> (date of access: 17.10.2023).
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X : станом на 14 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
7. Катрич Д.К. Принцип пропорційності правоти поліцейського та відповідальності за прийняті рішення. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 7. С. 118-121.

8. Bakhchev K. The vector of transformation of the competence of police officers in connection with the legalization of firearms in Ukraine. Analytical and Comparative Jurisprudence. 2022. № 5. С. 201–205. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.37> (дата звернення: 15.10.2023).

9. Імператив презумпції правоти поліцейських. Українська правда - Блоги. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/avakov/57e8c379c7361/> (дата звернення: 15.10.2023).

10. Крапивін Є. Що таке “імператив презумпції правоти поліцейського”? – Експертно-аналітичний напрям Асоціації УМДПЛ. Асоціація УМДПЛ. URL: <http://umdpl.info/police-experts.info/2016/09/28/presumption/> (дата звернення: 17.10.2023).

Abstract. *The article examines the principle of presumption of innocence of a police officer in Ukraine. The author analyzes the theoretical foundations and practical aspects of the implementation of this principle, in particular in the context of police training and their interaction with society. The author emphasizes the importance of striking a balance between police effectiveness and respect for human rights.*

Keywords: *presumption of innocence, police, human rights, police training, interaction with society.*

ПРАВА ПАЦІЄНТА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Самойленко Марія,

4 курс, 081 «Право», ЧНУ ім. П. Могили
Науковий керівник: **Валецька Оксана Валеріївна**
к.ю.н., доцентка кафедри історії та
теорії держави і права ЧНУ ім. П. Могили

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню регламентації прав пацієнтів у вітчизняному та міжнародному законодавстві. Завданням юридичної науки наразі є формування пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази прав пацієнтів, а також її кодифікація. Удосконалення законодавчого регулювання у сфері прав пацієнтів в Україні повинно відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду.*

Ключові слова. *Пацієнт, права пацієнта, вітчизняне законодавство, міжнародне законодавство, систематизація.*

Статтею 3 Конституції України життя та здоров'я людини проголошується найвищою соціальною цінністю [1]. Кожна людина у своєму житті стикається із системою охорони здоров'я. Отримавши статус пацієнта, особа одночасно з цим набуває спеціальних прав.

Питанням прав пацієнтів та їх захисту присвячені роботи таких вчених: С.В. Антонова, Т.В. Блащук, О. Беденко-Зваридчук, А. Гавловської, В.О. Галая, О.В. Дроздової, А.М. Ковалюк, К.Р. Резворович, І.Я. Сенюти, Р.О. Стефанчука, С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, В.М. Стратонова, Г.П. Тимченка та інших.

Поняття «пацієнт» є нормативно закріпленим в українському законодавстві. Відповідно до положень Основ законодавства України про охорону здоров'я пацієнт - фізична особа, яка звернулася за медичною та/або реабілітаційною допомогою або медичною послугою та/або якій така допомога або послуга надається [2]. В п. 2.1. Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань передбачено спеціальне визначення пацієнта, а саме: пацієнт (здоровий доброволець) - особа, яка може бути залучена як досліджувана до клінічного випробування лікарського засобу [3].

Варто зазначити, що проект Закону України «Про захист прав пацієнтів» від 06.12.2007 р. №1132 трактує «пацієнта» як особу, яка: має потребу в медичній допомозі та / або звернулася по неї; одержує медичну допомогу або бере участь у якості випробуваного у медико-біологічних дослідженнях; знаходиться під медичним спостереженням; а також споживач медичних і пов'язаних з ними послуг незалежно від стану його здоров'я.

В.О. Галай зауважує, що «пацієнтом є людина незалежно від віку, статі, расової приналежності, національності, віросповідання, стану здоров'я та інших чинників, яка реалізує своє право на отримання медичної допомоги чи послуг» [4, с. 14].

О.В. Темченко та Н.О. Абрамович виділяють такі характерні ознаки пацієнта: може бути виключно людина; особа, яка звернулась за отриманням медичних послуг; поняття «пацієнт» не може розглядатись відокремлено від виконавця послуг [5, с. 89].

Узагальнюючи наведені вище поняття, можемо дати таке визначення «пацієнта»: це фізична особа, яка набуває статусу споживача медичних послуг у результаті звернення за наданням діагностичної, профілактичної, лікувальної чи реабілітаційної медичної допомоги або шляхом реалізації права бути учасником медико-біологічного експерименту [6, с. 54].

Права пацієнта – це основні права людини, яка потребує медичної допомоги для охорони власного здоров'я та життя, з точки зору забезпечення доступу до медичного обслуговування, рівноправності, якості та ефективності такої допомоги [7, с. 3].

Проект Закону України «Про захист прав пацієнтів» від 06.12.2007 р. №1132 містив таке визначення прав пацієнтів: «права пацієнта – права, реалізовані на індивідуальному, колективному і груповому рівнях в області охорони здоров'я, в тому числі у зв'язку з будь-яким медичним втручанням».

Здійснивши аналіз національного законодавства, можемо виділити такі права:

1) право на медичні профілактичні заходи (ст. 49 Конституції України, ст. 283, ч. 4 ст. 286 Цивільного кодексу України, ч. 1 ст. 3, п. 7 ст. 4, ст. 6, 10, п. «а» «б» ст. 10, ст. 31, 32, 42, ч. 1 ст. 43, ст. 53, п. «а» ст. 78 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

2) право на доступність у галузі охорони здоров'я (ч. 1, 3 ст. 49 Конституції України, ст. 283, 284 Цивільного кодексу України, ч. 4 ст. 4, ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

3) право на медичну інформацію (ч. 3 ст. 32, ст. 34 Конституції України, ст. 285, 302 Цивільного кодексу України, п. «е» ст. 6, ст. 39 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

4) право на згоду на медичне втручання та право на відмову від медичного втручання (ч. 3 ст. 28, ч. 1 ст. 29 Конституції України, ч. 3,4, 5 ст. 284, ч. 4 ст. 286, ст. 289 Цивільного кодексу України, ст. 42, 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

5) право на свободу вибору в галузі охорони здоров'я (право на вільний вибір лікаря; право на вибір методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря; право на вибір закладу охорони здоров'я; право на заміну лікаря; право на лікування за кордоном у разі неможливості надання такої допомоги у закладах охорони здоров'я України (ч. 2 ст. 284, ст. 633 Цивільного кодексу України, п. «д» ст. 6, ч. 1 ст. 34, ч. 1 ст. 35, ст. 36, 38 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

6) право на медичну таємницю (ч. 1, 2 ст. 32, ст. 34 Конституції України, ч. 4 ст. 285, ст. 286 Цивільного кодексу України, ст. 39-1, 40, п. «г» ст. 78 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

7) право на якісну медичну допомогу (ч. 1 ст. 49 Конституції України, ч. 1 ст. 284 Цивільного кодексу України, п. «д» ст. 6, п. «а» ст. 78 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

8) право на безпечну медичну допомогу (ч.1 ст. 49 Конституції України, ч. 1 ст. 284 Цивільного кодексу України, ст. 42, 44 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

9) право на інновації (право на медико-біологічний експеримент; право на репродуктивні технології; право на донорство; право на терапевтичне клонування; право на корекцію (зміну) статі (ч. 3 ст. 28 Конституції України, ч. 3, 7 ст. 281, ч. 4 ст. 289, ч. 1 ст. 290 Цивільного кодексу України, ст. 45, 47, 48, 51 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

10) право на попередження за можливістю страждань і болю (ст. 3, ч. 2 ст. 28 Конституції України, ч. 2 ст. 289 Цивільного кодексу України, ст. 6, 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

11) право на індивідуальний підхід до лікування (п. «д» ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 38, ч. 3 ст. 39, ч. 3 ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

12) право на оскарження неправомірних рішень і дій працівників, закладів та органів охорони здоров'я (ст. 40 Конституції України, п. «і» ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

13) право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю (ч. 1 ст. 3 Конституції України, ч. 1 ст. 22, ст. 23, 906, ч. 1, 2 ст. 1166, ч. 1 ст. 1167, ст. 1168, 1195 – 1203, 1209 Цивільного кодексу України, п. «і», «ї» ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

14) право людини на життя та на повагу до гідності при наданні медичної допомоги (ст. 3, 21, 27, ч. 1, 2 ст. 28, ст. 64, 68 Конституції України, ст. 281, 297 Цивільного кодексу України, ч. 3 ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

15) право на захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я (ст. 21, ч. 2, 3 ст. 22, ч. 2 ст. 24 Конституції України, п. «и» ст. 6, ст. 9 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я») [1; 2; 8].

На думку В. Стратонова та А. Гавловської, усю систему прав споживачів медичних послуг умовно можна поділити на дві великі групи:

1. Загальні медичні права – цю групу прав закріплено в базових нормативно-правових актах (наприклад, в Лісабонській декларації щодо прав пацієнта, Конституції України, Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» тощо). До загальних медичних прав відносяться: право на охорону здоров'я; право на згоду на надання медичної допомоги чи відмова від неї; право на інформацію; право на конфіденційність і захист персональних даних.

2. Спеціальні медичні права – цю групу прав закріплено в спеціальних нормативно-правових актах, які регулюють окремі медичні галузі (наприклад, права у сфері репродуктивної медицини, права донорів тощо), права осіб, які примусово набули правовий статус пацієнта (такі права виникають у осіб, до яких застосовуються заходи примусового медичного лікування за рішенням суду чи у випадку, коли рішення про надання медичної допомоги приймають законні представники недієздатної особи) та права осіб, які беруть участь у медико-біологічних експериментах та випробуваннях [6, с. 55].

Сфера охорони здоров'я в частині надання медичної допомоги, перебуває у стані трансформації, а медична реформа, яка проводиться на сучасному етапі розвитку України, потребує взаємодії законодавства та практичних порад з боку міжнародних практик [9, с. 13].

Розглянемо декілька документів, які стосуються прав пацієнтів, і які діють на території Європейського Союзу (далі - ЄС). Лісабонська декларація Всесвітньої медичної асоціації з прав пацієнтів була прийнята в 1981 році. У вступі зазначено: лікар повинен діяти в інтересах пацієнта згідно зі своєю совістю, необхідні також відповідні гарантії автономії і справедливого ставлення до пацієнта. Декларація затверджує основні права, якими, з точки зору медичної спільноти, має володіти кожен пацієнт.

По-третє, у 1997 р. Рада Європи прийняла Конвенцію про захист прав і гідності людини стосовно застосування біології та медицини: Конвенцію про права людини та біомедицину (Європейська конвенція про права людини та біомедицину) [10]. Ця Конвенція окреслює такі фундаментальні принципи щодо прав пацієнтів, як рівноправний доступ до медичної допомоги та захист права на інформовану згоду, приватне життя та право на інформацію. Ці засади є обов'язковими для держав, які ратифікували Конвенцію.

У 2002 р. Активна громадська мережа у співпраці з громадськими організаціями з різних країн ЄС розробили Європейську хартію прав пацієнтів (далі - Хартія), у якій чітко і вичерпно витлумачені права пацієнтів. Цей документ став правовою основою започаткованого в Європі руху, метою якого було залучення пацієнтів до більш активної ролі у творенні та впровадженні послуг з охорони здоров'я. Хоча Хартія має рекомендаційний характер, об'єднані в потужну мережу організації з прав пацієнтів у Європі успішно пролобіювали визнання і прийняття прав, проголошених у Хартії, на законодавчому рівні. Хартія також слугувала орієнтиром для моніторингу та оцінки функціонування систем охорони здоров'я в Європі [9, с. 13].

Серед міжнародних актів у цій сфері можна виділити, зокрема наступні: Загальна декларація прав людини, 1948 [11]; Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, 1966 [12]; Декларація про права інвалідів від 09.12.1975; Декларація про права розумово відсталих осіб від 20.12.1971.

Наразі тенденціями в розвитку та становленні прав пацієнтів в українському законодавстві є: розширення, доповнення та деталізація прав пацієнтів; наявність правових колізій; недостатній рівень відповідності міжнародним стандартам у сфері охорони здоров'я; декларативний характер норм, що закріплюють права пацієнта; відсутність дієвих гарантій реалізації та захисту прав пацієнтів тощо [6, с. 55].

Отже, проаналізувавши національне законодавство, доходимо висновку, що на сьогоднішній день в нашій державі нормативно-правова база стосовно прав пацієнтів є недостатньо кодифікованою. Тому завданням юридичної науки зараз є формування пропозицій щодо вдосконалення законодавчої основи прав пацієнтів, а також її систематизація. Удосконалення нормативно-правового регулювання у сфері прав пацієнтів в Україні повинно відбуватися з урахуванням міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
3. Порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань, затверджений наказом МОЗ України № 690 від 23.09.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09#Text>
4. Галай В.О. Способи захисту прав пацієнтів в Україні. Науково-практичний посібник. К. 2008. 74 с.
5. Темченко О.В., Абрамович Н.О. Пацієнт як учасник договору про надання медичних послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія ПРАВО*. 2015. Випуск 32. Том 2. С. 88-92.
6. Стратонов В., Гавловська А. Поняття та зміст правого статусу споживача медичних послуг. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Серія «ПРАВО»*. 2020. Випуск 30. С. 51-56.
7. Беденко-Зваридчук О. Правовий статус пацієнта та його представника. *Практика управління медичним закладом*. 2014. № 4. С. 1-14.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
9. Блащук Т.В., Шелестюк Ю.С. Охорона прав пацієнтів в Україні та Європейському Союзі. *Public Health Journal*. 2022. Вип. 2. С. 12-17.
10. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (від 4 квітня 1997 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334
11. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

Annotation. *The article is devoted to the study of the regulation of patients' rights in domestic and international legislation. The current task of legal science is to formulate proposals for improving the legal framework of patients' rights, as well as its codification. Improving legislative regulation in the field of patients' rights in Ukraine should take into account international experience.*

Keywords. *Patient, patient rights, domestic legislation, international legislation, systematization.*

ПРАВО ДИТИНИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Присяжний Вадим,

здобувач 4 курсу бакалаврату спеціальності 081 «Право»

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Науковий керівник: Литвиненко В.М.

к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри публічного та приватного права

Національний університет «Чернігівська політехніка»

***Анотація.** У роботі досліджуються норми національного законодавства щодо права дитини на безоплатну правничу допомогу в умовах сьогодення. Також автор зазначає про деякі проблемні аспекти реалізації права дитини на безоплатну правничу допомогу та шляхи вирішення.*

***Ключові слова:** безоплатна правнича допомога; право дитини; безоплатна первинна правнича допомога; безоплатна вторинна правнича допомога; законний представник.*

В умовах війни законодавство України постійно змінюється. При цьому держава-агресор постійно порушує права людини на території нашої держави. Захист прав людини може бути в різних формах. Особливо це стосується дітей, оскільки вони одні з найуразливіших груп населення та потребують правничої допомоги та захисту. Це підтверджується статистикою Міністерства юстиції України, оскільки у 2022 році 520 дітей звернулись по правову консультацію, а майже 1890 потребували вторинної правової допомоги – складення документів процесуального характеру, представництва інтересів в судах тощо [1]. Тому, питання про право дитини на безоплатну правничу допомогу в Україні є актуальним.

Згідно з ч. 1 ст. 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [2]. Тобто держава гарантує кожній людині право на професійну правничу допомогу незалежно від раси, релігійних переконань, віку тощо. Право на таку допомогу зокрема мають діти.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» безоплатна правнича допомога – правнича допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Необхідно зазначити, що безоплатна правнича допомога буває первинна та вторинна. Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» на первинну допомогу мають право усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, а отже і діти. На вторинну мають право визначені ст. 14 вищезазначеного Закону категорії фізичних осіб [3]. Проаналізувавши зазначену статтю, необхідно зазначити, що право на безоплатну вторинну правничу допомогу мають діти і на всі види правничих послуг (захист, представництво та складання процесуальних документів).

Згідно з ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [4].

Необхідно звернути увагу, що з 3 серпня 2023 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», який значно спростив доступ дітей до безоплатної правової допомоги [5]. Наприклад, задля отримання безоплатної первинної правничої допомоги діти можуть особисто подавати звернення про надання визначених законом послуг. Згідно з ч. 3 ст. 18 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» звернення про надання безоплатної вторинної правничої допомоги, що стосуються дітей, подаються їх законними представниками, патронатними вихователями, а щодо питань, звернення з якими до суду дозволяється з 14 років, - особисто дітьми, які досягли 14 років, або їх законними представниками, патронатними вихователями за місцем фактичного проживання дитини або її законних представників, патронатних вихователів незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи [3].

Однак на практиці залишаються проблеми конфлікту інтересів законних представників (батьків) та дитини. Це зумовлено тим, що в деяких випадках батьки не виконують батьківських обов'язків, тим самим порушуючи права дитини на життя, житло та інші права закріплені чинним

3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

5. Гришанова Н. Набрав чинності Закон щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/221350_nabrav-chinnost-zakon-shchodo-sproshchennya-dostupu-do-bezoplatno-pravnicho-dopomogi (дата звернення: 22.11.2023).

6. Конвенція про права дитини прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 22.11.2023).

7. Постанова Верховного Суду від 28.10.2020 року у справі № 61-5726св20. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/92566601?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 22.11.2023).

8. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

9. Цивільний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 22.11.2023).

Abstract. *The article examines the norms of national legislation on the right of a child to free legal aid in the current conditions. The author also points out some problematic aspects of the implementation of the child's right to free legal aid and ways to solve them.*

Keywords: *free legal aid; child's right; free primary legal aid; free secondary legal aid; legal representative; protection of rights and interests of minors.*

С Е К Ц І Я П

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ВІДЧІЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

*Білугін Денис,
студент 1 курсу ОС «магістр»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Жолудєва В.І.,
к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри правознавства СНУ ім. В. Даля
керівниця Юридичної клініки «Pro bono»*

***Анотація:** Наукова робота присвячена дослідженню застосування практики ЄСПЛ вітчизняними судами. Проаналізовано законодавство та міжнародні договори. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, та досліджено наукові роботи з зазначеної проблематики.*

***Ключові слова:** ЄСПЛ, суд, міжнародне право, європейське право.*

Досягнення Європейської конвенції з прав людини (Європейської конвенції; Конвенції; ЄКПЛ) та її вищого судового суду, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ або Суд) широко відомий науковцям, юристам, урядовцям і правозахисникам. З моменту заснування понад 50 років тому Конвенція розширювалася за трьома осями – юриспруденційною, інституційною та географічною.

Європейське право істотно вплинуло на розвиток національного законодавства, так ратифікація Верховною Радою України 17.07.1997 р. Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) [1]. Таким чином урахувавши вище викладене та посилаючись на статтю 9 Конституції України згідно якої визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України, є частиною національного законодавства. А укладення міжнародних договорів, які суперечать конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до неї [2]. З тогу часу Конвенція стала невід'ємною частиною сучасного національного законодавства. Також суди зобов'язані при розгляду справи посилались на рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як до джерела права згідно статті 17 Закону України «Про використання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3]. У той же момент застосування практики ЄСПЛ тягне за собою певні проблеми. Напевно головна з них, це невизначеність статусу практики для вітчизняних судів у частині її обов'язковості. Таким чином проаналізувавши нормативно-правові акти відповідно до частини 4 статті 10 ЦПК та частини 4 стаття 11 ГПК суд застосовує під час розгляду справ Конвенцію 1950 року але звернувшись. Але інакше положення міститься у кодексі адміністративного судочинства, так згідно частини 2 статті 6 КАСУ суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням практики ЄСПЛ. Таким чином дослідивши процесуальне законодавство визнає Конвенції та практику ЄСПЛ джерелом права, але у той же момент виникає проблема із під час відправлення правосуддя у національних судах ускладнена специфічною природою зазначених рішень як нетрадиційних для національної правової системи джерел права.

Данну тему з застосування практики ЄСПЛ висвітлювали у дослідженнях такі науковці як: В. А. Туманов, С. В. Васильєв, І. В. Воронцова, Г. А. Гаджиев, В. В. Комаров, О. В. Константій.

Метою даної статті є розкриття сутності та особливості застосування Конвенції та практики ЄСПЛ під час судочинства вітчизняними судами.

Основним пунктом нашого дослідження є питання про правову природу походження практики ЄСПЛ як джерела права в українському праві. У цьому питанні було б доцільно

звернутись до вчених які досліджували подібні питання у своїх наукових роботах. Наприклад Т. Стоянова прямо вказує, що інститут застосування рішень ЄСПЛ є за своєю суттю різновидом судового прецеденту [4, с. 55]. Важко не погодитись з думкою вченої, але на нашу думку варто розглядати питання більш ширше, наприклад варто звернути увагу на правову систему держави та місце міжнародного права у розрізі національного законодавства. Також слід урахувувати що поняття прецедент не є тотожним у розгляді та контексті англо-саксонської або романо-германської правової системи.

Під час дослідження проблеми ми натрапили на досить слушну думку вітчизняного науковця з приводу прецедентного права та інтернаціоналізації, у своєму дослідженні науковець порівнює континентально-правову традицію зі специфічністю природи рішень ЄСПЛ. Так В. В. Комаров зазначає, що прецедентність рішень ЄСПЛ слід розглядати не лише з точки зору, власне, прецедентного характеру, тобто кваліфікації їх як прецедентів, а з точки зору загальнообов'язковості. Загальнообов'язковість є ширшою за своїм призначенням властивістю рішень ЄСПЛ. Для практики застосування рішень ЄСПЛ цей аспект є найголовнішим та відбиває необхідність застосування у судовій практиці різних за своїм характером рішень ЄСПЛ. Крім того, очевидним є той факт, що в сучасній правовій доктрині, яка відбиває реальний стан юридичної практики у країнах романо-германської правової сім'ї, є поширеною концепція «усталеної судової практики». Відповідно до цієї концепції низка прийнятих судових рішень може розглядатися як переконливий доказ правильного тлумачення правової норми. Передумовою цього є постійне застосування в довготривалій судовій практиці вирішення спорів правоположень, які були сформульовані і використовувались судами. Ця концепція стала певним еквівалентом англосаксонської доктрини дії прецедентного права у країнах романо-германської правової сім'ї, і саме у вигляді цієї концепції слід розуміти порядок дії прецедентного права у європейських країнах [5, с. 20].

Науковець котрий наполягає на тому що застосування практики ЄСПЛ не є обов'язковим а має нести лиш рекомендаційний характер для українських судів. Посилаючись на наукову роботу К. Б. Дрогозюк вирішення національними національними судами справ має відправлятися з урахуванням практики ЄСПЛ як рекомендацій, а не приписів обов'язкових до використання [6, с. 62]. Схожої думки дотримується і У. З. Коруц також дотримується вищезгаданої позиції, але запевняє що не всі рішення ЄСПЛ мають бути загальнообов'язкові [7, с. 165]. На нашу думку головним із аргументів на користь рекомендаційного статусу рішень ЄСПЛ є необхідність наявності певних знань практики ЄСПЛ На цю думку нас наштовхнула робота О. Гарилюка Одним із аргументів на користь необов'язковості рішень суду ЄСПЛ є також необхідність наявності у правозастосовувача знання та вміння щодо виокремлення у струк турі прецеденту «ratio decidendi» з метою правильного застосування зазначеного правоположення, адже неправильне застосування положень Конвенції та практики ЄСПЛ може бути підставою для скасування або зміни судових рішень у разі їх перегляду судами вищих інстанцій [8, с. 235]. Більш розгорнуту відповідь з приводу проблеми застосування практик ЄСПЛ висвітлила у науковиця А. І. Піддубна наголошує, що судді у більшості рішень, посилаючись на Конвенцію та практику ЄСПЛ: обмежуються узагальненими фразами, згадуваннями її окремих положень, без пояснень значень та обґрунтувань застосування в цілому, застосовують їх недоречно, без розуміння особливостей положень тієї чи іншої статті Конвенції, роблять помилки у назвах рішень ЄСПЛ та видозмінюють їх тексти, та ін. [9, с. 285].

Враховуючи все вищевикладене, проаналізувавши наукові роботи, нормативно-правові акти ми можемо прийти до висновку що у науковому полі досить сильно різняться думки з приводу застосування рішень Європейського суду з прав людини. Науковці не можуть дійти висновку щодо обов'язковості застосування практик та рішень, одним із головних аспектів проблематики є те що наша правова система відноситься до материкової частини романо-германської доктрини. Також серйозним чинником є не обізнаність більшість правозастосовників і не розуміння правильного застосування даного правового інструменту як вказувала у своїй роботі Гаврилюк О. [9].

У підсумку зазначимо, що практика Європейського суду з прав людини є офіційною формою тлумачення основних (невід'ємних) прав кожної людини, закріплених та гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного

законодавства України, а у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання та правозастосування в Україні. За результатами проведеного Дослідженням було зроблено висновок, що велике значення практики ЄСПЛ для цивільного судочинства України зумовлене тим, що Суд тлумачить положення Конвенції та протоколів до неї комплексно, враховуючи міжнародний досвід та зміни у світі, які зараз мають місце, тому таке тлумачення відображає реалії сьогодення.

Практика Європейського суду з прав людини займає чільне місце як джерело цивільного процесуального права України, оскільки, враховуючи прагнення України до євроінтеграції, українські суди все частіше посилаються на конкретні рішення Європейського суду з прав людини у цивільних справах як правове обґрунтування своєї позиції.

Тому ми можемо визначити практику Європейського суду з прав людини як джерело цивільного та цивільного процесуального права, які повинні застосовуватися взаємозалежно і в нерозривному поєднанні з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї, розглядаючись як цілісний «живий організм».

Список використаних джерел:

1. Європейська Конвенція з прав людини Посилання : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конституція України Посилання : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Закон України «Про виконання рішення та застосування практики Європейського суду з прав людини» Посилання: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
4. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України / Т. Стоянова // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – С. 55–58.
5. Комаров В. В. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод і практика судочинства / В. В. Комаров // Проблеми теорії та практики цивільного судочинства / за заг. ред. В. В. Комарова. – Х.: Харків юридичний, 2008. – С. 13-38.
6. Дрогозюк К.Б. Процесуально-правовий характер рішень Європейського суду з прав людини в доказуванні в цивільному процесі України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції 2016. No 2. С. 58–63.
7. Коруц У.З. Місце прецедентної практики Європейського Суду з прав людини в правовій системі України. Юридичний науковий електронний журнал 2014. No 5. С. 164–166
8. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. Підприємництво, господарство і право 2018. No 4. С. 231–238.

Abstract: *The scientific work is devoted to the study of the application of the practice of the ECHR by eternal courts. Legislation and international agreements are analyzed. An analysis of normative legal acts was carried out, scientific works on the specified issues were researched.*

Key words: *ECHR, court, international law, European law.*

ЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЗВИТОК ЗАБОРОНИ КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ЧИ ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ

*Рязанцева Поліна,
студентка 4 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Шербина В.І.,
д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У даній статті розглянуто процес становлення та розвитку заборони катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність, види поведження і покарання в національному законодавстві; запропоновано ряд ідей для покращення системи запобігання та протидії катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність, видів поведження і покарання в Україні.*

***Ключові слова:** права людини, катування, еволюція заборони катувань, національне законодавство, міжнародні правові акти.*

Сучасне суспільство переживає неабиякі трансформації у багатьох сферах, включаючи сферу прав людини та захисту її гідності. Спостереження за еволюцією поглядів на заборону катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність поведження, чи покарання у контексті України виявляється важливим завданням для наукового розуміння та аналізу тих аспектів, які спричиняють або стримують подібні явища в нашому суспільстві. Ця стаття спрямована на вивчення еволюції концепцій прав людини, національних та міжнародних законодавчих актів, а також практичних підходів до запобігання та припинення актів катувань, що порушують гідність особи в Україні. Здобуття глибшого розуміння цього процесу має визначальне значення для подальшого формування правового та соціального середовища, спрямованого на захист основних прав та гідності кожної особи в українському суспільстві.

Впровадження заборони катувань та нелюдського, що принижує гідність поведження чи покарання є невід'ємною складовою еволюції правової системи країни. Зазначений процес не лише свідчить про глибокі зміни у суспільних цінностях та правовій культурі, але й відображає поступовий розвиток гуманітарних принципів у правозахисній сфері. Україна, як суверенна держава, пройшла складний шлях становлення та удосконалення свого правового порядку щодо запобігання та припинення практики катувань, а також інших форм нелюдського поведження.

Україна продовжує неперервно розвиватись в дусі гуманізації та захисту прав людини. Трансформація підходів до заборони катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність поведження, чи покарання є однією з ключових сфер цього еволюційного процесу. Історично обумовлені, але із часом змінювані концепції справедливості та гуманності відзначають шлях України у побудові справедливого суспільства, де кожна людина має право на повагу до своєї гідності та захист від недопустимих форм фізичного чи морального страждання.

Метою статті є дослідження розвитку законодавства та соціальної свідомості, спрямованих на заборону катувань та нелюдського поведження, а також запропонуємо перспективи подальшого розвитку цього важливого аспекту правової та моральної дійсності в Україні.

Актуальність даної теми визначається тим, що наразі Україна переживає найважчі часи своєї незалежності, і права, основоположні свободи та гідність людини є фундаментальними елементами на яких базується правове суспільство. Держава повинна не тільки уберегти своїх громадян від катувань та інших нелюдських, жорстоких видів поведження і покарання з боку ворога, а й забезпечити дану безпеку й у внутрішньому просторі щодо усіх громадян, а особливо тих, хто більш підданий до такого поведження, такі як: затримані у вчиненні правопорушення, засуджені у місцях відбування покарань тощо. Заборона такого поведження виступає також гарантією природніх прав людини: право на життя, свободу та особисту недоторканість, право на повагу честі й гідності.

Дослідженням розвитку заборони катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, видів поводження і покарання в Україні займались багато вітчизняних науковців-правників, такі як: О.О. Орлова, А.М. Бабой, А.О. Вакуленко тощо.

Міжнародним нормативно-правовим актом, який веде провідну роль у сфері боротьби та заборони катувань є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, яку було ратифіковано із застереженням Указом Президії Верховної Ради Української РСР №3484-XI від 26.01.1987 р. [1], а Законом України № 234-XIV від 05.11.1998. року дане застереження щодо статті 20 Конвенції було зняте та Україна зробила такі заяви:

1) Україна повністю визнає на своїй території дію статті 21 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року щодо визнання компетенції Комітету проти катувань отримувати та розглядати повідомлення, які стосуються заяв однієї держави-учасниці про те, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цією Конвенцією;

2) Україна повністю визнає на своїй території дію статті 22 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року щодо визнання компетенції Комітету проти катувань отримувати та розглядати повідомлення осіб, які перебувають під юрисдикцією держави-учасниці які стверджують, що вони є жертвами порушення державою-учасницею положень Конвенції, чи повідомлення такого роду, що надходять від їх імені;

3) Україна заявляє, що положення статей 20, 21 та 22 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 року поширюватимуться на випадки, які можуть виникнути починаючи з дати отримання Генеральним секретарем ООН повідомлення про зняття застережень та про відповідні заяви України [2].

Таким чином, Україна в повному обсязі визнала компетенцію Комітету проти катувань.

Також, необхідно зазначити й інші міжнародні нормативно-правові акти, які мають істотне значення для заборони катувань та на основі їх й була розроблена та прийнята вищезазначена Конвенція, а саме:

1. *Стаття 55 Статуту ООН* [3].

2. *Стаття 5 Загальна декларація прав людини* – Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання. [4].

3. *Стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права* – [5].

4. *Статті 37, 39 Конвенції ООН про права дитини* – Держави-учасниці забезпечують, щоб:

а) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років.

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини [6].

5. *Стаття 15 Конвенції ООН про права інвалідів* – 1. Ніхто не повинен піддаватися катуванням або жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують його гідність, поводженню або покаранню. Зокрема, жодна особа не повинна без власної вільної згоди піддаватися медичним чи науковим досліддам.

2. Держави-учасниці вживають усіх ефективних законодавчих, адміністративних, судових чи інших заходів для того, щоб особи з інвалідністю нарівні з іншими не піддавалися катуванням

або жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують гідність, видам поведження та покарання [7].

6. *Стаття 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод* – Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню [8].

7. *Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню* [9].

Національне законодавство України містить наступні нормативно-правові акти щодо заборони катувань та нелюдського чи такого, що принижує поведження, чи покарання:

1. *Стаття 28 Основного Закону України* – Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поведженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом [10].

2. *Стаття 127 Кримінального кодексу України* – передбачається кримінальна відповідальність за катування, тобто будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болу чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб [11].

3. *Стаття 289 Цивільного кодексу України* – Фізична особа має право на особисту недоторканність. Фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню. Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається. У разі жорстокої, аморальної поведінки фізичної особи щодо іншої особи, яка є в безпорадному стані, застосовуються заходи, встановлені Кодексом та іншим законом [12].

4. *Стаття 11 Кримінального процесуального кодексу України* – 1) під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи; 2) забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність; 3) кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження.

Тож, аналізуючи все вищевказане, можемо зазначити, що сучасний етап розвитку України визначається стрімким рухом у напрямку стандартів прав людини та принципів демократії. Заборона катувань та несправедливого поведження не лише підкреслює недопустимість фізичних чи психічних тортур, але і стає показником рівня гуманізації правової системи та суспільства в цілому. Проте, відзначається, що шлях до повного виключення цих явищ ще далекий, а перехід від нормативного закріплення до ефективної реалізації заходів захисту прав людини вимагає системного аналізу та наукового підґрунтя.

У цьому контексті важливим є:

1. внесення змін до чинних нормативно-правових актів України щодо відповідальності та превенції вчинення катувань, нелюдського чи такого, що принижують гідність, видів поведження чи покарання відповідно до сучасних реалій, що виникли на території України;

2. прийняття Закону України «Про запобігання і протидії катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність, видів поведження й покарання» у якому буде закріплено:

- дефініції: «катування», «нелюдське поведження», «таке, що принижує гідність», що буде спрямоване на однозначне тлумачення цих термінів,

- основні принципи запобігання та протидії катувань,

- суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії катувань,

- заходи, спрямовані на запобігання та протидії катувань,

- відповідальність за катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, видів поведінки чи покарання,

- міжнародне співробітництво;

3. організація та проведення правопросвітницьких заходів серед громадян – правових воркшопів, марафонів та тренінгів, де основною аудиторією буде молодь, щодо необхідності проведення політики заборони катувань та нелюдського поведінки задля побудови гуманного та правомірного суспільства;

4. внесення змін до навчальних програм закладів середньої освіти та фахових закладів освіти, шляхом внесення правничих дисциплін та відповідних тем на заняттях, класних та кураторських годинах, на яких будуть розповідати про принципи гуманного суспільства, як поводити в ситуаціях негуманного відношення до себе та знайомих тощо. Таким чином, ми почнемо прищеплювати нові принципи гуманного суспільства зі шкільного віку – це допоможе уникнути проблем застосування нелюдських та таких, що принижують гідність поведінь дій у дорослому віці.

Але перед тим, як вносити зміни в законодавство, необхідно глибоко проаналізувати ставлення суспільства до проблем катування та інших негуманних методів поведінки з людиною, для того, щоб сформулювати чітке бачення того, у якому напрямку слід інтегрувати зміни в сучасне українське суспільство, враховуючи аспект того, що Україна знаходиться у стані війни.

Тож, усі ідеї розвитку суспільства у сфері протидії катувань та нелюдського поведінки нададуть можливість розкрити динаміку змін в усвідомленні і підходах, спрямованих на створення безпечного та гуманного українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання від 10.12.1984 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 18.11.2013).

2. Про зняття застережень України до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання: Закон України від 05.11.1998 № 234-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-14#Text> (дата звернення: 18.11.2013).

3. Статут ООН від 26.06.1945 року URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 18.11.2013).

4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 18.11.2013).

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 18.11.2013).

6. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 18.11.2013).

7. Конвенція ООН про права інвалідів від 13.12.2006 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.11.2013).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.11.2013).

9. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінку чи покаранню від 26.11.1987 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 18.11.2013).

10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.11.2013).

11. Кримінальний Кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.11.2013).

12. Цивільний Кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.11.2013).

13. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.11.2013).

Abstract. This article examines the process of formation and development of the prohibition of torture and inhuman or degrading treatment or punishment in national law; a number of ideas for improving the system of prevention and counteraction to torture and inhuman or degrading treatment or punishment in Ukraine are proposed.

Keywords: human right, torture, evolution of the prohibition of torture, national legislation, international legal acts.

СУЧАСНА БІБЛІОГРАФІЯ ДО ВИВЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Мельник А. В.,
студентка 1 курсу спеціальності
«Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»
факультету економіки та управління СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Шаповалова О.В.,**
д.ю.н., професорка, завідувачка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля,
Почесний професор СНУ ім. В. Даля

Анотація. Європейське договірне право є основоположним елементом юридичної системи, що визначає регулювання угод, укладених між сторонами. Запровадження принципів цього права сприяє не лише створенню єдиної системи правових норм для Європейського Союзу, а й відкриває шлях до гармонізації цивільного законодавства в межах країн-членів. У цьому контексті, важливим завданням стає аналіз принципів європейського договірного права, їх еволюція та вплив на національні правові системи. Ця наукова стаття спрямована на розгляд ключових принципів та їхню важливість для формування спільної правової платформи в Європі. Аналізуючи різноманітні джерела та дослідження у цій області, ми спробуємо розкрити сутність та вплив цих принципів на юридичну практику та правове середовище в сучасному європейському контексті.

Ключові слова: Європейське договірне право, принципи, гармонізація, юридичні відносини, угоди, Європейський Союз, Європейська правова система.

Постановка проблеми. У сучасному юридичному середовищі Європи, удосконалення та уніфікація правових норм у сфері договірного права залишається актуальною та складною задачею. Застосування принципів європейського договірного права породжує ряд проблем, серед яких особливо важливими є нижченаведені.

1) Гармонізація з різними національними законодавствами: Відсутність єдиної консолідованої системи договірного права у Європі створює труднощі у вирішенні суперечностей та розбіжностей між національними правовими нормами. Хоча існують спроби узгодження, національні відмінності у правовому регулюванні угод ускладнюють процес створення єдиної правової бази.

2) Проблеми застосування: Введення європейських принципів у національну практику може стикатися з труднощами у їх інтерпретації та застосуванні. Різні культурні та історичні контексти країн-членів Європейського Союзу створюють варіативність у розумінні та застосуванні принципів.

3) Неоднозначність понять та їхнє тлумачення: Деякі принципи можуть мати різне тлумачення в різних юридичних системах, що ускладнює їхню уніфікацію та загальноприйняття. Наприклад, поняття "добросовісності та справедливості" може варіюватися в залежності від культурних та правових контекстів.

4) Адаптація до змін у суспільстві та технологічному розвитку: Швидкий технологічний прогрес і зміни в економіці ставлять під сумнів застосування деяких принципів у сучасному контексті. Наприклад, питання віртуальних контрактів або застосування штучного інтелекту у укладанні угод потребують нового розуміння принципів договірного права.

Розгляд цих проблем дозволить краще зрозуміти складнощі та перешкоди, з якими стикаються в уніфікації договірної права в Європі та шляхи їх подолання. Вирішення цих проблем відіграє ключову роль у створенні більш однорідної та прозорої правової системи в Європейському Союзі.

Стан дослідження. Аналіз сучасного стану досліджень у галузі принципів європейського договірної права відображає багатогранність підходів та різноманітність тлумачень основних принципів. Дослідники активно вивчають та аналізують концепції, що стосуються угод та їхнього регулювання у Європейському Союзі, враховуючи різноманітні точки зору та аспекти.

Наукові праці, такі як монографії О.В. Кологойди, О.В. Гарагоніча, Л.М. Дорошенко, О.В. Скрипнюка, О.В. Демиденко, О.О. Корнієнка, О.В. Левченко та Р.Б. Шишки, розглядають принципи європейського договірної права з різних поглядів. Монографії присвячені як теоретичному аналізу принципів, так і їхньому практичному застосуванню, зокрема, в контексті гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Додатково, статті та матеріали конференцій, такі як той, що представлений у виданні "Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі" або збірнику "Актуальні проблеми науки та практики", розглядають аспекти європеїзації національного права та роль принципів договірної права в цьому процесі.

Ці дослідження надають широкий погляд на різні аспекти принципів європейського договірної права та їхню роль у формуванні єдиної правової системи в Європі. Однак, наявність різних точок зору та деякі розбіжності у тлумаченні дозволяють визначити напрямки подальших досліджень для розробки більш консолідованої та вичерпної концепції принципів договірної права для Європейського Союзу.

Саме тому метою статті є: проведення огляду сучасної бібліографії до вивчення принципів європейського договірної права та на його основі - систематизація інформації щодо принципів європейського договірної права. Критерієм систематизації обрано виявлення впливу принципів європейського договірної права на правову систему, розвиток юридичної практики та удосконалення законодавства, спрямованого на створення стабільних та ефективних договірних відносин у контексті сучасного юридичного середовища.

Виклад основного матеріалу. Концепція принципів європейського договірної права становить суть і фундамент для розвитку спільної правової системи в межах Європейського Союзу. Ці принципи відіграють ключову роль у формуванні стабільних та прозорих відносин між сторонами договорів, а також у забезпеченні довіри та ефективного функціонування юридичної системи в цілому[1 с.10-11].

Принцип автономії волі сторін дозволяє сторонам встановлювати умови договору, відповідні їхнім унікальним потребам і обставинам. Це забезпечує гнучкість укладання угод та можливість створення індивідуальних рішень, але також вимагає від сторін відповідальності за умови, до яких вони зобов'язалися.

Принципи добросовісності та справедливості є основоположними у забезпеченні рівності та розуміння між сторонами, а також у підтримці чесності під час виконання умов договору. Вони відіграють важливу роль у запобіганні зловживання правами однієї зі сторін та сприяють уникненню конфліктів[2].

Принцип дотримання домовленості є основоположним принципом у договірному праві, визнаючи важливість виконання умов договору та їхнього захисту. Він формує основу для визнання і забезпечення прав сторін, а також відображає визнання і додержання обіцянок.

Історія та розвиток європейського договірної права показують, що ці принципи є фундаментальними для стабільності та ефективності юридичної системи. Ці принципи відображають важливі цінності справедливості, взаємної поваги та довіри, які є необхідними для розвитку ділових відносин та побудови довгострокових партнерств у сучасному світі. Їхня роль у створенні стабільності та прогресу у галузі договірної права не може бути недооцінена.

Принципи європейського договірної права виступають не лише як фундаментальні правила укладання та виконання договорів, а й як важливі елементи формування спільної правової бази в Європейському Союзі. Зокрема, вони впливають на розвиток єдиного правового

простору, який сприяє гармонізації та узгодженню національних законодавств країн-членів ЄС[1, с.30-32].

Одним із ключових аспектів принципів договірної права є їхнє значення у створенні спільних стандартів та правил, які узгоджують дії сторін укладення угод. Це створює основу для єдиної інтерпретації умов договору та забезпечує взаєморозуміння між учасниками. Цей аспект особливо важливий у міжнародних договорах та угодах, де учасники можуть представляти різні країни та культури[2, с.20-25].

Додатково, принципи договірної права сприяють підтримці правової стабільності та прогресу в контексті європейського розвитку. Вони допомагають уникнути конфліктів та розбіжностей між національними законодавствами, що виникають під час укладення та виконання угод, та сприяють створенню сприятливої правової атмосфери для підприємництва та торгівлі у межах ЄС[3 с.48-55].

Особисто вважаю, що принципи європейського договірної права відіграють ключову роль у формуванні єдиного юридичного простору в Європейському Союзі. Їхня спрямованість на створення загальних стандартів та узгодження правових норм сприяє не лише уникненню правових розбіжностей, а й сприяє розвитку спільних цінностей та інтересів між країнами-членами. Це стимулює взаємодію та розвиток спільних стратегій, що сприяє стабільності та конкурентоспроможності Європейського Союзу на світовій арені.

Сучасний стан реалізації принципів європейського договірної права у національних законодавствах країн-членів Європейського Союзу є важливим аспектом у формуванні єдиної правової системи. Деякі країни активно адаптують ці принципи у своєму законодавстві, спираючись на засади ЄС, зокрема, впроваджуючи їх у контексті укладення та виконання договорів. Різні країни можуть використовувати різні механізми для впровадження цих принципів у свої закони та практику[4, с.50-60].

Огляд робіт О.В.Кологойди, О.В.Гарагоніча та Л.М.Дорошенко вказують на те, що деякі країни активно впроваджують принципи договірної права ЄС у своєму національному законодавстві через розробку спеціальних законів або судову практику, що враховує ці принципи[1, с. 169-173].

Однак, не всі країни однаково швидко або повністю адаптують ці принципи. Деякі можуть виявляти відмінності в інтерпретації або застосуванні цих принципів через різні юридичні традиції та особливості національних систем. Наприклад, в деяких країнах, попри загальне врахування принципів договірної права ЄС, можуть існувати певні особливості у судовій практиці або у формулюванні законодавства.

Моя думка полягає в тому, що існують загальні спроби адаптації принципів договірної права Європейського Союзу в національні законодавства, різноманіття підходів може викликати певні відмінності у реалізації цих принципів між країнами-членами. Це може стати викликом для єдності та єднання правових систем у ЄС. Однак, таке різноманіття також може бути позитивним, оскільки різні підходи можуть збагатити та доповнити один одного, сприяючи більш широкому розумінню та застосуванню принципів у контексті різних культур та ситуацій.

Під час застосування принципів європейського договірної права у практичній сфері виникають різні проблеми, які можуть ускладнювати їхнє ефективне впровадження в національні законодавства країн-членів ЄС. Одна з таких проблем полягає у неоднозначному розумінні та застосуванні окремих принципів у різних країнах. Це може призводити до різних тлумачень та різниці у практичній реалізації цих принципів, навіть коли сторони угоди працюють у межах ЄС[4, с. 72-74].

Наприклад, однаковий договір або його умови можуть інтерпретуватися по-різному в різних країнах, що може призвести до суперечностей та ускладнень у вирішенні спірних питань. Така розбіжність у тлумаченні принципів може створювати невизначеність та правову неперспективність, особливо для сторін, які здійснюють транснаціональні бізнес-операції.

Поняття, такі як "добросовісність", "вільна воля сторін", "свобода договору", можуть мати різне розуміння в різних юрисдикціях. Це створює серйозні виклики для юридичної спільноти, оскільки різні інтерпретації можуть породжувати недопорозуміння та правові спори.

За допомогою наукових джерел, таких як робота О. В. Скрипнюка "Принципи європейського договірної права", було відзначено, що такі неоднозначності та різниця в тлумаченні принципів виникають через різницю у правових традиціях, судовій практиці та національних законодавствах країн-членів ЄС [2, с. 30-40].

На мою думку, необхідно більшої єдності та узгодженості у розумінні та застосуванні принципів європейського договірної права. Тобто, це може вимагати подальших узгоджень у тексті законів, які б дозволили створити більш однакове розуміння цих принципів та уникнути суперечностей між національними правовими системами в ЄС. Такий підхід сприятиме зменшенню правових ризиків для учасників договірних відносин та сприятиме більшому довір'ю в правовій системі Європейського Союзу [6, с. 5-7].

Щодо перспективи подальшого розвитку принципів європейського договірної права, то вони можуть включати можливі шляхи удосконалення цих принципів для більш ефективного застосування та уніфікації національних правових систем в межах Європейського Союзу. Один з можливих напрямків полягає у подальшій розробці та чіткому визначенні окремих принципів, що сприятиме однозначній та уніфікованій інтерпретації їх у національних законодавствах [5, с. 19-23].

Бібліографічний огляд роботи О. В. Скрипнюка "Принципи європейського договірної права", також орієнтує на розробку додаткових рекомендацій щодо конкретизації принципів, узгоджених на рівні Європейського Союзу, може сприяти більш однаковому їх розумінню та застосуванню у різних країнах-членах. Це дозволить створити більш єдиний правовий простір і сприятиме уніфікації правових стандартів між країнами [2, с.40].

Також, розвиток механізмів узгодження судової практики та обміну досвідом між національними судами може виявитися корисним. Це сприятиме вирішенню суперечностей та неоднозначностей у тлумаченні принципів у різних юрисдикціях, що відображається в роботі О. О. Корнієнка "Принципи європейського договірної права: теоретичні та практичні аспекти".[4]

З моєї точки зору, удосконалення та більш чітке визначення принципів європейського договірної права для їх уніфікації в національних правових системах може стати важливим кроком у спрощенні правових відносин між країнами-членами ЄС. Однак, для досягнення цієї мети потрібна велика увага до деталей та узгодженості між учасниками законодавчого процесу[6, с. 5-7].

Відсутність однозначного та узгодженого розуміння принципів європейського договірної права у національних законодавствах країн-членів ЄС створює серйозні виклики для забезпечення правової єдності та стабільності в міжнародних договірних відносинах. Різні тлумачення та розбіжності у практичному застосуванні цих принципів у судовій практиці можуть стати джерелом правових конфліктів та невизначеностей для учасників угод[6, с.6].

Висновки. Один із ключових шляхів подолання всіх вищезазначених труднощів полягає у подальшій розробці та конкретизації принципів європейського договірної права на рівні Європейського Союзу. Це вимагає активної участі експертів та правових спеціалістів з різних країн для створення більш однакового розуміння цих принципів та відповідних рекомендацій для їх уніфікації в національних законодавствах.

Зокрема, у контексті робіт О. В. Скрипнюка та О. О. Корнієнка, де акцент зроблений на необхідності уточнення інтерпретації принципів та визначення їхнього практичного застосування, проголошено мету уникнення невизначеності та створення сприятливих умов для більш єдиного та стабільного правового середовища в межах Європейського Союзу.

Крім того, співпраця між національними судами та обмін досвідом у сфері тлумачення принципів може забезпечити більшу єдність у судовій практиці між різними країнами. Це стане кроком до уніфікації підходів та зменшення ризиків правових конфліктів у міжнародних договірних відносинах.

Узагальнюючи, спрощення тлумачення та більш узгоджене застосування принципів європейського договірної права у національних законодавствах може стати кроком у напрямку стабільності та єдності в правовій системі ЄС. Спільній роботі та узгодженому підходу щодо досягнення цієї мети. сприятиме:

- 1) Аналіз та систематизація різноманітних підходів до принципів європейського договірного права, використовуючи доступну наукову літературу та джерела.
- 2) Обґрунтування у сучасних наукових публікаціях важливості впливу основних принципів на укладання, виконання та роз'яснення угод у різних юридичних системах.
- 3) Виявлення перспективи розвитку європейського договірного права з урахуванням різних підходів та точок зору вчених.

Список використаних джерел:

1. Кологойда О.В., Гарагонич О.В., Дорошенко Л.М. Корпоративне право Європейського Союзу: підручник. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. – 392 с.
2. Скрипнюк О.В. Принципи європейського договірного права: монографія. – К.: Ін Юре, 2022.
3. Демиденко О. В. Принципи європейського договірного права як засіб гармонізації цивільного законодавства України // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Юридичні науки». 2020. № 6 (2). С. 48-54.
4. Корнієнко О. О. Принципи європейського договірного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2020. 320 с.
5. Левченко О. В. Принципи європейського договірного права як модель європеїзації національного права // Актуальні проблеми науки та практики: збірник наукових праць. Вип. 6. Дніпро: ДВНЗ «Одеська юридична академія», 2020. С. 19-23.
6. Шишка Р. Б. Кодифікація законодавства про договори // Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 20 березня 2020 р.). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 7-10.

Anna Melnyk. – Principles of European Contract Law – Article. European contract law is a fundamental element of the legal system that determines the regulation of agreements concluded between the parties. The introduction of the principles of this law contributes not only to the creation of a unified system of legal norms for the European Union, but also paves the way for the harmonisation of civil legislation within the member states. In this context, an important task is to analyse the principles of European contract law, their evolution and impact on national legal systems. This research article aims to examine the key principles and their importance for the formation of a common legal platform in Europe. By analysing various sources and studies in this area, we will try to reveal the essence and impact of these principles on legal practice and the legal environment in the modern European context.

Keywords: *European contract law, principles, harmonisation, legal relations, agreements, European Union, European legal system.*

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Карпенко М.В.,
*студентка 4 курсу спеціальності «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*
Котова Л.В.,
*к.ю.н., професорка, в.о. завідувача кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У статті, на підставі аналізу нормативно-правових актів, практики судів та точок зору вчених, з'ясовано сутність та визначено основні структурні елементи права на справедливий суд. В статті проаналізовано сучасне розуміння права на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. Визначено концептуальні засади удосконалення процесу імплементції в національну правову систему практики Європейського суду з прав людини щодо застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Розкрито основні недоліки та проблеми практичного

забезпечення права на справедливий суд у національному судочинстві та визначено шляхи вирішення виявлених проблем й запропоновані механізми удосконалення національної правової системи.

Ключові слова: доступ до суду, Європейський суд із прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, незалежний і безсторонній суд, встановлений законом, справедливий судовий розгляд.

Постановка проблеми. Право на справедливий суд, як невід’ємна складова принципу верховенства права, є фундаментальною правовою цінністю демократичного суспільства. Під час ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенції) Україна взяла на себе зобов’язання відповідно до цього міжнародно-правового документу, що вимагають від держави організації правової системи так, щоб дійсно гарантувати передбачені Конвенцією права на справедливий судовий розгляд та ефективний засіб юридичного захисту [1].

Потреба визнання обов’язковості положень Конвенції та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) законодавчо закріплюється п. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р., відповідно до якого Україна забезпечує на своїй території дію ст. 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо обов’язковості без укладення спеціальних угод юрисдикцію Європейського суду з прав людини щодо усіх питаннях, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції [2], а також ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., де зазначається, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [3]. Зазначимо, що на сьогодні для України є всі підстави застосування положень Конвенції та практики ЄСПЛ усіма юрисдикційними органами держави з моменту оприлюднення.

В умовах сьогодення рівень правового захисту прав та свобод людини та громадянина стають найвагомішим показником демократичного суспільства і держави. У демократичній, правовій державі кожне право особи, закріплене належним чином та забезпечується всією повнотою влади. В розрізі того, що забезпечення цього права є ключовою метою судової реформи, у 2015 році Верховна Рада України ухвалила спеціальний Закон «Про забезпечення права на справедливий суд» [4].

Стан дослідження. Різним аспектам реалізації права на справедливий судовий розгляд приділяли увагу у своїх працях такі науковці: В. Городовенко, Т. Цувіна, В. Комаров, Н. Сакара, Е. Трегубов, Г. Бережанський, І. Гриценко, Н. Грень, О. Кучинська, У. Коруц, В. Михайленко, М. Погорецький, О. Прокопенко, Н. Сиза та інші. Однак, незважаючи на значний обсяг наукових робіт, присвячених досліджуваній темі, серед науковців немає сталого та однозначного підходу щодо змісту, характеристики інституційних елементів права на справедливий судовий розгляд. А тому нині ця тема є доволі актуальною для обговорення серед науковців та юристів-практиків.

Саме тому метою статті є: дослідити зміст права на справедливий судовий розгляд, розглянути інституційні елементи цього права та їхню характеристика з урахуванням норм Конвенції про захист прав та основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та імплементації відповідних норм у національне законодавство.

Виклад основного матеріалу. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. є найголовнішим міжнародно-правовим актом, який закріплює механізм захисту прав та свобод людини. Згідно з ч. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

Законодавство України не розкриває зміст та сутність права на справедливий судовий розгляд та ефективний засіб юридичного захисту в певній правовій нормі, проте закріплює значення його окремих складників у різних нормативно-правових актах. Щодо цього доречною є думка В. Городовенко, який зазначає, що Конституція України, прямо не визнавши принципу справедливості, втілила численні його складники у розділах I «Загальні засади» і II «Права, свободи та обов’язки людини і громадянина» [5, с. 23]. Забезпечення невід’ємних прав і свобод

людини покладається на суд, що регламентується в нормах про судоустрій України та процесуальному законодавстві. Зокрема, у ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено, що справедливий і неупереджений розгляд справ у розумні строки, встановлені законом, є складником права на судовий захист [6].

Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту необхідно розглянути в широкому й вузькому значеннях. У широкому розумінні право закріплене в п. 1 ст. 6 Конвенції, ототожнюється із правом на доступ до суду з дотриманням низки вимог, що закріплені в відповідній статті. У вузькому значенні право на справедливий суд часто розуміється лише як «справедлива судова процедура», а також вимога незалежності й безсторонності суду, публічності й розумності строків судового розгляду [7, с. 71].

Відповідно до ст. 6 Конвенції право на справедливий суд як право особи на справедливий та публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо цивільних прав та обов'язків особи або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти особи кримінального обвинувачення [1]. До інституційних вимог, які висуваються до суду як певного інституту демократичного суспільства та складу суду для розгляду справи, можемо зарахувати право на доступ до суду, незалежність і безсторонність суду, створення суду на основі закону.

Основною інституційною складовою права на справедливий суд є право на доступ до суду, що передбачає здатність особи безперешкодно отримувати судовий захист, доступ до незалежного й безстороннього вирішення спорів за встановленою процедурою, ґрунтуючись на засаді верховенства права. Проаналізувавши юридичну літературу, науковці визначають декілька основних проблем, що стосуються права на доступ до правосуддя:

а) відсутня або недостатня правоздатності заявника для подання цивільного позову (*Golder v. the United Kingdom*), апеляційного оскарження в кримінальній справі (*Papon v. France*), отримання судового рішення (*Ganci v. Italy*);

б) процесуальні перешкоди доступу, як-от: обмежені строки (*Hadjianastassiou v. Greece*) й судові витрати (*Kreuz v. Poland*);

в) практичні перешкоди доступу, як-от: недостатня правова допомога (*Airey v. Ireland*);

г) непідсудність відповідачів у цивільних справах (*Osman v. United Kingdom*) [7, с. 39-40].

Забезпечення справедливого доступу до правосуддя ґрунтується на принципі рівності, що, на думку О.В. Лемака, в цьому контексті має бути гарантією однакових масштабів доступу до судового захисту, незважаючи на його диференціацію, з точки зору недопущення різного ставлення за однакових чи подібних обставин, який посягає на сутність та зміст права на суд та ефективних засіб юридичного захисту [8, с. 10].

Важливим аспектом права на суд є необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи. Водночас право на доступ до суду не є абсолютним та може обмежуватись. Зважаючи на це, ЄСПЛ зазначає, що обмеження, які запроваджує держава, не можуть повністю позбавити особу права на захист, тобто мають залишатися певні альтернативні способи захисту. Також при обмеженні повинна зберігатись правомірна мета та пропорційність між засобами й досягнутою метою.

Також ще 1975 року в справі «Голдер проти Великої Британії» щодо захисту права на доступ до суду ЄСПЛ наголошував, що право на справедливість є багатогранним поняттям, що перш за все має надавати людям доступ до суду як безперешкодну можливість захисту свого права без проходження спеціальних оплатних процедур, отримання спеціальних дозволів на оплатній основі або іншого обтяження для позивача [9].

В розрізі цього аспекту права на справедливий суд потрібно наголосити на правовій позиції ЄСПЛ у справі «Ейрі проти Ірландії» [10]. У рішенні зазначалось, що право на справедливий суд може бути порушене як фактичними перешкодами, так і юридичними. Щодо цього ЄСПЛ зазначив, що Конвенція є гарантією не теоретичних прав, що лише нормативно закріплені, залишаючись мертвими нормами, а прав, які є ефективними засобами захисту прав людини в практичній площині. Задля дієвого забезпечення права на доступ до правосуддя як складової

частини права на справедливий суд потрібні такі елементи, як процесуальні й фізичні можливості звернутись до відповідного суду.

Практичною перешкодою в доступі до суду може бути відсутність чи недостатність правової допомоги. Зазначимо, що відповідно до п. «с» ч. 3 ст. 6 Конвенції гарантується право на безоплатну правничу допомогу особам за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника лише обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення. А втім, ЄСПЛ у справі «Airey v. Ireland» констатував, незважаючи на відсутність відповідної норми щодо цивільного процесу, п. 1 ст. 6 Конвенції може спонукати держави до забезпечення правової допомоги захисника, коли допомога необхідна задля реального доступу до суду. В розрізі цього, зазначимо, що в Україні на сьогодні чинним є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 р., що визначає реалізацію права на безоплатну правничу допомогу, підстави, порядок та державні гарантії її надання [11].

Важливим елементом права на справедливий судовий розгляд є розгляд справ незалежним і безстороннім судом. Суд має обов'язково відповідати вимогам незалежності й неупередженості. Відповідно до рішення ЄСПЛ у справі «Буюкдаг проти Туреччини» право заявника на слухання її справи «незалежним та безстороннім судом», що гарантується п. 1 ст. 6 Конвенції, порушувалось, адже здійснення розгляду справи здійснював суд державної безпеки, що складався із трьох членів, включаючи військового суддю. Незважаючи на те, що статус військового судді в судах державної безпеки передбачає гарантії незалежності і безсторонності, деякі риси в статусі відповідного судді ставлять під сумнів їхню незалежність та безсторонність. Аргументом на підтвердження цього є те, що військовий суддя належить до збройних сил, що підпорядковані виконавчій владі, і не звільнений від обов'язку додержуватися військової дисципліни, а також його призначення здебільшого залежить від рішень, які прийняті адміністративними органами і збройними силами [7, с. 37].

Після набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. проблема незалежності судової влади в Україні не тільки не була розв'язана, а й знизився рівень незалежності суддів. Також критиці піддаються положення п. 6 Закону, які закріплюють за Президентом України на перехідний період повноважень утворення, реорганізації й ліквідації судів, а також п. 7, що закріплює за Президентом України на перехідний період повноважень переведення судді з одного суду до іншого, п. 161 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України. Відповідно, про наділення Президента України на перехідний період повноваженнями утворення, реорганізації та ліквідації судів висловився суддя Конституційного суду України М.І. Мельник, що в окремій думці до висновку № 1-в/2016 від 20.01.2016 р. наголосив, що наділення Президента України вказаними повноваженнями не лише дає йому можливість протягом двох років на власний розсуд визначати конкретні елементи вітчизняного судового устрою, а й створює передумови для посилення залежності від нього судів та суддів, що через нечіткість і неоднозначність положень редакції ст. 125 Конституції України опиняться в невизначеному стані [12].

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції, як один з елементів права на справедливий суд, регламентовано розгляд справи судом, встановленим законом. Так, згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ дефініція «встановлений законом» у ст. 6 Конвенції спрямовується на гарантію того, «що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом» (рішення у справі *Zand v. Austria*, app. no. No 7360/76). Відповідно, визначення того, чи може орган вважатися незалежним, необхідна наявність наступних критеріїв (*Findlay v. the United Kingdom*, app. no. 22107/93): порядок призначення його членів і тривалість терміну їх повноважень; гарантії від зовнішнього тиску; зовнішні ознаки незалежності.

Прикладом є рішення у справі «Олександр Волков проти України», де ЄСПЛ визнає порушення ст. 6 Конвенції щодо розгляду справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, незважаючи на те, що справа заявника розглядалася спочатку Вищою радою юстиції України, а потім Вищим Адміністративним Судом України [13]. На нашу думку, відповідне рішення ЄСПЛ не можна назвати відступом від положень Конвенції. На підтвердження

нашої думки, зазначимо, що це є прикладом вагомості практика ЄСПЛ стосовно тлумачення та роз'яснення положень Конвенції, деталізації й розкриття їхнього змісту. Водночас, постає інша проблема, а саме: недоступність судових рішень, офіційний переклад яких відсутній. Так, рішення у справах проти України перекладаються українською мовою, на відміну від багатьох інших рішень, що можуть містити важливі аспекти застосування положень Конвенції. Погодимось з багатьма науковцями щодо необхідності запровадження ліцензійної діяльності, яка полягає в наданні державою ліценцій на здійснення перекладу пілотних рішень ЄСПЛ. В цьому разі повною мірою забезпечуватиметься право на справедливий суд, адже положення Конвенції будуть тлумачитись у рішеннях ЄСПЛ національною мовою, що посприє уникненню двозначності та певних неточностей перекладу.

Висновки. Право на справедливий судовий розгляд можна визначити в широкому значенні, що передбачено у п. 1 ст. 6 Конвенції, й вузькому значенні, що охоплює лише поняття «справедлива судова процедура». Згідно з позицією ЄСПЛ право на справедливий суд є сукупністю елементів, як-от: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи, належна (справедлива) судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк судового розгляду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Зазначений перелік елементів науковці часто класифікують на інституційні і процедурні.

Національні суди застосовують прецедентну практику ЄСПЛ й положення Конвенції в більшості ситуацій за відсутності конкретного нормативного припису національного законодавства, на підставі якого вирішується справа по суті. Проте, як констатує практика міжнародних судових установ захисту прав людини, відповідні органи докладають багато зусиль для того, щоб ініціювати широке застосування національними судами норм міжнародних конвенцій з прав людини.

При розв'язанні проблем встановлення механізмів імплементації міжнародно-правових норм з прав людини в національну систему судочинства має враховуватись ширший суспільний контекст функціонування судової системи шляхом виокремлення певних чинників, як-от: аспектів, які є похідними від правової системи (наприклад, джерел права, особливостей системи законодавства, функцій конституції, організації судової влади та її співвідношення з іншими гілками влади тощо); особливостей міжнародно-правових актів у галузі прав людини; сукупності формальної (інституційної) незалежності судової системи й фактичного зв'язку всіх елементів інституційної системи влади; загальної соціально-політичної ситуації в країні (наприклад, рівня демократії, соціальної диференціації суспільства тощо); рівня міжнародно-правової культури в судочинстві (наприклад, знання суддями відповідних норм, орієнтації на їхнє застосування, ціннісне відношення тощо); належності процесів імплементації до загальнішого процесу глобалізації тощо.

Ефективне впровадження правових позицій ЄСПЛ щодо змісту гарантованих Конвенцією прав і свобод, зокрема й права на справедливий суд, може бути досягнуто тільки за умови їх врахування під час тлумачення положень про права людини у процесах нормотворчості й правозастосування, а також під час правотлумачення як самостійної форми діяльності держави (передусім, у конституційній юриспруденції).

Водночас, здійснюючи аналіз сучасного стану імплементації Конвенції, а також розглядаючи прецедентну практику ЄСПЛ, можемо визначити її нинішній рівень, як несистемний, а механізм звернення до прецедентної практики – і досі невідпрацьованим. В розрізі цього доречним є надання більш детальних рекомендаційних роз'яснень вищих судових установ щодо формування підходів в застосуванні практики ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: підписана членами Ради Європи від 04.11.1950 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 04.10.2023 р.).
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. База

даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

4. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2015. № 18. Ст. 132.

5. Городовенко В.В. Принципи справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 2. С. 20–24.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

7. Посібник зі ст. 6 «Право на справедливий суд» (цивільна частина) / Рада Європи; Європейський суд із прав людини. 2013. 77 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

8. Лемак О.В. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2014. 20 с.

9. Справа «Голдер (Golder) проти Об'єднаного Королівства»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 21 лютого 1975 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57496>. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

10. Справа «Сйрі проти Ірландії»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 09 жовтня 1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_332. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

11. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

12. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Висновку Конституційного Суду України від 20 січня 2016 року № 1-в/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na03d710-18>. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

13. Справа «Олександр Волков проти України»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 09 січня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947. (дата звернення: 04.10.2023 р.).

Abstract. Based on the analysis of legal acts, court practice and scholarly opinions, the article clarifies the essence and identifies the main structural elements of the right to a fair trial. The article analyzes the current understanding of the right to a fair trial in the case law of the European Court of Human Rights. The author defines the conceptual framework for improving the process of implementation of the European Court of Human Rights case law on the application of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 into the national legal system. The author reveals the main shortcomings and problems of practical implementation of the right to a fair trial in national legal proceedings and identifies the ways to solve the identified problems and proposes mechanisms for improving the national legal system.

Key words: access to court, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, fair trial, independent and impartial tribunal established by law.

ВПЛИВ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНИ

Кравченко Роман,

студент 1 курсу ОС «магістр»

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: **Жолудєва В.І.,**

к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри правознавства СНУ ім. В. Даля

керівниця Юридичної клініки «Pro bono»

Анотація: Досліджувався вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини та значення прецедентної практики Європейського суду для України. Роль та вплив на судову систему України Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прецедент.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях, коли у нашій країні йде повноцінна війна, національна судова система України повинна бути ефективним засобом захисту, до якого у разі необхідності можна звернутись за захистом своїх прав, перш ніж шукати підтримки в Європейському суді з прав людини. За Конституцію України закріплено, що Україна = є демократичною, правовою і соціальною державою, у якій людина, її життя здоров'я, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю, а захист прав і свобод людини і громадянина утверджено, і є одним з головних обов'язків держави. Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї, Україна зобов'язалась гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах, визначаючи, що юрисдикція Європейського суду є обов'язковою на території країни, які стосуються тлумачення Конвенції та застосування і реалізації рішень Європейського суду з прав людини у судах та органах державної влади. Рішення Європейського суду у справах проти України є обов'язковими для виконання Україною. Саме тому, коли держава визначили свій шлях у бік Європейського союзу, повинні існувати завдання як удосконалення наявних механізмів так і гарантії повноцінного дотримання прав і свобод людини.

Аналіз досліджень і публікацій. Вплив практики Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя приділялось багато уваги у наукових статтях Л.П. Гаращенко, М. І. Козюбра, А.М. Мірошниченка, Т. І. Дудаш, П.М. Рабінович, В.І. Ямковий, В.В. Кочура, С.В. Назаров, та інших науковців. Питання рішень та застосування практики у діяльності Європейського суду з прав людини, в контексті євроінтеграції України стало предметом наукових досліджень.

Метою даної статті є з'ясувати загальні положення, що характеризують вплив практики Європейського суду з прав людини у здійсненні правосуддя України.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні головними чинником ефективної та показової діяльності органів публічної влади є забезпечення та дотримання прав людини. На практиці Європейського суду, можна побачити, що у винесені рішень суд звертається до попередніх рішень, тобто попередньої практики. Одним з головних завдань українських судів, згідно з приписів чинного законодавства, вони (суди) повинні визначати практику Європейського суду з прав людини як джерело національного права. Це безпосередньо встановлено ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якої національні суди мають застосовувати у своїй діяльності Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод [1].

Законодавство визначило питання обов'язкової юрисдикції Європейського суду з прав людини, що відноситься до тлумачення і застосування Конвенції, у якому покладається на застосування практики Європейського суду з прав людини, оскільки безпосередньо саме у рішеннях Європейського суду з прав людини розкривається зміст більшості положень Конвенції. Відповідно до цього ми можемо звернутись до принципу, аби проаналізувати та дослідити, як саме застосовується практика ЄСПЛ на прикладі принципу “stare decisis”, який відноситься до англосаксонської правової системи та означає, що суди зобов'язані поважати прецедент, встановлений попередніми рішеннями. Принцип “stare decisis” є основою прецедентного права. Звісно у нашій правовій системі (романо-германській) не існує такого поняття, як “прецедент”, котрий має велике значення для для англо-американської (англосаксонської) правової системи, у якій як правило будь-яке винесення рішення судом не обходиться без аналізу попередніх рішень (прецедентів). Романо-германська правова система спирається на доктрину “jurisprudence constante”, згідно з якою, якщо суд вирішив послідовну лінію справ, які спираються на ті ж самі правові позиції та обґрунтовані міркування, то попередні рішення є дуже переконливими, але не визначають суть відповідного права. Ця доктрина схожа на “stare decisis”, оскільки передбачає, що рішення суду повинно приводити до однорідних і передбачуваних результатів.

Як зазначає В.І. Ямковий, термін «прецедент» розуміється як випадок, який стався у минулому (у минулій справі) є прикладом для наступних, випадків, тобто у подальшому рішення суду будуть прикладом для судів у аналогічних справах. Серед правових прецедентів

виокремлюють: нормативно-правові, правотлумачні та правозастосувальні [2, с. 28]. Наявність в рішеннях Європейського суду з прав людини ознак судового прецеденту, є складною частиною права, адже на думку Д.М. Ясинком, який зокрема зазначив, що правотворчість у сфері правосуддя, як правозастосовчий напрямок по урегулюванню суспільних відносин в тому числі і в умовах військового стану набуває свого особливого значення, оскільки такий процес обумовлений оперативністю та невідкладністю прийняття рішення [3, с. 211].

Тож, на наш погляд, рішення суду не будуть вважатись абсолютними, вони можуть бути обмеженими Європейським судом з прав людини, оскільки потребують державного регулювання, також через зміну законодавства можуть бути змінені і сама реалізація цього рішення. Головним залишиться те, що обмеження права доступу до суду не зможе посягнути на суттєвий зміст права. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод гарантує права людини і громадянина, які є практичними та ефективними. Особливо це стосується права на доступ до суду, зважаючи на те, що справедливий суд відіграє важливу роль у демократичному суспільстві.

Наприклад, науковець Т. І. Дудаш зазначає, що рішення Європейського суду з прав людини необхідно розглядати не як правовий прецедент, а саме як правозастосовчий акт, в якому конкретизуються норми Конвенції, та котрий має прецедентний характер власне для Суду і держав, які визнали правову систему Конвенції та її положень. Вчений, звертає увагу на те, що рішення Європейського суду не містять юридичних норм чи принципів права, а лише формулюють правові позиції, які створюються в результаті конкретизації Конвенції. Крім того, Суд не пов'язаний своїми попередніми рішеннями з аналогічних справ і у разі необхідності може відступити від них з належною мотивацією зміни своєї позиції, що не дозволяє розглядати рішення Європейського суду як прецедент [4, с. 176]. На наш погляд, рішення ЄСПЛ визначає практику суду, як властивості прецеденту (тобто рішення мають силу попереднього рішення суду), на думку науковця Д. В. Кухнюк за своєю природою, він вважає, що практика Суду є прецедентом, що має нормативне значення як для самого Суду, так і для органів судової влади в Україні [5, с. 11].

Для реалізації практики ЄСПЛ та основних принципів Конвенції, ми не можемо не згадати наукову думку Т. В. Стоянової, відповідно до якої досліджувана практика, є особливим різновидом судового прецеденту, при цьому рішення цього Суду є обов'язковими не тільки для держави відносно якої прийнято рішення, але й усіх держав-учасниць Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [6, с. 57]. Ми вважаємо, що застосування Конвенції і положень до неї, та рішень Європейського суду у здійсненні правосуддя національними судами є необхідною мірою, так як належні умови національного законодавства у регулюванні прав людини та основоположних свобод, які визначені у Конвенції та протоколах до неї необхідні у реалізації та застосуванні судами та відповідними органами державної влади.

Висновки. Таким чином, приєднавшись до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Україна взяла на себе зобов'язання з дотриманням вимог Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини, виконуючи його рішення. Практика Європейського суду з прав людини, є джерелом національного права, яка відіграє важливу роль у зміцненні національної системи права. На нашу думку, коли Україна визначила повноцінний шлях до євроінтеграції, прийняла спеціальний закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини», тобто створила та задіяла відповідний план на національному рівні і стала на шлях повноцінного дотримання прав свобод людини і громадянина, як це діє у європейському світі правосуддя, це все є повноцінним сигналом, що наші суди, будуть взірцем дотримання прав і свобод людини, не тільки на національному рівні, а ще й на міжнародній арені.

У підсумку зазначимо, що використання практики ЄСПЛ має декілька важливих переваг, як от:

– захист основних прав і свобод: ЄСПЛ містить каталог основних прав і свобод, які кожна людина має. Використовуючи практику ЄСПЛ, особа може захищати свої права, якщо вважає, що вони були порушені.

– механізм захисту від державного втручання: ЄСПЛ надає можливість оскарження рішень

національних влад у випадках, коли вони порушують права людини. Це дозволяє громадянам захищати свої права від можливих державних втручань.

–судовий контроль над владою: ЄСПЛ передбачає Європейський суд з прав людини, який вирішує справи, пов'язані із захистом прав. Цей суд забезпечує незалежний і об'єктивний механізм для розгляду скарг на порушення прав людини.

–створення єдиної юридичної системи: ЄСПЛ є частиною єдиної юридичної системи для країн-членів Ради Європи. Це сприяє створенню юридичного простору, в якому забезпечується відповідність прав і свобод незалежно від конкретної країни.

–стимулювання покращень в законодавстві: Рішення Європейського суду з прав людини можуть стати катализатором для змін в законодавстві країн-членів. Це може виникати внаслідок вирішення конкретних справ та порушень, що сприяє покращенню правового середовища.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” : Відомості Верховної Ради України, 2006. № 30. Ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

2. Ямковий В.І. Впровадження судового прецеденту як необхідний елемент гармонізації законодавства України з європейськими правовими системами. Порівняльно-правові дослідження. 2009. № 2. С. 25–30.

3. Ясинок Д.М. Судова правотворчість судів, органів державного правління та місцевого самоврядування. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 210–214.

4. Дудаш Т.І. Юридична природа рішень Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичний аспект). Право України. 2010. № 2. С. 173-179.

5. Кухнюк Д.В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2008.

6. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 55-58.

Abstract. *The influence of the precedent practice of the European Court of Human Rights and the significance of the precedent practice of the European Court for Ukraine were studied. The role and influence of the European Court of Human Rights on the judicial system of Ukraine.*

Keywords: *European Court of Human Rights, Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, precedent.*

С Е К Ц І Я І І І

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

INNOVATIONS IN TACKLING YOUTH UNEMPLOYMENT: THE SWISS PERSPECTIVE. INVESTIGATION AND SOLUTIONS PROPOSING TO THIS PROBLEM

Oleksandr Avershyn,

Trinity College Dublin, the University of Dublin

Research adviser: Olena Arsentieva,

PhD in Law, Professor, Dean of the Law Faculty

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Abstract: *This article addresses the persistent issue of unemployment in Switzerland, providing valuable insights within the current job market issues. The proposed solutions involve investing in vocational education and training, offering internships and apprenticeships, and providing financial support for education programs to equip young individuals with the necessary skills for the job market. However, the effectiveness of these solutions depends on economic and political factors, and potential drawbacks include time and financial resource requirements. Switzerland is increasingly recognizing the urgency of tackling youth unemployment through targeted initiatives, but challenges remain, especially in the face of evolving immigration dynamics.*

Key words: *Youth unemployment, Switzerland, Labour market, Vocational education, COVID-19 impact, Internship, Economic challenges.*

The conundrum of improving high youth unemployment rates represents a significant challenge that many developed nations have been grappling within the context of low economic growth and demographic aging. The global financial crisis of 2008 and Covid-19 consequences have deeply impacted on the economic axioms of many states, and their aftermath continues to affect some states that have experienced structural regulations and modifications. The most evident social cost is a high and stubborn unemployment rate. The noticeable social consequence that arises from this issue is the prevalence of raised and continuing levels of unemployment. According to the findings of a May 2015 Eurobarometer survey, residents from 19 out of 28 European Union member nations identified unemployment as the most critical difficulty currently facing their countries. Joblessness was identified as the most crucial problem by over 50% of respondents in Greece, Portugal, Spain, and Italy, which are countries situated in southern Europe [1, c.109]. Respectively, the challenge of youth unemployment remains a persistent issue even for developed countries in the face of economic and demographic shifts, demanding the development of effective policies and interventions to address this pressing concern. In this article the problem of youth unemployment will be investigated with possible solutions, their implementation and evaluation, using Switzerland as a chosen country.

Unemployment is a macroeconomic concept that relates to the group of people who are capable and willing to work but cannot find suitable employment opportunities. The International Labour Law (2005) defines specifically youth unemployment as “*Juveniles over the school-leaving age (par. 2.07.1 – The minimum age for leaving school and being admitted to employment should be fixed at not less than fifteen years...) who are unable to find suitable employment*”. Unemployment can be categorized into different types, depending on the reasons behind the joblessness of individuals [2]. One of the primary types of unemployment is frictional unemployment, which refers to individuals who are in between jobs, or because they have left their previous job voluntarily or have been laid off. Another type is structural unemployment that is a form of joblessness that arises as a result of a divergence between the skills and qualifications of job seekers and the requirements of available job positions. On the other hand, cyclical unemployment is a type of unemployment that occurs due to the fluctuations in the business cycle, with

job losses occurring during periods of economic recession or slowdown. Finally, seasonal unemployment occurs when individuals are temporarily out of work due to seasonal changes in demand, such as in industries such as agriculture or tourism [3]. All these various types of unemployment are somehow connected and organising the crisis of youth redundancy.

The problem of youth unemployment in Switzerland is mainly structural and frictional [2]. This means that there is a mismatch between the skills and qualifications of young people and the requirements of the job market. Typically, young individuals are at higher risk of experiencing unemployment due to their inadequate experience and qualifications, as well as the existence of dualistic labor markets that impose complications to their entry (there are distinct groups of workers in the secondary labor market, who facing obstacles to enter the more secure and well-paid primary labor market), and various hostile employment practices [1]. Furthermore, the COVID-19 pandemic has sharpened the issue of youth unemployment in Switzerland.

Predominantly, the underlying reasons for youth unemployment involves the challenges and inflexibilities associated with integrating a youthful labor force into the job market. The development of transition in some countries delays economic growth and development, while also creating significant imbalance between labor market supply and demand [4]. Switzerland has one of the lowest unemployment rates in the world, but the rate of unemployment among young people is noticeably greater than the general rate of joblessness (by approximately 3%) [5]. The younger workforce, upon entry into the labor market, is particularly vulnerable to negative trends occurring from deformations in the economic system. The COVID-19 crisis has had a significant impact on youth unemployment in Switzerland, as it has in many other countries around the world. This statement is supported by the fact that youth unemployment in the period of COVID-19 recorded a major increase (from 7.8% in 2019 to 9.2% in 2022 [5]. The crisis has led to a decrease in demand for labor, particularly in sectors that employ a lot of young people, such as hospitality and tourism, with many young people struggling to find employment opportunities. Basically, during times of economic downturns, the rate of youth unemployment tends to rise more rapidly in comparison to the overall unemployment rate [1]. As a result, young individuals are frequently the primary recipients of job cuts, which makes their shift from education to employment significantly more challenging.

To address the problem of youth unemployment in Switzerland, several solutions have been propositioned. One solution is to invest in vocational education and training. Such an approach would help to provide younger generation necessary assistances and qualifications for success in the job market. Switzerland has a strong vocational education and training system that is highly valued by employers [2]. However, there are still some challenges that need to be considered. Policymakers and educators need to work together to promote the value of vocational education and training and to encourage more young people to consider this path. Additionally, providing internships and apprenticeships can give young people the opportunity to gain work experience and learn about different industries. Providing financial support for education and training programs can help to guarantee that young individuals for those who cannot afford it have the necessary abilities and credentials necessary to succeed in the job market more [4]. For example, the Swiss government's efforts, starting from 2008, to provide young individuals with tailored training programs. This initiative showcases the Swiss public authorities' dedication to encouraging training opportunities for young people, particularly those who lack qualifications [6, c.310]. To increase its quality, individuals can gain advantages from having personal coaches who assist them in creating customized plans of action and monitoring their advancement by providing ongoing guidance and support sessions.

To implement the solution of investing in education and training, as well as providing internships and apprenticeships, a multi-faceted approach can be taken by the Swiss government and private sector organizations. Firstly, the government can shift fundings for vocational education and training programs to more disadvantaged areas. This can be done by increasing the budget allocated to public vocational schools and colleges, and by offering subsidies to private organizations that provide vocational studies and training [4]. Secondly, the government might work with private sector organizations to create more internship and apprenticeship opportunities for young people. This can be offered by creating incentives for companies to take on interns and apprentices, such as tax breaks or funding for training programs or

a government subsidy for taking on an apprentice/intern. Overall, the implementation of this solution requires collaboration between the government, private sector organizations, and vocational schools and colleges [6]. By working together, it is possible to create a comprehensive approach to vocational education and training, and to equip young individuals with the necessary skills and professional background that are required for achieving success in the labor market.

While the proposed solutions have the potential to address the problem of youth unemployment in Switzerland, their effectiveness depends on several factors. For instance, providing financial support for education and training programs can help to ensure that young people have access to these opportunities. It is widely agreed that possessing a high level of education and vocational skills is closely linked to positive outcomes in terms of youth employment. Nonetheless, the effectiveness of these policies can be influenced by various factors that are unique to each program and country, resulting in complex and varied impacts [1]. However, the effectiveness of these solutions is limited by the economic and political context. The COVID-19 pandemic has created significant economic challenges, making it more difficult to invest in education and training programs. Additionally, political instability or changes in government priorities can impact implementation of proposed solutions.

Moreover, there are some potential drawbacks to the projected approaches. For example, investing in vocational education and training may take time to produce results and requires significant financial resources. Additionally, providing financial support for education and training programs may not address the structural issues that contribute to youth unemployment, such as a lack of job opportunities in certain industries. Condratov argues that it is possible that even though a large a considerable proportion of the youth population retain advanced levels of education, there may not be a proportional increase in the number of high-quality jobs available. This implies that youth unemployment may result from a difference between the skills and qualifications possessed by young people and the requirements of the job market, even though the general education level of the younger generation is high.

To address the problem of youth unemployment in Switzerland, a comprehensive and multi-faceted approach is needed. This way should focus on improving access to education and training opportunities, providing internships and apprenticeships, encouraging innovations, and creating a supportive environment for young people.

Previously, Switzerland was not very proactive in addressing the issue of young people being unemployed. However, it is now crucial for the country to focus on this problem. Along with the technical initiatives that have been implemented, two powerful concepts are being developed for the Swiss Youth Employment Regime [6]. Firstly, training is seen as the primary solution to the problem of youth unemployment. Secondly, although not clearly stated, there is a reasonable concern about the lack of motivation among some young people who are unemployed, which rationalises the need for specific measures. Switzerland is known to be pragmatic in its approach to the labor market and is not hesitant to target certain groups, which some may view as discriminatory, in order to find effective solutions. Even though Switzerland is considered one of the safest countries in this regard [5], it is possible that if the unemployment rate in Switzerland rises, especially due to the recent influx of immigrants from Europe due to recent agreements, hence this could lead to tighter unemployment conditions for Swiss youth.

Linking to Ukraine, Switzerland's experience with youth unemployment and its efforts to address the issue bear relevance to the current job market situation in Ukraine. Both countries face economic challenges, but their contexts differ significantly. Switzerland, a developed nation, has been addressing youth unemployment with a focus on vocational education and training, offering apprenticeships, and providing financial support for education programs. In contrast, Ukraine, a developing nation, faces its own set of unique challenges, including political instability and a transitional economy. However, there is a shared need for effective solutions to combat youth unemployment. Switzerland's proactive approach, if adapted and modified to suit Ukraine's conditions, could provide valuable insights and strategies for addressing youth unemployment in a country where the need for job opportunities and skills development is acute. The Swiss model underscores the importance of investing in education and training, which can empower young Ukrainians with the skills necessary for a competitive job market. Ultimately, while the economic and political landscapes in Switzerland and Ukraine differ, the shared concern over youth

unemployment can serve as a basis for cross-country collaboration and adaptation of effective solutions to improve employment prospects for the younger generation.

Conclusion: The Switzerland's multifaceted approach to combatting youth unemployment offers new perspectives into addressing a pressing global challenge. The Swiss experience demonstrates the importance of investing in education and training, fostering apprenticeships, and encouraging innovative solutions to bridge the skills gap and provide young individuals with the tools they need to succeed in the job market. While the dynamics and circumstances vary across nations, the overarching aim of reducing youth unemployment remains a shared concern. The proactive strategies adopted by Switzerland can inspire and guide other countries in their quest to empower their youth and secure a brighter economic future.

Literature:

1. Kang, Y.-D. (2021, September). Determinants of youth unemployment: empirical analysis of OECD and EU member countries in 2000-2017. *Journal of economic development*, 46(3), 109-131.
2. Coopers & Lybrand. (1995). *Employment Law in Europe*. Gower Publishing Limited.
3. Craig, D. R., & Lynk, S. M. (2006). *Globalization and Future of Labour Law*. Cambridge University Press.
4. Buchevka, V., & Kozheski, K. (2022, December). Determinants of youth unemployment in sea countries. *Management Research and Practice*, 14(4), 62-74.
5. Statista. (2023). *Switzerland: Youth unemployment rate from 2002 to 2021*. Retrieved from Statista: <https://www.statista.com/statistics/813073/youth-unemployment-rate-in-switzerland/>
6. Chabanet, D., & Giugni, M. (2013). Patterns of change in youth unemployment regimes: France and Switzerland compared. *International Journal of Social Welfare*, 22, 310-318.

Анотація. Ця стаття розглядає постійну проблему безробіття в Швейцарії, надаючи цінну інформацію про поточні проблеми ринку праці. Запропоновані рішення передбачають інвестування в професійну освіту та навчання, пропозицію стажування та учнівства, а також надання фінансової підтримки освітнім програмам, щоб надати молодим людям необхідні навички для ринку праці. Однак ефективність цих рішень залежить від економічних і політичних факторів, а потенційні недоліки включають потребу в часі та фінансових ресурсах. Швейцарія все більше усвідомлює нагальність боротьби з безробіттям серед молоді за допомогою цільових ініціатив, але проблеми залишаються, особливо в умовах зміни динаміки імміграції.

Ключові слова: молодіжне безробіття, Швейцарія, ринок праці, професійно-технічна освіта, вплив COVID-19, стажування, економічні виклики.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ

Цимбалюк Вікторія,
3 курс факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: **Середа Олена Григорівна**
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри трудового права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Анотація. Дискримінація, у її різноманітних конфігураціях, залишається однією з актуальних тем, що привертає увагу як громадськості, так і дослідників різних галузей науки. Вона порушує фундаментальну рівність та справедливість, викликаючи серйозні соціальні та правові проблеми. Нашу увагу ми зосередимо на одній із її проявів - мобінг, яка є помітною перешкодою в контексті трудового права.

Ключові слова: дискримінація, мобінг, працівник, трудове право, ЄСПЛ.

Сучасне суспільство стикається з рядом викликів, проте для продуктивного і безпечного функціонування працівників на робочих місцях постає питання захисту своїх конституційних прав проти мобінгу. Для розуміння даного поняття потрібно окреслити головні критерії, які визначають юридичні рамки даного правопорушення. Доповнений Кодекс законів про працю статтею 2-2 вказує, що мобінг (цькування) - систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [1]. На робочому місці іноді можна спостерігати агресивну поведінку, проте одиничний випадок негативної соціальної взаємодії не підпадає під риси описаного виду дискримінації. Лише якщо дані дії включають в себе стійкий, повторюваний та тривалий вплив на працівника, акцент робиться саме на періодичності.

У праці “Methodological, ethical and legal problems of measuring and counteracting workplace mobbing” Katarzyna D. Durniat навела приклад Хайнца Леймана, який довільно встановив дуже сувору частоту та протяжність мобінгу, де одна негативна поведінка має проявлятися не менше одного разу на тиждень у сукупності не менше півроку [2, С. 40-41]. Проте такий підхід вимірювання та діагностування даної проблеми був підданий критиці деякими дослідниками (Durniat, 2020; Durniat and Kulczycka, 2006; Hirigoyen, 2001; Kulczycka and Durniat, 2004; Nielsen et al., 2011), незважаючи на його величезну популярність і численні програми (наприклад, Einarsen and Skogstad, 1996; Einarsen et al., 2003; Vartia, 1996), оскільки сам підхід не відображає складність динаміки мобінгу [2; С. 39].

Перш за все, ми звертаємось до міжнародних нормативно-правових актів для розуміння тенденцій врегулювання даної проблематики на законодавчому рівні. Загальна декларація прав людини у ст. 5 проголошує, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» [3]. Така позиція закріплена і в положеннях Хартії Європейського Союзу про основоположні права: «...кожен робітник має право на умови праці, які поважають його здоров'я, безпеку та гідність» [4]. Необхідно згадати Європейську соціальну хартію (переглянута), яку Україна ратифікувала 14.09.2006 року, де у 26 статті закріплено право на гідне ставлення на роботі, зокрема, з метою забезпечення ефективного здійснення права всіх працівників на захист їхньої гідності під час роботи [4]. Відповідно до неї, держави взяли на себе зобов'язання поширювати інформацію про систематичні або явно негативні та образливі дії щодо окремих працівників на робочому місці або у зв'язку з виконанням роботи, сприяти запобіганню таких дій і вживати всіх відповідних заходів для захисту працівників від такої поведінки [4].

Надзвичайно важливо зазначити, що Європейський суд з прав людини, даючи тлумачення ст. 10 Європейської конвенції з прав людини та основних свобод, яка гарантує кожному «... право на свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади» [5], бере до уваги важливість цього усталеного юридичного принципу для розвитку демократії, підкреслюючи, що воно є однією з основних підвалин демократичного суспільства, а також визначається як ключова умова для реалізації потенціалу та можливостей кожної людини. Також можна згадати приписи з Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, відповідно до ч. 2 ст. 26 «...всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини» [6].

Слід звернути увагу на міжнародну судову практику, яка акцентує, що під поняттям “мобінг” слід розуміти несправедливе ставлення та знущання, дискримінація залежних осіб з боку тих, кого можна вважати виконавцями певної функції, таких як роботодавець, колеги або особи з вищим соціальним статусом, такі як лідери (формальні або неформальні) в робочій чи суспільній сфері.

Як от в рішенні ЄСПЛ від 07.11.2013 у справі “Пічкур проти України” зазначалося, що дискримінацією вважається різне поводження з особами без об’єктивного та розумного обґрунтування у відносно схожих ситуаціях [7; п. 47]. Також у справі «Ван Раалте проти Нідерландів» (Van Raalte v. the Netherlands), п. 39, Reports 1997-I) від 21 лютого 1997 року підкреслювалося, що можлива різниця у ставленні, якщо вона переслідує легітимну ціль або має розумне співвідношення між використаними засобами впливу і обраною метою [8].

Слід констатувати, що міжнародна спільнота активно підтримує антидискримінаційну правову позицію, яка безпосередньо включає в себе протидію мобінгу, і спрямовується на всебічний захист інтересів працівників від психологічного цькування, насильства, як з боку роботодавця так і трудового колективу.

Пріоритетність принципу рівного, неупередженого ставлення в сфері праці на міжнародному рівні сьогодні знайшов повноцінне відображення і на національному в Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» (далі Закон № 2759), який був прийнятим 16 листопада 2022 року [9]. Також описаний механізм захисту потерпілого, який може звернутися із скаргою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та/або до суду [9; п. 2]. Проте доведення факту наявності мобінгу і обґрунтування причинно-наслідкового зв’язку наслідків, отриманих у результаті порушення конституційних прав, у трудових відносинах є достатньо ускладненим. До прикладу, захист особи в суді за наклеп, обтяжується відсутності прямих доказів або свідків, які могли б підтвердити дане правопорушення. До того ж із матеріалів справи № 643/14884/18 простежується основна думка суду, що позивачка не була обмежена у визнанні, реалізації або користуванні своїми правами та свободами ні в якій формі через те, що вона перебувала у стані вагітності, і це не можна вважати проявом дискримінації [10]. Проте також не надано жодних доказів утисків щодо неї посилення. Враховуючи вищевикладене, важливо відзначити, що судова практика ще знаходиться на етапі формування, але прийняття Закону № 2759 беззаперечно сприятиме чіткому визначенню доказової бази та істотно збільшить можливості працівника ефективно доводити свою позицію в суді, втім на початковому етапі ще зустрічаються ситуації, коли вимоги позивачів не були задоволені, мотивуючись, що поняття мобінгу не має чіткого регулювання національним законодавством, як прикладом може слугувати рішення № 96965223 від 13 травня 2021 року Донецького окружного адміністративного суду [11]. Також законотворцям варто звернути увагу, що цей нормативний акт не надає жодних гарантій для захисту особи від реакції суб’єкта мобінгу чи колективу .

У своїй науковій праці “Про проблеми правового регулювання відповідальності за мобінг” Черноус Світлана описала особливості кваліфікації даного діяння [12]. Звертаючись до статті 139 КЗПП, де наголошується, що працівники зобов’язані, крім іншого, додержувати трудової і технологічної дисципліни, науковиця підкреслила про трудовий обов’язок кожного полягає в дотриманні моральних засад щодо гідного ставлення до працівників і тому вважає, що протиправне винне ставлення у формі мобінгу має у собі ознаки порушення трудової дисципліни. Також варто згадати, що статтею 5-1 КЗпП України гарантовано правовий захист від мобінгу (цькування) і статтями 173, 237-1 КЗпП України врегульовується питання про притягнення до відповідальності винних. Але чи виникає дискусія про те, що мобінг може здійснюватися за межами робочого місця і в необмеженому проміжку часу? Світлана Черноус робить акцент, що дії, пов’язані з мобінгом, не прямо пов’язані з функціями працівника, але вони обумовлені наявністю трудового зв’язку, і юридично значущим є факт існування цього зв’язку. Оскільки трудові відносини є постійними та триваючими (існують, зокрема, до завершення трудового договору), то час і місце вчинення морального тиску не впливають на кваліфікацію дій працівника як дисциплінарного проступку у цьому випадку [12; С. 99-100].

На даному етапі імплементації у судовій практиці щодо справ про мобінг є на фазі становлення і запровадження ефективних механізмів, вона буде формуватися в залежності від дієвості запроваджених нормативно-правових норм у національне законодавство, перекладаючи весь тягар доказування на позивача. Наразі є визначені дефініції ключових понять, як от мобінг, дискримінація, різновиди дискримінації, що в свою чергу уможлиблює забезпечення належного

аналізу доказів та чіткої аргументації правових позицій. В залежності від бажання та позиції Позивача можна подавати позов про визнання дій роботодавця дискримінаційними, а також висувати позовну вимогу про прийняття на роботу чи відшкодування шкоди, завданої дискримінаційними діями. Важливо відзначити, що індивід, який став жертвою мобінгу, не завжди буде готовим розповісти про це та звертатися за допомогою через страх втратити роботу, табу стосовно мобінгу в колективі та відсутність служб психологічної підтримки. З метою якісної деталізації і внормування превентивних заходів щодо протидії мобінгу деякі результати показують (Durniat and Mañas, 2017), що поведінка, яка сприймається як нейтральна та прийнятна в одній країні чи організації можуть сприйматися як загрозові і неприйнятні в іншій країні чи організації [2; С. 44]. Таким чином, дослідження мобінгу повинні завжди проводитися з усвідомленням національних та організаційних культурних контекст, оскільки розуміння та прийняття явищ тісно пов'язане з ним та формується культурними нормами та моделями поведінки (Durniat, 2012, 2014a; Durniat and Mañas, 2017) [2; С. 44-45].

Мобінг є дуже складним, прихованим і недооціненим, тому потрібно будувати соціально відповідальні організації та із сторони держави виконувати закони та процедури проти даного психологічного насильства, впроваджувати механізми на справедливий захист працівників. Такими юридичними можливостями забезпечення дієвого захисту законних інтересів в частині протидії мобінгу можуть стати норми інституту компенсації моральної шкоди та положення заборони зловживання правом, а також перейняття закордонного досвіду, та імплементація цих норм у національне законодавство. Додатково варто зазначити про необхідність запровадження у локальних нормативно-правових актах заборону мобінгу (цькування), де виокремити положення про порядок розслідування та про санкції за порушення відповідних норм.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 № 322-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 14.11.2023)
2. Katarzyna D. Durniat. "Methodological, ethical and legal problems of measuring and counteracting workplace mobbing" EWOP in Practice, 2021, 15(1), С. 36-53 URL: https://www.researchgate.net/publication/349868560_Methodological_ethical_and_legal_problems_of_measuring_and_counteracting_workplace_mobbing
3. Загальна декларація про права людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
4. Хартія Європейського Союзу про основоположні права URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016P/TXT>
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
7. Рішення у справі «Пічкур проти України» (Заява № 10441/06) від 07.11.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text
8. Рішення у справі «Ван Раалте проти Нідерландів» (Заява № 20060/92) від 21 лютого 1997 URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6371c.html>
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022. № 2759-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-IX#Text>
10. Рішення Харківського апеляційного суду № 643/14884/18 від 25.10.2021 року (справа № 643/14884/18). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/100615207>
11. Рішення Донецького окружного адміністративного суду № 96965223 від 13.05.2021 року (справа № 200/2386/21-а). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96965223>
12. Черноус С. М. Про проблеми правового регулювання відповідальності за мобінг. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матеріали XIII Міжнародної наук.- практ. конф., м. Одеса 28 квітня 2023 року С. 97-101 URL: <http://dSPACE.onua.edu.ua/bitstream/handle/>

Abstract. Discrimination, in its various configurations, remains one of the topical issues that attracts the attention of both the public and researchers in various fields of science. It violates fundamental equality and

justice, causing serious social and legal problems. We will focus our attention on one of its manifestations - mobbing, which is a significant obstacle in the context of labor law.

Keywords: *discrimination, mobbing, employee, labor law, ECHR.*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДІАЛОГУ ТА ЮРИДИЧНОГО ДІАЛОГУ

Мосенцев Артем Максимович,
студент 4 курсу, спеціальності 081 Право
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Арсентьєва Олена Сергіївна
к.ю.н., професор, декан юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля

Анотація: *У сучасних умовах гостро відчувається потреба у життєздатних інститутах юридичного діалогу. Саме вони мають забезпечувати стабільні, ефективні зв'язки між роботодавцями та працівниками, і, відповідно, адаптацію відносин між колегами, співробітниками або допомогу у порозумінні з клієнтами. У цей час саме юридичний діалог має виступати як спосіб цивілізованого узгодження інтересів різних груп при вирішенні протиріч, які виникають, і попередження конфліктів у соціально-економічній і трудовій сферах, допомогати порозумітись і юридично відстояти свою правоту.*

Ключові слова: *термін, поняття, діалог, юридичний діалог, термінологія.*

Актуальність теми. Тема юридичного діалогу є вкрай актуальною з численних причин, оскільки вона стосується ключових аспектів правосуддя, громадянського суспільства та правового розвитку. Ось деякі аспекти, які підкреслюють актуальність цієї теми.

Гармонізація інтересів: юридичний діалог дозволяє взаємодіяти між різними зацікавленими сторонами, такими як правозахисники, законодавці, судді, громадяни та інші, для досягнення загальних цілей, таких як забезпечення справедливості, правопорядку та прав людини.

Розв'язання конфліктів: в судовому процесі і позасудовому врегулюванні спорів юридичний діалог відіграє ключову роль у вирішенні конфліктів та забезпеченні справедливості [1].

Захист прав і свобод: за допомогою юридичного діалогу забезпечується захист прав та свобод громадян, а також формується правова культура в суспільстві.

Участь громадян: важливість відкритого діалогу про права та закони полягає в тому, щоб залучити громадян до процесу прийняття рішень, сприяючи їхньому освіченню та свідомому громадянству.

Розвиток правової системи: юридичний діалог впливає на розвиток правової системи шляхом обговорення і вдосконалення законів, політик та процедур.

Гласність і відкритість: забезпечення гласності та відкритості в правосудді і законотворчості сприяє довірі громадян до правової системи.

Глобальна перспектива: у світі, де глобальні виклики стають все більш складними, важливо мати юридичний діалог на міжнародному рівні для вирішення транскордонних питань та розвитку міжнародного права.

Отже, актуальність теми юридичного діалогу визначається її ключовою роллю в забезпеченні справедливості, правового порядку та розвитку суспільства в цілому.

Мета роботи: розкрити основні поняття діалогу та юридичного діалогу; дослідити роль діалогу для сучасності; визначити особливості юридичного діалогу; підкреслити актуальність дослідження даної теми.

Виклад основного матеріалу. Діалог - двосторонній обмін інформацією між двома або більше людьми у вигляді питань та відповідей, - зазначається у законодавстві та представлено у працях деяких вчених, зокрема О. М. Петроє [2, с.3],[3]. Основними ознаками діалогу є: намір, цілеспрямованість, правила ведення розмови [3].

Важливою передумовою досліджень феномену діалогу стали філософські ідеї М. Бубера, М.М. Бахтіна, В.С. Біблера, П.А. Флоренського, С.Л. Франка та ін., які розкрили екзистенційно-онтологічні засади і принципи феномену діалогу, його фундаментальні особливості та методологічні закономірності. Так, М. Бубер стверджував, що життя людини проходить в постійному діалозі з іншими людьми. До Бубера у філософії не було поняття "іншого". Саме Мартін Бубер розгорнув ідею рівнозначності "Я" і "Ти".

Юридичний діалог як процес уявляє собою взаємовідносини між трудовими колективами та роботодавцями, включаючи сюди інші суб'єкти, такі як державні органи, міжнародні організації тощо. Але основними суб'єктами, що ініціюють процес юридичного діалогу є саме трудові відносини.

Сам термін "юридичний діалог" може вказувати на різні аспекти комунікації в юридичній сфері. Ось кілька можливих визначень:

1. Судовий діалог: це обмін аргументами та інформацією між сторонами в процесі судового розгляду. Адвокати, сторони та судді можуть взаємодіяти, представляючи свої аргументи та докази [5].

2. *Переговори*: у випадках позасудового врегулювання спорів або укладання угод, юридичний діалог може включати переговори між сторонами або їх представниками.

3. *Діалог у законодавчому процесі*: під час створення чи зміни законів може відбуватися діалог між законодавцями, правозахисниками та іншими учасниками.

4. *Клієнтський діалог*: між юридичними консультантами та їх клієнтами також відбувається діалог. Адвокати повинні зрозуміти потреби та обставини своїх клієнтів, а клієнти повинні отримати від юристів відповідні поради [6].

5. *Академічний діалог*: в університетському середовищі або в галузі наукових досліджень може існувати діалог між юристами з питань права, обмін ідеями та дослідженнями.

6. *Публічний діалог*: обговорення правових питань у громадськості, наприклад, у ЗМІ, наукових конференціях, в інтернеті тощо.

Юридичний діалог також являє собою процес, що виражається у реалізації колективних переговорів; колективних угод і колективних договорів; участь працівників та їх представників в управлінні організацією; взаємні консультації та інформування сторін діалогу; примирно – посередницька процедура вирішення колективних трудових спорів (конфліктів); надання правової допомоги задля припинення конфліктів; захисті осіб від незаконного притягнення до відповідальності; збиранні доказів по справі, тощо [4].

Також слід зазначити, що рівень, на якому відбуваються переговори, і спосіб взаємодії різних рівнів також мають вирішальне значення. Особливо важливе правило «покращення» під час визначення юридично-трудова стандартів і гарантій більш низького рівня. Зміст цього правила полягає у тому, що базові рамки і орієнтири трудових стандартів визначаються законодавством. На національному рівні ці стандарти корегуються з урахуванням поточних позитивних тенденцій у розвитку економіки. На рівні галузі можуть бути застосовані ще вищі стандарти, а на рівні компанії приймаються колективні домовленості між колегами, які безпосередньо імплементують стандарти ще вищого ступеня.

Що кажучи про погляди науковців на дану тему, вони різняться.

Перша група - вважає, що юридичний діалог та партнерство є тотожними поняттями, а законодавець, свого часу ухвалюючи нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, лише скористався терміном "діалог". Такі висновки представлені у працях Л.П. Амелічевої [7, с. 242, 244], М.В. Сорочишина [87, с. 9], Н.Д. Гетьманцевої [9, с. 82] або провівши аналіз запропонованих авторських дефініцій (О.М. Ярошенко [10, с. 211]).

Друга група - посиляючись на різні аргументи, настоюють, що юридичне партнерство є ширшим поняттям, аніж діалог. Так, О.С. Арсентьева вважає, що соціальний діалог є елементом соціального партнерства і вони співвідносяться між собою як процес і мета [11, с. 225]. О.Є. Костюченко аргументує, що "соціальне партнерство – це відносини між суб'єктами, а соціальний діалог – це процес" [12, с. 207].

Важливим є зазначити, що юридичний діалог у сфері праці, є загальною системою колективних трудових відносин між працівниками та роботодавцями, органами державної влади, органами місцевого самоврядування з питань формування та реалізації соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних і юридичних відносин [1].

І загалом кажучи про важливість юридичного діалогу, хочу зазначити, що *юридичний діалог важливий з кількох причин, і він відіграє значущу роль у правовій системі та суспільстві в цілому. Ось деякі аспекти важливості саме юридичного діалогу:*

1. *Демократія та правова держава:* юридичний діалог є важливим елементом демократії та правової держави. Він дозволяє громадянам, представникам влади та іншим учасникам висловлювати свої погляди, вносити пропозиції та долучатися до процесу прийняття рішень.

2. *Захист прав та свобод:* юридичний діалог сприяє розв'язанню конфліктів, вирішенню спорів та захисту прав та свобод осіб. Відкритий та обґрунтований обмін аргументами дозволяє знаходити справедливі та ефективні рішення.

3. *Правова реформа:* діалог між законодавцями, правозахисниками, експертами та громадськістю важливий для розробки та впровадження нових законів і поліпшення правової системи.

4. *Прозорість та відповідальність:* юридичний діалог сприяє прозорості в процесі прийняття рішень та діяльності влади. Відкриті обговорення дозволяють визначити відповідальність за дії чи бездіяльність.

5. *Освіта та розуміння права:* діалог сприяє освіті та розумінню правових питань в суспільстві. Він допомагає громадянам краще розуміти свої права і обов'язки, а також сприяє правовій культурі.

6. *Розвиток правозахисної діяльності:* участь у юридичному діалозі може сприяти розвитку правозахисної діяльності та підтримці прав людини.

В цілому, виходячи з вище сказаного, можна зрозуміти, що особливо важливою є взаємодія різних суб'єктів, таких як громадяни, законодавці, юристи, правозахисники та інші, для того, щоб забезпечити ефективний та справедливий правовий порядок у суспільстві.

Висновки. Юридичний зміст поняття юридичний діалог визначається через сутність концепту “діалог” як виду колективно-договірних відносин у соціальній сфері щодо вирішення трудових та суміжних до них соціально-економічних питань між законодавчо визначеними суб'єктами, перелік яких в сучасних умовах розширюється. Юридичний діалог є лише однією із форм соціального партнерства між представниками держави, роботодавців та працівників. Залучення організацій громадянського суспільства у відносини діалогу потребує чіткого законодавчого визначення їхнього правового статусу. Юридичний діалог є невід'ємною частиною сучасного ведення бізнесу, праці, або навіть звичайного спілкування між людьми. Дотримання юридичного діалогу передбачає виконання ряду принципів та стандартів в процесі обговорення юридичних питань або розв'язання юридичних справ, чим воно і робить себе важливою частиною життя.

Список використаних джерел:

1. *Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) :* Закон України від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР / Верховна Рада України. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text;);

2. Петроє О.М. Поняття «діалог» у термінологічній традиції зарубіжної та вітчизняної думки. Державне управління: теорія і практика. 2011. № 2. С. 1-10;

3. Про діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 р. № 2852-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 28. Ст. 255.;

4. Роберт А. Карп, Рональд Стивдэм і Кеннет Л. Мэннинг «Судовий процес та важливі аспекти юридичного діалогу у судових процесах»;

5. Роджер Фишер, Уильям Юри і Брюс Паттон «Стратегії ефективного ведення діалогу та досягнення угод»;

6. Рональд Д. Ротонда и Джон С. Дзенковски «Аспекти юридичної професії, включаючи діалог з клієнтами та іншими сторонами».

7. Амелічева Л.П. Теоретичні та аксіологічні засади правового регулювання гідної праці в сучасних умовах державотворення : монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 360 с.
8. Сорочишин М.В. Правові аспекти соціального діалогу у сфері праці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2012. 22 с.
9. Гетьманцева Н.Д. Соціальне партнерство як спосіб інтеграції суб'єктів соціально-трудових відносин. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 82–86.
10. Ярошенко О.М. Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України : монографія. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. 456 с.
11. Арсентьєва О.С. Щодо співвідношення понять «соціальний діалог» і «соціальне партнерство» в умовах реформування трудового права України. Актуальні питання теорії та права: збірник наукових праць, Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2009. № 15. С. 219–228.
12. Костюченко О.Є. Реалізація соціального призначення трудового права в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 392 с.

***Abstract:** In modern conditions, the need for viable institutions of legal dialogue is acutely felt. It is they who must ensure stable, effective relations between employers and employees, and, accordingly, adapt relations between colleagues, employees or help in understanding with customers. At this time, the legal dialogue should act as a way of civilized reconciliation of the interests of different groups in resolving the contradictions that arise, and preventing conflicts in the socio-economic and labor spheres, helping to understand and legally defend one's rights.*

***Keywords:** term, concept, dialogue, legal dialogue, terminology*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ

Потанчук Вікторія,

*3 курс, 081 “Право”, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

*Науковий керівник: **Середа Олена Григорівна***

*д.ю.н, професорка, завідувачка кафедри трудового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

***Анотація.** Дослідження присвячено порівняльному аналізу правового регулювання працевлаштування неповнолітніх в Україні та країнах Балтії. Законодавство Естонії та Латвії може стати основою удосконалення та гармонізації трудового вітчизняного законодавства до норм Європейського Союзу.*

***Ключові слова:** неповнолітні, праця неповнолітніх, зарубіжний досвід*

Питання працевлаштування неповнолітніх було та є важливим і актуальним для кожної країни у всі історичні періоди.

На думку Л.В. Мединської, неповнолітні працівники є особливою категорією, яка відрізняється від інших працівників не лише віком, а й правовим становищем, наявністю додаткових трудових пільг і гарантій, наданих їм державою під час виконання трудової діяльності з урахуванням стану здоров'я та умов праці [1, с. 82].

Статтею 7 Конвенції про мінімальний вік для прийому на роботу встановлено, що мінімальним віком для прийому на роботу не може бути меншим, ніж вік завершення обов'язкової шкільної освіти, і не менше 15 років. Однак, відповідно до національного законодавства та правил може бути дозволено залучення осіб у віці від 13 до 15 років до роботи за наймом або на іншу легку роботу. В такому випадку ця робота повинна відповідати двом важливим умовам: вона не повинна завдавати шкоди здоров'ю або розвитку цих осіб і не може перешкоджати їх можливості відвідувати навчальний заклад. Особи цього віку повинні мати можливість брати участь у схвалених компетентними органами влади програмах професійної орієнтації або підготовки чи використовувати отримані навички для власного розвитку [2].

Визначення поняття “легка робота” наведено у пункті “d” статті 3 Директиви ЄС “Про захист молоді на роботі”. Це вся робота, яка відповідає двом критеріям: не є шкідливою для безпеки, здоров'я або розвитку дітей, та не перешкоджає відвідуванню школи, їх участі в профорієнтаційних або навчальних програмах, затверджених компетентним органом або здатності скористатися отриманим навчанням [3].

До того ж, зі змісту 4 і 5 статті цієї Директиви можна визначити, що держави-члени можуть законодавчо передбачити можливість виконання легких робіт 13-річними. Для того, аби залучати дітей до культурних, мистецьких, спортивних та рекламних заходів, потрібен дозвіл компетентних органів держави [3].

З огляду на вищезазначене, заслуговує на увагу досвід низки Європейських країн. Так, Естонська Республіка є країною, де праця дітей має визначений регламент, а законодавство встановлює жорсткі обмеження та норми, що регулюють умови прийняття молодих людей на роботу.

Закон про трудовий договір Естонії, за загальним правилом, унеможливує укладення роботодавцем трудового договору та допуск до роботи неповнолітнього, який не досяг 15-річного віку або ж зобов'язаний відвідувати школу [4].

“Законом про трудовий договір” Естонії передбачено, що інспектор праці протягом десяти робочих днів перевіряє, чи не заборонена робота для неповнолітнього віком 7-12 років, чи відповідають умови праці вимогам, встановленим законом. Інспектор праці також з'ясовує бажання особи працювати. Якщо у нього виникне обґрунтована підозра, що неповнолітній не виявляє свого справжнього волевиявлення в присутності законного представника, то інспектор праці з'ясовує волевиявлення неповнолітнього в присутності неповнолітнього та працівника з питань захисту прав дитини за місцем його проживання. І тільки після сплину десятиденного терміну неповнолітній може почати працювати.

Аналіз трудового законодавства Естонії дозволяє виявити такі обмеження праці неповнолітніх:

-7–12 річні можуть виконувати легку роботу у сфері культури, мистецтва, спорту чи рекламної діяльності;

-13–14 річні та 15–16 річні, які зобов'язані відвідувати школу, — виконання роботи, на якій трудові обов'язки є простими та не вимагають великого фізичного чи розумового зусилля. Це можуть бути сільськогосподарські роботи; допоміжні роботи, які здійснюються в торговому підприємстві або на підприємстві обслуговування; допоміжні роботи, які здійснюються на підприємстві громадського харчування;

-15–16-річні, які не зобов'язані відвідувати школу, та 17-річні можуть виконувати будь-яку роботу, яка відповідає обмеженням наведеним у частині 2 статті 7 Закону про трудовий договір Естонії.

Незалежно від віку неповнолітнього для влаштування на роботу обов'язковою умовою є згода законного представника [4].

“Законом про трудовий договір” заборонено праця неповнолітніх у нічний період. Нічним часом для працівника, який зобов'язаний відвідувати школу, є період з 20:00 до 6:00; для 15–17-річний працівника, який не зобов'язаний відвідувати школу, цей період є з 22:00 до 6:00 години. Якщо ж неповнолітній працівник виконує легку роботу у сфері культури, мистецтва, спорту чи рекламної діяльності під наглядом дорослого, то працювати він може в період з 20.00 до 24.00.

Законодавство Латвії забороняє працевлаштування дітей на постійну роботу. Дитиною, відповідно до частини 1 статті 37 Трудового кодексу Латвійської Республіки, є особа, яка не досягла п'ятнадцятирічного віку та до вісімнадцятиріччя продовжує здобуття базової освіти. Однак, діти, що досягли 13 років, можуть залучатися до легкої праці за умови письмового дозволу одного з батьків або опікуна. Ця робота має бути безпечною та не шкодити фізичному, емоційному, моральному та інтелектуальному розвитку дитини.

До того ж, дитина як виконавець може бути залучена до культурно-мистецької, спортивної та рекламної діяльності за наявності двох умов: письмова згоди одного з батьків (опікуна) та

отримання дозволу Державної інспекції з питань праці. Важливо, щоб такий вид зайнятості не відволікав дитину від навчання [5].

Види робіт, на яких не можуть брати участь діти від 13 років, визначені у постанові Кабінету Міністрів “Правила виконання робіт, на яких забороняється застосування праці підлітків, і винятки, коли допускається прийняття на ці роботи у зв'язку з професійним навчанням підлітків”. До робіт, на яких забороняється залучати підлітків належить праця безпосередньо пов'язана з: постійним носінням або переміщенням ваги, якщо вона перевищує 10 кг (хлопці) і 4 кг (дівчата); експлуатацією та обслуговуванням систем вентиляції, водопостачання, каналізації, очисного обладнання; виробництвом, випробуванням, зберіганням, використанням, реалізацією та рекламою зброї, бойової техніки, вибухових речовин, алкогольних напоїв і тютюнових виробів; руйнуванням різних об'єктів і споруд. Перелік робіт наведених у Постанові є вичерпним [6].

Особи віком до 18 років приймаються на роботу лише після проходження попереднього медичного огляду і до досягнення 18 років один раз на рік проходять обов'язковий медичний огляд [6].

Також законодавством заборонена праця неповнолітніх у нічний час. Ним, відповідно до Трудового кодексу Латвійської Республіки, є час з 20.00 до 6.00.

Статтею 188 Кодексу законів про працю України визначено, що приймати на роботу можна осіб не молодших 16 років. Однак, у виняткових випадках, за згодою одного з батьків чи осіб, що їх замінюють, до роботи допускається особа, що досягла п'ятнадцятирічного віку. Для підготовки молодого покоління до результативної праці враховується можливість прийняття на роботу осіб, які отримали освіту в загальноосвітніх, професійних (професійно-технічних), фахових або вищих навчальних закладах. Ними можуть бути ті, хто здобуває початкову, базову, середню або профільну освіту для виконання легких робіт, які не загрожують здоров'ю і не перешкоджають навчанню. Працювати вони можуть в їх вільний від навчання час, починаючи з чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або опікуна [7].

Обов'язковою умовою прийняття на роботу неповнолітнього, відповідно до трудового законодавства, є проходження попереднього медичного огляду, незалежно від виду роботи. Також роботодавець зобов'язаний укласти з таким працівником письмовий трудовий договір [8].

Законодавством України у галузі охорони праці встановлено, що залучення неповнолітніх до виконання важких або робіт у шкідливих та небезпечних умовах, підземних операцій, нічних та надурочних робіт, а також праці у вихідні заборонено. Також вони не можуть брати участь у підйманні та переміщенні вантажів, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми [8].

Види робіт, на яких заборонено працювати особам, що не досягли вісімнадцятирічного віку визначені “Переліком важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх” [9].

Оскільки і Естонія, і Латвія є членами Європейського союзу, їх досвід правового регулювання працевлаштування неповнолітніх може стати підґрунтям для удосконалення та гармонізації трудового законодавства України та права Європейського Союзу. Законодавство як України, так і країн Балтії передбачає заборону праці неповнолітніх у нічний час.

Наразі, трудове законодавство України містить положення, котрі регулюють працевлаштування неповнолітніх. Ці статті відповідають стандартам, прийнятим у західних країнах, щодо можливості залучення молодших осіб різного віку до праці різного ступеня складності.

Список використаних джерел:

1. Мединська Л. В. Правове регулювання праці неповнолітніх за законодавством України. *Юридичний електронний журнал* №3. С. 80-82. http://lsej.org.ua/3_2016/24.pdf (дата звернення: 26.10.2023)
2. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу від 26.06.1973 № 138. Міжнародна організація праці . База даних «Законодавство України» . Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/993054> (дата звернення: 27.10.2023)

3. Council Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31994L0033&qid=1698603037006> (дата звернення: 28.10.2023)

4. Закон про трудовий договір Естонської Республіки, 01.07.2009 р. URL: https://www.riigiteataja.ee/failid/UKR_toolepingu_seadus_01072023.pdf (дата звернення: 26.10.2023)

5. Labor Law of June 20, 2001. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/26019-labour-law> (дата звернення: 02.11.2023)

6. Ministru kabineta 2002. gada 28. maija noteikumi Nr. 206 "Noteikumi par darbiem, kuros aizliegts nodarbināt pusaudžus, un izņēmumi, kad nodarbināšana šajos darbos ir atļauta saistībā ar pusaudža profesionālo apmācību". URL: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/62644-noteikumi-par-darbiem-kuros-aizliegts-nodarbinat-pusaudzus-un-iznemumi-kad-nodarbinasana-sajos-darbos-ir-atlauta-saistiba-ar-pu...> (дата звернення: 03.11.2023)

7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/322-08> (дата звернення: 29.10.2023)

8. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2694-12> (дата звернення: 02.11.2023)

9. Про затвердження Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх (ДНАОП 0.03-8.07-94). Наказ МОЗ України від 31.03.1994 № 46 . База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0176-94> (дата звернення: 03.11.2023)

***Abstract.** The study is devoted to a comparative analysis of legal regulation of employment of minors in Ukraine and the Baltic States. Legislation of Estonia and Latvia may become the basis for improvement and harmonisation of national labour legislation with the norms of the European Union.*

***Keywords:** minors, underage labour, foreign experience*

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В АСПЕКТІ ЗМІН ДО ПРАВИЛ НАДАННЯ ДОПОМОГИ

Петросян Крістіна,

здобувачка 4 курсу третього (освітньо-наукового) рівня ВО спеціальності 081 «Право», Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Київ, Україна

***Анотація:** у статті здійснено дослідження сутності визначення внутрішньо переміщеної особи та підкреслено головну роль національного законодавства у здійсненні захисту ВПО. Проведено аналіз останніх змін до діючого порядку надання допомоги на проживання ВПО, наведено підстави відмови у продовженні та виплати допомоги ВПО згідно нововведень. Відзначено доцільність приведення у відповідність діючого порядку надання допомоги в аспекті кількості ВПО, що повернувся до покинутого місця проживання або виїхали за кордон. Зауважено на недостатньому розмірі допомоги з урахуванням економічних складнощів. Запропоновано впровадження в діюче законодавство щодо ВПО програм з їх працевлаштування.*

***Ключові слова:** внутрішньо переміщена особа, соціальний захист, допомога на проживання, виплати ВПО.*

Актуальність теми. З 2014 року Україна перебуває у стані неоголошеної війни з боку російської федерації, внаслідок чого частина території країни була незаконно анексована та тимчасово окупована. Це спричинило виникнення осіб, що вимушені залишити місця свого постійного проживання з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту та переселитися в інші регіони держави, так звані внутрішньо переміщені особи (далі ВПО). Повномасштабне вторгнення агресора на суверенну територію нашої держави 24 лютого 2022 року суттєво збільшило кількість внутрішніх переселенців в країні.

В умовах триваючої війни та пріоритетів країни в оборонній галузі, держава має дотримуватися також балансу у сфері належного соціального забезпечення ВПО, адже за Основним Законом Україна є соціальною державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Тому держава несе відповідальність за захист прав ВПО, а також має вживати всіх заходів щодо поновлення порушених прав осіб, які вимушені у силу різних життєвих обставин залишитися на окупованій території. Допомога на проживання ВПО є однією із видів державних соціальних виплат, яку отримували громадяни з початку війни безстроково. Однак, в подальшому виплата цієї допомоги постійно ставиться в залежність від певних умов з можливістю відмови у її призначенні. Це має наслідком зменшення кількості ВПО, які мають право на відповідну допомогу. Крім того, ВПО в такому випадку змушені нести додаткові витрати, пов'язані з оскарженням рішень державних органів щодо відмови у призначенні допомоги на проживання, розмір якої і так є не надто високим в умовах сьогодення.

Постановка проблеми. За статтею 2 Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [1].

Разом з тим, відсутність належного соціального забезпечення ВПО та умов для їх інтеграції за новим місцем проживання змушують вказану категорію громадян нерідко повертатися до покинутого місця проживання, що перебуває в окупації. Інші ВПО, що не мають змоги повернутися за місцем проживання через активні бойові дії в цих районах, намагаються інтегруватися в Європейських країнах, де існує попит на працездатних громадян виходячи з їх професійної спрямованості. Саме тому актуальним є дослідження стану соціального забезпечення ВПО в аспекті останніх законодавчих зміни в правилах надання допомоги на проживання ВПО.

Виклад основного матеріалу. За даними Мінсоцполітики, наразі кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в країні досягає 4,9 млн осіб [2]. При цьому до 24.02.2022 в країні обліковувалося 1 470 072 ВПО, які були переміщені з 2014 року зі східних областей України та АР Крим. Широкомасштабне вторгнення та триваюча війна збільшили як кількість ВПО так і райони, звідки люди були вимушені виїхати через активні бойові дії та окупацію нових територій України.

Термін «особи, переміщені всередині країни» почали використовувати тільки в останнє десятиліття ХХ ст., у зв'язку із необхідністю вирішення міжнародною спільнотою питання захисту не тільки осіб, що покинули територію свого громадянства, а й осіб, які з тих чи інших причин вимушені були переміститись усередині власної держави. Тому у 1998 році за дорученням Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй та Комісії з прав людини були ухвалені Керівні принципи з питань внутрішньо переміщених осіб, які врегульовують вимушене переміщення осіб усередині країни та є вказівками для міжнародних і неурядових організацій [3, с. 187-188].

Відповідно до Керівних принципів, основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам покладаються на національну владу. Розробляючи національне законодавство, треба урахувати, що внутрішньо переміщені особи не потребують спеціального правового статусу, а отже, складних процедур його визначення, адже перебувають на території власної держави, є її громадянами й мають рівні з іншими громадянами права. [4].

Отже, у здійсненні захисту ВПО головну роль відіграє національне законодавство держави, усередині якої проходять міграційні процеси.

На законодавчому рівні вперше визначення поняття ВПО було закріплено в ухваленому 20 жовтня 2014 року Верховною Радою України Законі «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо

переміщених осіб». Зазначеним законом також врегульовано питання обліку внутрішніх переселенців, реєстрації місця їх проживання, реалізації ВПО права на зайнятість, допомоги у зв'язку з безробіттям, пенсійного забезпечення й отримання соціальних послуг.

Постановою КМУ від 01.10.2014 №505 було визначено надання ВПО грошової допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, що призначалась на сім'ю та виплачувалась одному з її членів за умови надання письмової згоди від інших членів сім'ї, розмір якої, в редакції постанови станом на 09.11.2021, становив, зокрема: для осіб, які отримують пенсію, та інших осіб, які досягли пенсійного віку (крім осіб з інвалідністю), дітей, осіб, які досягли 18-річного віку та продовжують навчання за денною формою в закладах освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) або вищої освіти, до закінчення таких закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, - 1000 гривень на одну особу (члена сім'ї); для працездатних осіб - 442 гривні на одну особу (члена сім'ї) [5].

Ця постанова втратила чинність на підставі постанови КМУ від 20.03.2022 № 332, якою затверджено Порядок надання допомоги на проживання ВПО (далі Порядок 332), що встановив допомогу на проживання ВПО в таких розмірах: для осіб з інвалідністю та дітей – 3000 грн; для інших осіб – 2000 грн. Лише у 2022 році вказаний вид допомоги отримали понад 1,8 мільйона осіб, на що з державного бюджету виділено 57 млрд грн [6]. Тобто, для багатьох ВПО вказана виплата стала єдиним джерелом доходу на початку масового переселення через повномасштабне вторгнення. На момент прийняття відповідного Порядку, допомога призначалась безстроково на підставі підтвердженого факта внутрішнього переміщення згідно довідки про взяття на облік ВПО. Разом з тим, Порядок №332 містив прогалину в частині чітко окреслених підстав для відмови у призначенні допомоги ВПО. Законодавча недосконалість та відсутність ефективних механізмів контролю за виплатами, мали наслідками нарахування допомоги особам, які повернулися до покинутого місця проживання або виїхали за кордон і отримали там тимчасовий захист.

В подальшому, з метою соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб із числа незахищених верств населення та стимулювання до працевлаштування внутрішньо переміщених осіб працездатного віку, уряд запровадив зміни до правил надання допомоги у два етапи, зокрема постановами КМУ від 11.07.2023 №709, яка набрала чинності 15 липня та від 31.07.2023 №789, яка набрала чинності 1 серпня.

Серед змін до підходу призначення, нарахування та виплати допомоги на проживання ВПО слід відзначити нововведення щодо строковості допомоги і призначення її на 6 місяців із можливістю продовження ще на півроку, однак тільки для вразливих ВПО (особи з інвалідністю, малозабезпечені, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей тощо). Крім того при призначенні допомоги враховується майновий стан отримувача, а діти, народжені у ВПО після внутрішнього переміщення, визнаються отримувачами такої допомоги. Зміни передбачають призначення допомоги з 1 листопада 2023 року вже не кожному ВПО окремо, а на сім'ю. Водночас розмір виплат не змінився і становить для осіб з інвалідністю та дітей - 3000 гривень; для інших осіб - 2000 гривень.

Крім того, постановою №709 врегульовано питання виплати допомоги ВПО, які оформили її до 1 серпня 2023 року та після 1 серпня 2023 року, у випадку первинного звернення за призначенням допомоги. Змінами передбачено автоматичне продовження з 1 серпня 2023 року виплати допомоги ВПО, які вже отримували її, на один шестимісячний період – до 31 січня 2023 року. Також виплату допомоги продовжили для ВПО, які перемістилися з територій, включених до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ, а також особам у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок російської збройної агресії. Разом з тим, виплата допомоги не продовжується з 1 серпня 2023 року ВПО, які перебувають за кордоном понад 30 календарних днів поспіль, відбувають покарання в місцях позбавлення волі та засуджені за окремі види злочинів проти основ національної безпеки або оголошених в розшук та повернулися до покинутого місця проживання.

Одночасно, допомога припиняється та не призначається на сім'ю, яка вперше звертається за її призначенням, починаючи з 1 серпня 2023 року, якщо протягом трьох місяців перед зверненням ВПО: придбала транспортний засіб, якому менше ніж 5 років, за винятком мопеда, причепа тощо; придбала нерухоме майно, цінні папери тощо на суму більше ніж 100 тис грн; має на депозитному банківському рахунку більше ніж 100 тис грн; здійснила операції з купівлі безготівкової та/або готівкової іноземної валюти, банківських металів на загальну суму, що перевищує 100 тис грн; має у власності житлове приміщення/частину на територіях, не включених до переліку територій, або на територіях, включених до переліку територій, щодо яких визначено дату завершення бойових дій; перебувала та після внутрішнього переміщення перебуває на повному державному утриманні.

Застосування таких критеріїв має низку недоліків, оскільки не враховує конкретні потреби ВПО. Зокрема, при призначенні допомоги не враховується факт подальшого працевлаштування ВПО на новій території, наявність у такої особи кредитів та позик, а встановлений розмір перевищення витрат у 100 тис. грн. не враховує рівень інфляційних процесів. Слід погодитися із доцільністю приведення у відповідність діючого порядку надання допомоги в аспекті наявності ВПО, що повернулися до покинутого місця проживання або виїхали за кордон і отримали тимчасовий прихисток від Європейських країн. Однак, на нашу думку, запровадженні критерії відмови у призначенні та припиненні виплати допомоги не враховують всі потреби ВПО, що існують перед цією категорією осіб. Враховуючи зростання цін на оренду житла в цілому по країні та інфляційні процеси, можемо констатувати, що розмір допомоги залишається вкрай низьким задля компенсації витрат на проживання для ВПО.

Висновки. Найбільша міграція населення України в умовах триваючої повномасштабної війни та економічний стан в державі стали новими викликами для системи соціального захисту в Україні, в тому числі для великої кількості ВПО, адже наразі країна має велику кількість соціально незахищених громадян. Всього загальний принцип про те, що кожне суспільство відповідальне за соціальний добробут громадян і повинне забезпечити мінімальні соціальні стандарти, був ухвалений в Цілях Сталого Розвитку, затверджених Самітом ООН у 2015 році та спрямований на покінчення з бідністю, до яких приєдналася і Україна.

Соціальні ризики нового часу звичайно вимагають посилення соціального захисту громадян України в цілому.

Однак ВПО потребують особливого захисту, оскільки ці люди залишилися в багатьох випадках без роботи, житла та засобів до існування. До речі, велика кількість ВПО наразі є повторно переміщеними, а тому важливим напрямом соціальної політики з боку держави щодо підтримки ВПО є формування не виключно концепції права людини на соціальний захист, а й програм з працевлаштування ВПО.

Чинне національне законодавство щодо ВПО повинно бути спрямовано не тільки на гарантії забезпечення права людини на соціальні виплати, а й створення передумов задля можливого навчання, перекваліфікації, працевлаштування тощо, оскільки це надасть державі нових платників податків, що створюють робочі місця, а громадянам - можливість забезпечити себе гідним життям із подоланою бідністю. В свою чергу, запровадження таких програм матиме на меті також стимулювання до повернення наших співвітчизників з Європейських країн задля післявоєнного відновлення нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
2. Міністерства соціальної політики України URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>.
3. Буткевич В., Мицик В., Задорожній О. Міжнародне право. Основні галузі : підручник / за ред. В. Буткевича. Київ : Либідь, 2004. 816 с.
4. Кудря І. Захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та національний досвід. Круглий стіл Інституту законодавства ВРУ. (26 лютого 2016 р.). URL: <http://veche.kiev.ua/journal/5195/> (дата звернення: 4.11.2019).

5. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 505 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-p#Text>. Постановою КМУ від 01.10.2014 №509

6. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/332-2022-%D0%BF>.

Abstract. *This article explores the essence of defining internally displaced persons (IDPs) and underscores the primary role of national legislation in protecting IDPs. An analysis of recent changes to the existing procedures for providing assistance in housing for IDPs is conducted, outlining the grounds for refusal to continue and disburse aid to IDPs according to innovations. The expediency of aligning the current assistance procedures with the number of IDPs returning to their abandoned places of residence or moving abroad is noted. The lack of aid considering economic challenges is highlighted. The introduction of programs in current legislation aimed at the employment of IDPs is proposed.*

Keywords: *internally displaced person, social protection, housing assistance, IDP payments.*

ПРАЦЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

Коренєва Анастасія,

Студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»

Полтавського фахового коледжу

НЮУ імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Дейнека В.С.

д.ф.н., викладач Полтавського фахового коледжу

НЮУ імені Ярослава Мудрого

Анотація. *У даній роботі розкрито сучасний стан проблем щодо праці неповнолітніх осіб на підприємствах в Україні. Акцентовано увагу на охороні праці молоді на підприємствах у сучасних умовах ринкової економіки. Праця неповнолітніх в даний період є доволі розповсюдженою, тому як роботодавцю так і працівнику потрібно знати свої права та обов'язки.*

Ключові слова: *праця неповнолітніх; роботодавець; суб'єкти трудового права.*

Проблема трудової діяльності неповнолітніх є однією з найбільш актуальних у сучасний період. Громадяни України переживають зараз доволі складний час, багато сімей залишилось без даху над головою, бізнесів, та й в принципі без стабільної роботи, тому діти хочуть облегшити та допомогти своїм рідним не тільки морально а й матеріально. Враховуючи дані обставини, неповнолітні особи – це золота середина нашої держави, вони впливають на суспільні процеси, визначаючи майбутнє держави, використовуючи свою мобільність, гнучкість та інтелектуальний потенціал.

Орієнтуючись на дослідження В. Реус, під неповнолітньою працюючою молоддю як особливими суб'єктами трудового права ми розглядаємо соціально-демографічну групу населення України віком до 18 років, яка відрізняється від інших груп за віком, публічно-правовим становищем, наявністю додаткових трудових пільг і гарантій, які надаються державою в процесі здійснення ними трудової діяльності з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та умов праці [1].

В міжнародно-правовому регулюванні значну увагу приділено питанню праці неповнолітніх. Зокрема, у Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 р. визначено, що сторони взяли на себе зобов'язання щодо: а) встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу становить 15 років, за винятком дітей, які залучаються до виконання робіт, визнаних легкими роботами, що не завдають шкоди здоров'ю дітей, їхній моралі або освіті; б) встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу, де умови праці визнано небезпечними або шкідливими для здоров'я, становить 18 років; в) заборонити застосування праці осіб, які ще здобувають

обов'язкову освіту, на роботах, що можуть порушити процес їхнього повного навчання; г) обмежити тривалість робочого часу для осіб молодше 18 років відповідно до потреб їхнього розвитку, і особливо потреб у професійній підготовці; г) визнати право молодих працівників і учнів на справедливу заробітну плату або іншу відповідну допомогу; д) встановити, що час, витрачений підлітками за згодою роботодавця на професійну підготовку у нормовані робочі години, зараховується як робочий час; е) встановити, що працюючі особи молодше 18 років мають право на щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше чотирьох тижнів; є) заборонити застосування праці осіб молодше 18 років на роботах у нічний час, за винятком деяких робіт, визначених національними законами чи правилами; ж) передбачити, що особи молодше 18 років, праця яких застосовується на роботах, визначених національними законами чи правилами, підлягають регулярному медичному оглядові; з) забезпечити особливий захист дітей і підлітків від фізичних і моральних ризиків, на які вони наражаються, і зокрема, від тих ризиків, що безпосередньо або опосередковано впливають з виконуваної ними роботи [5].

Правовому регулюванню праці неповнолітніх присвячена глава 13 Кодексу Законів про Працю України «Праця молоді». Однак варто вказати, що у законодавстві про працю немає визначення поняття «неповнолітній працівник». Відповідно до частини 1 статті 32 Цивільного кодексу України - неповнолітніми вважаються особи віком до 18 років. У трудових відносинах вони прирівнюються до повнолітніх у правах і користуються встановленими законодавством України пільгами щодо охорони праці, тривалості робочого часу, відпусток та інших умов праці.

В. Реус пропонує конкретніше вказати та класифікувати за різними критеріями «неповнолітніх» з урахуванням найбільш суттєвих юридичних ознак цієї категорії осіб з метою більш чіткої регламентації трудових відносин за їх участю: 1) за віком: а) до 14 років, б) від 14 до 15 років, в) від 15 до 16 років, г) від 16 до 18 років; 2) за характером пільг і гарантій, які надаються державою: а) неповнолітні, які не працюють, б) неповнолітні, які поєднують роботу з навчанням, в) неповнолітні, які працюють і не навчаються; 3) за правовим статусом: а) діти до 14 років; б) підлітки віком від 14 до 18 років [1].

Зазначимо, що нормальна тривалість робочого часу працівників становить не більше 40 годин на тиждень, але для неповнолітніх цей час є скороченим. Для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 години на тиждень. Варто наголосити, що робочий час для учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу, передбаченої для осіб відповідного віку, тобто 18 та 12 годин на тиждень.

Крім того, з метою охорони здоров'я неповнолітніх ст. 188 КЗпП не допускає прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років. Як виняток, можуть прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років за письмової згоди одного з батьків або особи, що їх заміняє. Усі особи молодше вісімнадцяти років приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду і в подальшому, до досягнення ними двадцяти одного року, щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові. Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний за свої кошти організувати проведення попереднього (при прийнятті на роботу неповнолітніх) і щорічного обов'язкового медичного огляду до досягнення ними 21 року [2].

Також вітчизняне законодавство висуває вимогу приділяти особливу увагу здоров'ю неповнолітнього працівника як під час прийняття його на роботу, так і безпосередньо під час роботи. Зокрема, положення ст. 191 КЗпП вимагають від роботодавця приймати на роботу неповнолітніх лише після попереднього медичного огляду [2]. А у подальшому, до досягнення 21 року, такі особи щороку підлягають обов'язковому медичному огляду. При встановленні факту, що робота негативно впливає на здоров'я неповнолітнього, він негайно звільняється з цієї роботи і переводиться на більш легку роботу. Крім того, відповідно до ч.1 ст.114 Кодексу законів про працю при переведенні неповнолітніх на підставі медичного висновку на більш легку, але нижче оплачувану роботу, за неповнолітнім протягом двох тижнів зберігається попередній заробіток [2].

Окрім того, статтею 6 закону України «Про відпустки» визначено, що тривалість основної відпустки для неповнолітніх працівників становить 31 календарний день (за загальним правилом

тривалість щорічної відпустки не може бути меншою 24 календарних днів). Відповідно до статті 195 Кодексу законів про працю визначено, що щорічні відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років надаються у зручній для них часта така відпустка повної тривалості у перший рік роботи надаються за їх заявою до настання шестимісячного терміну безперервної роботи на даному підприємстві, в установі, організації [2].

Багато роботодавців відмовляються брати на себе такий тягар. Для них працевлаштування неповнолітніх працівників є не вигідним та дуже затратним, оскільки такі працівники на законодавчому рівні не можуть працювати, як повнолітні особи, потрібно виділяти кошти на навчання, відповідати за безпеку та здоров'я. Зокрема, у ст. 11 Закону України «Про охорону праці», визначено, що не допускається залучення неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні, а також до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт зі шкідливими та небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади в галузі охорони здоров'я [4].

Як висновок, можна наголосити, що у найважливіший час для нашої країни, праця неповнолітніх є джерелом економічного розвитку. Тому роботодавцям слід не уникати таких працівників, а навпаки допомогти їм адаптуватися та розвиватися у таких складних умовах. В свою чергу, працівникам Державної служби України з питань праці перевіряти те, як юридичні особи дотримуються законодавства та використовують найману працю.

Список використаних джерел:

1. Хмельчук М.І. Зайнятість і соціальний захист молоді : монографія. Львів, 2003. 126 с.
2. Кодекс законів про працю України : Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 23.11.2023)
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.11.2023)
4. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694– XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення: 23.11.2023).
5. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 20.11.2023).
6. Закон України "Про відпустки " від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: Про відпустки | від 15.11.1996 № 504/96-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 23.11.2023).

Abstract. *This work reveals the current state of problems regarding the work of minors at enterprises in Ukraine. Attention is focused on the labor protection of young people at enterprises in modern conditions of the market economy. The work of minors is quite widespread in this period, so both the employer and the employee need to know their rights and responsibilities.*

Key words: *work of minors; employer; subjects of labor law.*

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОДАТКОВИХ І ТВОРЧИХ ВІДПУСТОК ДЛЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Гутиря Вікторія,

Студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»

Полтавського фахового коледжу

НЮУ імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Дейнека В.С.

д.ф.н., викладач Полтавського фахового коледжу

НЮУ імені Ярослава Мудрого

***Анотація.** Дана робота містить у собі тлумачення видів відпусток, зазначає нормативно-правові акти по даній тематиці. Також, розглядається питання щодо актуальності додаткових і творчих відпусток для сучасного суспільства.*

***Ключові слова:** відпустки, законодавство, творча відпустка, відпустка для підготовки та участі у змаганнях, відпустка у зв'язку з навчанням у вищих навчальних закладах, навчальних закладах післядипломної освіти та аспірантурі.*

Студенти, що вивчають трудове право неодноразово припускали чи передбачали можливість використання в майбутньому певних видів відпусток. Безпосередньо, при комбінуванні наукової діяльності та роботи підійде творча відпустка, а для поєднання своїх робочих обов'язків і спортивних хобі – відпустка для підготовки та участі у змаганнях, також можливий варіант з'єднання роботи та навчання - відпустка у зв'язку з навчанням у вищих навчальних закладах, навчальних закладах післядипломної освіти та аспірантурі. Але чи є ці види відпусток актуальними в наш час серед працівників та роботодавців?

Загалом, відпустка - це визначений законодавством про працю, колективним договором, угодою чи трудовим договором проміжок часу, під час якого працівник звільняється від своїх трудових обов'язків, задля відпочинку: від праці, відновлення свого стану здоров'я з метою поновлення працездатності, народження і виховання дітей, здобування освіти, наукової діяльності, сімейних обставин та інших поважних причин, при цьому місце роботи та посада працівника зберігаються.

Право на відпустки мають громадяни України, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи. Іноземці та особи без громадянства, які працюють в Україні, мають право на відпустки на одному рівні з громадянами України (стаття 2 Закону України «Про відпустки») [2].

Визначення певних видів відпусток закріплено в Кодексі законів про працю, а саме це статті: 77 та 77-1. Зокрема в статті 77 урегульовано поняття творчої відпустки та вказано, що творча відпустка надається працівникам у зв'язку необхідності закінчення дисертаційних робіт, написання підручників та в інших випадках, передбачених законодавством. Статтею 77-1 визначено поняття відпустки для підготовки та участі у змаганнях та вказано, що надається така відпустка працівникам, які беруть участь у всеукраїнських та міжнародних спортивних змаганнях [1].

В свою чергу Закон України «Про відпустки» має ширший перелік. Безпосередньо, статтею 15 даного нормативно-правового акту зазначає, що працівникам, які успішно навчаються без відриву від виробництва у вищих навчальних закладах з вечірньою та заочною формами навчання, надаються додаткові оплачувані відпустки [2]. Врегульовані також часові межі таких відпусток. До прикладу на період настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання заліків та іспитів для тих, хто навчається на першому та другому курсах у вищих навчальних закладах: 1) першого та другого рівнів акредитації з вечірньою формою навчання - 10 календарних днів, 2) третього та четвертого рівнів акредитації з вечірньою формою навчання - 20 календарних днів, 3) незалежно від рівня акредитації з заочною формою навчання - 30 календарних днів [2]. Тобто, як бачимо, тривалість відпустки залежить від рівня акредитації навчального закладу. До того ж

передбачено, що працівникам, які навчаються без відриву від виробництва в аспірантурі та успішно виконують індивідуальний план підготовки, надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю 30 календарних днів та за їх бажанням протягом чотирьох років навчання - один вільний від роботи день на тиждень з оплатою його в розмірі 50 відсотків середньої заробітної плати працівника [2]. Таке положення законодавства надає можливість працівникам не лише удосконалювати свої професійні навички, а й продовжувати навчання і досягати нових здобутків.

Щоб отримати навчальну відпустку, працівнику-студенту необхідно надати роботодавцю (відділу кадрів чи іншій відповідальній особі) довідку-виклик навчального закладу на сесію та обов'язково написати заяву про надання такої відпустки. Довідка-виклик на сесію форму № Н-5.01, затверджено наказом Міністерство освіти і науки від 13.02.2019 р. № 179. Ця форма використовується для виклику студента, який поєднує роботу з навчанням у закладі вищої освіти, на період настановних занять, виконання лабораторних робіт, складання сесії, складання державних іспитів (атестації), підготовки і захисту дипломного проекту (роботи) з наданням додаткової оплачуваної відпустки та містить дані щодо прибуття студента до закладу вищої освіти, вибуття з нього та повернення до місця роботи. Як ми вже приводили вище приклад, тривалість навчальної відпустки у вищому навчальному закладі залежить від рівня акредитації вишу, курсу, на якому навчається працівник і виду занять (сесії).

Важливо, що навчальна відпустка надається незалежно від запланованих щорічних основної та/або додаткової відпусток. Це різні види відпусток, а тому порядок і строки їх надання не залежать один від одного. Ще одна особливість, яку варто виділити, це те, що навчальна відпустка у жодному випадку не підлягає поділу на частини чи перенесенню, продовженню на святкові та неробочі дні, адже у довідці-виклику чітко зазначається, на який період викликають студента.

Безумовно, складно визначити актуальність даних видів відпусток через малий об'єм наявності статистичних даних з цього приводу. Наразі, у період воєнного стану надання відпусток є менш затребуваним, аніж зазвичай, а в деяких випадках неможливим. Згідно з ч. 2 ст. 12 Закону № 2136 у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури [3]. Загалом, вітчизняне законодавство закріплює різноманітні види відпусток, які надають особам широкий спектр можливостей.

Отже, додаткові та творчі відпустки вирізняються серед інших за допомогою своєї спрямованості, вони мають на меті не відпочинок, а додатковий час для певних, різноаспектних задач. Власне, національне законодавство закріплює це та трактує. То ж, використання даних типів відпусток є правомірним, тому суб'єкти трудового права в повній мірі можуть за потреби їх використовувати. В свою чергу, це чудова можливість для поєднання різних видів діяльності без шкоди фізичному та емоційному станам особи.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08/> (дата звернення: 23.11.2023).
2. Закон України "Про відпустки " від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. URL: Про відпустки | від 15.11.1996 № 504/96-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 23.11.2023).
3. Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: Про організацію трудових від... | від 15.03.2022 № 2136-IX (rada.gov.ua) (дата звернення: 23.11.2023).

***Abstract.** This work has definitions of different kinds of vacations, names the main regulations in this field. Also, this work includes question about actuality of additional and creative vacations for modern society.*

***Key words:** vacations, legislation, creative vacation, vacation for preparation and participation in competitions, vacation in connection with studies in higher educational institutions, educational institutions of postgraduate education and postgraduate studies.*

С Е К Ц І Я І V

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Андрєєв Олексій,
здобувач 3 курсу бакалаврату спеціальності 081 «Право»
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
Науковий керівник: Івчук Ю.Ю.,
д.ю.н, професорка, професорка кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім.В.Даля*

***Анотація.** У роботі проаналізовано положення кримінального процесуального законодавства України в межах норм, що стосуються проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, виявлено недоліки та запропоновано способи їх вирішення.*

***Ключові слова:** кримінальний процес; кримінальне процесуальне законодавство; досудове розслідування; воєнний стан.*

Вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство виявилось значною мірою готовим до умов повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та введення воєнного стану як юридичної реакції - це, зокрема, знайшло своє відображення у розділі IX¹ КПК, який було додано до КПК в липні 2021 року. Починаючи з 24 лютого 2022 року неодноразово були внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Тим не менш, попри зміни, редакції та численні спроби регуляції недоліків законодавства, воно й наразі рясніє проблемами, зокрема в питаннях про досудове розслідування.

Досудовим розслідуванням, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального Кодексу України, називають стадію кримінального провадження, що починається від внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження.

П. 1 ч. 1 ст. 615 КПК закріплюється можливість у разі введення воєнного стану і відсутності технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань замінити внесення відомостей до ЄРДР рішенням дізнавача, слідчого, прокурора про початок досудового розслідування, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 КПК.

На нашу думку, досудове розслідування, що почалось з рішення дізнавача, слідчого, прокурора дещо не кореспондується з самим визначенням поняття досудового розслідування, закріпленого у п. 5 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального Кодексу України. Більше того, *stricto sensu* таке досудове розслідування не є досудовим розслідуванням. Дану прогалину «букви закону» можна виправити, виклавши визначення поняття досудового розслідування з зазначенням умов ч. 1 ст. 615 КПК. Ці зміни допоможуть уникнути непорозумінь та забезпечити однозначність у використанні поняття досудового розслідування, зменшити можливі ризики порушення прав та зловживань в цій сфері.

Інша проблема прихована в абз. 3 п. 1. ч. 1 ст. 615 КПК. Дана норма закріплює можливість оминати залучення понять для обшуку/огляду житла особи чи самої особи, якщо це видається небезпечним для їх життя та здоров'я; залучення понять замінюються відеофіксацією. Однак ця

норма, хоча й існує для виключних умов, відкриває шляхи до деяких зловживань. Так, наприклад, зловживання її використання можливе не тільки там, де існує постійна загроза життю та здоров'ю понятих у зв'язку з веденням активних бойових дій (Луганська, Донецька, Херсонська, Запорізьська області), а й у місцях, де ця загроза найменша. Було б більш доцільно цю норму змінити, доповнивши її поправкою на територіальність та, наприклад, наявність дійсного режиму повітряної тривоги. Під територіальністю у даному контексті варто розуміти обмеження постійного вжитку цієї норми до тих територій, котрі є небезпечними за таких умов. Наразі це окуповані, фронтові та прифронтові регіони, перелік яких наданий у *Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією*, встановленому Міністерством з питань реінтеграції [3]. Таким чином, для територій, що не входять в даний перелік, названа норма застосовуватися не може. Як виключення, можна розглянути можливість застосування цієї норми у випадку повітряної тривоги, коли загроза може виникнути в будь-якому регіоні, незалежно від його статусу. Ці поправки допоможуть забезпечити як більшу дієвість, так і обмеженість використання норми про заміну залучення понятих відеоконференцією в умовах загрози їх життю та здоров'ю. Такий підхід, на нашу думку, сприятиме забезпеченню правопорядку та зменшенню можливих зловживань цією нормою.

Є також проблема і у застосуванні ч. 12 ст. 615 КПК. Можливість застосування засобів відео- та аудіозв'язку для забезпечення участі захисника в проведенні деяких процесуальних дій при неможливості з'явитись особисто породжує низку питань, зокрема: які саме засоби використовуються? як така цифрова присутність протоколюється? чи будуть дотримані всі права підозрюваного? чи може захисник бути певен у тому, що після завершення сесії зв'язку з підозрюваним нічого не відбудеться «за кадром», що на підозрюваного не будуть тиснути і не будуть спонукати до підписання різного роду актів і т. д.? що робити, якщо жодні з обраних засобів комунікації не працюють з боку дізнавача, слідчого, прокурора?

Деякі з цих питань потребують більш глибокого дослідження з урахуванням попереднього досвіду використання у практичній діяльності. Однак, питання які саме засоби відео- та аудіозв'язку використовувати для забезпечення участі захисника в проведенні деяких процесуальних дій при неможливості з'явитись особисто можна розв'язати шляхом більш детального визначення кола програмного забезпечення та пристроїв, що можуть використовуватись, а також передбачити альтернативи до них на випадок, коли основний перелік використати неможливо. Вирішення цих питань допоможе забезпечити більшу чіткість, прозорість і справедливість при використанні відео- та аудіозв'язку у кримінальному процесі, а також зменшить ризик порушень прав підозрюваних та обвинувачених.

Ще одна проблема пов'язана зі строками досудового розслідування. Так, згідно п. 3 ч. 3 ст. 219 КПК, досудове розслідування має бути закінчене протягом місяця, якщо при повідомленні про підозру у вчиненні кримінального проступку особа заявляє клопотання про проведення експертизи згідно з ч. 2 ст. 298-4 КПК.

На перший погляд, такий строк прямо відповідає принципам збереження часу та ресурсів, тим паче, що справи про проступки нечасто бувають чимось значущим, на відміну від кримінальних злочинів. Однак, як зазначає А.О. Воробей, в тих випадках, де стає необхідним призначити (а також виконати) амбулаторну чи стаціонарну судово-психіатричну експертизу, строк в один місяць виявляється недостатнім – це, зокрема, пов'язано з необхідністю проведення підготовчих процесуальних дій, таких як тимчасовий доступ до медичних документів підозрюваного. У випадку відмови підозрюваного брати участь у проведенні такої експертизи, дізнавач буде змушений звертатися до слідчого судді з клопотанням про примусове залучення особи, що також вимагає часу. Аналогічні судові експертизи здійснюються протягом строку до 30 діб, що дає підстави вважати, що найбільш оптимальним терміном у цьому випадку буде період у два місяці з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, аналогічно до терміну досудового розслідування злочинів [4].

У зв'язку з цим, на нашу думку, видається доцільним доповнити ч. 3 ст. 219 КПК пунктом 3-1, викладеним в наступній редакції: «протягом двох місяців – у разі повідомлення особі про

підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення медичної експертизи у порядку, визначеному частиною другою статті 298-4».

У підсумку, незважаючи на успішні кроки до модернізації кримінально-процесуального законодавства та його адаптацію до умов воєнного стану, існують окремі нерозв'язані питання, які потребують подальшого вивчення та вирішення. Зокрема, необхідно чітко визначити і закріпити поняття досудового розслідування з урахуванням норми ч. 1 ст. 615 КПК; врегулювати питання територіальності при використанні засобів фото-, відеофіксації замість залучення понятних; встановити правила використання засобів аудіо-, відеозв'язку при неможливості безпосередньої присутності захисника, а також поширити строки досудового розслідування для окремих випадків. Ці аспекти потребують уваги не лише серед наукових досліджень, але й у сфері законотворчості. Це свідчить про необхідність постійного оновлення та удосконалення норм і принципів кримінального процесуального права з метою забезпечення ефективності та справедливості в юридичній системі, особливо в умовах криз та збройних конфліктів. Робота над цими питаннями залишається актуальною і вимагає спільних зусиль з боку юристів - практиків, вчених і законодавців для забезпечення правопорядку та законності в судовій системі.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>
3. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#n15>
4. Воробей А. О. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СПРОЩЕНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 1. URL: <https://doi.org/10.15421/392124>.

Annotation. This article contains the examination of the criminal procedure shortcomings in Ukraine related to the pre-trial investigation during the martial law. Ways to solve these issues are proposed.

Keywords: criminal procedure, criminal procedural law, pre-trial investigation, martial law.

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЇХ ДОПУСТИМОСТІ ТА НАЛЕЖНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Черенкова Маргарита,
студентка 4 курсу спеціальності 081 - "Право"
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Татаренко Галина**
к.ю.н., професорка, завідувача кафедри конституційного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. Проблематика використання цифрових доказів та відсутність їх правильної оцінки експертами у кримінальному провадженні на предмет їх належності та допустимості є невизначеним питанням, яке заважає результативно використовувати цифрові технології задля покращення ефективності національного законодавства.

Ключові слова: електронний документ, електронні (цифрові) докази, кримінальне судочинство, судове провадження.

Вступ. Цифровізація суспільства, поширення електронних носіїв передачі інформації та кіберзлочинності призвели до використання у кримінальних справах електронних(цифрових)

доказів. Складність їх використання полягає в тому, що вони мають складну технічну природу, бо наділені специфічними умовами виникнення, існування, копіювання та зберігання. Тому правильна оцінка цифрових доказів на предмет їх належності і допустимості є важливим завданням для кримінального судочинства.

Проблематика оцінки доказів як важливої частини теорії доказування у кримінально-процесуальній науці завжди привертала увагу науковців. У юридичній літературі дослідженню питання належності і допустимості цифрових доказів у кримінальному судочинстві присвячено низку праць науковців, таких як А. Александров, А.Р. Белкін, Р.С. Белкін, В.В. Вапнярчук, Н. Стефанів, О. Метелев, О. Гарасимів, С. Марко, О. Ряшко, Г. Авдеева, В. Сезонів та ін.

Метою статті є аналіз поняття цифрових доказів та дослідження їх проблемних питань належності та допустимості під час проведення кримінального провадження, а також визначення і розкриття способів вирішення цих проблем.

Стаття 5 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг”, визначає, що “електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов’язкові реквізити документа”[1]. Дане визначення не враховує усіх особливостей електронних документів і нюансів їх використання, саме тому це призводить до гальмування розгляду справи.

Рада Європи надала “Керівні принципи щодо електронних доказів” з детальною інформацією про одержання і обробку електронних доказів. Вони охоплюють основні принципи, яких слід дотримуватись під час збирання і обробки електронних доказів.

Судді також відповідають за підвищення рівня власних професійних знань стосовно використання електронних доказів. Вони повинні мати досвід застосування технологій, які використовуються у якості доказів. Аби докази стали допущеними до судового провадження, вони мають бути належно засвідчені. Для цього необхідні навчальні курси для суддів у розумінні особливостей цифрових доказів і кіберзлочинності [2].

Відповідно до КПК України, до документів належать “матеріали фото-зйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп’ютерні дані)” (п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК) і “носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії” (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК). Оригіналом електронного документа зазначено “його відображення, якому надається таке ж значення, як документу” (ч. 3 ст. 99 КПК)[3].

В юридичній науці традиційно виділяють наступні вимоги щодо допустимості доказів:

1. Законність джерела. Вважається, що не можуть бути доказами фактичні дані, отримані з анонімних джерел, чуток тощо. Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК, “процесуальними джерелами доказів можуть бути: показання, речові докази, документи, висновки експертів”. Особливості джерела доказів впливають на його зміст і форму. Без знання особливостей джерела не можливо судити про якість доказу та його перевіряти.

2. Законність способу отримання доказів. Так, у ст. 223 КПК сформульовані загальні вимоги щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Статті 224–232 КПК містять норми щодо умов і процесуального порядку проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит, пред’явлення особи для впізнання, пред’явлення речей (трупа) для впізнання, проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції під час досудового розслідування, обшуку, огляду, залучення експерта та проведення експертизи [4, с. 227].

Відповідно до ст. 86 КПК “доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленим Кримінальним процесуальним кодексом. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посылатися суд при ухваленні судового рішення” [3].

Також у статті 87 КПК України визначені ознаки недопустимих доказів, які були отримані через значне порушення прав і свобод людини, “гарантованих [Конституцією](#) та законами України, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини” [3].

До того ж, частиною 8 статті 223 КПК передбачена норма, згідно з якою будь-які слідчі (розшукові) або негласні слідчі (розшукові) дії після закінчення строків досудового розслідування (крім їх проведення за дорученням суду) визнаються недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими.

На нашу думку, було б доцільним виокремити в окремій частині слідчі дії збирання (отримання) електронної інформації як окремий спосіб отримання доказів під час кримінального провадження.

Практика Касаційного кримінального суду щодо електронного документу як речового доказу та допустимості електронних доказів: у провадженні №51-3124км20 “захисник скаржився на те, що до матеріалів кримінального провадження долучено не оригінали, а копії технічних записів, на яких зафіксовані слідчі експерименти із засудженим та свідком.

Суд зазначив, що якщо сторона захисту не оспорує достовірності відображення слідчих дій на вказаних записах, то сам факт долучення до матеріалів провадження копій цих записів, зафіксованих на оптичних дисках, не суперечить вимогам кримінального процесуального закону” [5].

При збиранні цифрової інформації, яка має доказове значення для кримінального провадження, закономірно виникають наступні проблемні питання:

- проблема забезпечення достовірності цифрових доказів. Існує ризик фальсифікації, редагування або використання нелегітимних методів для отримання інформації;
- ризики технічних помилок та недоліків при роботі з цифровими доказами;
- відсутність чітких стандартів і процедур для прийняття цифрових доказів у судовому провадженні;
- забезпечення надійного збереження цифрових доказів протягом тривалого періоду, щоб вони залишалися недоступними для втручання та не втрачали своєї цінності;
- законність отримання даних у цифровому вигляді, без ризиків порушення приватного життя особи [6].

Ми вважаємо, що для вирішення цих проблем до цифрових доказів повинні пред’являтися більш жорсткі законодавчі вимоги, оскільки для їх оцінки потрібні спеціальні пристрої, а також експерти з цієї області, тому ми пропонуємо наступні методи та способи задля вирішення цих труднощів:

- встановлення чітких законодавчого закріплення для збору, зберігання та використання цифрових доказів;
- підвищення рівню кваліфікації та компетенції для аналізу та інтерпретації цифрових слідів судових експертів;
- визначення чітких стандартів та обмежень для здійснення пошукових операцій, з урахуванням приватності життя особи для забезпечення законності та допустимості доказів;
- застосування принципів розумності та обґрунтованості при прийнятті цифрових доказів, задля уникнення перенасичення справи матеріалами;
- визначення технічних методів отримання доказів та розробка процедур для їх обробки під час технічних труднощів.

Також можна навести основні принципи належності доказів у кримінальному судочинстві, такі як:

- допустимість - докази повинні бути зібрані і збережені відповідно до процесуальних вимог, аби у подальшому їх можна було використовувати у суді;
- непідробність і реальність - докази повинні бути релевантними відносно справи, а експерт повинен мати можливість оцінити їх на достовірність;
- повнота інформації - докази повинні містити у собі всю необхідну інформацію, яка важлива для розкриття всіх подій справи;
- зрозумілість - експерт у судовому засіданні повинен чітко й обґрунтовано пояснити сутність цифрової інформації, яким чином була збережена цілісність даних цифрових доказів, які способи він використовував під час їх дослідження[4].

Висновки. При використанні цифрових доказів важливо дотримуватися правових стандартів і забезпечувати їхню достовірність і цілісність. Експерти в області цифрових технологій та кібербезпеки можуть бути включені для аналізу цих доказів та свідчень у судовому процесі. Забезпечення допустимості та належності цифрових доказів в кримінальному судочинстві — це складне завдання, яке вимагає не тільки технічних рішень, але й виваженої юридичної політики та врахування етичних аспектів.

Список використаних джерел:

1. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV : станом на 1 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>;
2. Стефанів Н. Судова практика ККС Верховного Суду щодо допустимості електронних доказів. *ВЕРХОВНИЙ СУД.* URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezentatsiia_Stefaniv.pdf ;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 6 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>;
4. Metelev O. Problems of determining the admissibility and appropriateness of digital (electronic) evidence in criminal proceedings. *Herald of criminal justice.* 2019. No. 3. P. 224–238. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/224-238>;
5. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2020 року у справі № 751/6069/19 (провадження № 51-1704км20);
6. Garasymiv O., Marko S., Ryashko O. Digital evidence: some problematic issues regarding its concept and use in criminal justice. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law.* 2023. Vol. 2, no. 75. P. 158–162. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.25>.

Annotation The issue of the use of digital evidence and the lack of proper assessment by experts in criminal proceedings regarding their propriety and admissibility is an uncertain issue that prevents the effective use of digital technologies to improve the effectiveness of national legislation.

Keywords: electronic document, electronic (digital) evidence, criminal justice, court proceedings.

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

*Лупенко А.В.,
студентка 3-го курсу ОС «бакалавр»
спеціальність «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В.Даля
Науковий керівник: Івчук Ю.Ю.,
д.ю.н, професорка, професорка кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім.В.Даля*

Анотація. У статті розглянуто особливості застосування запобіжних заходів під час дії воєнного стану. Проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України, нормативно-правових актів, наукові роботи провідних вчених та судова практика щодо регулювання даного питання. Розглянуто законність можливості обмеження прав і свобод під час воєнного стану. Досліджено особливості обрання, заміни та скасування запобіжних заходів.

Ключові слова: кримінальне провадження, запобіжні заходи, воєнний стан, обмеження прав і свобод, процесуальні строки.

Актуальність теми. Усі сфери суспільного життя змінилися з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року та введенням воєнного стану на всій території країни. Система кримінального судочинства також не стала винятком. Воєнний стан, збільшення кількості злочинів проти основ національної безпеки, тимчасова окупація регіонів України значно ускладнили процес кримінального провадження. У зв'язку з чим деяких специфічних ознак набув і процес застосування запобіжних заходів.

З початку введення воєнного стану Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК України) змінювався декілька разів, щоб покращити процес кримінального провадження в нових умовах. Це показує, наскільки швидко та динамічно змінюється законодавство у даній сфері та наскільки важливо проводити його правовий аналіз у майбутньому [1].

Мета дослідницької роботи: охарактеризувати особливості обрання запобіжних заходів в умовах воєнного стану; дослідити порядок продовження строків тримання під вартою в умовах воєнного стану; з'ясувати особливості зміни та скасування запобіжних заходів.

Виклад основного матеріалу. Запобіжні заходи – це вид заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких полягає в обмеженні підозрюваного, обвинуваченого в його правах на свободу й особисту недоторканність; недоторканність житла або іншого володіння особи; таємницю спілкування; невтручання у приватне життя [2].

Законодавче закріплення видів запобіжних заходів знайшло своє відображення у ст. 176 КПК України, де зазначається, що запобіжними заходами є: особисте зобов'язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою та тимчасовий запобіжний захід [3].

Зміни в застосуванні запобіжних заходів були внесені чималою кількістю законодавчих актів, зокрема, ЗУ «Про внесення змін до КПК України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» № 2125-ІХ від 15.03.2022, «Про внесення змін до Кримінального кодексу та КПК України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 2198-ІХ від 14.04.2022 та інші. Також було внесено зміни до назви розділу ІХ-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану».

Як ми бачимо, кримінальне процесуальне законодавство адаптується до поточних потреб, з метою гарантування належного дотримання положень кримінального судочинства та захисту прав і свобод громадян під час воєнного стану.

Як зазначає Михайленко В., «судова практика показує, що при розгляді питань під час воєнного стану, пов'язаних із запобіжними заходами, часто виникають певні проблемні аспекти, обумовлені фізичною відсутністю матеріалів кримінального провадження»[4].

Стаття 615 КПК України встановлює спеціальний режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, а також особливості обрання запобіжних заходів. Зокрема, п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачає можливість обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та прийняття рішення про надання дозволу на затримання з метою приводу на підставі постанови керівника органу прокуратури лише у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею своїх повноважень у встановлені законом строки.

Так, на думку Неледві Н.В, законодавець делегує частину повноважень слідчого судді керівнику органу прокуратури та передбачає виняток із загальних правил обрання запобіжних заходів, що встановлені національним законодавством. У зв'язку з цим, виникає запитання щодо легітимності таких законодавчих положень, а також припущення, що такі зміни порушують баланс інтересів та негативно впливають на ефективність забезпечення права на справедливий суд [5].

Даний відхід від правил визнається і статтею 15 «Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом [4].

Однак, на нашу думку, незважаючи на викладені вище обставини, такий процес є порушенням прав людини та основоположних свобод. Ця процедура може бути використана керівником прокуратури для тиску на підозрюваних. Законодавець повинен більш детально виписати дану норму. Зокрема, в кожному конкретному випадку потрібно вказати послідовність, в якій слідчі судді виконуватимуть свої повноваження, спираючись на об'єктивні обставини, які впливають на можливість проведення кримінального провадження.

Крім того, п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК передбачає, якщо в умовах воєнного стану немає об'єктивної можливості доставити затриману особу до слідчого судді, суд у строк, передбачений статтею 211, розглядає клопотання про обрання запобіжного заходу з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи за допомогою доступних технічних засобів відеозв'язку. Особа негайно звільняється, якщо вона не може бути доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу або забезпечити дистанційну участь у розгляді відповідного клопотання [3].

Також, в умовах воєнного стану у ч. 5, 6 ст. 616 КПК передбачено особливості порядку зміни запобіжних заходів, а саме можливість зміни запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, а також зміни запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на особисте зобов'язання. Зокрема, ч. 5 ст. 616 КПК України закріплює: «за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право ухвалити рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання, якщо відповідне клопотання обґрунтовується бажанням використати кошти, передані в заставу (в повному обсязі або частково), для внесення на спеціальні рахунки Національного банку України для цілей оборони України» [3]. На нашу думку, це положення є цілком доречним, оскільки кошти, передані на заставу, будуть використані для захисту України, що є важливим для підтримки Збройних Сил України.

Варто зазначити, що законом не урегульовано питання щодо змісту клопотання про зміну запобіжного заходу. Тому, окремі судді вважають, що порушуючи перед судом питання про зміну запобіжного заходу, сторони можуть посилатися на існування двох обставин: зміну обставин, які враховувалися при застосуванні запобіжного заходу (поява наміру підозрюваного брати участь в захисті свободи та незалежності України); необхідності негайної допомоги ЗСУ грошима, які вносились в якості застави [6].

Відповідно до ч. 6 ст. 616 КПК України, зміна запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання в умовах воєнного стану вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого у місцях ведення активних бойових дій [3].

Окрім положень щодо заміни, встановлено й особливий порядок щодо скасування запобіжних заходів. В умовах воєнного стану законодавець у статті 616 КПК України встановив особливості щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Вивчення судової практики свідчить про те, що слідчі судді, суди при розгляді питання про скасування запобіжного заходу досліджують такі критерії: вид злочину, у вчиненні якого підозрюється або обвинувачується особа; чи здатна особа здійснювати захист держави; чи є особа військовозобов'язаною; чи немає в неї обмежень щодо несення військової служби та інші [5].

Підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, у вигляді тримання під вартою, має право звернутись до прокурора для скасування відповідного запобіжного заходу для призову на військову службу під час мобілізації. На прокурора покладається контроль за виконанням ухвали слідчого судді або суду про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для призову підозрюваного, обвинуваченого, покладається на прокурора [7].

Змінилася й процедура розгляду питань про продовження терміну тримання під вартою. Відповідно до ч. 2 ст. 615 КПК України, строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування. Частина 5 вказаної статті зазначає, «що у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці» [3].

Також, важливо зазначити, що у зв'язку з врегулюванням питання щодо процедури обміну підозрюваного, обвинуваченого, засудженого як військовополоненого, виникла підстава для скасування запобіжного заходу, застосованого до такої особи. У такому разі, особа негайно звільняється та передається під нагляд уповноваженого органу. Подальше тримання та заходи щодо поведіння зі звільненим з-під варті підозрюваним, обвинуваченим здійснюються

відповідно до Порядку тримання військовополонених, затвердженого постановою КМУ від 5 квітня 2022 року № 413 [8].

Висновок. Одним із ключових заходів забезпечення кримінального провадження є запобіжні заходи, які застосовуються для забезпечення виконання завдань кримінального провадження. Застосування запобіжних заходів під час воєнного стану залежить від нагальної потреби забезпечити безпеку держави, суспільства та окремої категорії осіб. Зокрема, це і обумовило зміну строку дії ухвали суду про тримання під вартою, скорочення переліку повноважень керівника органу прокуратури щодо виконання окремих обов'язків слідчого судді, встановлення правил обміну військовополоненими та скасування запобіжного заходу для проходження військової служби. Під час воєнного стану запобіжні заходи повинні бути обґрунтованими та відповідати як міжнародним стандартам, так і національним стандартам кримінального процесу. Ухвалення рішення про застосування запобіжного заходу повинно сприяти виконанню завдань кримінального провадження та захисту прав і свобод людини та громадянина. З метою забезпечення законності і справедливості застосування запобіжних заходів під час дії воєнного стану є потреба в подальшому удосконаленні деяких положень КПК України. А саме, було б доцільно визначити конкретні підстави здійснення повноважень прокурора в умовах воєнного стану, за наявності яких слідчий суддя або суд має право скасувати запобіжний захід; вдосконалити механізм дистанційної участі затриманої особи у розгляді клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Це, у свою чергу, дозволить забезпечити ефективне здійснення права затриманої особи на участь у розгляді клопотання. Отже, здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану, з огляду на специфіку нормативного регулювання цього процесу, сприяло встановленню певних особливих процедур.

Список використаних джерел:

1. Фоміна Т., Рогальська В. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-162> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Кримінальний процес: підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 1. 492 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 24 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 22.10.2023).
4. Михайленко В. Судова практика з питань запобіжних заходів в умовах воєнного стану. *LexInform: Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі*. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/sudova-praktyka-z-pytan-zapobizhnyh-zahodiv-v-umovah-voyennogo-stanu-2/> (дата звернення: 24.10.2023).
5. Неледва Н.В. Особливості застосування запобіжних заходів в умовах воєнного стану: огляд законодавчих новел. 2022. С. 198. URL: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v6.2022.37> (дата звернення: 25.10.2023).
6. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. *Газета "Закон і Бізнес". Законодавство, влада, права людини*. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html#:~:text=В%20умовах%20воєнного%20стану%20законодавець,арешту%20на%20особисте%20зобов'язання> (дата звернення: 28.10.2023).
7. Порядок скасування запобіжного заходу для призову на військову службу під час мобілізації. *LexInform: Правові та юридичні новини, юридична практика, коментарі*. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/poryadok-skasuvannya-zapobizhnogo-zahodu-dlya-pryzovu-na-vijskovu-sluzhbu-pid-chas-mobilizatsiyi/> (дата звернення: 30.10.2023).
8. Зміни в кримінальному праві та процесі за час воєнного стану: липень-жовтень 2022 року. *Юридична фірма GOLAW - комплексні юридичні послуги та консультації*. URL: <http://surl.li/mrihp> (дата звернення: 31.10.2023).

Annotation. *The article examines the peculiarities of the application of preventive measures during martial law. The provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the regulation of this issue have been analyzed. It was established that the rights and freedoms of a person and a citizen may be limited during martial law. Peculiarities of changing preventive measures have been studied.*

Keywords: *preventive measures, martial law, restriction of rights and freedoms, procedural terms, criminal proceedings.*

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Посітко Богдан,

*студент 4 курс спеціальності 081 «Право»
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля,*

Розовський Борис Григорович,

*д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** У статті визначено поняття «цифровий доказ», досліджено вимоги, яким повинні відповідати докази в кримінальному процесі. Зазначається, що доказовий процес залишається актуальною темою для дослідження та аналізу через свою важливість у кримінальному процесі. Проблемою в кримінальному процесі є відсутність чіткого правового регулювання на законодавчому рівні процедур отримання, оцінки та перевірки електронних доказів. Надано рекомендації для вдосконалення правового регулювання цифрових доказів.*

***Ключові слова:** докази, цифрові докази, електронні докази, інформаційні технології*

Постановка проблеми. Постійний розвиток інформаційних технологій, їх широке проникнення в усі сфери професійної діяльності людини, доступність і масовість високотехнологічних пристроїв має і свою зворотну сторону, адже це відкриває нові можливості використання для досягнення злочинної мети. Цифрова криміналістика – це відносно нова наукова галузь, де тільки починають накопичуватися практичний досвід і технології протидії правопорушенням, вчиненим з використанням цифрових технологій, і боротьби з кіберзлочинністю.

Серед актуальних і водночас недостатньо досліджених питань залишаються проблеми, пов'язані з пошуком, фіксацією та дослідженням цифрової інформації під час досудового розслідування та подальшим її використанням як доказів у кримінальному провадженні. Все це призводить до необхідності використання не тільки спеціальних знань при виявленні та фіксації слідів правопорушення в цифровому вигляді, певного порядку перевірки та оцінки таких доказів, а й криміналістичних методів, спрямованих на посилення їх захисту від дистанційного знищення або зміни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти використання електронних (цифрових) доказів під час розслідування кримінальних правопорушень вивчали, зокрема, В. Д. Гавловський, Ю. Ю. Орлов, Д. М. Цехан, С. С. Чернявський. У цьому напрямі працювали й закордонні дослідники, такі як А. Сегер (Seger A.), Н. Джонс (Nigel Jones), С. Мейсон (S. Mason), Д. Сенг (D. Seng), Г. Кім, С. Лі (S. Lee) та ін.

Метою статті – дослідити процес використання цифрових доказів у кримінальному процесі, з'ясувати проблемні аспекти використання та запропонувати шляхи розв'язання проблем використання цифрових доказів у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний кримінальний процес стоїть на порозі четвертої революції – цифровізації. Це природний та історично зумовлений процес розвитку кримінального процесу у відповідь на непродуктивні, архаїчні процесуальні порядки та процедури на тлі професіоналізації злочинної діяльності через використання цифрових технологій. Крім того, особливістю вітчизняних реалій є те, що запровадження цифровізації доказів відбувається паралельно з переосмисленням їх методологічних основ. Це принциповий момент, оскільки правильне визначення доказу вказує на спрямованість його специфічних характеристик. Аксиоматичним є те, що загальне поняття доказів включає найбільш істотні ознаки, характерні для всіх видів доказів. При цьому визначення виду доказів ґрунтується на загальних ознаках та ознаках, не характерних для загального визначення.

Слід зазначити, що термін «цифровий доказ» згадується в Господарському, Цивільному процесуальному кодексах та Кодексі адміністративного судочинства. У КПК термін «цифровий доказ» чітко не вказано, але ми простежуємо його згадку в кількох статтях цього правового акту.

Так, відповідно до ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в порядку, встановленому цим Кодексом, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність або відсутність фактичних обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Відповідно до частини 2 цієї ж статті процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

У КПК, а саме у ст. 99 КПК України можна знайти нормативний зміст терміна «цифровий доказ», оскільки в цій статті зазначено, що «Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження» [1].

Логічно впливає питання, чи слід розрізняти поняття «цифровий доказ» і «електронний».

КПК не дає відповіді на це питання, оскільки в ньому немає жодного з цих термінів, але в основному законодавець отожднює ці два поняття в Цивільному процесуальному кодексі. У багатьох вчених є розбіжності з цього питання, а деякі з них наполегливо просять розділити ці поняття на законодавчому рівні [1]. Так І. О. Крицька в своїй науковій статті отожднює поняття «цифровий доказ» і «електронний», а на думку вченого С.В. Калітіна, який розмежує у своїй роботі електронні та цифрові докази, та стверджує що їх необхідно поділити на дві окремі групи.

Використання цифрової інформації для формування доказів є одним із важливих напрямків модернізації кримінального судочинства. Вони є основним (але не єдиним) засобом ретроспективного доступу учасників кримінального провадження до фактів та обставин можливого кримінального правопорушення як минулої події соціальної дійсності. Тому до них пред'являються суворі вимоги щодо приналежності, прийнятності та автентичності, щоб забезпечити їхню надійність. З огляду на те, що природа цифрових слідів кримінальних злочинів має свої суттєві особливості, цифрові докази можна окремо виділити як категорію доказів кримінального переслідування, тому, порівняно з традиційними матеріалами та доказами, вони мають значущість і заслуговують на дослідження. Ідеальні сліди, механізми формування цифрової інформації в середовищах існування, способи виявлення, фіксації, зберігання та їх використання як фактичної основи юридичного формування доказів.

На жаль, у сучасній науковій літературі немає чіткого прогресу щодо критеріїв визначення видів доказів. Тому на практиці відомості в цифровому вигляді, які мають доказове значення для кримінального провадження, зазвичай відносять до документів або речових доказів. Однак такий підхід не узгоджується з епістемологічною та юридичною природою цифрових доказів, зазначає В. М. Гуцалюк [3].

Відомо, що будь-яка злочинна діяльність залишає за собою певні сліди (матеріальні та нематеріальні), які містять інформацію про сам злочин, причетних до нього осіб та його наслідки. У результаті криміналістичної діяльності ці сліди набувають процесуального статусу доказів. Необхідно враховувати специфіку цих слідів, тобто їх специфічний характер. У світовій практиці боротьби зі злочинністю широкого поширення набув термін «цифровий доказ», під яким розуміють фактичні дані, представлені в цифровій (дискретній) формі, зафіксовані на будь-якому електронному носії та доступні для сприйняття людиною за допомогою комп'ютера. У кримінальному процесі докази повинні відповідати двом вимогам щодо змісту та форми — відносності та допустимості. Природно, «цифровий доказ» повинен мати характеристики, які гарантують точність запису та подальшу відсутність подробиць цифрової інформації.

У зв'язку з цим на ґрунтовну увагу заслуговує порядок фіксації цифрової інформації та забезпечення її доказової сили. Сьогодні при ідентифікації цифрової інформації слідчі стикаються зі значними труднощами щодо її фіксації, враховуючи вимоги кримінального процесуального законодавства щодо доказування та подальшого використання у кримінальному провадженні [4].

Можливість швидко змінювати вміст веб-сайту, фізичне розташування серверів в інших країнах, використання анонімізуючих програмних пакетів – усе це фактори, які значно ускладнюють можливість запису цифрової інформації. Це питання набуває особливої гостроти,

оскільки встановлення фактів таких порушень є чи не найважливішою складовою процесу доказування у відповідних провадженнях. Одним із способів захистити інформацію, опубліковану в Інтернеті, щоб її можна було використовувати як доказ, є отримання від провайдера копій файлів, з яких складається веб-сайт. Відповідні носії таких файлів можуть бути додані як докази до матеріалів кримінального переслідування.

Однак у цьому випадку важко забезпечити цілісність зберігання цифрової інформації, що створює підстави для її спростування як доказу. Ключовим фактором у цьому випадку є правильний запис інформації, який може здійснюватися автоматично за допомогою спеціального програмного забезпечення та за участю відповідного суб'єкта (експерта, спеціаліста). Сьогодні можна говорити про низький рівень підготовки слідчих до роботи з програмно-технічними комплексами та складними програмними оболонками [3].

У кожному конкретному випадку пред'являються відповідні вимоги до правильності записаної інформації. Так, будь-яке програмне забезпечення може містити помилки, які можна розділити на систематичні та спорадичні, тобто епізодичні та нерегулярні. Експлуатаційний аналіз окремих видів програмного забезпечення показує, що ймовірність помилки програмного забезпечення залежить від його виробника. Тому необхідно використовувати сертифіковане програмне забезпечення, хоча це не виключає можливість виникнення помилок. Проте ймовірність того, що програмне забезпечення априорі є помилковим, не є фактором для спростування цифрової інформації, яку воно записує.

Підтверджені помилки повинні відповідати трьом основним умовам

- Вона повинна бути засвідчена службою технічної підтримки виробника програмного забезпечення, авторизованим дистриб'ютором або відповідною організацією, що займається дослідженням та узагальненням помилок і дефектів у програмному забезпеченні;

- помилка безпосередньо пов'язана із записом інформації та могла призвести до зміни інформації, що підтверджено висновком експерта;

- інформація, що має значення для доказів, була змінена під час запису, що підтверджено висновком експерта.

Для забезпечення допустимості "цифрових доказів" слід використовувати сучасні криміналістичні методики та судову експертизу, зокрема експертизу комп'ютерної техніки та програмних продуктів, інформаційно-комп'ютерну криміналістику та можливості комплексної експертизи. При цьому професійна увага має бути зосереджена на виявленні ознак, способів та обмежень модифікації цифрової інформації.[4].

Прогресивними в контексті використання «цифрових доказів» у кримінальному провадженні є положення ст. 360 КПК України, яка дозволяє суду використовувати при дослідженні доказів усні консультації або письмові пояснення спеціаліста, надані на основі його спеціальних знань, оскільки при дослідженні судом «цифрових доказів», виникає необхідність пояснити особливості програмування або алгоритму обробки даних, а також специфіку комп'ютерної системи [1].

Висновки. Безумовно, з подальшим рухом науково-технічного прогресу з'являться не тільки нові джерела електронної доказової інформації, але й абсолютно нові категорії доказів. Наукова теорія процесуального доказування в цілому та його кримінально-процесуальна частина зокрема, а також криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів повинні йти в ногу з часом і бути досить гнучкими до змін, необхідність яких диктується практикою. Сьогодні проблема використання електронних доказів у кримінальному процесі є предметом лише кількох розрізнених наукових досліджень, а практики використання нового виду доказів у кримінальному процесі стикаються з низкою проблем.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI
2. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон від 18.03.2004 № 1618- IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

3. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

4. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. В: Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція, Вип. 5, 2013.

***Annotation.** The article defines the concept of «digital evidence», examines the requirements that must be met by evidence in criminal proceedings. Marked, that an evidential process remains an actual theme for research and analysis through the importance. A problem in this legal system is absence of the clear legal adjusting at legislative level of procedures of receipt, estimation and verification of electronic proofs. Recommendations are given for improving the legal regulation of digital evidence.*

***Keywords:** evidence, digital evidence, electronic evidence, information technology*

ІНСТИТУТ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Болюх Нікіта,

4 курс, спеціальність 081 право,

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Науковий керівник: **Андрій В.М.**

д.ю.н., професор, професор кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В.Даля

***Анотація.** У статті проведений аналіз чинного українського кримінального законодавства, пов'язаного з інститутом заборони дискримінації. Одним із аспектів даної роботи пов'язаний з наведенням основних недоліків та пропозицій щодо їхнього виправлення.*

***Ключові слова.** Дискримінація, заборона дискримінації, невизначеність, кримінальне право.*

Виклад основного матеріалу. Важливою частиною дослідження будь-якої теми є все ж таки те, як саме вона втілена в законодавстві, бо, як відомо, право та її захисниця у вигляді держави – це один із головних аспектів нормального функціонування суспільства. Тому коли ми кажемо про проблему дискримінації – нам, як майбутнім правникам, важливо розглянути і законодавче втілення цього питання, пов'язаного в дослідження теми дискримінації, як однієї з аспектів побудови правової, демократичної держави.

Нормативно-правовими актами, які регулюють питання заборони дискримінації є Конституція України, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», Закон України «Про запобігання та протидію антисемітизму в Україні», Кримінальний Кодекс України тощо.

Правове розуміння заборони дискримінації як явища дається в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». У цьому нормативно-правовому акті зазначені основні моменти, теоретично пов'язані з заборонаю дискримінації.

Почнемо з того, що за ч. 2 статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінація – «ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [1].

У Законі вводиться нове поняття як «принцип недискримінації», на якому ґрунтується також і все законодавство України. Він має наступні ознаки:

- 1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб;
- 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб;
- 3) повагу до гідності кожної людини;
- 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [1].

Судячи з вищевикладеного, ми можемо казати, що принцип недискримінації має комплексний характер, так як своїми положеннями взаємодіє з іншими принципами права, такими як, наприклад, верховенства, рівності та справедливості.

У статті 5 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», окрім звичних нам прямої та непрямой дискримінацій, також зазначені й інші форми, такі як: підбурювання – вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками, пособництво – будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації та утиск – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери [1].

Проте, якщо казати про мінуси цього закону, можна побачити наявну відсутність ознак дискримінації. Як варіант вирішення цього питання, можна використовувати ознаки, запропоновані І.В. Янковець[2]:

- 1) становлення привілейованого становища певної соціальної групи відносно інших в рівних умовах;
- 2) погіршення становища певної соціальної групи відносно інших в рівних умовах;
- 3) неприйняття потреб членів соціальної групи, які зазнають обмежень, зумовлених незалежними та об'єктивними причинами.

Поняття дискримінації розкривається в статті 161 Кримінального Кодексу України у вигляді «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками» [3].

У частині першій цієї статті зазначаються наступні дії, які державою вважаються за дискримінацію, а саме: «прямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [3].

Ця стаття є прямим продовженням статті 24 Конституції України, в якій зазначається, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [4]. Кримінальне право в цьому випадку має захисну функцію, бо своїми приписами запобігає діям, які могли би негативно вплинути на наше суспільство в плані питання рівності.

Основним об'єктом в даному кримінальному правопорушенні є рівність громадян на основі певних ознак, а саме: стать, релігія, національність тощо.

В об'єктивній стороні злочину варто провести класифікацію дій на певні групи та розглянути їх окремо:

- 1) діями, спрямованими на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі і гідності;
- 2) дії, які полягають в образі почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями;
- 3) дії, які проявляється в прямому чи непрямому обмеженні прав громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

4) щодо встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за зазначеними вище ознаками.

У першому випадку ми розглядаємо будь-які дії (публічні виступи, розповсюдження матеріалів в засобах масової комунікації, тощо), які вчиняються з метою поширення серед окремих груп населення настроїв неприязні, ворожнечі та огиди до інших етнічних або расових груп чи конфесій для того, щоб викликати у багатьох осіб такі ж почуття і ставлення до таких груп, їх способу життя, культури, звичаїв, релігії, приниження позитивних якостей тієї чи іншої нації порівняно з іншими. До таких можуть віднести як, наприклад, заклики до повторення певних історичних дій, розповсюдження матеріалів, які дискримінують групу на основі національної, релігійної, етнічної тощо ознак.

Варто додати, що після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, вищезазначені дії, поєднанні з виправданням держави-агресора та її союзників варто додаткового кваліфікувати за статтею 436⁻² Кримінального Кодексу [5, с. 51-52],[6]. Така ж сама ситуація й із, наприклад, частиною 2 статті 441 Кримінального Кодексу: «публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів» [3].

У чинному кодексі до статті 161 також додається примітка, у якій зазначено наступне: «У цій статті під регіональною належністю слід розуміти належність особи за народженням чи проживанням до регіону - частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, - що відрізняється від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак». Вона була додана 3 березня 2022 року на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [3].

Зазначимо, що за статтею 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села». Але є одна проблема – окрім Конституції в національному законодавстві відсутній інший нормативно-правовий акт, який давав би чітке визначення для елементи адміністративно територіального устрою, хоча за тією же статтею 92 Конституції України «виключно законами визначається територіальний устрій України»[4]. Більш конкретно це питання регулює проект Закону України «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України» від 28 січня 2021 року, який, на превеликий жаль, досі не прийнятий. Його метою є визначення адміністративно-територіального устрою України, порядок утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць та вирішення інших питань адміністративно-територіального устрою України [7].

У статті 5 проекту Закону зазначено про адміністративно-територіальні одиниці є регіонального, субрегіонального, базового та допоміжного рівня [7].

Адміністративно-територіальними одиницями регіонального рівня є Автономна Республіка Крим та області, відповідно субрегіональними є райони АРК та областей, базовими є міста, селища та села, а райони в міста повинні бути адміністративно-територіальними одиницями допоміжного рівня.

Ураховуючи небезпечність дискримінаційних дій, основним нормативним актом, який виконує охорону функцію – Кримінальний Кодекс України, тому ми зосередимо нашу увагу саме на ньому. По-перше, варто змінити Примітку до статті 161 Кримінального Кодексу України, шляхом або введення окремого закону, або збільшення змісту чинної примітки, бо трактувати поняття «регіон» через відсутність його законодавчого визначення можна по різному – від значення адміністративно-територіальної одиниці (області чи районну) до дійсних історико-географічних земель (Донбас, Галичина, Наддніпрянщина тощо).

На нашу думку це досить цікавий варіант, який би міг дати ясність в питання територіального устрою, покращити норми Конституції та Кримінального Кодексу. З цією думкою також згодна й О.Р. Шармар у своїй роботі «Особливості кримінальної відповідальності

за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності, статі та за іншими ознаками в умовах воєнного стану» [8, с. 323].

У чинному Кримінальному кодексі присутні статті, які передбачають окреме тяжче покарання за вчинення дій на підставі нетерпимості. До них ми відносимо:

1. Пункт 14 частини 2 статті 115 «Умисне вбивство ...з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості».
2. Частину 2 статті 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження ...з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості».
3. Частину 2 статті 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження ...з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості».
4. Частину 2 статті 126 «Побої і мордування ...з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості».
5. Частину 2 статті 127 «Катування ...з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості».
6. Частину 2 статті 129 «Погроза вбивством ... з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості».

Питання тут коїться в тому, що в чинному Кримінальному Кодексі України в частині 2 статті 161 зазначено про умисні дії з мотивів розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, тому при розслідуванні злочинів може виникати конкуренція норм. Для позбавлення від цієї проблеми, ми пропонуємо виключити з чинного Кримінального Кодексу України вищезгадані норми, пов'язані зі злочинами на підставі расової, національної чи релігійної нетерпимості, та в майбутньому за таких умов кваліфікувати подібні злочини за основною статтею (115, 121, 122, 126, 127, 129 Кримінального Кодексу) та за ч. 2 статті 161. Така зміна не тільки зменшить навантаження на Кримінальний Кодекс, але й також полегшить кваліфікацію злочинів з мотивів ворожнечі.

Як висновок, можна зазначити про певну невизначеність чинного кримінального законодавства та відсутність конкретики в плані термінології. Тому на нашу думку, першочерговим напрямом є саме зміна чинного законодавства в плані зменшення конкуренції норм та навантаження на законодавство.

Список використаних джерел:

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України. Офіційний вебпортал парламенту України, <https://zakon.rada.gov.ua/go/5207-17>. (Дата звернення 14, Листопад 2023).
2. Янковець І. В. Дискримінація та інституційний механізм подолання її в Україні : дис. ... доктора філософії з права: URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/14440/Дисертація%20Янковець.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
3. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України, <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>. Дата звернення 14, Листопад 2023.
4. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України, <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення 14, Листопад 2023).
5. Шармар О.М. Аналіз законодавчих змін, прийнятих до ст. 161 КК України в умовах воєнного стану. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд.: Євген Письменський. – Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 51-52
6. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». Офіційний вебпортал парламенту України, <https://zakon.rada.gov.ua/go/2110-20>. Дата звернення 14, Листопад 2023.
7. “Проект Закону про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України”. Офіційний портал Верховної Ради України. https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70936. Дата звернення 14, Листопад 2023.

8. Шармар О.М. Особливості кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності, статі та за іншими ознаками в умовах воєнного стану: Аналітично-порівняльне правознавство, № 2, 2023. С. 323

***Abstract.** This article contains the analysis of the modern Ukrainian legal acts, connected with the forbiddance of the discrimination. Important part of this article is about the ways to improve this system.*

***Key words.** Discrimination, forbiddance of the discrimination, indefiniteness, criminal law.*

ПОВНОВАЖЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Білугін Денис,
студент 1 курсу ОС «магістр»
групи ПР-231ДМ, юридичний факультет
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
Науковий керівник: **Антоненко М.І.**
к.і.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

***Анотація:** Наукова робота присвячена дослідженню повноважень спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Проаналізовано повноваження та особливості роботи прокуратури у вертикалі антикорупції. Здійснено аналіз нормативно-правових актів, які регулюють діяльність органу, та досліджено наукові роботи з зазначеної проблематики.*

***Ключові слова:** корупція, антикорупція, НАБУ, САП, повноваження, функції.*

Євроінтеграція на сьогодні для нашого громадянина не є просто словом. На сьогодні наша держава Україна успішно взаємодіє з західними партнерами та одним з аспектів вступу України до Європейського союзу є виконання блоку антикорупційних реформ. Тому з внесенням змін до Конституції України та ухвалення нового Закону України «Про прокуратуру» [1], Закону України «Про запобігання корупції» [2], затвердження Положення про Спеціалізовану Антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України [3] та внесення змін у законодавство, що регулює діяльність правоохоронних органів, в тому числі Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП).

Данну тему висвітлювали у дослідженнях такі науковці як: А. Лапкін, О. Проневич, В. Долежан, Ю. Босага, О. Скрипнюк та інші.

Метою даної статті є розкриття сутності та особливості діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури її повноважень та взаємодія з іншими органами у вертикалі правоохоронної діяльності.

Розкриваючи загальні та основні принципи діяльності САП спочатку зазначимо, що головною метою антикорупційної реформи в нашій державі є створення дієвої системи запобігання проявам корупції. Так, О. Скрипнюк вказує, що всі функції сучасної держави є тісно пов'язаними, а їх системний характер зумовлюється, насамперед, різноманітністю тих напрямів діяльності, які здійснюються державою для реалізації свого соціального призначення [4, с. 143].

Наше дослідження почнемо з аналізу поняття, яке представлено в положенні про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру у пункті 1.1, таким чином Спеціалізована антикорупційна прокуратура – є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора, підпорядкованим заступнику Генерального прокурора керівнику Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Таким чином виходячи з положення ми можемо зрозуміти що САП є самостійним структурним підрозділом Генеральної прокуратури України, який перейняв усі завдання Генеральної прокуратури щодо боротьби з корупцією [3].

Посилаючись на статтю 131-1 Конституції України де сказано що, на органи прокуратури України, в тому числі САП, покладається виконання таких функцій, а саме підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Також є цікава думка видатного українського науковця В. В. Долежан, щодо закріплення повноважень та функцій у Конституції України. Він зазначив, що в Конституції України «можна обмежитися короткою фразою «функції прокуратури визначаються законом» [5, С. 20].

Основними функціями Спеціалізованої антикорупційної прокуратури є здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності та розслідувань що проводить Національне антикорупційне бюро України та підтримує державне обвинувачення у провадженнях стосовно корупції [3].

Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру утворює Генеральний Прокурор, він також визначає її структуру та штат але з погодженням директора НАБУ. При цьому ж керівник САП підпорядкований безпосередньо Генеральному прокурору та є його заступником. Але з метою забезпечення неутручання в роботу САП та об'єктивності роботи, на законодавчому рівні передбачені важелі які гарантують незалежність від тиску з боку Генерального прокурора. Таким чином Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники не мають право давати вказівки прокурорам САП та здійснювати інші дії які прямо стосуються реалізації прокурорами сап їх повноважень .

Відповідно до другого розділу Положення про Спеціалізовану Антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України конкретизовано завдання та функції САП, а саме [3]:

1. Здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України.

2. Виконання вимог закону під час приймання, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, своєчасне внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

3. Забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування Національним антикорупційним бюро України кримінальних правопорушень та оскарження незаконних судових рішень на стадії досудового розслідування і судового розгляду.

4. Підтримання державного обвинувачення в суді у кримінальних провадженнях, розслідуваних Національним антикорупційним бюро України. 5. Забезпечення в межах компетенції відшкодування збитків, завданих кримінальними правопорушеннями.

6. Забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

7. Представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями.

8. Здійснення у межах реалізації функцій САП міжнародного співробітництва.

Отже, сучасний підхід до визначення функціонального змісту прокурорської діяльності передбачає виявлення складових частин системної цілісності – функцій, виділення специфічних якостей кожної з них і, нарешті, вивчення зв'язків, відносин і залежностей функцією між собою [6, с. 202].

До загальної структури входить, центральний апарат та територіальні філії які розташовані в тих же містах де розташовані територіальні управління НАБУ (насіпати городами). Призначення керівника та на адміністративні посади в сап здійснює Генеральний прокурор за результатами конкурсу .Організацію та проведення конкурсу здійснює конкурсна комісія до складу якої входять 4 особи визначені Радою прокурорів України та сім осіб визначених Верховною Радою України.

У висновку можемо сказати що покладені на Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру конкретизовані самі у самому положенні Генеральної прокуратури про САП.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про прокуратуру» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
2. Закон України «Про запобігання корупції» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
3. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149900-16#Text>
4. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України. Академічне видання. Х. : Право, 2009. 411 с.
5. Долежан В. В. Проблеми визначення статусу прокуратури у діяльності Конституційної Асамблеї / В. В. Долежан // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2012. - № 3. - С. 16-21.
6. Ю.Босага Реалізація функцій органами прокуратури як елемент механізму забезпечення конституційної безпеки держави с. 202 URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278580>

***Abstract.** The scientific work is devoted to the study of the powers of the specialized anti-corruption prosecutor's office. The powers and features of the prosecutor's office in the anti-corruption vertical are analyzed. An analysis of regulatory acts regulating the activity of the body was carried out, and scientific works on the problem of compliance with the present were studied.*

***Keywords:** corruption, anti-corruption, NABU, SAPO, powers, functions.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Осіпенко Аліна,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
ВСП «Полтавський фаховий коледж
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого»
Науковий керівник: **Короленко І.В.**,
викладач ВСП «Полтавський фаховий коледж
Національного юридичного університету імені Ярослава
Мудрого»*

***Анотація.** У роботі проаналізовані особливості правового статусу військовослужбовця як спеціального суб'єкта при вчиненні окремих кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.*

***Ключові слова:** військовослужбовець; права та обов'язки; воєнний стан; спеціальний суб'єкт.*

У період дії воєнного стану військовослужбовці набувають особливих прав та обов'язків, які відрізняються від прав та обов'язків цивільних осіб. Це обумовлено тим, що в період воєнного стану держава покладає на військовослужбовців особливі функції щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості держави, а також захисту прав і свобод людини і громадянина.

Особливо актуальним є дослідження правового статусу військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. У цих умовах військовослужбовці піддаються підвищеному ризику для життя та здоров'я, а також можуть зазнавати жорстокого поводження з боку противника.

Александров В.М. у своєму дослідженні визначає правовий статус військовослужбовця як сукупність прав, свобод, гарантій, обов'язків, обмежень, заборон і відповідальності, які встановлені законодавством та гарантовані державою [1, с.19]. Цей статус, включаючи в себе як права і свободи, так і обов'язки й відповідальність, є багатоелементним.

З цього визначення можна виділити наступні ознаки правового статусу військовослужбовця:

- 1) спеціальний характер - поширюється виключно на осіб, які є військовослужбовцями або осіб,

статус яких прирівнюється до статусу військовослужбовців; 2) відображає особливості особи-військовослужбовця та держави як самостійних учасників суспільних відносин; 3) права та свободи, що становлять основу статусу, не можуть реалізуватися без інших його компонентів - обов'язків і відповідальності; 4) елементи статусу є взаємопов'язаними та взаємодіючими.

У зв'язку з цим, варто погодитися з думкою Ленди О.В. про те, що військовослужбовець - це людина, яка служить у Збройних Силах України або інших військових формуваннях, які створені відповідно до законодавства України [2, с.72]. Військовослужбовці мають особливі права, обов'язки та відповідальність, які визначають їхній статус.

Варто зазначити про те, що одним із ключових елементів правового статусу військовослужбовця є його обов'язки.

Перелік основних обов'язків військовослужбовців наведено у Конституції України, Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, Дисциплінарному статуті Збройних Сил України тощо. До таких обов'язків належать:

1. Захист України, виконання завдань щодо оборони України, захист суверенітету нашої держави, її територіальної цілісності та недоторканності - цей обов'язок є найважливішим для військовослужбовців, оскільки він визначає мету та завдання їх діяльності [3; 4].

2. Сплата податків та зборів - цей обов'язок є обов'язком усіх громадян України, включаючи військовослужбовців. Він забезпечує фінансову стабільність держави [3].

3. Дотримання законів України - цей обов'язок є основою законності та правопорядку в Україні. Він поширюється на всіх громадян України, включаючи військовослужбовців [3].

4. Дотримання військової дисципліни - цей обов'язок є необхідним для забезпечення злагодженої діяльності військових формувань та виконання ними завдань оборони держави [5].

5. Дотримання встановлених відповідним законодавством зобов'язань під час перебування у відрядженні чи у відпустці - цей обов'язок є необхідним для забезпечення виконання завдань та досягнення мети відрядження задля захисту інтересів держави [5].

Права військовослужбовців є важливою складовою їхнього правового статусу. Вони забезпечують можливості для ефективної реалізації обов'язків у сфері воєнної служби.

Права військовослужбовців визначаються законодавством України, зокрема Конституцією України, ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» та іншими нормативно-правовими актами.

До основних прав військовослужбовців належать: право на життя і здоров'я, освіту працю, відпочинок тощо. Специфіка прав військовослужбовців полягає в тому, що вони не завжди виступають виключно як міра можливої поведінки, а інколи як міра необхідної поведінки. Наприклад, право військовослужбовця на освіту передбачає не лише можливість здобувати освіту, а й обов'язок підвищувати свій освітній рівень. Також за нереалізацію прав військовослужбовців може наставати відповідальність.

Варто звернути увагу на те, що між обов'язками та правами військовослужбовців існує нерозривний взаємозв'язок. Так, під час реалізації права на доступ до отримання й поширення інформації військовослужбовці, водночас, зобов'язані утримуватися від розголошення таємниці [7, с.73].

Військовослужбовці несуть відповідальність за свої дії та бездіяльність як за порушення законів та інших нормативно-правових актів, так і за порушення військової дисципліни.

Види юридичної відповідальності військовослужбовців:

1. Адміністративна відповідальність - застосовується за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених дисциплінарними статутами Збройних Сил України, а також за деякі адміністративні правопорушення, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення.

2. Дисциплінарна відповідальність - застосовується за порушення військової дисципліни, передбачені Дисциплінарним статутом Збройних Сил України.

3. Кримінальна відповідальність - застосовується за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом України.

4. Цивільна відповідальність - застосовується за заподіяння шкоди фізичним або юридичним особам.

Таким чином, особливості правового статусу військовослужбовців під час воєнного стану полягають у наступному: під час воєнного стану на військовослужбовців покладаються додаткові обов'язки, пов'язані з веденням бойових дій, захистом країни та її громадян. Наприклад, військовослужбовці можуть бути залучені до несення служби на блокпостах, несення служби в зоні бойових дій, проведення евакуації населення та майна тощо. Під час воєнного стану військовослужбовці несуть більшу сувору відповідальність за вчинення правопорушень. Наприклад, за ухилення від військової служби військовослужбовця можна притягнути до кримінальної відповідальності. Під час воєнного стану на військовослужбовців поширюються деякі обмеження прав, передбачені законодавством для цивільних осіб. Наприклад, військовослужбовці можуть бути залучені до виконання робіт, не пов'язаних з військовою службою, а також можуть бути обмежені в праві на свободу пересування.

Список використаних джерел:

1. Александров В.М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2008. 182 с.
2. Ленда О.В. Військовослужбовець як спеціальний суб'єкт самовільного залишення військової частини чи місця служби. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 6. С. 72–75. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2022/14.pdf.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>
5. Дисциплінарний статут Збройних Сил України від 24.03.1999 № 551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
6. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
7. Іщенко С. О. Поняття й ознаки адміністративно-правового статусу військовослужбовця ЗСУ. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 37. С. 73-76.

Annotation. The article analyzes the peculiarities of the legal status of a military serviceman as a special subject when committing certain criminal offenses under martial law.

Keywords: serviceman; rights and obligations; martial law; special subject.

ВІДМЕЖУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІД ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ

Стрельцова Олександра,

Здобувачка 4 курсу бакалаврату спеціальності 081 «Право»

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Науковий керівник: **Литвиненко В.М.,**

к.ю.н, доцентка, зав. кафедри публічного та приватного права

НУ "Чернігівська політехніка"

Анотація. У роботі проаналізовані поняття корупційних правопорушень та правопорушень пов'язаних з корупцією, а також співвідношення вказаних тверджень. Проведено аналіз чинного законодавства для визначення особливостей та недоліків.

Ключові слова: корупційні правопорушення, правопорушення пов'язані з корупцією, Закон «Про запобігання корупції», корупція.

Протидія корупції завжди була одним з найголовніших завдань держави, але особливого оберту набуло вирішення цього питання з 2014 року. Про це свідчить прийняття низки законів, що визначають правові та організаційні основи запобігання корупції.

Зокрема, в Законі України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) від 14 жовтня 2014 року міститься ряд важливих норм, що визначають засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Важливо звернути увагу на розмежування законодавцем та юристами-практиками корупційних правопорушень від правопорушень, які пов'язані з корупцією.

Так, законодавець наводить визначення корупційних правопорушень в ч. 1 ст. 1 Закону, що характеризується як діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність. В тій же частині статті 1 наведене визначення правопорушення, пов'язаного з корупцією, як діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

В силу зазначеного, важливо з'ясувати на кого ж поширюється дія Закону і що за законодавством являє собою корупція. Згідно з ч. 1 ст. 3 до осіб на яких поширюються дія Закону належать зокрема:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади; б) народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови; в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування; г) судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, дисциплінарні інспектори Вищої ради правосуддя та інші;

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: а) посадові особи юридичних осіб публічного права, які не зазначені у пункті 1 частини першої цієї статті, члени Ради Національного банку України (крім Голови Національного банку України), особи, які входять до складу наглядової ради державного банку та інші; б) особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги та інші;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, - у випадках, передбачених цим Законом;

4) кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону, корупція - використання вищевказаною особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди вищевказаній особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Отже, законодавець відмежовує поняття «корупційні правопорушення» та «правопорушення пов'язані з корупцією» таким чином: корупційні правопорушення містять ознаки корупції, тоді як правопорушення, які пов'язані з корупцією не мають таких ознак (не корупційні). До того ж

останні порушують встановлені законом вимоги, що передбачають і адміністративну відповідальність на відміну від корупційних правопорушень.

Варто зазначити, що законодавець визначає правопорушення, яке пов'язане з корупцією, як таке що порушує вимоги, заборони та обмеження Закону України «Про запобігання корупції», чого не зазначено у тлумаченні поняття «корупційні правопорушення».

Вичерпний перелік кримінальних корупційних правопорушень наданий в примітці до ст. 45 Кримінального кодексу України (далі – Кодексу): привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем (ст. 262); викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308); викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312); викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320); викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357); викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410), у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 Кримінального кодексу. Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями декларування недостовірної інформації (ст. 366-2), неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3) Кодексу [2].

Отже, Кодекс в своїй більшості містить корупційні правопорушення, а правопорушення, пов'язані з корупцією стосуються декларування. Також, згідно Кодексу, за корупційні правопорушення передбачена здебільшого вища міра кримінального покарання.

В Кодексі про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) виділено цілу главу 13-А під назвою «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією». До таких належать: 1) Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4); 2) Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5); 3) Порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6); 4) Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7); 5) Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8); 6) Порушення встановлених законом обмежень після припинення повноважень члена Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (ст. 172-8-1); 7) Невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9); 8) Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст. 172-9-1); 9) Порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (ст. 172-9-2) [6].

Цивільно-правові корупційні порушення здебільшого впливають із цивільних договірних правовідносин, порушень зобов'язального права, що завдають матеріальну шкоду, мають негативні матеріальні наслідки та регулюються цивільним законодавством, у т. ч. нормами Цивільного кодексу України. Дисциплінарна юридична відповідальність передбачається за порушення трудової та службової дисципліни, а відповідні корупційні правопорушення заборонено Кодексом законів про працю України, статутами (зведеннями законів) державних органів і формувань та ін. Закон України «Про запобігання корупції» має «субсидіарне» значення

щодо негативної юридичної відповідальності, що передбачається названими кодексами та статутами [5 с. 194].

Крім того сфера дії Закону передбачає обмеження та запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням для вище перелічених осіб: обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; обмеження щодо одержання подарунків; запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; обмеження спільної роботи близьких осіб [1].

Отже, на основі проведеного дослідження можемо зробити **висновки**:

1. За вчинення корупційних правопорушень передбачена кримінальна, дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність, натомість наслідком правопорушень пов'язаних з корупцією, крім перелічених, передбачена адміністративна відповідальність. До того ж, законодавцем закріплено, що відповідальність за порушення вимог, заборон та обмежень визначених ЗУ «Про запобігання корупції» застосовується за вчинення саме правопорушень, які пов'язані з корупцією.

2. Вичерпний перелік кримінальних корупційних правопорушень міститься в ККУ (ст. 45), пов'язані з корупцією адміністративні правопорушення розміщені в КУпАП (глава 13-А). Цивільний кодекс України та Кодекс законів про працю України не містять такого чіткого списку. А тому застосування дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних або не корупційних правопорушень може бути дещо ускладнено.

3. Законом України «Про запобігання корупції» встановлені обмеження та запобігання прояву корупційних правопорушень та пов'язаних з корупцією, що неодмінно має применшити їх скоєння переліченими вище суб'єктами у ході виконання ними службових повноважень. Порушення даних обмежень та запобігань мають наслідком застосування санкцій передбачених Кодексом про адміністративні правопорушення України.

Список використаної літератури:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n310> (дата звернення: 12.09.2023);
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.09.2023);
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.09.2023);
4. Кодекс законів про працю України від 23.07.1996 р. № 322-08. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 14.09.2023);
5. Шестопалова Л.Ф. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією. Підприємництво, господарство і право. Теорія держави і права. Київ: 2017 р. № 5. С. 193-197.
6. Кодекс про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073¹-X. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

***Abstract.** The work analyzes the concepts of corruption offenses and offenses related to corruption, as well as the correlation of these statements. An analysis of the current legislation was carried out to determine the features and shortcomings.*

***Key words:** corruption offenses, offenses related to corruption, Law "On Prevention of Corruption", corruption.*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Бодрухін Є.О.,

*студент 3 курсу спеціальності "Право"
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Івчук Ю.Ю.,

*д.ю.н, професор, професор кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація. У науковій роботі здійснено аналіз кримінального процесуального законодавства та актуальної судової практики щодо особливостей проведення судового засідання в режимі відеоконференції зв'язку у кримінальному процесі. Виокремлено прогалини у реалізації права обвинуваченого на подання заперечень проти проведення дистанційного судового провадження. Висвітлено основні підходи у судовій практиці до тлумачення положень ст.336 КПК України у контексті забезпечення права особи на участь у судовому засіданні в режимі ВКЗ за допомогою власних технічних засобів. Розглянуто проблемні аспекти, які ускладнюють допит свідка у режимі ВКЗ та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: ВКЗ, відеоконференція, судова практика, EasyCop, дистанційне судове провадження.

Використання інформаційних технологій у кримінальному провадженні, у тому числі фіксування судового засідання в режимі відеоконференції, сприяє ефективності кримінального судочинства, забезпеченню дотримання розумних строків розгляду справи, а також безпеці учасників кримінального провадження, особливо в умовах воєнного стану. Водночас, неоднозначність деяких законодавчих положень може призвести до порушення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження в умовах практичної реалізації процедури проведення судових засідань в режимі відеоконференції.

Відповідно до п.5 ч.1 ст. 35 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України у суді функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції учасників кримінального провадження [1].

Проведення судового засідання в режимі відеоконференції передбачено ст. 336 КПК України, відповідно до положень якої судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), у разі: 1) неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності судового провадження; 5) наявності інших підстав, визначених судом достатніми. Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження [1].

Проаналізувавши нормативні положення ч.1 ст. 336 КПК, можна зробити висновок про дискрецію повноважень суду під час визначення кола підстав для проведення судового засідання в режимі відеоконференції, оскільки передбачений законом перелік обставин не є вичерпним. З одного боку, невичерпність переліку обставин забезпечує можливість суду самостійно на місці з урахуванням конкретних обставин вирішувати питання про доцільність проведення засідань у режимі відеоконференції. З іншого боку, дискреція повноважень суду під час визначення необхідності проведення дистанційного судового провадження створює підґрунтя потенційного обмеження прав обвинуваченого на захист та справедливий суд. З метою запобігання такому порушенню у чинному законодавстві закріплено право обвинуваченого заперечувати проти проведення судового засідання в режимі відеоконференції. Відповідно до положень ч.2 ст. 336 КПК, суд не має права прийняти рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в

якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, якщо він проти цього заперечує, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану [1]. Відповідно до правової позиції, викладеної у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 листопада 2022 року (справа № 415/1698/12-к) «прийняття судом рішення про здійснення дистанційного судового провадження, в якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, який заявив клопотання про безпосередню участь у судовому розгляді є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону»[2].

Як зазначають І. Басиста та Б. Щур, «що хоча й серед підстав для здійснення судового провадження у режимі відеоконференції та під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження) у пункті 5 частини 1 статті 336 КПК України значиться й така із них, як «...наявності інших підстав, визначених судом достатніми», все ж таки крайнім реченням ч. 2 ст. 336 КПК України, її (цитованої підстави) застосування у кожному випадку законодавцем узалежнено від волевиявлення обвинуваченого (засудженого), котрий перебуває поза межами приміщення суду» [3].

Незважаючи на правозахисну спрямованість положень ч.2.ст. 336 КПК, варто виокремити наступні прогалини законодавства, які перешкоджають ефективній реалізації права обвинуваченого на заперечення проти проведення дистанційного судового провадження:

- по-перше, чинний КПК не визначає форму та порядок подання обвинуваченим своїх заперечень проти дистанційного судового провадження. Право обвинуваченого на особисту участь у судовому засіданні є однією з гарантій статті 6 ЄКПЛ та складовою права на доступ до правосуддя. Відповідно до практики ЄСПЛ для того, щоб можна було вважати, що обвинувачений опосередковано, через свою поведінку відмовився від значущого права, гарантованого статтею 6, має бути доведено, що він міг у розумних межах передбачити наслідки своєї поведінки [4]. На думку І.В. Гловюка, зважаючи на те, що до обвинуваченого у кримінальному провадженні застосовний загальнодозвільний тип правового регулювання, допустимим є заперечення у будь-якій формі, де є явним волевиявлення особи про те, що вона бажає бути особисто присутньою у суді[5]. Погоджуючись з думкою науковця, можемо припустити, що волевиявлення обвинуваченого та його небажання брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції може бути оформлено у вигляді усного чи письмового клопотання про особисту участь під розгляду справи до початку або під час судового засідання;

- по-друге, у положеннях ч. 2 ст. 336 КПК України відсутня конкретизація умов воєнного стану, які дозволяють суду, незважаючи на заперечення обвинуваченого, проводити судові засідання виключно в режимі відеоконференції. На нашу думку, ухвалення судом рішення про проведення судового засідання в режимі відеоконференції всупереч запереченням обвинуваченого в межах громади, на території якої не діють особливі умови воєнного стану щодо обмеження прав громадян щодо виїзду/в'їзду та переміщення на транспортних засобах може суперечити праву обвинуваченого на доступ до правосуддя. На нашу думку, положення ч.2 ст. 336 КПК України підлягають конкретизації з посиланням на особливі умови воєнного стану як підставу для виключення особистої участі обвинуваченого у судовому засіданні.

Розглядаючи питання щодо участі в судовому засіданні в режимі ВКЗ за допомогою власних технічних засобів за допомогою особистого кабінету в EasyCon, варто зазначити що чинні норми кримінального процесуального законодавства прямо не передбачають такого права. У зв'язку з цим, у судовій практиці сформувались різні підходи до тлумачення положень ст. 336 КПК України.

Перший підхід полягає у тому, що участь у судовому засіданні за допомогою власних технічних засобів позбавляє можливості належним чином встановити особу учасника кримінального провадження, перевірити повноваження захисників і представників відповідно до положень ст.ст. 342-345 КПК України, у зв'язку з чим клопотання осіб про участь в режимі ВКЗ за допомогою власних технічних засобів через EasyCon не підлягає задоволенню. Так, відповідно до ухвали Верховного Суду від 12.05.2022 у справі № 442/3912/19 «проведення судового розгляду у кримінальному провадженні, зокрема й апеляційного, за допомогою власних засобів зв'язку, у

тому числі з використанням програми EasyCon, положеннями чинного законодавства не регламентовано»[6]. Як передбачено вимогами ч. 2 ст. 342 КПК, секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб прибув у судове засідання, встановлює їх особи, повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 345 КПК судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені цим Кодексом. Таким чином здійснення судового провадження в режимі відеоконференції з використанням програмного забезпечення EasyCon поза межами приміщення суду позбавить можливість суд виконати вимоги ст. 342–345 КПК та дотриматись процедури апеляційного розгляду [7].

Другий підхід до розуміння положень ст. 336 КПК України спрямований на широке тлумачення права особи на участь у судовому засіданні за допомогою відеоконференції зв'язку, яке охоплює також право на участь в режимі ВКЗ за допомогою власних технічних засобів поза приміщенням суду через особистий кабінет EasyCon. Посилаючись на забезпечення належної реалізації права особи на захист, оперативності й ефективності кримінального провадження в умовах воєнного стану, суди задовольняють клопотання про участь у судовому засіданні за допомогою власних технічних засобів. Як зазначає Велика Палата Верховного Суду у справі № 415/2182/20 «...норми процесуального права не виключають можливості участі особи у судовому засіданні дистанційно і з будь-якого іншого місця з використанням власних технічних засобів. Європейська комісія з питань ефективного правосуддя (СЕРЕЈ) у пункті 41 Керівництва щодо проведення судових проваджень у режимі відеоконференції від 30 червня 2021 року СЕРЕЈ(2021)4REV4 рекомендує судам залежно від вимог національного законодавства забезпечувати можливість участі осіб у судових засіданнях в режимі відеоконференції із залів суду, місць позбавлення волі, приміщень юридичних фірм чи інших безпечних місць, перелік яких не є вичерпним»[8].

Окремого дослідження потребує процедура проведення у режимі відеоконференції зв'язку такої процесуальної дії як допит свідка під час судового розгляду. Відповідно до правової позиції, викладеної у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29 жовтня 2020 року «саме по собі проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження не суперечить вимогам Конвенції, нормам національного законодавства (ст. 336 КПК), та є прийнятною формою участі в судовому розгляді, яке не свідчить про порушення принципів його справедливості і публічності»[9].

Водночас, чинне кримінальне процесуальне законодавство містить перелік вимог до процедури допиту свідка, дотримання яких може бути ускладнено під час проведення допиту в режимі ВКЗ, серед яких зокрема:

1) встановлення особи свідка. Суд встановлює особу свідка, відомості про місце його реєстрації на підставі документа, що посвідчує особу. У зв'язку з цим, встановлення судом особи свідка, який бере участь у судовому засіданні в режимі ВКЗ поза приміщенням суду за допомогою власних технічних пристроїв не може відповідати вимогам ч.1 ст. 352 КПК України, оскільки у суду відсутня можливість, спираючись на достовірні відомості, ідентифікувати особу свідка як таку. У разі допиту свідка в режимі ВКЗ у приміщенні суду обов'язок належно організувати допит свідка в судовому засіданні через ВКЗ покладається на відповідальних осіб такого суду. З урахуванням цього, на нашу думку, встановлення особи свідка можливе за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу судовому розпоряднику по прибуттю до приміщення суду та у подальшому шляхом особистої демонстрації свідком документа через відеокамеру технічного засобу суду під час судового засідання;

2) отримання свідком наручно під розписку від судового розпорядника (секретаря судового засідання) пам'ятки про процесуальні права та обов'язки та приведення свідка до присяги судом. Розглядаючи практичну площину реалізації даних положень, в умовах допиту свідка в режимі ВКЗ в приміщенні суду пам'ятка про процесуальні права та обов'язки може бути вручена свідку для ознайомлення під розписку судовим розпорядником суду, відповідального за організацію проведення допиту в режимі ВКЗ. За розпорядженням головуєчого судовий розпорядник також надає свідку текст присяги, який свідок підписує після усного проголошення у режимі ВКЗ.

Водночас, розписка про отримання пам'ятки та ознайомлення з правами та обов'язками, а також підписана присяга свідка є документами, які зберігаються в матеріалах кримінальної справи та повинні бути безпосередньо досліджені головуючим. Виникає ситуація, за якої документи, які є частиною матеріалів справи, фізично перебувають в іншому суді, відповідальному за організацію проведення процесуальної дії в режимі ВКЗ, що унеможливує їх безпосереднє дослідження складом суду, що розглядає справу, у судовому засіданні. На нашу думку, у даному випадку, доцільним видається оголошення перерви у судовому засіданні з метою направлення судом, відповідальним за організацію проведення допиту свідка у режимі ВКЗ, розписки та присяги свідка на адресу суду, який розглядає справу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про актуальність проблематики проведення судового засідання у режимі ВКЗ та необхідність вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині конкретизації процедури прийняття судом рішення про здійснення дистанційного судового провадження за наявності заперечень обвинуваченого та процедури допиту свідка в режимі ВКЗ. Право на участь в режимі ВКЗ за допомогою власних технічних засобів поза приміщенням суду є необхідною умовою забезпечення права особи на доступ до ефективного правосуддя та потребує свого нормативного закріплення з метою уніфікації судової практики.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 19.11. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.11.2023).
2. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 листопада 2022 року у справі № 415/1698/12-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107429105>
3. Щур Б. В., Басиста І. В. Судове провадження у режимі відеоконференції та трансляція з іншого приміщення, у тому числі, яке знаходиться поза межами приміщення суду: окремі підходи до розуміння та проблеми реалізації. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29. № 3. С. 242–267. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprn-3-2022-r>
4. Рішення Європейського суду з прав людини «Гелетей проти України» від 24.04.2018 р. (Заява № 23040/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c52#Text (дата звернення: 15.11.2023).
5. Гловюк І., Дроздов О. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 438–444. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
6. Ухвала Верховного Суду від 12.05.2022 у справі № 442/3912/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104283020>
7. Ухвала Верховного Суду від 28.04.2022 у справі № 583/1283/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104113381>
8. Ухвала Верховного Суду від 18.11.2022 у справі № 415/2182/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107393145>
9. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 жовтня 2020 року у справі № 725/6078/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92602247>

Abstract. *In the scientific work, an analysis of criminal procedural legislation and actual court practice regarding the peculiarities of conducting a court hearing in the mode of video conferencing in a criminal process was carried out. Gaps in the realization of the right of the accused to submit objections against remote court proceedings are highlighted. The main approaches in judicial practice to the interpretation of the provisions of Article 336 of the Criminal Procedure Code of Ukraine in the context of ensuring the right of a person to participate in a court session in the VCZ regime with the help of their own technical means are highlighted. The problematic aspects that complicate the interrogation of a witness in the regime of the VCZ and the ways to solve them are considered.*

Keywords: *VKZ, video conference, court practice, EasyCon, remote court proceedings.*

СЕКЦІЯ V

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО – ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Беспалов Микола,
студент I курсу спеціальності “Туризм і рекреація”
факультет економіки і управління СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Шаповалова О. В.,
д.ю.н., професор, завідувача кафедрою господарського права,
Почесний професор СНУ ім. В. Даля

***Анотація.** Автор статті, який перебуває у статусі студента, зосередився на аналізі попередніх досліджень науковців щодо фіктивного підприємництва в господарській діяльності. Цей підхід обрано ним з метою докладного вивчення існуючих наукових знань стосовно цієї проблеми, і виявлення прогалин та невирішених питань у галузі попередження фіктивного підприємництва. Попередні дослідження можуть надати важливі вказівки щодо того, як ця проблема негативно впливає на економіку та суспільство, і які можливі шляхи її вирішення були запропоновані. Через цей аналіз заплановано виявити основні виклики та можливості в цій галузі, що послужить основою для подальшого дослідження та розробки рекомендацій для боротьби з фіктивним підприємництвом. Акцентовано на тому, що фіктивна діяльність має інтелектуальний характер та наносить велику шкоду економіці країни.*

***Ключові слова:** аналіз дослідження, фіктивне підприємство, сучасні шахрайства, господарська діяльність.*

Постановка проблеми. Проблема фіктивного підприємництва має досить важливе значення для суспільства. Відомо, що обсяги тіньової економіки під час війни зростають. Водночас в умовах воєнного стану контроль у сфері господарювання значно змінюється у бік його лібералізації. Господарська діяльність, насправді є життєвим пульсом сучасного суспільства, але досить часто вона стикається з проблемою фіктивного підприємництва.

Згідно з ч.1. ст. 42 Господарського кодексу України, підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, спрямована на досягнення економічних та соціальних результатів та прибутку.

Також господарська діяльність є комплексним процесом, спрямованим на досягнення конкретної мети чи цілі в економічній сфері. Ціль господарської діяльності може бути дуже різноманітною і визначатися залежно від типу підприємства та організації, її стратегічних завдань і внутрішніх обставин. В загальному сенсі, основною метою господарської діяльності є забезпечення ефективного використання ресурсів з метою отримання максимального прибутку.

Підприємство або організація розробляє план своєї стратегії з урахуванням ринкових умов, конкуренції, технологічних можливостей та багатьох інших факторів, які впливають на функціонування. Однією з ключових складових цієї стратегії є визначення конкретних цілей господарської діяльності.

Цілі можуть бути різноманітні, наприклад, збільшення обсягів виробництва, розширення ринків збуту, зниження витрат, підвищення якості продукції, впровадження нових технологій, підняття конкурентоспроможності чи виведення нового продукту на ринок. Отже, ціль господарської діяльності визначається конкретними завданнями, які підприємство ставить перед собою в конкурентному середовищі з метою досягнення стабільності, рентабельності і сталого розвитку.

При встановленні цілей господарської діяльності важливо враховувати потреби споживачів, соціальні відповідальності, екологічні аспекти та інші фактори, що можуть впливати на репутацію та стосунки зі зацікавленими сторонами. Також, цілі повинні бути реалістичними, вимірюваними та чітко визначеними, щоб забезпечити ефективне управління та оцінку результатів.

Для післявоєнної розбудови відновленої економіки України дуже важливо позбутися такого негативного явища як фіктивне підприємництво.

Стан дослідження. Вітчизняні науковці провели низку досліджень та написали дисертації, монографії, статті та тези різногалузевої спрямованості. Зокрема: К. Заяць «Криміналістична характеристика шахрайств, що маскуються оболонкою господарських правовідносин», «Особливості сучасних шахрайств замаскованих господарською діяльністю», «Про особливості окремих елементів механізму вчинення шахрайств», «Особливості сучасних форм вчинення шахрайств та їх криміналістичне значення», «Методика розслідування шахрайств», «Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні»; С. Солодченко «Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання», «Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні»; А. Даниляк «Особливості взаємодії при розслідуванні економічних злочинів, вчинених організованими»; А. Волобуєв «Механізм вчинення злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики»; В. Мілаш «Відносини контролю у сфері господарювання та антикорупційні перевірки ділових партнерів».

Всі вони у різних своїх підходах доводять, що цей різновид злочинів «має інтелектуальний характер, тому його ознаки складно виявити, задокументувати і довести в суді».[1, с. 262]

Ціль статті - реалізація свого наміру поповнити знання студентів під час вивчення цієї конкретної теми, а саме через проведення аналізу попередніх досліджень, які стосуються фіктивного підприємництва в господарській діяльності та створення відповідної презентації. Розуміння зазначеної проблеми може внести вагомий внесок у професійну підготовку студентів, зорієнтувавши її на доведення великої значимості для сучасної економіки і господарського правового порядку.

Виклад основного матеріалу. Одним з інтелектуальних різновидів шахрайства тісно пов'язаний з страхуванням. Страхування - це юридичний інститут, який створюється для покриття збитків чи потреб, що виникають при настанні певних подій (страхових випадків). Дослідження зазначають про те, що діяльність страхових фірм часто використовується для прикриття злочинного задуму заволодіння страховими вкладами через невиконання або неповного виконання взятих на себе зобов'язань. Ця фіктивна діяльність шахраїв, може прикривається господарськими операціями, які будуть включати в себе створення та реєстрацію юридичної особи, імітацію реальної економічної діяльності, наймання працівників, відкриття рахунків, розробку планів роботи та бізнес-проектів. Шахраї намагаються здобути довіру шляхом вражаючої репутації ділових партнерів та клієнтів, і вони імітують діяльність, яка відповідає стандартам і традиціям законної господарської діяльності. [2 с. 57-59. – с. 86-87] Безумовно що за цією та більшістю інших фіктивних схем стоїть керівництво на мою думку воно є ключовим фактором фіктивної діяльності. Та для розуміння його дійсної ключової значимості нам потрібно розумітися на визначенні цієї категорії. «Фіктивне керівництво» як поняття обґрунтував та визначив С. Солодченко таким чином. Це - ведення та (чи) подача до уповноважених державних органів документів бухгалтерського обліку, податкової звітності, складання та (чи) видача первинних бухгалтерських документів суб'єкта господарської діяльності особою, яка не має повноважень для здійснення таких дій з метою прикриття незаконних діянь, або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.

В обґрунтуванні він зазначив важливість його наявності у законодавстві. Відсутність такого поняття дає можливість особам, які вчинили економічний злочин, фактично ухилятися від кримінальної відповідальності та продовжувати свою злочинну діяльність, а саме: створювати нові фіктивні підприємства за допомогою підставних осіб і головний фактор, який буде дуже пагубним, те що вони будуть отримувати навички у сфері злочинної діяльності тим самим ускладнюючи подальше розкриття їх злочинів.[3, с. 24]

Вважаю також необхідним зазначити одну з думок К. Зайця що до новітніх технологій. Він надає аргументація стосовно необхідності переосмислення підходів до визначення майна в контексті кримінального права, з урахуванням сучасних реалій, таких як віртуальна власність. У цьому контексті наводяться приклади судових прецедентів та експертних оцінок, які свідчать про важливість розгляду віртуального майна у сфері правозахисту та кримінального права. Також, що предметом злочину є саме те майно, яке злочинець намагається обернути на свою користь. [4, с. 233-239] Дуже схожу думку на цей рахунок має А. Даниляк. Він вважає що є важливим дослідження проблеми, пов'язаної із злочинною діяльністю в сфері використання новітніх комп'ютерних технологій та програмного забезпечення для вчинення злочинів у кіберпросторі. Так як це невід'ємна частина сучасного світу. Відзначається широкий спектр злочинної діяльності у тому числі і фіктивної, в цій сфері. Було зазначено, що проблема протидії кіберзлочинам залишається малодослідженою. [5, с. 123-125]

Згідно з ч.1. ст. 55 Господарського кодексу України, ознаки фіктивності, що дають підстави для звернення до суду про припинення юридичної особи або припинення діяльності фізичною особою підприємцем, включають:

- реєстрацію на недійсні документи;
- незареєстрованість у випадках, коли обов'язок реєстрації передбачено законодавством;
- реєстрація на фіктивних осіб або осіб, які не мають наміру провадити господарську діяльність;
- проведення фінансово-господарської діяльності без відома та згоди засновників та керівників.

На основі ознак можна отримати уявлення про фіктивне підприємництво як явище, коли особа або група осіб створює видимість функціонування підприємства або бізнесу, але при цьому справжня господарська діяльність відсутня або обмежена. Цей вид діяльності може бути спрямований на різні цілі, такі як ухилення від податків, отримання неправомірних фінансових вигод, приховання інших протиправних дій чи шахрайство.

Одним із способів фіктивного підприємництва є створення фіктивних компаній, які існують лише на папері. Ці компанії можуть мати вигляд реальних організацій з офісами, печатками та іншими атрибутами, але при цьому не здійснювати реальної господарської діяльності. Їх створення може бути пов'язане з намаганням уникнути оподаткування, виведенням коштів з легальних схем, або використанням для приховування інших правопорушень.

Фіктивне підприємництво може також включати надання фіктивних послуг або виготовлення неправдивих фінансових звітів з метою введення в оману податкових органів, кредиторів чи інших зацікавлених сторін. Це може призводити до серйозних економічних та правових наслідків, оскільки фіктивне підприємництво порушує принципи чесності, прозорості та відповідальності в бізнесі.

Боротьба з фіктивним підприємництвом вимагає ефективної системи контролю, суворого правового регулювання та співпраці між різними гілками влади та правоохоронними органами. Це також важливий аспект підтримки чесною конкуренції та економічної стабільності.

Мотиви фіктивного підприємництва можуть бути різноманітні та виникати з різних соціально-економічних умов. Нижче розглянемо деякі з найбільш поширених мотивів, які спонукають осіб займатися фіктивним підприємництвом:

- Приховання незаконної діяльності:

Одним із основних мотивів створення фіктивних підприємств є намагання приховати або легалізувати незаконні види діяльності. Особи, які займаються нелегальними справами, можуть використовувати фіктивні структури для приховування слідів та уникнення притягнення до відповідальності.

- Отримання державних пільг, дотацій та кредитів:

Фіктивні підприємства можуть створюватися для отримання державних пільг, дотацій або кредитів, які призначені для розвитку реального бізнесу. Особи можуть вигадувати фіктивний бізнес, щоб незаконно отримувати фінансову підтримку від держави.

- Ухилення від сплати податків:

Фіктивні підприємства можуть бути використані для ухилення від сплати податків. Шляхом заниження прибутку або штучного завищення витрат, особи можуть зменшити свої податкові зобов'язання, надаючи фальшиві дані податковим органам.

- Отримання вигод від контрактів з державними органами:

Фіктивні підприємства можуть намагатися отримати вигоди від укладення контрактів з державними органами. Це може включати участь у конкурсах чи отримання замовлень, навіть якщо підприємство не має наміру виконувати реальну роботу чи надавати реальні послуги.

- Отримання вигод від контрактів з іншими суб'єктами господарювання:

Фіктивні підприємства можуть вступати в контрактні відносини з іншими підприємствами з метою отримання вигідних угод чи отримання фінансових вигод без реального надання продукції або послуг.

Приведемо для прикладу звичайне підприємництво та фіктивне щоб розуміти чим вони відрізняються:

- Звичайне підприємництво:

Уявімо собі реальне підприємство в сфері інформаційних технологій, яке розробляє та продає програмне забезпечення. Це підприємство має зареєстровану адресу, офіс, команду розробників, власні товари та послуги, а також клієнтську базу.

Підприємство активно взаємодіє з клієнтами, регулярно випускає оновлення свого програмного забезпечення, партнерує з іншими компаніями, платить податки, забезпечує своїх працівників соціальними гарантіями та утримується за чіткою бухгалтерією.

- Фіктивне підприємництво:

Тепер уявімо собі фіктивне підприємство в тій же сфері. Зовнішньо воно може виглядати подібно до звичайного бізнесу: ім'я, адреса, веб-сайт, але при цьому його діяльність обмежена чи навіть відсутня.

Це підприємство може бути створено з метою уникнення податків. Воно може не мати реальної команди, виробництва або послуг. Фіктивний офіс може існувати лише на папері, а бухгалтерські записи можуть бути спрямовані на приховування реального руху грошей.

Фіктивне підприємство може залучати фінансові ресурси від інвесторів або банків під виглядом інвестицій, в той час як замість розвитку бізнесу ці кошти можуть виводитися або використовуватися нечесним чином. Також, воно може бути використане для намагання уникнути відповідальності за інші правопорушення, такі як відмивання грошей або корупція.

Перейдемо до наслідків фіктивного підприємництва можуть бути серйозними та впливати на різні аспекти економіки, правопорядку та соціальної сфери. Ось докладний огляд можливих наслідків:

1. Правові наслідки:

Кримінальне переслідування: Фіктивне підприємництво може бути розцінене як кримінальна діяльність, особливо якщо воно включає в себе шахрайство, відмивання грошей чи інші протиправні дії. Винуватці можуть стати об'єктом кримінального слідства.

Штрафи та покарання: Особи чи організації, винні у фіктивному підприємстві, можуть бути піддані штрафам та іншим видам покарань, визначених законодавством.

2. Фінансові наслідки:

Втрати для інвесторів: Інвестори, які вклали свої гроші у фіктивне підприємництво, можуть втратити свої інвестиції, що призводить до фінансових та правових проблем.

Втрати для бюджету: Фіктивні підприємства уникають оподаткування, що може викликати значні втрати для бюджету країни або регіону.

3. Економічні наслідки:

Викривлення конкуренції: Фіктивне підприємництво може призводити до викривлення конкуренції, оскільки чесні підприємства, що дотримуються законів, мають менше можливостей конкурувати з тими, які використовують неправомірні методи.

Втрати робочих місць: У випадках зловживання фіктивним підприємництвом може відбутися зменшення зайнятості та втрати робочих місць, особливо у тих галузях, де відбувається конкуренція.

4. Соціальні наслідки:

Втрата довіри: Фіктивне підприємництво може призводити до втрати довіри до бізнес-середовища та податкової системи загалом, що може впливати на економічну стабільність та соціальну довіру.

Вплив на соціальні програми: Зменшення обсягів податків, які сплачуються фіктивними підприємствами, може впливати на фінансування соціальних програм та інфраструктурних проектів.

Висновки. Поняття та наслідки фіктивного підприємництва визначаються законодавством та відповідністю його дій етичним та законним нормам. Боротьба з цим явищем вимагає ефективної системи контролю, жорсткого правового регулювання та співпраці між різними сферами влади та правоохоронними органами.

Отримані результати дослідження нами цієї теми може допомогти покращити ситуацію з попередженням фіктивного підприємництва та сприяти підвищенню правопорядку в цивілізованих країнах. Згідно п.1. ст. 55 Господарського кодексу України можемо скласти певне, але не повне розуміння ознак фіктивності. З огляду на описані дослідниками (практикуючими юристами та науковцями) ознаки фіктивної діяльності стає зрозумілим, що стан ефективності законодавства України грає ключову роль у регулюванні відповідних відносин щодо розв'язання цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Заяць К. Д. Криміналістична характеристика шахрайств, що маскуються оболонкою господарських правовідносин. Підприємництво, господарство і право. № 9, 2019 - С. 262.
2. Заяць К. Д. Особливості сучасних шахрайств замаскованих господарською діяльністю. East European Scientific Journal (Warsaw, Poland) № 9 (49), 2019 – С. 57-59. – С. 86-87.
3. Солодченко С.В. Правове визначення фіктивного керівництва на законодавчому рівні // Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 11–12 травня 2018 р.). Запоріжжя, 2018. – С. 23-25 . С. – 176.
4. Заяць К. Д. Про особливості окремих елементів механізму вчинення шахрайств. Вісник ЛДУВС ім. Дідоренка. Вип. №4 (80), Сєвєродонецьк, 2017 С. 233-239.
5. Даниляк А. В. Особливості взаємодії при розслідуванні економічних злочинів, вчинених організованими групами : дис. ^канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. — Харків, 2018 С.123-125.
6. Волобуєв А. Ф. Механізм вчинення злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія / Анатолій Федотович Волобуєв. - Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов 2019. – 122с.
7. Заяць К. Д. Особливості сучасних форм вчинення шахрайств та їх криміналістичне значення. Підприємництво, господарство і право. № 11, 2017 (261). - С. 207-210.
8. Мілаш В. С. Відносини контролю у сфері господарювання та антикорупційні перевірки ділових партнерів // Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах: збірник матеріалів круглого столу (м. Харків, 25 травня 2018 р.) / редкол.: М.П. Кучерявенко, О.О. Дмитрик, С.В. Глібко. Харків: Право, 2018. С. 95– 100.
9. Заяць К. Д. Методика розслідування шахрайств. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 — Право. — Харківський національний університет внутрішніх справ. — Харків, 2020.
10. Солодченко С. В. Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» (081 – Право). – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2018

***Annotation.** The author of the article, who is a student, focused on analyzing previous research by scholars on fictitious entrepreneurship in economic activity. This approach was chosen by him in order to study in detail the existing scientific knowledge on this issue and to identify gaps and unresolved issues in the field of fictitious entrepreneurship prevention. Previous research can provide important guidance on how this problem negatively affects the economy and society, and what possible solutions have been proposed. Through this analysis, it is planned to identify the main challenges and opportunities in this area, which will serve as a basis for further*

research and development of recommendations for combating fictitious entrepreneurship. It is emphasized that fictitious activities are intellectual in nature and cause great damage to the country's economy.

Keywords: research analysis, fictitious enterprise, modern fraud, economic activity.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: СТАН ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Самойленко В.А.,

студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право» юридичного факультету

Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля

Науковий керівник: Мартинова Л.В.,

к.е.н., доцентка кафедри господарського права СХУ ім. В. Даля

кураторка юридичної клініки "ProVono"

Анотація. У статті проаналізовано банківську систему України в умовах воєнного часу, її стан та правове регулювання. Визначено ключові питання, які зіграли роль у регулюванні банківської системи. Встановлено зміни в банківській системі України, її стану та правовому регулюванні.

Ключові слова: правове регулювання банківської системи, банківське законодавство, банківська система, кредитування, Національний банк України воєнний стан.

Актуальність. Банківська система виступає важливою складовою фінансового ринку, і її стабільність та ефективність становлять необхідну умову для розвитку національної економіки. У сучасних умовах розвитку економіки головним завданням банківського сектору є перерозподіл фінансових ресурсів між державою, суб'єктами господарювання та домогосподарствами у стратегічно важливих галузях економіки. В Україні банківська система має традиційну дворівневу структуру, що була сформована на основі Закону України "Про банки і банківську діяльність", прийнятого у 1991 році. На першому рівні розташовується центральний банк країни — Національний банк України, а на другому рівні — банки різних форм власності, спеціалізації та територіального статусу. Загалом, під структурою банківської системи слід розуміти сукупність її елементів (банків) та взаємозв'язків між ними, що впливають на внутрішній стан та організацію системи. Національний банк України (далі НБУ) виконує різноманітні функції в якості центрального банку країни. Він є банком банків, банком уряду та емісійним центром України. Однією з основних функцій НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці та її емісія. Тому Національному банку надано монопольне право на випуск грошей в обіг. НБУ також виступає представником України у відносинах з центральними банками інших країн та в міжнародних банках та фінансово-кредитних організаціях, де передбачена міжнародна співпраця на рівні центральних банків.

Актуальність дослідження полягає в тому що, для банківської діяльності характерна висока ризикованість, банки працюють в умовах постійної та підвищеної загрози втрати грошей та банкрутства, тому боротьба з ризиками є важливим завданням не лише окремих банків, а й усієї банківської системи. Сучасний етап розвитку банківської системи в Україні супроводжується значними проблемами, які перешкоджають її нормальному функціонуванню та мають істотний вплив на створення відповідних ринкових умов. Тому, задля ефективної діяльності банківської системи держави вагоме значення посідає відповідна законодавча база, яка займається регулюванням правового статусу банків та банківською діяльністю у чітко визначених сферах.

Такою проблемою займалися такі науковці: М. В. Старинський, О. А. Костюченко, М. І. Селезньова, юрист Н. Муравська, юрист І. Караваєв та інші.

Метою статті є виявлення ключових проблем щодо стану та правового регулювання банківської системи України в ході війни, а також потенційних напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Безперечним елементом банківської системи є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який є державною спеціалізованою установою що виконує

функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб. Основу банківської системи становлять банки України та іноземні банки, що здійснюють діяльність на території України через належним чином зареєстровані представництва. Згідно з Законом України “Про банки і банківську діяльність”, до складу банківської системи включаються філії (представництва) банків-нерезидентів. Проте, важливо врахувати, що ця практика може бути принципово невірною, особливо з огляду на той факт, що представництва банків-нерезидентів не ведуть діяльність власним іменем. Банківська система включає також банківську інфраструктуру, яка представляє собою сукупність організацій та установ, які безпосередньо забезпечують функціонування банківської системи [1, с. 25].

З урахуванням цього можна сказати, що банківська система України є складовою кредитної системи держави. Вона включає в себе Національний банк України, інші банки (як резиденти, так і нерезиденти, які зареєстровані відповідно до законодавства на території України), небанківські фінансові установи, чия виняткова діяльність пов'язана із прийняттям вкладів, наданням кредитів та веденням рахунків клієнтів, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, банківську інфраструктуру, а також зв'язки та взаємовідносини між ними [2, ст. 4].

Вирішення питань, пов'язаних із банківською системою піднімалось у працях численних науковців, серед яких виокремлюють М. В. Старницького, який зумів правильно зауважити, що повноцінне функціонування банківської системи є вкрай важливою умовою життєдіяльності національної економіки, а поруч із тим і усієї держави [3, с. 19].

Банківська система в Україні зіткнулася з проблемами через початок російської агресії та руйнівної війни проти нашої держави. Фізичне руйнування підприємств та припинення морського експорту, призвели до збільшення безробіття та зниження податкових та валютних надходжень. Багато людей втратили свої доходи і деякі навіть емігрували за кордон. Це і призвело до зростання державних видатків, включаючи витрати в іноземній валюті.

Тому НБУ адаптував правила роботи банківської системи в умовах воєнного стану. Передбачивши, що відділення банків мали продовжити безперебійну роботу, де це було безпечно, забезпечити клієнтам доступ до сейфів та підкріплення банкоматів готівкою. На безготівкові платежі не було запроваджено жодних обмежень. Водночас діяли такі заборони:

- На зняття клієнтами готівки обсягом понад 100 тис. грн на день, а також повна заборона на зняття готівкової валюти в Україні (згодом послаблена). Ці обмеження не стосувалися підприємств, які діяли за дорученням уряду або виконували мобілізаційні плани, а також мешканців територій, яким загрожувала окупація: вони можуть знімати кошти без обмежень як в національній, так і в іноземній валюті за умови їх наявності у відділенні банку.

- Банки-емітенти цифрових грошей мали припинити їх випуск і розповсюдження;
- На розподіл капіталу, крім спрямування прибутку на збільшення статутного капіталу, формування загальних резервів і фондів основного капіталу та покриття збитків.
- На виплати дивідендів, окрім як за привілейованими акціями.
- На надання та продовження кредитів пов'язаним особам банку та дострокове повернення таким особам депозитів;
- На дострокове погашення банками кредитів, які вони отримали від нерезидентів;
- На переказ коштів за кордон, окрім власних операцій банків та видачі кредитів іноземним фінансовим установам;
- Надавати юр. особам кредити у гривні для погашення кредитів в іноземній валюті;
- Змінювати валюту кредиту з іноземної на гривню для юридичних осіб, крім банків[4].

Також після початку війни та введення воєнного стану Верховна Рада України разом із Національним банком України змінили правове регулювання сфери кредитних відносин. Та запропонували так звані кредитні канікули - це тимчасова відстрочка від сплати платежів за кредитом, яку надає кредитор позичальнику на свій розсуд, з призначенням погашення зобов'язань у майбутньому. Іншими словами, банк може тимчасово призупинити або "поставити на паузу" сплату позичальниками основної суми кредиту та/або відсотків за користування кредитом на певний період [5].

Важливо зрозуміти, що умови та строки надання кредитних канікул визначаються кожним банком індивідуально на основі окремих запитів позичальників, оскільки кредитні канікули є правом банку, а не його обов'язком.

Ось такі основні положення Закону України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану (було внесено зміни до розділу “Прикінцеві та перехідні положення” Цивільного кодексу України та доповнено його пунктом 18), чинні в період дії в Україні воєнного стану та у 30-денний строк після його припинення або скасування, можна виокремити таким чином [6]:

1. Позичальники не несуть відповідальності під час воєнного стану та упродовж 30 днів після його скасування за прострочення кредитних зобов'язань і таке прострочення не впливатиме на кредитну історію позичальника.

2. Неустойка (штраф, пеня), інші платежі, які за своєю суттю є платою за прострочення платежів, під час воєнного стану позичальникам не нараховуються, а ті, що нараховані з 24 лютого 2022 року повинні бути списані. Це правило стосується як підприємницьких кредитів, так і споживчих.

3. Щодо споживчого кредитування забороняється збільшувати відсоткову ставку за користування кредитом у разі невиконання зобов'язань за договором [7, ст. 19]. Проте не слід забувати ось про що: якщо кредитним договором передбачена змінювана процентна ставка, то банк самостійно із визначеною у кредитному договорі періодичністю має право збільшувати та зобов'язаний зменшувати процентну ставку відповідно до умов і в порядку, установлених кредитним договором. Із наведеного вище вбачається, що законодавець на час дії воєнного стану фактично запровадив скасування санкцій за невиконання основного зобов'язання, а не скасування виконання зобов'язань за кредитними договорами як таких [8].

Висновок. Система аналізу стану банків в Україні недвозначно потребує істотних змін, які включають перехід від поточного аналізу до перспективного. Одночасно з розвитком економіки країни змінюються вимоги до банківської системи, яка відразу реагує на перетворення на ринку. Зміни в політичній, правовій та економічній сферах держави вимагають посилення методів та інструментів економічного аналізу та прогнозування діяльності як окремого банку, так і банківської системи в цілому. Тому для ефективного правового регулювання банківської системи та взаємовідносин на ринку фінансових послуг необхідно вирішити такі проблеми, які включають удосконалення фінансового стану вже існуючих банків, вилучення з ринку конфліктних кредитних установ, підвищення рівня капіталізації банків і розвиток банківської системи щодо мобілізації суспільних і підприємницьких коштів та підтримки банківських операцій в сфері реальної економіки.

Список використаних джерел:

1. Гетманцев Д. О, Шукліна Н. Г. Банківське право України. 2007. С. 25.
2. Закон України Про банки і банківську діяльність від 29.07.2023 р.
3. Старинський М. В. Банки як учасники адміністративно-деліктних відносин у сфері банківської діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ: НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2009. С. 19
4. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як НБУ адаптував фінансову систему України до нових умов впродовж ста днів воєнного стану.
5. Закон України Про Національний банк України від 02.07.2023 р.
6. Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану від 15.03.2022р.
7. Закон України Про споживче кредитування від 02.07.2023 р.
8. Караваєв І. Про Кредитні канікули під час воєнного стану.

Annotation. The article analyzes the banking system of Ukraine in wartime conditions, its condition and legal regulation. The key issues that played a role in the regulation of the banking system are identified. Changes in the banking system of Ukraine, its condition and legal regulation have been established.

Key words: legal regulation of the banking system, banking legislation, banking system, lending, National Bank of Ukraine, martial law.

ПРОГАЛИНИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

*Андрєєв Олексій,
студент 3 курсу, 081 «Право»,
юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
Науковий керівник: Загоруй І.С.,
к. іст. наук, доцент, доцент кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В.Даля*

***Анотація.** В даній роботі представлено аналіз прогалин українського господарського процесуального законодавства. Запропоновано шляхи розв'язання визначених проблем.*

***Ключові слова:** господарський процес, недоліки законодавства, прогалини у законодавстві, господарське судочинство.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах економічного розвитку актуальність питань, пов'язаних із господарським процесуальним законодавством, набуває особливого значення. В умовах постійних змін в економіці та бізнес-середовищі, а також зростаючої кількості конфліктів та спорів у сфері господарської діяльності, адекватне регулювання цих питань є ключовим елементом забезпечення стабільності та справедливості. Проте, попри значущість господарського процесуального законодавства, виявляються прогалини, які обмежують ефективність його застосування. Цим проблемам і присвячена дана робота.

Мета статті: огляд законодавчих прогалин у сфері господарського процесуального права

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням даної проблеми займалися такі науковці: О. Вінник, Д. Задихайло, О. Шаповалова, В. Сулім, О. Світличний.

Виклад основного матеріалу. Аналіз прогалин вітчизняного господарського процесуального законодавства варто почати від проблеми зловживання правом. Питання співвідношення юридично значущої поведінки та зловживання правом є місцем дискусійним. Так, зловживанням є така поведінка, що не суперечить нормі права, однак і не відповідає їй. Зловживання правом, за влучним словом М. І. Козюбри, коротко зводиться до такого: «"своє" право протиставляється праву в цілому» [1]. Навіть при тому, що правовими нормами процесуального права визначено вимогу учасникам судових процесів утримуватися від зловживання своїми процесуальними правами, у багатьох випадках використання сторонами цих прав у господарських справах (або цивільних, кримінальних тощо), таких як подання клопотань, оскарження процесуальних дій, висування зустрічних позовів, звернення до суду і т. д., спрямоване виключно на сповільнення розгляду справи з метою завдання запізнення у прийнятті законом встановленого рішення. Таким чином, сторона створює можливість для себе вигоди, відкладаючи реалізацію своїх активів або інших дій з метою ухилення від відповідальності. Хоча формально такі дії можуть не порушувати правові норми, на практиці вони порушують принципи справедливості, такі як швидке вирішення справи та принцип неухильності покарання [1]. Таким чином, зловживання не є бажаними. Тож проблема прихована в нормі ст. 43 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), де йдеться про неприпустимість зловживання процесуальними правами[2]. Зловживанням передбачено називати таке використання процесуальних прав, яке суперечить завданням господарського судочинства. Завданням же господарського судочинства є, згідно з ст. 2 ГПК, «справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності...». Ч. 2 ст. 43 ГПК наводить випадки таких зловживань, зокрема: подання скарги на рішення, яке не підлягає оскарженню (п. 1); подання завідомо безпідставного позову або позову у спорі, що має очевидно штучний характер (п. 3). При ближчому розгляді та зіставленні п. 1 ч. 2 ст. 43 ГПК з ст. 2 ГПК постає питання: яке саме завдання господарського судочинства порушує подання скарги на рішення, яке не підлягає оскарженню? Навряд чи це прямо чи опосередковано вплине на справедливість вирішення спорів. Неупередженість та своєчасність також не зазнають небезпеки. Більш того, наявність такого обмеження прямо

обмежує право на судовий захист. Це стосується і п. 3 ч. 2 ст. 43 ГПК [2]. Однак з п. 3 пов'язана ще одна проблема – немає визначених меж «безпідставності» або «штучності». В той же час неприйняття судом до розгляду позовів, що нібито мають «безпідставний» або «штучний» характер, можна розглядати як дію чи бездіяльність суду, яка порушує права деякої особи, що вже дає змогу говорити про порушення приписів ст. 339 ГПК та ст. 55 Конституції України [3]. З іншого боку, приписами ч.2 ст. 4 ГПК встановлено, що до суду можуть звертатись відповідні особи за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів. Зі змісту названої норми виходить, що однієї тільки підозри про порушення прав недостатньо, а необхідно, щоб права було справді порушено. Це сприяло б дотриманню принципу справедливості [4]. Хто ж остаточно визнає, чи були порушені права, а чи ні, як не суд? Таким чином, ч. 2 ст. 4 ГПК слід викласти частково так: «[особи] мають право на звернення до господарського суду ... якщо вважають, що їх права та законні інтереси порушено, не визнано чи оспорювано...». Такий спосіб викладення з поправкою не невпевненість давно використовується в інших галузях права, зокрема, закріплено в Кодексу адміністративного судочинства України [5]. Таку ж поправку варто додати і до ЦПК.

Ще одна проблема прихована а в ст. 135 ГПК. В ч. 2 названої статті використовується окремо два слова: «повторне» та «систематичне» в контексті невиконання процесуальних обов'язків. Чинне господарське процесуальне законодавство не має чіткого визначення термінів «повторність» та «систематичність». Оскільки визначення цих понять є ключовим для правильної кваліфікації проступків, юридична спільнота визнає важливість їх урегулювання. Наукові дослідження в області кримінального та адміністративного права активно вивчають питання, пов'язані з цими термінами. Зокрема, в ст. 32 Кримінального кодексу України передбачено, що повторність злочину визначається вчиненням двох або більше злочинів, які підпадають під ту ж саму статтю або її частину Особливої частини. Цей аспект впливає на правильну кваліфікацію злочину. У практиці господарського судочинства виникла невизначеність стосовно критерію «систематичності», і в прикладі зі справою № 12/115-12/5, кожен із рівнів судової системи – суд першої інстанції та апеляційний суд – приймав рішення щодо відмови в задоволенні позову, використовуючи відмінні підходи [6]. Суд першої інстанції аргументував своє рішення відсутністю чіткого визначення терміну «систематична несплата орендних платежів» в законодавстві, яке може слугувати підставою для прискореного припинення орендного договору через суд. З іншого боку, апеляційний суд не погоджувався із висновками місцевого господарського суду, ухвалюючи нове рішення щодо задоволення позову.

Відзначимо, що це рішення було обґрунтоване фактом невиконання відповідачем своїх зобов'язань за договором, включаючи систематичну несплату орендних платежів. Хоча ця прогалина існує стільки, скільки існує ГПК, її спроби розв'язати все ж були. Так, Верховний Суд України представив Постанову № 6-146цс12, де висловив позицію, що при визначенні «систематичності» слід звертатись до ч. 1 ст. 782 Цивільного Кодексу України, де надано наймодавцеві право відмовитись від договору найму, якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців поспіль. Однак навряд цього буде достатньо для подолання названої проблеми. Так, варто представити окреме визначення для «систематичності» та «повторності» без посилань до матеріальних норм цивільного права.

Ще одним місцем господарського процесуального законодавства криється в ст. 70 ГПК, де мова про експерта з питань права. Експертом з питань права ч. 1 ст. 70 ГПК називає особу, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем в галузі права [6]. Про науковий ступінь питань не виникає – про це детально пояснюється в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Повертаючись до ст. 70 ГПК, видається, що «визнаний фахівець» – нічим не закріплене судження оціночне, яке може вживатись і не вживатись до одних і тих же осіб, що залежить від мінливих соціальних причин. Пам'ятаючи про припис ст. 70 ГПК, варто звернути увагу на ст. 108 – там називають експерта у галузі права. Зв'язок між «експертом з питань права» та «експертом у галузі права» встановити нелегко принаймні через вживання різних термінів. Для вирішення цієї проблеми може бути доцільним уніфікувати використання термінів, які визначають

кваліфікацію експерта в господарському процесі. Це дозволить уникнути плутанини та невизначеності, забезпечуючи чіткість «букви закону».

Висновок. Таким чином, вітчизняне господарське процесуальне законодавство, незважаючи на існуючі позитивні аспекти, несе на собі деякі прогалини, які, хоч і можуть здаватися "поверхневими", але безпосередньо впливають на реалізацію господарського судочинства. Однією з важливих завдань є уточнення завдань господарського судочинства та точне розрізнення понять «систематичність» та «повторність». Окрім того, виникає необхідність узгодження термінів, вживаних у різних частинах ГПК, зокрема, ст. ст. 70 та 108. Це допоможе уникнути можливих непорозуміння у судовій практиці. Вдосконалення господарського процесуального законодавства виступає не тільки як технічна, «паперова» корекція, але і як важлива частина загального розвитку правової системи. Це дозволить створити сприятливе середовище для розвитку бізнесу та привертання інвестицій, сприяючи економічному зростанню.

Список використаних джерел:

1. Козюбра М. І. Загальна теорія права: підручник. Київ: *Vaime*, 2014. 392 с.
2. Господарський процесуальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179812#Text> (дата звернення: 14.11.2023).
3. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.11.2023).
4. Мінченко Р. М. ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ВЗАЄМОДІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ. НУ "ОЮА". 2011.
5. Кодекс адміністративного судочинства України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 14.11.2023).
6. Сулім В., Світличний О. Про деякі проблеми удосконалення господарського процесуального законодавства. *Публічне право*. 2018. Т. 1, № 29.

Annotation. This work presents an examination of some shortcomings of the Ukrainian economic procedural law. Ways to solve the problems are proposed.

Keywords: economic procedural law, law shortcomings, economic procedural justice.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Богомаз Єлизавета,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: *Мартинова Лілія Володимирівна,*
к.е.н., доцент кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

Анотація. В роботі зроблено аналіз регулювання банківської таємниці в Україні та зарубіжних країнах, досліджено його особливості. Розглянуто питання змін в законодавстві, яке контролює банківську таємницю в Україні та країнах ЄС. За результатами дослідження встановлено різницю між регулюванням банківської таємниці в Україні та зарубіжних країнах, розглянуто майбутні перспективи для українського законодавства.

Ключові слова: банківська таємниця, банківська діяльність, Європейський союз, правове регулювання.

В умовах воєнного стану внаслідок російсько-української війни від 24.02.2022 регулювання фінансової безпеки є доволі важливим напрямом діяльності. Актуальність роботи полягає в тому, що Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, і це означає, що необхідно розглянути

їхній погляд на банківську таємницю, щоб вносити зміни в національне законодавство відповідно до стандартів ЄС, особливо, заради розуміння повної картини того, як виглядають системи регулювання банківської таємниці, і як на основі законодавства зарубіжних країн можна внести зміни в закони України. Чинне законодавство про банківську таємницю суперечливе і колізійне, що створює проблеми в правозастосуванні. Тому дослідження правового регулювання банківської таємниці у країнах Європейського Союзу, з урахуванням динаміки розвитку суспільних відносин з позиції інформаційних правовідносин сприятиме визначенню напрямів удосконалення національного законодавства у процесі його адаптації до вимог Європейського Союзу, враховуючи економічні, політичні аспекти і аспекти національної безпеки щодо протидії незаконному фінансуванню терористичних та інших антидержавних формувань. Також банківська таємниця це доволі важлива частина відносин між банком та його клієнтами, тому актуальним це питання буде доволі довго.

Метою цієї роботи є дослідження досвіду регулювання банківської таємниці як в Україні, так і в інших країнах, включаючи країни ЄС.

Питання банківської таємниці досліджували такі вчені, як Вінницький Д.В., Бандурка О.О., Вакал А.С., Зубок М.І., Єсімов С.С., Кучерявенко М.П., Буряковський В.В. та інші.

Визначення банківської таємниці міститься в ст. 60 Закону «Про банки і банківську таємницю». Це інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним або стала відомою третім особам при наданні послуг банку або виконанні функцій, визначених законом.

Банківська таємниця в себе включає такі складові: відомості про банківські рахунки клієнтів, операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди, фінансово-економічний стан клієнтів, системи охорони банку та клієнтів, інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи — клієнта, її керівників, напрями діяльності та відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація. [1] Банкам забороняється надавати інформацію про клієнтів інших банків, навіть якщо їх імена зазначені у документах, угодах та операціях клієнта.

З огляду на те що банківська таємниця є різновидом комерційної таємниці, вона регулюється Законом України «Про інформацію», статтями Господарського кодексу України тощо. Також необхідно згадати про Постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 9 серпня 1993 р. № 611, «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», Постанову Правління Національного банку України «Про затвердження Правил зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці».

Банки зобов'язані забезпечити збереження банківської таємниці шляхом:

- 1) обмеження кола осіб, які мають доступ до інформації, що становить банківську таємницю;
- 2) організації спеціального діловодства з документами, що містять банківську таємницю;
- 3) застосування технічних засобів для запобігання несанкціонованому доступу до електронних та інших носіїв інформації;
- 4) застосування застережень щодо збереження банківської таємниці й відповідальності за її розголошення в договорах та угодах між банком і клієнтом [2].

У той же час Закон визначає порядок розкриття банківської таємниці, що здійснюється:

- на письмовий запит або з письмового дозволу власника такої інформації;
- на письмову вимогу суду або за рішенням суду;
- на письмову вимогу численних державних органів стосовно операцій визначених фізичних або юридичних осіб (чи окремих операцій).

Вимога відповідного державного органу на отримання інформації, яка містить банківську таємницю, повинна:

- 1) бути викладена на бланку державного органу встановленої форми;
- 2) бути надана за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленого гербовою печаткою;

3) містити передбачені цим Законом підстави для отримання цієї інформації;

4) містити посилання на норми закону, відповідно до яких державний орган має право на отримання такої інформації.

Національний банк України, відповідно до міжнародного договору України або за принципом взаємності, має право надавати інформацію, отриману під час здійснення нагляду за діяльністю банків, органу банківського нагляду іншої держави, а також отримувати від органу банківського нагляду іншої держави таку інформацію. Надана (отримана) інформація може бути використана виключно з метою банківського нагляду або запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, чи фінансуванню тероризму [3].

Відповідними статтями Кримінального кодексу, Цивільного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлюються обсяги відповідальності за порушення банківської таємниці.

Наприклад, особи, винні в порушенні порядку розкриття та використання банківської таємниці, несуть відповідальність згідно із законами України. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за статтями 231 та 232. Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю карається штрафом від трьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. [4]

У статті 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» наголошується на тому, що інформація про банки чи клієнтів, яка збирається під час проведення банківського нагляду є банківською таємницею. Так, під банківським наглядом розуміють систему контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення, дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку. У разі порушення банками, філіями іноземних банків чи іншими особами, які є об'єктом перевірки Національного банку України згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність», вимог банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ними ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національний банк України застосовує заходи впливу адекватно допущеним порушенням у порядку установленому Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу» [5, с. 47]

У правотворчій діяльності країн-учасниць Європейського Союзу, Північної та Центральної Америки намітилася тенденція щодо чіткого визначенні поняття “банківська таємниця”, її об'єкта, адміністративно-правового регулювання її правового режиму.

Зміни до законодавства США про боротьбу з відмиванням коштів 2021 року дозволяють США отримувати банківські дані де-факто щодо будь-якої особи або компанії, яка користується послугами банку, що проводить транзакції в доларах США (фактично будь-який великий банк). Нові правила превалюють над банківською таємницею та захищені значними штрафами. [6] Міністерство фінансів або Прокуратура США можуть вимагати від будь-якого неамериканського банку надати будь-яку інформацію, пов'язану з рахунком будь-якого з його клієнтів, якщо такий банк має кореспондентський рахунок у США. Закон прямо виключає можливість використовувати аргументи щодо банківської таємниці на свій захист та передбачає, що порушення норм про конфіденційність у локальній юрисдикції банку не може бути єдиною підставою для скасування або зміни запиту.

У країнах англо-саксонської правової сім'ї – Великої Британії, Ірландії та країнах Британської співдружності – відбувається доповнення прецедентів і звичаїв законодавчими актами з окремих питань правового регулювання у визначеній сфері. Банківська таємниця виникає з контрактних відносин між клієнтом і банком. Банки несуть відповідальність за дотримання

конфіденційності щодо справ своїх клієнтів. Така позиція банків повністю визнається судами. Клієнти у разі порушення банківської таємниці можуть вимагати відшкодування понесених ними при розкритті банківської таємниці збитків у повному обсязі або відшкодування з причини порушення договірних зобов'язань з боку банку.

Забезпечення належного захисту банківської таємниці вимагає його удосконалення та адаптації до європейських стандартів, гармонізації законодавства України та наближення його до законодавства європейських країн. У країнах ЄС банківська таємниця щільно пов'язана з особистою таємницею, як однією з основних конституційних гарантій. У вітчизняному законодавстві конституційний обов'язок щодо збереження банківської таємниці покладено на банки і вимагає узгодження з банківським законодавством. Конституцією України, а саме статтею 32, гарантовано право громадян на захист та збереження інформації щодо особи, тоді як конфіденційна інформація про особу захищається законом, що свідчить про різні підходи до правового вирішення питань банківської таємниці та в різних законодавчих актах, що суперечать між ними. [7]

В Австрії закон “Про банківську діяльність” регулює встановлення банківської таємниці. Закон передбачає, що кредитні інститути, їх власники, члени правління, працівники банків та інші особи, що діють від імені банків, не повинні розкривати або використовувати секрети, які стали їм відомі або доступні виключно внаслідок їх ділових відносин з клієнтами. Ця норма поширюється на працівників Центрального банку Австрії та інших владних органів, якщо їм така інформація стала відома у процесі виконання офіційних функцій. Обов'язок зберігати отриману конфіденційну інформацію в таємниці не має обмежень за часом. Закон передбачає незначну кількість винятків, коли така інформація може бути розкрита.

У Литві закон “Про банки” 2004 р. містить визначення “секрети банку”, до яких належать будь-які дані та інформація про: рахунки, відкриті у банку, баланс за рахунком, здійснення операцій, умови, на яких надаються послуги, зобов'язання клієнта, фінансова ситуація клієнта та інші дані фінансового характеру. Банк, банківські співробітники і треті особи, яким інформація стала відома, не повинні розкривати її третім особам, крім випадків, встановлених Законом про банки та іншими законами. Адміністративний і кримінальний кодекси встановлюють санкції за порушення банківської таємниці.

У Чехії банківська таємниця охоплює взаємини, що стосуються інтересів банку та клієнтів. Обов'язок зберігати банківську інформацію в таємниці покладено на всіх працівників банківських установ. В окремих випадках керівні органи банку можуть звільнити працівника від обов'язку зберігати банківську таємницю. У випадку підозри щодо отримання коштів незаконним шляхом правоохоронні органи мають право отримати інформацію на підставі умотивованого запиту на підставі закону, який визначає порядок діяльності правоохоронного органу. [8, с. 53]

У березні 2015 р. Європейська Комісія розробила Проект заходів, спрямованих на досягнення прозорості у податкових питаннях (Transparency Package). Основні пропозиції: автоматичний обмін інформацією щодо податкових погоджень (rulings), виданих державами-членами ЄС; публічне розкриття міжнародними бізнес-групами деяких відомостей податкової звітності; перегляд підходів щодо визначення “шкідливих податкових режимів”, які порушують конкуренцію між державами ЄС; підготовка статистичних відомостей щодо податкових злочинів та інших зловживань у податковій сфері для розроблення ефективних заходів протидії.

У висновках можна зазначити, що аналізуючи організацію банківської таємниці різних країн, можна побачити, що в країнах Європейського союзу помітна поступова тенденція відходу від банківської таємниці в її традиційному розумінні, надаючи перевагу Єдиному стандарту звітності з автоматичним обміном інформацією між країнами. У серпні 2022 року Державна податкова служба України приєдналася до Багатосторонньої угоди компетентних органів про автоматичний обмін інформацією про фінансові рахунки («Багатостороння угода») і з 2023 року ця угода мала почати діяти. Для внесення нових змін в існуючі норми захисту банківської таємниці, необхідно орієнтуватися на економічно розвинені країни, а враховуючи сучасний шлях євроінтеграції – на країни Європейського союзу. На міжнародному рівні Україна повинна ратифікувати Конвенцію про адміністративну допомогу (EU Directive on administrative cooperation

in the field of taxation) в частині обміну інформацією. Згідно неї національні органи влади повинні надати інформацію своїм колегам в інших країнах ЄС якомога швидше, але не пізніше ніж через 1 місяць після того, як вона стане доступною, якщо вони вважають, що можуть бути податкові втрати в іншій державі-члені; вони отримують інформацію від іншого органу, яка може мати значення для визначення їх податкових зобов'язань. Уся інформація, якою обмінюються національні органи, є таємницею. Це допоможе в налаштуванні спільної економічної системи. Також необхідно підписати міжвідомчі угоди, досягти взаємної згоди з партнерами про обмін, узгодити форми обміну з державами, які погодились на обмін.

Для здійснення дієвого правового регулювання банківської діяльності, банківської сфери та взаємовідносин на ринку фінансових послуг слід вирішити питання щодо удосконалення фінансового стану функціонуючих банків, а також усунення із ринку конфліктних кредитних установ, розвитку діяльності банківської системи стосовно приєднання коштів суспільства і підприємств, підвищення банківських операцій у сфері реальної економіки. Подальше дослідження цієї теми необхідно направити на більш детальний аналіз банківської таємниці в країнах ЄС і як само вивести законодавство, що регулює банківську таємницю України, на новий рівень, враховуючи можливе членство в ЄС в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page#Text> (дата звернення – 31.10.2023)
2. Вакал А.С. Правовий режим регулювання інституту банківської таємниці в Україні та напрямки його вдосконалення [Електронний ресурс] / А.С. Вакал; наук. кер. М.С. Поліщук // Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи Національного банку України. – Режим доступу: <http://bulletin.uabs.edu.ua/store/jur/2011/90e1d54b4fab1c31c6d0e594d8bb1464.pdf> (дата звернення - 31.10.2023)
3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення – 01.11.2023)
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page#Text> (дата звернення – 31.10.2023)
5. Зубок М.І. Організаційно-правові основи безпеки банківської діяльності в Україні: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / М.І. Зубок, Л.В. Николаєва. – К.: Істина, 2002. – 84 с.
6. Розділ 6308 Закону США про національну оборону на 2021 фінансовий рік/William M. (Mac) Thornberry - National Defense Authorization Act For Fiscal Year 2021 - PUBLIC LAW 116–283—JAN. 1, 2021. Режим доступу: <https://www.congress.gov/116/plaws/publ283/PLAW-116publ283.pdf>
7. Конституція України: Відомості Верховної Ради України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення – 05.11.2023)
8. Банківська таємниця у країнах ЄС та адаптація національного законодавства у контексті інформаційного права / С. С. Єсімов // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. - 2016. - № 837. - С. 48-55

***Annotation.** This work analyzes the regulation of bank secrecy in Ukraine and foreign countries, and examines its features. The issue of changes in the legislation that controls bank secrecy in Ukraine and EU countries is considered. According to the results of the research, the difference between the regulation of banking secrecy in Ukraine and foreign countries was established, and future prospects for Ukrainian legislation were considered.*

***Keywords:** banking secrecy, banking activity, European Union, legal regulation.*

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Решетняк Аліна,
студентка 3 курсу спеціальності «Соціальна робота»
факультету гуманітарних та соціальних наук СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Домбровська О.В.,
к.ю.н., доцент, професор кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація:** Під час воєнного стану українська економіка зіткнулася з низкою проблемних питань за всіма напрямками, особливо у зовнішній торгівлі. Наша держава, як і багато інших країн, не мають багато кейсів щодо вирішення економічних проблем, особливо у сфері зовнішньої діяльності в таких критичних умовах. Стабілізація економіки в період збройної та її відновлення у повоєнний період є однією з важливіших завдань сьогодення. Сучасний аналіз нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності є актуальним, що має як теоретичне, так і прикладне значення, особливо враховуючи те, що державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності має слугувати забезпеченню національної безпеки.*

***Ключові слова:** воєнний стан, право, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, зовнішня торгівля.*

Майже 10 років в Україні тривають військові дії через збройну агресію росії, які ще більше поглибили проблеми в економіці, особливо що стосується зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД). Пошук оптимальних шляхів нормативно-правового регулювання та збереження експортного та імпортного потенціалу є найважливішим завданням для української держави в умовах воєнного стану та у повоєнний час.

Через російську агресію в березні 2022 року експорт українських товарів скоротився вдвічі, імпорт – більш, ніж втричі. Особливо постраждав вивіз металів та сільськогосподарської продукції, в той же час обсяг експорту низки товарів з глибокою переробкою практично не змінився порівняно з довоєнним часом [1].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не містить універсальних правил чи імперативних заборон, які мають поширюватися на імпорт чи експорт під час воєнного стану. Слід зазначити, що закон не вимагає ембарго на торгівлю з державою-агресором чи навіть з державою-окупантом.

Відповідно до положень ст. 9 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" Верховна Рада України (далі - Верховна Рада України) є вищим органом регулювання зовнішньоекономічної діяльності та має повноваження приймати рішення. про здійснення заходів щодо протидії дискримінаційним та/або ворожим діям інших країн шляхом встановлення повного/часткового торговельного ембарго, позбавлення РНС або спеціального преференційного режиму [2].

У статті 29 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» також зазначено, що у разі дискримінаційних та/або ворожих дій щодо України з боку країни, визнаної ВРУ країною-агресором та/або окупантом, заходи, які вона може вжити. Заходи протидії затверджуються рішенням Кабінету Міністрів України (КМУ) у спрощеній формі [2].

Раніше Україна вже використовувала цей механізм і запровадила часткове ембарго на продукцію з росії рішенням КМУ.

24 лютого, одразу після російської атаки, Державна митна служба України оприлюднила звіт про закриття частини митних пунктів пропуску на кордоні з росією та Білоруссю [3]. Одразу після цього митне оформлення з цими країнами було призупинене.

Збройна агресія росії проти України, безумовно, вплинула на всі сфери життя, в тому числі і на економіку, та викликала низку питань, зокрема, чи потрібно отримувати ліцензії на зовнішньоекономічні операції під час воєнного стану.

Відповідно до п. 25 ст. 7 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» до переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, включено зовнішньоекономічну діяльність [4].

Постановою № 314 від 18.03.2022 р. «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» Кабінет Міністрів України суттєво спростив порядок отримання суб'єктами господарювання права на провадження певних видів господарської діяльності, що дозволяє їм не отримувати документи для авторизації, а обмежитися лише поданням заяви до уповноваженого органу для складання декларації про господарську діяльність за встановленим зразком. Виняток зроблено для видів господарської діяльності, визначених згідно з додатком 2 цієї ж Постанови, серед яких зазначено зовнішньоекономічну діяльність [5].

Стаття 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зазначає спеціальні умови, на яких Мінекономіки видає відповідні ліцензії: 10 робочих днів для автоматичного режиму ліцензування та 30 або 60 робочих днів для неавтоматичного режиму ліцензування [2].

Згідно з Постановою КМУ від 10.03.2022 р. № 241 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2005 р. № 362» встановлено, що плата за видачу ліцензії на експорт (імпорт) товарів не справляється до закінчення дії або скасування воєнного стану в Україні [6].

Відповідно до Постанови КМУ № 207 від 5.03.2022 р. «Про внесення змін у додатки 1 і 5 до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424» на всю сировину встановлено квоти 0 тон, тобто експорт цієї продукції з України тимчасово заборонено. Ліцензія також необхідна для експорту пшениці, манної крупи, курки та яєць, кукурудзи та соняшникової олії [7].

Постанова КМУ № 353 від 24 березня 2022 року послабила обмеження на експорт та збільшила обсяги квотування, зокрема на добрива [8].

20 березня 2022 року КМУ прийняв Постанову № 330 «Деякі питання митного контролю та оформлення товарів, особливо транспортних засобів, в умовах воєнного стану», відповідно до якої можливе ввезення більшості товарів у спрощеній формі за попередньою заявою-заявкою. Оформлення митної декларації без сплати митних платежів (з ПДВ, акцизами, ввізним митом), без заходів митного контролю, фітосанітарного контролю та нетарифного регулювання.

Крім урядових документів, також було прийнято низку законодавчих актів. Зокрема, прийнято Закон № 2142-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану» [9]. Вперше на законодавчому рівні зазначено, що пільгові умови щодо оподаткування не застосовується до операцій з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту товарів, які мають походження з країни, визнаної державою-окупантом згідно із законом та/або визнаною державою-агресором щодо України згідно із законодавством, або ввозяться з території держави-окупанта (агресора) та/або з окупованої території України, визначеної такою згідно із законом [9].

Зміни торкнулися також і валютного контролю щодо термінів розрахунків у ЗЕД. Згідно з п. 1 ст. 13 Закону «Про валюту і валютні операції» Нацбанк України має право визначати умови розрахунків за імпортними та експортними операціями. Відповідно до своїх повноважень Правління Нацбанку України 24 лютого 2022 року ухвалила Постанову №18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [10], яку станом на листопад 2023 року змінили більше 50 разів! Дана Постанова встановлює, що граничні строки розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів становлять 180 календарних днів та застосовуються до операцій, здійснених з 05 квітня 2022 року.

Ще одним нормативно-правових актом, що був прийнятий в перші дні війни та зазнав змін 34 рази (станом на листопад 2023 року), стала Постанова КМУ № 153 від 24 лютого 2022 року «Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту» [11]. Цією Постановою затверджено перелік послуг, робіт, прав інтелектуальної власності, інших немайнових прав,

призначених для продажу (оплатної передачі), за операціями з імпорту яких рекомендовано Національному банку забезпечити здійснення переказів, згідно з додатком.

Також слід відмітити Постанову КМУ «Про затвердження переліків лікарських засобів та медичних виробів, що ввозяться та постачаються на митну територію України під час воєнного стану» від 27.12.2022 № 1447 [12]. Відповідно до абз. 3 п. 32 підрозділу 2 р. XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України Кабінет Міністрів України постановив, що тимчасово, на період проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, та/або запровадження воєнного стану відповідно до законодавства, звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України та постачання на митній території України певні види лікарських засобів та медичних виробів [13].

Дуже важливим у підтримці розвитку експорту України стало продовження ЄС ще на рік заходів з тимчасової лібералізації торгівлі з Україною, які охоплюють скасування усіх мит, квот і торговельних захисних обмежень щодо українського експорту, відповідно до Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30.05.2022 (Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2023/1077 від 31 травня 2023 року набув чинності 6 червня 2023 року). Ухвалений Регламент діятиме до 6 червня 2024 року [14].

Таким чином, проаналізувавши нормативно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності України під час воєнного стану, можна зробити висновок, що з самого початку збройної агресії держава намагалася відшукати оптимальні шляхи державного регулювання ЗЕД, щоби встановити заходи щодо контролю та регулювання торгівлі з третіми країнами, включаючи санкції, заборони на імпорт та експорт, обмеження квот та процедури ліцензування. Але, звісно, необхідно постійно вдосконалювати вищезазначені механізми. Особливо слід звернути увагу на можливість залучення міжнародного досвіду з цього питання. Крім того, у зв'язку зі стрімким розвитком штучного інтелекту важливо прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання використання ШІ в системі аналізу даних ЗЕД.

Список використаних джерел:

1. Через агресію росії український експорт знизився вдвічі, а імпорт – втричі. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=81cbb03-405e-42f7-bb35-37249ace966d&title=CHerezAgresiiuRosiiUkrainskiiEksportZnizivsiaVdvichi-AImportVtrichi> (дата звернення: 19.11.2023).
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 01.08.2022 № 2154-IX від 24.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
3. Інформація щодо роботи митниць. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/informatsiia-shchodo-roboti-mitnits-779> (дата звернення: 19.11.2023).
4. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 25.01.2021 № 2982-IX від 20.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
5. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 314 від 18.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
6. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2005 р. № 362: Постанова Кабінету Міністрів України № 241 від 10.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/241-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
7. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424: Постанова Кабінету Міністрів України № 207 від 5.03.2022 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220207?an=1> (дата звернення: 19.11.2023).
8. Про внесення змін у додаток 1 до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424: Постанова Кабінету Міністрів України № 353 від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України № 2142-IX від 5.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

10. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Правління Національного банку України № 18 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

11. Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту: Постанова Кабінету Міністрів України № 153 від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

12. Про затвердження переліку лікарських засобів та медичних виробів, що ввозяться та постачаються на митну територію України під час воєнного стану Постанова Кабінету Міністрів України № 1447 від 27.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.11.2023).

13. Податковий кодекс України Закон України № 2755-VI від 2.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n9997> (дата звернення: 19.11.2023).

14. До уваги експортерів: Європейський Союз продовжив термін дії безмитної торгівлі з Україною URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=41ff3eb4-de34-485c-9474-d20fe710c963&title=DoUvagiEksporteriv-vropeiskiiSoiuzProdovzhivTerminDiiBezmitnoiTorgivliZUkrainoiu> (дата звернення: 19.11.2023).

***Annotation.** During the martial law, the Ukrainian economy faced a number of problematic issues in all directions, especially in foreign trade. Our state, like many other countries, does not have many cases of solving economic problems, especially in the field of foreign activity in such critical conditions. Stabilization of the economy during the military period and its recovery in the post-war period is one of the most important tasks of today. Modern analysis of regulatory and legal regulation of foreign economic activity is relevant, which has both theoretical and applied significance, especially considering that state regulation of foreign economic activity should serve to ensure national security.*

***Keywords:** martial law, law, foreign economic activity, export, import, foreign trade.*

ІННОВАЦІЙНА СТРУКТУРА ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

*Степченко Данило,
студент 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Загоруй І. С.,
к.іст.н., доцент, доцент кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В.Даля*

***Анотація.** У статті акцентується увага на важливості інновацій для економічного розвитку та зміцнення конкурентоспроможності України у глобальному контексті. Аналізується інноваційна структура і державна політика щодо підтримки інноваційних процесів та впровадження передових технологій. Наголошено на необхідності системного підходу, співпраці науки, держави та приватного сектору для забезпечення оновлення економіки й стимулювання її сучасного розвитку.*

***Ключові слова:** інновації, економічний розвиток, організаційні структури, конкурентоспроможність, державна інноваційна політика.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю забезпечення прискореного розвитку української економіки у контексті глобальних викликів сьогодення. Ключем до економічного розвитку та глобальної конкурентоспроможності є інновації, які перетворюють традиційну економіку на високотехнологічну. Вони створюють нові ринки, підвищують продуктивність та ефективність за допомогою інноваційних продуктів і технологій у всіх галузях господарства.

Інноваційна діяльність стає пріоритетом державної політики, яка вимагає критичного перегляду існуючих бізнес-моделей та пошуку нових підходів і методів стимулювання прогресивних змін в індустрії та соціальній сфері.

Метою статті є дослідження інноваційних структур та їх впливу на розвиток модернізації економіки України. З огляду на це, автор прагне оцінити потенціал для створення та впровадження інновацій, проаналізувати нормативно-правову базу, сформулювати рекомендації щодо підтримки інноваційних процесів на державному рівні.

Аналіз актуальних досліджень: Дослідженням даного питання займалися такі науковці: О. Вінник, А. Вірна, Р. Білик, І. Примаченко, С. Рассадникова та інші. Учені все більше звертають увагу на важливість створення та розвитку інноваційних структур як ключового елементу модернізації економіки.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світовому економічному просторі інновації визнаються стратегічним чинником, що стимулює прогрес та динамічний економічний розвиток. Україна, як країна з перехідною економікою, потребує інтеграції інновацій у всі сфери своєї діяльності, щоб забезпечити модернізацію національної економіки та підвищити її конкурентоспроможність. Центральними елементами у цьому процесі є інноваційні структури, які діють як каталізатори впровадження та комерціалізації нововведень.

Очевидно, що у післявоєнний період інновації виступатимуть як визначальні каталізатори економічного відновлення України. Активна співпраця з Європейським Союзом та міжнародним співтовариством, що засвідчена «Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої», відображена в «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», яка націлена на створення високорозвинутої економіки на базі знань та інновацій [1; 2].

Для досягнення цих цілей Україна має зосередити увагу на розбудові інноваційної економіки, що передбачає впровадження європейських стандартів та активізацію співпраці в інноваційному процесі. Вважаємо, що інновації не лише забезпечать конкурентоспроможність економіки, але й сприятимуть реалізації прав людини та громадянина, покращувати якість життя та відкривати нові можливості.

Поняття інновацій, що охоплює створення і впровадження нових або значно вдосконалених конкурентоздатних технологій, продукції чи послуг, а також організаційно-технічних рішень, є ключовим важелем розвитку економіки та визначальним фактором її конкурентоспроможності [3; 4, с. 392]. Застосування інновацій визначається не лише розробкою та впровадженням інноваційних проєктів, але й комерціалізацією результатів досліджень і розробок, що становить запоруку економічного зростання [5].

Інноваційний процес також передбачає створення нових чи оновлення існуючих бізнес-структур, практик або культури компаній, скерованих на оптимізацію та підвищення продуктивності їхньої діяльності. Дженс-Уве Мейер відзначає, що структурні проблеми, такі як політичні конфлікти, деструктивна критика та конкуренція, суворий контроль і надмір формальних структур, спричиняють невдачі інновацій, вимагають уже організаційних інновацій для їх вирішення [6]. Впевнені, що незважаючи на складність цього процесу, який вимагає цілісної стратегії та підтримки з боку керівництва, міцні організаційні структури, які спроможні ефективно імплементувати інновації на різних рівнях, можуть бути вирішальними для досягнення успіху в бізнесі та відновлення економіки.

Поточний розвиток інновацій в Україні становить імператив для утвердження її економіки в умовах змінюваних глобальних реалій і необхідності підвищення конкурентоспроможності. Вважаємо, що стратегічною передумовою для зміцнення економічної стійкості України та поліпшення її позицій на світових ринках має бути інноваційна активність. Це особливо актуально у сфері енергетики, де інновації та розвиток відновлювальних джерел енергії визначають ключовий напрямок стратегії відновлення післявоєнних дій.

Погоджуючись з твердженням Т. Хворост у тому, що для забезпечення конкурентоспроможності української економіки необхідна реалізація системних заходів органів державної влади та господарюючих суб'єктів [7, с. 148], вважаємо, що національна Стратегія повинна включати негайне впровадження таких заходів для підвищення ефективності на світовому ринку.

Інновації та впровадження відновлювальних технологій є критичними для зміцнення економіки. Цей процес вимагає постійного моніторингу, проведення глибокого аналізу та використання інноваційних підходів для подолання існуючих викликів.

Розвиток інноваційної інфраструктури, включаючи технопарки, інноваційні центри та сферу інноваційної діяльності, може стимулювати швидкий економічний розвиток [8]. Новаторські ініціативи Технологічного Інноваційного Району в Індіанapolisі та інноваційні лабораторії в Талсі, слугують прикладом нових центрів інновацій в США, що беруть до уваги досвід таких визнаних центрів, як Силіконова Долина та Бостон [9].

Ефективне функціонування організаційних форм інноваційних структур стоїть серед ключових викликів на шляху до реалізації «термінової моделі» економічного розвитку. Інноваційні підприємства, які виробляють і реалізують нові конкурентоздатні продукти чи послуги, можуть зіткнутися з існуючими бар'єрами, властивими традиційним структурам, що перешкоджають інноваційному процесу та подальшому зростанню [10, с. 246-247]. Для прикладу, аналітики з «interObservers» зазначають, що з метою стимулювання інновацій, компанії вкладають значні ресурси у внутрішній венчурний капітал та інкубатори. Проте, через недостатню увагу до щоденних робочих звичок і рутини, які суттєво уповільнюють та обмежують інноваційний процес, ці зусилля не завжди призводять до досягнення інноваційних результатів [11].

Для глибокого розуміння вказаних проблем та впливу організаційних структур на інновації важливо здійснити аналіз інноваційного потенціалу країни та особливостей функціонування різноманітних форм організаційних структур. На думку автора, такий аналіз допоможе виявити шляхи оптимізації підтримки інноваційних ініціатив і застосування більш ефективних керівних практик для динамічного економічного розвитку країни.

Аналіз інноваційних структур - це не просто розгляд їх різноманітних форм, а поглиблене відображення сутності, критична оцінка сильних і слабких сторін їх потенціалу щодо впровадження передових технологій і фасилітації структурного та якісного розвитку виробництва та соціальної сфери. Законодавчо визнано, що одним з об'єктів інноваційної діяльності є рішення, які охоплюють організаційно-технічні, управлінські та комерційні аспекти і фактично змінюють ландшафт виробництва та соціальної сфери в напрямку поліпшення структури та якості. Такий інтегрований погляд відображає глибоке розуміння того, як організаційно-технічні ініціативи можуть докорінно змінити парадигму виробничої та соціальної діяльності, створюючи нові горизонти можливостей і позначаючи шлях до еволюції суспільства.

Взяті до уваги найпоширеніші форми інноваційних структур в їх організації, можуть мати різні форми, до того ж кожній з них властиві сильні та слабкі сторони.

Однією з традиційних форм організаційної структури, яка знаходить широке застосування, є централізована структура. У таких організаціях інноваційні стратегії та ресурси зосереджені в єдиному центрі, що сприяє консолідації зусиль та оптимізації процесів. Утім, ця форма може обмежувати крос-функціональну взаємодію, яка є важливою для комплексного інноваційного розвитку [12].

Більш ресурсними для інновацій завдяки своїй гнучкості та швидкій відповіді на зміни ринкових умов є децентралізовані структури, керовані бізнес-підрозділами. Однак потреба у навичках управління взаємовідносинами є ключовою для запобігання конфліктам і дублюванню зусиль у внутрішніх проектах [12; 13].

Гібридні структури поєднують елементи централізованих та децентралізованих систем і можуть бути корисними для вирішення конфліктів між стабільністю та новаторством, проте у цьому випадку постає питання знаходження балансу для уникнення внутрішніх протиріч і плутанини в ієрархії влади. Кабінет Міністрів України може забезпечувати реалізацію таких моделей в якості частини розвитку сучасної інфраструктури та підтримки інноваційної діяльності [12].

Мережеві структури, засновані на зовнішньому аутсорсингу непрофільних функцій, дозволяють зосередитись на ключових компетенціях, сприяючи інноваціям через інтеграцію свіжих ідей та доступ до зовнішніх ресурсів. Ефективне управління такою структурою посилюється через встановлення чітких процесів координації та взаємодії, як це підкреслено в державній політиці інноваційної діяльності [13].

Командна структура сприяє розвитку інновацій, які визначаються як новостворені (застосовані) чи значно вдосконалені технології та продукти, відповідно до вимог законодавства, забезпечуючи поліпшення структури та якості виробничого процесу [14].

Отже, вплив кожної структури на управління інноваціями в організаціях є суттєвим. Наприклад, широке використання централізованої структури дозволяє успішно консолідувати зусилля та оптимізувати процеси [12]. Однак, ми рекомендуємо приділити увагу гібридній структурі, оскільки вона поєднує переваги централізації та децентралізації і забезпечує баланс між стабільністю й інноваціями [12]. Глибоке розуміння цих форм є вирішальним при розробці організаційної структури, спрямованої на підтримку інновацій.

В рамках ефективної інтеграції інновацій в економічний контекст країни особливу увагу належить зосередити на взаємодії між організаційною структурою та стратегією державної інноваційної політики.

В контексті економічного розвитку України, інноваційні проекти мають відповідати державним пріоритетам, визначеним у Законі України «Про інноваційну діяльність» (далі – Закон). Головна мета державної інноваційної політики – створення умов для розвитку науково-технічного потенціалу країни і впровадження сучасних технологій [3]. Стратегією розвитку інноваційної діяльності до 2030 року передбачено збільшення кількості фізичних осіб та організацій, що займаються винахідництвом і науково-технічними розробками, а також послугами з комерціалізації технологічних рішень. Реалізація таких цілей зорієнтована на програмні заходи, зокрема, створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів інноваційної діяльності [2].

Економічна динаміка в Україні спирається на впровадження інноваційних рішень, які мають високий конкурентний потенціал та сприяють поліпшенню структури та якості виробництва і соціальної сфери відповідно до статей 1 і 4 Закону [3].

Співробітництво між державою і бізнесом у виконанні та фінансуванні інноваційних проектів дозволяє розширювати інноваційну інфраструктуру і задовольняти принципи інноваційної політики, закріплені в статті 3 Закону [3]. З огляду на це, Україна з метою досягнення прискорення економічного розвитку, має стимулювати інновації, що визначаються ключовими для зростання, заснованими на нових технологіях і організаційно-технічних рішеннях.

Законом (ст. 19) передбачено організаційно-правовий механізм здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, для чого утворюється Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, яка за рахунок коштів Державного бюджету України може надавати суб'єктам інноваційної діяльності фінансову підтримку щодо реалізації ними інноваційних проектів. Враховуючи важливість цієї складової та положень статей 17-18 Закону, усвідомлюється необхідність залучення комерційних банків та інвесторів для фінансування інноваційних проектів і програм [3], оскільки усе це, на наш погляд, сприятиме не лише покращенню структури та якості виробництва, але й посиленню соціальної сфери.

До пріоритетів у державній інноваційній політиці слід віднести необхідність забезпечення реалізації інноваційних проектів, які відповідають на виклики мінливого економічного ландшафту, у тому числі й пов'язані з воєнною агресією.

Для забезпечення стрімкого розвитку та підвищення конкурентоспроможності, Україна має впроваджувати інновації в усіх сферах – від наукових досліджень до практичного використання на підприємствах і в соціальній сфері. Зростання обсягів фінансування інновацій та вдосконалення механізмів державної підтримки інноваційних проектів стане каталізатором для розвитку високотехнологічних індустрій і посилення позицій держави на міжнародній арені. Враховуючи це, вважаємо за потрібне активізувати роль вищих навчальних закладів та науково-дослідних інститутів в інноваційному процесі, забезпечити взаємодію з бізнесом і державою в рамках «триплетної спіралі» інновацій.

Висновок. Таким чином, системний аналіз даних і теоретичних підходів беззаперечно свідчить про центральну роль інноваційних процесів у стратегії модернізації економіки України та її ефективної інтеграції в міжнародний економічний контекст. Вироблення та реалізація законодавчих нововведень є критично важливими для підвищення конкурентоспроможності держави, що вимагає скоординованої державної політики з акцентом на комплексному підході та стратегічному візіонерстві. Стимулювання інноваційної діяльності через державні програми підтримки, широке залучення наукових досліджень, міжнародної співпраці є запорукою для отримання результатів, що сприяють соціально-економічному прогресу.

Для досягнення синергії між наукою, приватним сектором і владними структурами, необхідно розвивати й оптимізувати інноваційну екосистему, що передбачає ефективний обмін знаннями, ресурсами і технологіями.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 25 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 16.11.2023).
2. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#Text> (дата звернення: 16.11.2023).
3. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 12.11.2023).
4. Damanpour F., Evan W. M. Organizational Innovation and Performance: The Problem of «Organizational Lag». *Administrative Science Quarterly*. 1984. Vol. 29, no. 3. P. 392. URL: <https://doi.org/10.2307/2393031> (date of access: 12.11.2023).
5. Making innovation structures work. *McKinsey & Company*. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/making-innovation-structures-work-mckinsey-global-survey-results#/> (date of access: 12.11.2023).
6. Organizational Innovation Examples | Innolytics. *Innolytics*. URL: <https://innolytics.net/organizational-innovation-examples/> (date of access: 12.11.2023).
7. Хворост Т. В. Стан конкурентоспроможності національної економіки України. *Економіка та суспільство*. 2017. № 10. С. 145–148. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/27.pdf (дата звернення: 17.11.2023).
8. Katsner-Buchkovska N. Ukraine's future must be green, inclusive and technology-driven. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/12/ukraines-reconstruction-must-be-green-inclusive-and-technology-driven/> (date of access: 12.11.2023).
9. Building innovation ecosystems: Accelerating tech hub growth / C. Davis et al. *McKinsey & Company*. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/building-innovation-ecosystems-accelerating-tech-hub-growth> (date of access: 16.11.2023).
10. Getzner M., Moroz S. The economic development of regions in Ukraine: with tests on the territorial capital approach. *Empirica*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/s10663-021-09521-w> (date of access: 12.11.2023).
11. Barriers to Innovation: Identify, Understand, and Surpass Them. *interObservers*. URL: <https://interobservers.com/barriers-to-innovation-strategies-success/#:~:text=The%20%20Major%20Barriers%20to%20Innovation%201%20Fear,Lack%20of%20Connection%20with%20Science%20and%20Technology%20> (date of access: 16.11.2023).
12. Toma D. Three Ways to Structure Innovation. *medium*. URL: <https://medium.com/the-corporate-startup/three-ways-to-structure-innovation-82dbc7fb5b24> (date of access: 12.11.2023).
13. Making innovation structures work. *McKinsey & Company*. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/making-innovation-structures-work-mckinsey-global-survey-results> (date of access: 12.11.2023).
14. Banerjee S., Srivastava D. Innovation, Organisational Structure, and Culture. *International Journal of Civic Engagement and Social Change*. 2017. Vol. 4, no. 1. P. 1–22. URL: <https://doi.org/10.4018/ijcesc.2017010101> (date of access: 12.11.2023).

Annotation. *The article emphasizes the importance of innovation for economic development and strengthening Ukraine's competitiveness in the global context. Analyzing innovation structures and public policy, the article proposes strategies to support innovation processes and the introduction of advanced technologies. The author emphasizes the need for a systematic approach, cooperation between science, the state, and the private sector to ensure economic renewal and stimulate its modern development.*

Keywords: *innovation, economic development, organizational structures, competitiveness, state innovation policy.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ КОШТІВ ТА ЇХ ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Алексєєва Єлизавета,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Мартинова Л. В.,
кандидатка економічних наук, доцентка кафедри господарського права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля,
кураторка юридичної клініки «ProVono»*

Анотація. У статті здійснено аналіз законодавства в аспекті легалізації доходів, набутих злочинним шляхом. Розглянуті проблеми та основні методи, які становлять серйозний виклик для економічної безпеки та стабільності сучасного суспільства. За результатами дослідження визначено поняття легалізації та процедури моніторингу. Виявлено нові методи легалізації (відмивання) злочинних доходів. Встановлено, що виникнення нових методів вимагає від органів державної влади нових підходів у боротьбі та запобіганні легалізації коштів, у тому числі шляхом удосконалення відповідного законодавства та практичних механізмів.

Ключові слова: легалізація доходів, фінансовий моніторинг, економічна безпека, банки, правоохоронні органи.

Актуальність. У зв'язку з введенням військового стану в Україні відбувається багато змін, в тому числі і на законодавчому рівні. В цей непростий час найголовнішим є підтримка економіки в країні, а відмивання грошей як раз таки і шкодить їй. Так як умови воєнного стану створюють додаткові виклики для національної безпеки, тому відмивання грошей та фінансування тероризму в умовах військових конфліктів може підірвати стійкість країни та погіршити безпеку громадян. Через це важливим завданням стає попередження та припинення цих фінансових злочинів. Запровадження відповідних заходів і політик, включаючи посилення фінансового моніторингу, підвищення свідомості суб'єктів фінансового ринку та співпрацю з міжнародними організаціями, може допомогти у боротьбі з фінансуванням тероризму та відмиванням коштів в умовах воєнного стану. Важливо також розвивати міжнародну співпрацю та обмін інформацією з іншими країнами для виявлення та блокування фінансових потоків, які можуть використовуватися для терористичних цілей.

Боротьба з незаконною легалізацією коштів є важливим пріоритетом державної політики, оскільки відмивання грошей негативно впливає на економіку країни та її фінансову стабільність. За даними Міністерства економіки України, у період з січня по вересень 2022 року, рівень тіньової економіки в Україні склав 31% від обсягу офіційного ВВП. Це означає, що мільйони відмитих коштів ніколи не повернуться до легального обігу в економіці країни. Ця ситуація обумовлена, зокрема, існуючими недоліками в системі розслідування таких кримінальних діянь, а також обмеженою кількістю винесених обвинувальних вироків.

Отже, тема боротьби з відмиванням та легалізацією коштів в умовах воєнного стану є актуальною з точки зору міжнародної безпеки, фінансової стійкості та правопорядку. Вона вимагає уваги та досліджень, які спрямовані на розробку ефективних заходів та політик для запобігання цим явищам у складних умовах воєнного стану.

Подібні проблеми, близькі до моєї теми, вивчали такі фахівці Погорецький М. А., Сергєєва Д. В., Коломоєць О. К., Шульга В., Кашпур Л. М., Рисін В. В., Резнік О. М., Бондаренко О. С. та ін.

Метою дослідження є визначення особливостей правового регулювання боротьби з відмиванням (легалізацією) грошей в умовах воєнного стану та покращення системи запобігання таких фінансових злочинів.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день фінансова безпека України є однією з найсуттєвіших складових економічної безпеки країни, а відмивання грошей призводить до

значних економічних втрат для держави і загрожує суспільним інтересам в галузі економічної безпеки. Легалізовані (відмиті) кошти, надалі використовуються в незаконних операціях, таких як фінансування тероризму, торгівля наркотиками та інших злочинах, і стають основою для утворення і зміцнення фінансової складової злочинних груп.

Станом на зараз, багато науковців підтверджують, що легалізація незаконних доходів є одним з найбільш прибуткових видів незаконного бізнесу в світі[1, с. 280]. Поширеність цього злочину в Україні підтверджується також даними Державного фінансового моніторингу. Зокрема, за перші 9 місяців 2022 року Державний фінансовий нагляд направив до правоохоронних органів 576 звітів про фінансові операції, які можуть бути безпосередньо пов'язані з легалізацією коштів на суму приблизно 57,8 мільярда гривень[2]. Тому це дуже велика проблема для країни, особливо зараз, яка повинна вирішуватися.

Перед тим як перейти до практичних проблем та прикладів їх вирішення, слід розглянути, що ми маємо у законодавстві зараз. Почнемо з того, про що йдеться мова, тобто, з визначення з самого поняття відмивання коштів. Відповідно до положень ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом[3].

З урахуванням вищевказаного, відмивання доходів на нашу думку це процес приховування походження незаконно набутих коштів та в подальшому перетворення їх в легальні активи чи фінансові операції. Важливою ознакою легалізації є саме приховування слідів злочинної діяльності. Прикладом активів, які можуть бути використані задля легалізації доходів є придбання цінних паперів або високоліквідованих активів (таких як діаманти, золото та ювелірні вироби), купівля землі або нерухомості, також, це може здійснюватися через відкриття так званих «бізнесів одноденок».

Далі слід розглянути основні права та обов'язків банків с сфері боротьби з легалізацією грошей, бо вони мають головну роль в запобіганні та виявленні таких злочинів. Банки входять до системи фінансового моніторингу та є одним із його суб'єктів. Національний банк України діє відповідно до Міжнародних стандартів, які регулюють протидію відмиванню доходів, фінансування тероризму та поширенню зброї масового знищення, які визначені в рамках Фінансової діючої групи (FATF).

Під час проведення фінмоніторингу банківські установи повинні здійснювати перевірку клієнтів та аналізувати їхні фінансові транзакції. Зокрема, банки здійснюють перевірку переводів, які більше 400 тисяч гривень. Так само, суб'єкт, який проводить фінансовий моніторинг, повинен розглядати ризики, які виникають у його діяльності. Він також повинен записувати ці ризики і тримати інформацію про них завжди актуальною. Це включає в себе ризики, які пов'язані з його діяльністю (відомості про ризики суб'єкта, що проводить фінансовий моніторинг) і ризики його клієнтів, щоб показати, що він розуміє, які ризики несуть такі клієнти (ризик-профіль клієнтів). Таким чином, ця система оцінки та аналізу здійснення операцій, в сукупності має на меті запобігання легалізації (відмивання) незаконних доходів.

У випадку, коли виявлені сумнівні операції, банк зобов'язаний повідомити про це Державну службу фінансового моніторингу та правоохоронні органи України для подальшого розслідування надходжень коштів.

Щодо способів легалізації грошей, Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» добре описує, що підпадає під це поняття: 1) перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, з

метою приховування або маскуванню незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дій;

2) приховування або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом;

3) набуття, володіння або використання власності, усвідомлюючи під час отримання, що така власність була доходом[4].

Поява криптовалюти відкрила нові можливості для розробки приватних методів розрахунків і зберігання інформації, що уникнула контролю монетарних органів. Однак, через складності перевірки осіб, учасників криптовалютних операцій, ця технологія надає можливість підприємцям ухилитися від сплати податків та переносити діяльність у тіньовий сектор. Відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, стає все поширенішим явищем, і варто зауважити, що існують різні способи та методи легалізації криптовалюти, які постійно удосконалюються з розвитком суспільства та зростанням свідомості.

Серед "свіжих" методів легалізації злочинних доходів можна виділити використання сайтів азартних ігор. За допомогою таких сервісів здійснюється легалізація частини віртуальних активів. Процедура включає у себе купівлю "коштів", які використовуються для гри, а потім обмін на криптовалюту і, врешті-решт, на фіатну валюту. Зараз в Україні азартні ігри легалізували, на мою думку, це сприяє легалізації коштів, а не навпаки запобігає. Так як казино та букмекерська діяльність найпопулярніший та найпростіший метод відмивання коштів.

Офшорні банки та інші приховані місця оподаткування є також одними з популярних інструментів для відмивання грошей, що дозволяє злочинним організаціям створювати видимість законних джерел коштів. Наприклад, шляхом надання фіктивних кредитів або змішування незаконних грошей з законними надходженнями або банківськими активами. Підтримка готівкових коштів і їх використання рідко підтверджується документально.

Умови воєнних конфліктів створюють унікальні проблеми для виявлення схем відмивання грошей та фінансування тероризму. Основною трудностю є відсутність стабільної фінансової системи в зоні конфлікту та розрізненість банківських та фінансових послуг. Це робить ускладненим відстеження фінансових потоків та ідентифікацію схем відмивання грошей.

Методи, що раніше використовувалися для виявлення таких схем, наприклад, аналіз банківських транзакцій та моніторинг фінансових операцій, можуть бути менш ефективними в умовах конфлікту через обмежений доступ до даних та недостатню співпрацю між фінансовими установами та правоохоронними органами. Конфліктні обставини можуть також зробити деякі фінансові операції більш прихованими та менш очевидними для виявлення.

Щодо можливих рішень, то для цього потрібно підвищити свідомість та досвід фахівців у сфері фінансового моніторингу та правоохоронців, щоб вони могли легше розпізнавати схеми відмивання грошей та фінансування тероризму в умовах конфлікту. Також, слід розробити та впровадити спеціалізовані інформаційні системи і програмне забезпечення для автоматизації процесів виявлення схем відмивання грошей. Не мало важливим є і зміцнення міжнародної співпраці між країнами та міжнародними організаціями для обміну інформацією та координації дій у боротьбі з фінансовими злочинами в умовах воєнного конфлікту.

Також, слід згадати і про проблему недостатньої координації та співпраці між банками та правоохоронними органами у розкритті та запобіганні легалізації доходів. Сучасна задача для банків та інших фінансових установ - це боротьба з відмиванням злочинних доходів. Важливо розуміти вплив відмивання грошей на економічний розвиток країни. Міжнародна громадськість очікує, що всі банки будуть ідентифікувати своїх клієнтів та відповідно перевіряти їхні транзакції. Це важливий захід для запобігання злочинцям проникати в легальну економіку.

Роль банків у боротьбі з відмиванням грошей є критичною. Працівники банків мають доступ до інформації про підозрілі фінансові операції та фіктивних клієнтів, які використовували схеми для введення злочинних коштів у фінансову систему. Подання інформації щодо підозрілих

операцій або діяльності таких суб'єктів є ключовим для виявлення економічних кримінальних правопорушень.

Тому останнім часом уряди та міжнародні фінансові організації виявляють великий інтерес до відмивання злочинних грошей. Особливо після того, як це явище стало складнішим через інтенсифікацію та ускладнення схем і методів відмивання грошей через банківський сектор. Для боротьби з цим на міжнародному рівні важливо співпрацювати між правоохоронними органами та фінансовими інституціями.

Підтвердженням є текст Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року, визначає, що кожна держава – учасниця повинна гарантувати, можливість спеціалізованим органам по боротьбі з відмиванням злочинних доходів співпрацю та обмін інформацією на національному та міжнародному рівнях з питань легалізації злочинних доходів[5]. Так само як і Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом і фінансування тероризму, прийнята 16 травня 2005 р., вона також наголошує на міжнародній співпраці правоохоронних органів з банківськими установами, та обмін інформацією, зокрема про, банківські рахунки, банківські операції та безпосередній нагляд за банківськими операціями[6].

Висновки. Фінансова безпека України є важливою складовою її економічної безпеки, а відмивання грошей становить серйозну загрозу, яка призводить до значних економічних втрат та підірвання суспільних інтересів в галузі економічної безпеки. Отже, виявляється необхідність вдосконалення заходів боротьби з легалізацією доходів, набутих злочинним шляхом. З'ясовано, що криптовалюта відкриває нові можливості для уникнення контролю монетарних органів, але при цьому може бути використана для ухилення від сплати податків та переносу діяльності у тіньовий сектор. Особливу увагу слід звернути на використання азартних ігор для легалізації коштів та проблему недостатньої координації між банками та правоохоронними органами.

З урахуванням розширення методів відмивання, які стають все більш складними та винахідливими, пропонується ряд заходів для ефективного протидії цьому явищу. По-перше, важливо підвищити свідомість та досвід фахівців у сфері фінансового моніторингу та правоохоронців для розпізнавання схем відмивання грошей. Крім того, пропонується розробка та впровадження спеціалізованих інформаційних систем і програмного забезпечення для автоматизації процесів виявлення схем відмивання.

У контексті воєнних конфліктів, де умови ускладнюють виявлення схем відмивання грошей, обґрунтовано необхідність зміцнення міжнародної співпраці між країнами та організаціями для обміну інформацією та координації дій.

Наприкінці, хочемо зазначити, що роль банків у боротьбі з відмиванням грошей є критичною, і важливо зміцнити їхню співпрацю з правоохоронними органами та іншими фінансовими установами.

Список використаних джерел:

1. Погорецький М. А., Сергеева Д. В. Особливості розслідування легалізації грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, з використанням кредитно-банківської системи. Київ, 2021.
2. Держфінмоніторинг підбив підсумки своєї роботи за 9 місяців 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhfinmonitoring-pidbiv-pidsumki-svoyeyi-roboti-za-9-misyaciv-2020-roku> (дата звернення: 08.11.2023)
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/ed20200816> (дата звернення: 08.11.2023)
4. Конвенція Ради Європи «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

6. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 р. // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948.

***Annotation.** The article conducts an analysis of legislation regarding the legalization of income acquired through criminal means. It examines the problems and fundamental methods that pose a significant challenge to the economic security and stability of contemporary society. Based on the research findings, the concept of legalization and monitoring procedures are defined. New methods of money laundering are identified. It is established that the emergence of new methods requires government authorities to adopt new approaches in combating and preventing money laundering, including through the enhancement of relevant legislation and practical mechanisms.*

***Keywords:** income legalization, financial monitoring, economic security, banks, law enforcement agencies.*

СЕКЦІЯ VI

ЦИФРОВІ ПРАВА ТА ЦИФРОВІ ОBOB'ЯЗКИ (У ТОМУ ЧИСЛІ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ), КІБЕРБЕЗПЕКА

ПІДХОДИ УКРАЇНИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ У ЦИФРОВІЙ СФЕРІ

*Кубицька Єлизавета,
ГРС-23д, СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Шаповалова О.В.,
д.ю.н, професорка, завідувача кафедрою господарського права
юридичного факультету,
Почесний професор СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** Дослідження присвячене висвітленню відомих підходів нашої країни до регулювання прав у цифровій сфері щодо суб'єктів господарювання. Зроблено огляд бібліографічних джерел в контексті процесів цифровізації, які розвиваються у сучасному суспільстві. Відзначається, що це украй важлива, але ще недостатньо пророблена проблема, яка вже сьогодні починає впливати на господарські правовідносини. Автор схвально ставить до відомих пропозицій науковців та інших фахівців щодо розробки спеціального законодавства стосовно цифровізації, в якому б були враховані всі аспекти прав і обов'язки суб'єктів господарювання.*

***Ключові слова:** права, обов'язки, цифровізація, господарське право, Цифровий кодекс.*

Цифровізація нашого повсякденного життя надає явний вплив на всі аспекти сьогоденішнього існування. В якості прикладів можна навести: зростання цифрових сервісів і посвідчень особи, захист даних, насильство та переслідування в Інтернеті, кібербезпеку, використання технологій спостереження та комерційне використання даних. Цифрова трансформація, що продовжується, зачіпає всі аспекти нашого життя. Вона пропонує майже безмежні можливості для покращення якості нашого життя, створює умови, щоб кожен міг отримати доступ до інновацій та економічного зростання. Також цифровізація сприяє сталому розвитку. Водночас, цифровізація створює серйозні проблеми для соціальної та економічної структури, безпеки та стабільності нашого суспільства.

Цифровізація змінює відносини між бізнесом, окремими людьми та іншими суб'єктами, залученими у господарський обіг. Цифровізація трансформує правові та договірні відносини між підприємствами, приватними особами та іншими учасниками господарського обігу. Оскільки все більше даних збирається, зберігається та обмінюється електронними засобами, виникають не лише нові можливості монетизації, а й нові ризики, права та обов'язки.

Цифрова епоха глибоко змінила діловий світ, утворивши нові можливості та проблеми, з якими підприємствам доводиться стикатися. Бізнес-право – складна сфера, яка охоплює багато аспектів ділового життя, включаючи міжнародну торгівлю, інтелектуальну власність, контракти, злиття та поглинання. Сьогодні все це ускладнюється новаціями цифровізації.

Підприємства стикаються із все зростаючою кількістю юридичних проблем через те, що сучасне бізнес-середовище швидко змінюється. Підприємствам сьогодні необхідно враховувати юридичні питання, пов'язані з технологіями, такі як цифрові контракти, обробка персональних даних та патентний захист, тощо.

При організації комерційної діяльності будь-яка компанія має враховувати низку правових факторів. Наприклад, вона повинна гарантувати, що її контракти відповідають чинному законодавству та містять достатні положення для захисту її інтересів. Компанія також повинна

гарантувати, що всі фінансові операції, які вона здійснює, відповідають відповідному банківському, податковому та іншому законодавству. Особливу увагу слід приділяти питанням інтелектуальної власності, таким як авторське право, товарні знаки та патенти.

Цифрові технології глибоко змінили діловий світ, створивши нові можливості, але при цьому, створивши нові юридичні проблеми. Підприємствам необхідно усвідомлювати потенційні ризики, пов'язані з обробкою персональних даних, і навіть з кіберзлочинністю. Вони також повинні гарантувати, що їхня цифрова діяльність відповідає застосовним законам про захист прав споживачів та конкуренції.

Порушення правил та/або обов'язків, може призвести до репутаційної шкоди та величезних штрафів у таких галузях, як хмарні обчислення, Інтернет речей, соціальні мережі та аналіз великих даних.

Дотримання вимог конфіденційності є ключовим елементом корпоративного управління та звітності. Занепокоєння щодо негативного розголосу є ключовим чинником зусиль компаній щодо забезпечення дотримання вимог щодо захисту даних.

Нематеріальні активи, такі як інтелектуальна власність, дані, бренди та технології, набувають все більшого стратегічного значення для бізнесу. Щоб повністю реалізувати свій потенціал, підприємства повинні розуміти, як регулювання варіюється в залежності від операційного середовища. Проблемні питання, пов'язані з інтелектуальною власністю та технологіями, включають нові аспекти права інтелектуальної власності, що виникають у результаті цифрової трансформації:

- інтелектуальна власність починає виступати як основний актив цифрових бізнес-моделей;
- захист комерційної таємниці та ноу-хау в соціальних мережах та комп'ютерних іграх;
- проблеми інтелектуальної власності у 3D-друці;
- податкові аспекти під час розподілу прав інтелектуальної власності у кіберсередовищі;
- регламентування ліцензування, спільного підприємства та співробітництва;
- фінансування активів, забезпечених інформаційними системами та забезпечувальні інтереси щодо активів інтелектуальної власності, включаючи угоди про монетизацію роаялті.

Цифрова платформа компанії є місцем до її клієнтів, і разом з цим компанія повинна підтвердити, що вона не тільки дотримується законів та правил електронної комерції, але також захищає свої інтереси при укладанні договорів через свою цифрову платформу.

Розповсюдженою є впевненість, що цифрові права і обов'язки необхідні для бізнесу та осіб, які ухвалюють рішення, для фізичних і юридичних осіб, для всіх тих, хто тим або іншим чином задіяний у процесах цифровізації та користується її досягненнями.

Правами та обов'язками наділяються учасники/суб'єкти відповідних правовідносин. Нині цивільним законодавством встановлені такі види учасників/суб'єктів цивільних правовідносин: фізичні особи, юридичні особи, держава і територіальні громади [6].

Основними ознаками, характерними для таких суб'єктів, є цивільна правоздатність (здатність мати права та обов'язки), а також дієздатність (здатність набувати й здійснювати права та обов'язки).

При цьому лише фізичні особи здатні своїми діями набувати й здійснювати свої права та обов'язки, тоді як інші суб'єкти (юридичні особи, а також держава і територіальні громади) набувають і здійснюють права та обов'язки через свої органи, тобто за допомогою фізичних осіб [4].

Говорячи про такі категорії, як права і обов'язки в контексті цифровізації, науковці відзначають, що в цілому проблема прав і обов'язків в господарському праві України недостатньо акцентованою. Так, в Господарському кодексі України, який містить 9 розділів, 41 главу та 418 статей, лише 10 підрозділів мають у своїй назві слова «права» і «обов'язки» [3]. І то вони здебільшого стосуються окремих аспектів господарської діяльності (наприклад, ст. 99. «Права та обов'язки членів виробничого кооперативу», ст. 285. «Основні права та обов'язки орендаря, тощо»).

Відомо, що в чинному Господарському кодексі України, наявні лише глава 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» та глава 34 «Правове регулювання

інноваційної діяльності»), які хоч якоюсь мірою можуть стосуватися процесів цифровізації [3]. Це не дає змоги належним чином виокремити і сформулювати права та обов'язки учасників господарського обігу в контексті цифровізації.

На відміну від господарського, в цивільному праві України вже простежуються певні новації. Так, 11.08.2023 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» (законопроект № 6447) [7].

Згідно нової редакції п. 1 ст. 177 Цивільного кодексу України «Види об'єктів цивільних прав», об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

У п.2 цієї ж статті зазначено, що об'єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або цифровому середовищі, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них.

Новацією ЦК України також стала ст. 179-1, яка встановлено поняття цифрової речі. Так у п. 1. Зазначеної статті, говориться, що цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність.

Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті [7].

Отже, враховуючи викладене, я вважаю що потреба розвитку цих категорій господарського права в умовах зростаючої цифровізації не просто потрібна, але й необхідна.

Оцінюючи перспективи розвитку права в умовах цифровізації, дослідники розглядають два можливі сценарії: перший передбачає реструктуризацію традиційних правових моделей з метою адаптації до нових цифрових проблем; другий передбачає фундаментальні зміни у чинному законодавстві з метою заміни традиційних правових рамок абстрактнішими та більш універсальними моделями. Так, Т.М. Ямненко і Д.О. Мисько зазначають, що для вирішення проблеми ефективного правового регулювання прав у цифровій сфері в Україні є включення цих прав у профільне законодавство [8, С. 105].

Дилема щодо природи цифрових прав полягає у тому, чи вони являють собою нову категорію прав, чи є сучасною інтерпретацією добре відомих фундаментальних прав людини. Концептуальне наповнення поняття цифрових прав лежить в площині використання цифрових технологій в мережі Інтернет. Їхнє призначення полягає в тому, щоб надати правову форму численним можливостям для людини, які з'явилися з цифровими трансформаціями [2].

В епоху цифровізації законодавство необхідно адаптувати для захисту основних прав та формулювання відповідних обов'язків. Вважаю, що цифрові права, тісно пов'язані зі свободою вираження поглядів та конфіденційністю, - це права, які дозволяють суб'єктам права отримувати доступ, використовувати, створювати та публікувати цифрові дані, а також отримувати доступ та використовувати комп'ютери, інші електронні пристрої та мережі зв'язку.

Цифрові технології змінюють способи реалізації, захисту та порушення основних, вже сформульованих у тих чи інших галузях права, прав та розмивання обов'язків суб'єктів права. У той же час, закон адаптується до цієї нової ери з розвитком цифрових прав та цифрових обов'язків, дозволяючи та регулюючи доступ до онлайн-інформації безпечним та прозорим чином.

Технологічні досягнення постійні, і кожен з них приносить із собою необхідність у новій нормативній базі. Гіперзв'язок, який забезпечує 5G, збирання даних за допомогою пристроїв з Інтернету речей, їх аналіз за допомогою великих даних та використання периферійних обчислень для обробки, серед іншого, породжують необхідність регулювати цей потік інформації, гарантуючи права суб'єктів різних галузей права.

Запропонований підхід має ґрунтуватися на наступних положеннях:

визнання цифрового продукту об'єктом господарських прав може бути засноване з його матеріальної сутності чи економічної цінності. Як правило, цифрові об'єкти мають комплексну юридичну природу і можуть розглядатись як з інтелектуальної, так і з майнової точки зору;

оцінка цифрових технологій має ґрунтуватися на правовій моделі, яка дозволяє зберігати правову природу відносин і здатна збалансувати приватні та публічні інтереси у цифровому обороті;

при розробці універсального підходу до регулювання цифрових технологій як суб'єктів господарювання і, відповідно, прав і обов'язків суб'єктів господарювання, необхідно враховувати об'єктивні відмінності цифрового права від традиційних правових інститутів.

Іншими словами, адаптивна здатність традиційного права по відношенню до цифрових технологій дуже обмежена через багатofункціональність об'єктів, технічну насиченість, невизначеність у вирішенні завдань, а також можливі ризики, пов'язані з їх інтеграцією в господарський оборот.

Отже, необхідним стає створення незалежного інституту цифрових прав та обов'язків, пов'язаних з господарською діяльністю, що поєднує як майнові, так і немайнові права і обов'язки, а також відображає технологічну специфіку об'єктів, що циркулюють у зазначеній сфері. Такий інститут вже пропонували. І для його опосередкування розглядали такий науковий продукт як Цифровий кодекс, який би регламентував усі права, пов'язані з цифровізацією.

І хоч ідея Цифрового кодексу давно циркулює в Україні і тим більше, за кордоном, попри всі декларації, реальних кроків зроблено не було [1, 5].

Також слід й надалі обговорювати проблему утворення іншого некодифікованого комплексного Закону України, присвяченого цифровізації, який би враховував всі необхідні аспекти різних галузей права. Розробка принципово нового механізму дозволить спроектувати коректну модель управління використанням цифрових продуктів (продуктів, створених роботами, програм, що самонавчаються, програмних кодів тощо) і використання їх у господарському обігу.

Висновки. Підбиваючи підсумки даного дослідження, важливо наголосити, що сучасне законодавство лише починає встановлювати правила використання цифрових технологій. Бізнес-право – складна сфера, яка постійно стикається з новими проблемами, пов'язаними не лише з цифровими технологіями. Для бізнесу дуже важливо мати доступ до кваліфікованої юридичної допомоги, щоб забезпечити дотримання всіх застосовних законів та ефективний захист своїх ділових інтересів.

На міжнародному рівні зараз обговорюються дві можливі стратегії: сприяти розвитку цифрової економіки (стратегія прогресивного розвитку) або мінімізувати ризики, пов'язані з її використанням (стратегія безпеки). На державному рівні робляться спроби вирішити проблему шляхом вибіркових правових рішень та ухвалення національних програм, спрямованих на пошук комплексних рішень.

Я пропоную розробку спеціального незалежного інституту цифрових прав, в якому б були чітко визначені і сформовані права та обов'язки господарюючих суб'єктів у контексті цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Вінник О. Систематизація законодавства про цифровізацію. URL: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2022.21.4> (дата звернення: 18.11.2023).
2. Гачкевич А. О., Хомин В. А. Захист цифрових прав людини: політика та процедури корпорації Google щодо приватності. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-6> (дата звернення: 13.11.2023).
3. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
4. Кулинич В. Цифрова особистість: чи можуть роботи бути наділені правами? URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrova-osobistist-chi-mozhut-roboti-buti-nadileni-pravami.html> (дата звернення: 13.11.2023).
5. Теличко О.А., Реқун В.А. Розвиток правової системи у цифрову епоху. URL: DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/53> (дата звернення: 18.11.2023).
6. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 13.11.2023).
7. Цифрова річ – новий об'єкт цивільних прав. URL: <https://yv.u.com.ua/tsyfrova-rich-novyj-ob-yekt-syvilnyh-prav> (дата звернення: 13.11.2023).

Abstract. *This study is devoted to highlighting the well-known approaches of our country to the regulation of rights in the digital sphere in relation to business entities. A review of the bibliographic sources in the context of digitalization processes that are developing in the modern society is made. It is noted that this is an extremely important, but not yet sufficiently worked out problem, which is already starting to affect economic legal relations today. The author approves of the well-known proposals of scientists and other specialists regarding the development of special legislation regarding digitalization, which would take into account all aspects of the rights and obligations of economic entities.*

Keywords: *rights, duties, digitalization, economic law, Digital code.*

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА РОЗВИТОК ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Лупенко Анастасія,
студентка 3-го курсу, спеціальність 081 «Право»
юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
Науковий керівник: Загоруй І.С.,
к. іст. наук, доцент кафедри господарського права
юридичного факультету Східноукраїнського
національного університету імені Володимира Даля*

Анотація. *У статті розглядається вплив цифровізації економіки на розвиток господарської діяльності. Аналізовано особливості цифровізації господарської діяльності в умовах воєнного стану та її роль у післявоєнному відновленні економіки. На основі тлумачення положень законодавства, встановлено наявні прогалини в даній галузі законодавства та запропоновані можливі способи їх вирішення.*

Ключові слова: *цифровізація економіки, господарська діяльність, цифрова економіка, електронний бізнес, післявоєнне відновлення.*

Постановка проблеми. Цифровізація економіки має значний вплив на розвиток господарської діяльності. Вона призводить до зміни форм і методів господарювання, зростання продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва, появи нових галузей і видів господарської діяльності.

Внаслідок повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року РФ на територію України, наша економіка зазнала руйнівних втрат і зіткнулась з великою кількістю проблем, зокрема, пошкодженням критичної та енергетичної інфраструктури, блекаутами, погіршенням міжнародних економічних зв'язків, масовим переміщенням мільйонів українців закордон, які є робочою силою і, якої цілком очевидно не вистачатиме в повоєнний період, зростанням інфляції, втратами тисячі робочих місць, погіршенням логістики та ін. Всі ці обставини кинули виклик нашій економіці, що вимагає від законодавства адаптації до нових умов, для подальшого відновлення у післявоєнний час.

Мета статті: дослідження господарської діяльності в умовах цифровізації, виявлення наявних прогалин в галузі законодавства, яке регулює дану сферу відносин та запропонувати вирішення проблем, що виникли в господарській діяльності з означеного питання.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженням даного питання займалися такі науковці: О. Вінник, О. Гончаренко, М. Кузьміна, М. Марченко, В. Мілаш, О. Шаповалова, В. Юдін та інші. Дослідники усе більше звертають увагу на тенденцію зростання ролі цифрових технологій у сфері господарювання.

Виклад основного матеріалу. Господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на задоволення суспільних інтересів шляхом створення, виробництва, обміну, розподілу та споживання продукції, робіт чи послуг. Як одна з найважливіших сфер суспільного життя вона

регулюється законодавством України, а стаття 42 Конституції України надає найвищий ступінь визнання права на здійснення підприємницької діяльності. Нормативне визначення господарської діяльності міститься у статті 3 ГК України, де закріплено, що «під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність»[1].

Законодавче визначення цифровізації закріплено в пункті 25 статті 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації», де під цифровізацією розуміється процес впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя [2].

Водночас Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» визначає організаційно-правові та фінансові засади функціонування правового режиму Дія Сіті, що сприятиме стимулюванню розвитку цифрової економіки в Україні [3].

Згідно з ч.1 ст. 67 ГК України, відносини підприємства з іншими суб'єктами господарювання мають здійснюватися на основі договорів, тому для укладення господарського договору важливе значення має форма договору [1]. В статті 11 Закону України «Про електронну комерцію» передбачено порядок укладення і виконання електронного договору в порядку, визначеному Цивільним та Господарським кодексами України, а також іншими законодавчими актами. Законом (ч. 12 статті 11) визначено, що такий договір за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі, що значно спрощує процес укладання господарських договорів для суб'єктів господарювання [4].

Загалом положення аналізованих законодавчих актів узгоджується з нормами ГК України, утім, окремі з них несповна кореспондуються з Кодексом. Зокрема, ГК України містить лише загальні положення щодо регулювання відносин господарювання в умовах цифровізації економіки, не містить конкретних положень, щодо регулювання даної сфери відносин засобами електронної комерції. Кодекс не регулює питання, щодо законності цифрових активів, електронних договорів і електронного документообігу, резидентів Дія Сіті. Варто створити чіткі критерії для визначення суб'єктів цифрової економіки та особливості надання ними онлайн-послуг. З огляду на це, доцільно конкретизувати порядок укладення господарського договору в електронній формі доповнивши статтю 181 ГК України частиною 2 такого змісту: *«Господарський договір може бути укладеним в електронній формі, шляхом обміну електронними повідомленнями, підписаний у порядку, визначеному статтею 12 Закону України «Про електронну комерцію», і вважається таким, що за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі».*

В юридичній літературі з цифровізацією відносин у сфері господарювання пов'язується поява якісно нових суб'єктів господарювання та електронних ресурсів, нових видів товарів і послуг, електронних договорів та нових видів господарсько-правових санкцій, у тому числі й можливості розгляду конфліктів-спорів в режимі онлайн тощо [5, с. 8].

За ствердженням О.С. Орлової, «масштаби інтеграції цифрових технологій у людське життя є значними, а з модифікацією суспільних відносин під впливом технологій також пов'язана поява нових об'єктів правового регулювання: цифрових активів, цифрового майна, цифрової валюти тощо» [6, с. 197]. Авторка робить слушний висновок про необхідність реформування законодавства, пов'язаного з компонентами цифрової економіки.

Не обійшли стороною процесів цифровізації в господарській діяльності в Україні умови воєнного стану, що пов'язані з широкомасштабною і тривалою війною росії проти України. За цих умов цифрові технології набули пріоритетного значення для розвитку економіки і національної безпеки, а цифрова трансформація стала важливим чинником розвитку господарської діяльності в умовах воєнного стану. Ми погоджуємось з висновками дослідників, що цифрові технології, навіть за умов обмежених ресурсів і підвищених ризиків для діяльності підприємців, дозволяють бізнесу залишатися конкурентоспроможним, у тому числі й в глобальному просторі [7, с. 38].

Цифрові технології відкривають нові можливості для розвитку бізнесу, виходу його на нові ринки, для надання нових послуг, продуктів, а також підвищення конкурентоспроможності національних товарів. В. Юдін зазначає, що урядова «Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.», «визначає основну мету цифровізації – досягнення цифрової трансформації

існуючих та створення нових галузей економіки, а також трансформація традиційних сфер життєдіяльності в нові, більш ефективні та сучасні сфери». Автор вважає, що дана «мета значною мірою досягнута, оскільки з'явилися нові сфери економіки, що безпосередньо пов'язані із цифровізацією (телекомунікаційна, електронних довірчих послуг, електронної комерції), а в традиційних – з'явилися електронні аналоги традиційних послуг (зокрема, електронні фінансові послуги включно з електронними платежами)» [8, с.106].

Війна негативно вплинула на можливість повноцінного функціонування бізнесу. За результатами опитувань власників та «пошукової оптимізації» (SEO) підприємств 46,8% підприємств повністю або майже повністю припинили роботу з 24.02.2022 року, і лише 12,4% не змінили або навіть збільшили обсяги робіт у порівнянні з довоєнним часом. Утім, за узагальненою самооцінкою власників та SEO, малі та середні підприємств за період війни зазнали загальних втрат, які сягнули \$85 млрд. (не враховуючи недоотриманих прибутків) [9]. Наразі, багато фізичних осіб – підприємців, які працюють саме в онлайн режимі, не зупиняють підприємницьку діяльність. Отже, об'єктивні та суб'єктивні умови сьогодення зумовлюють розвиток онлайн бізнесу, сприяють появі нових об'єктів та суб'єктів господарських відносин. Умови воєнного стану вимагають від держави реакції на виклики сьогодення шляхом внесення змін до чинного законодавства у досліджуваній сфері. Ми вже звертали увагу на те, що натепер існує низка законів і підзаконних актів, які стосуються окремих аспектів цифровізації та, що вони мало узгоджені між собою. Це створює правову невизначеність і ускладнює застосування усіх аспектів цифрових технологій в Україні.

Для підкріплення нашої думки відзначимо, Закон України «Про Національну програму інформатизації», закладає правові засади для створення та функціонування Єдиної інформаційної системи обліку Національної програми інформатизації, яка забезпечуватиме контроль, моніторинг, обробку й зберігання програм, завдань, проектів і робіт Національної програми інформатизації та матеріалів до них [2]. Закон націлений на подолання цифрової нерівності та рівного доступу до технологій, особливо в економічній сфері, а також на підвищення рівня кіберзахисту та інформаційної гігієни, що вкрай важливо під час війни.

ГК України як основний законодавчий акт для регулювання господарських правовідносин, має враховувати і визначати особливості правового регулювання даних відносин у цифровому форматі. Однак, як справедливо зазначають дослідники, у Розділі VI ГК України, присвяченому особливостям правового регулювання в окремих галузях господарювання і нині відсутня відповідна глава, яка б визначала ці особливості на цифровому ринку та/або з приводу цифрових об'єктів, що є результатами господарської діяльності, тощо [8, с. 108].

Динамічність процесу цифровізації становлять правовідносини між суб'єктами, що виникають із приводу об'єктів та відбуваються віртуально. На законодавчому рівні, як уже зазначалось (наприклад, укладення електронних договорів), вже визнано юридичну силу віртуальних відносин. Отже, в межах чинного законодавства передбачено не тільки укладення електронних договорів, але й настання юридичних наслідків у результаті висловлення власної думки в Інтернет-середовищі, та притягнення до юридичної відповідальності за скоєння злочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж. Разом з тим, чинні нормативно-правові акти не в змозі (та це й не потрібно) охопити всі суспільні відносини, що виникають та стрімко розвиваються в умовах цифровізації, і це ще раз переконує пропозиції дослідників створення спеціальних правил поведінки осіб, що є суб'єктами віртуальних правовідносин [10, с.23-24].

Насамкінець, зауважимо, що узгодження законодавства України в зазначеній сфері, у тому числі й гармонізація його з міжнародними стандартами, дозволить Україні успішно співпрацювати з іншими країнами у сфері цифровізації та сприяти захисту прав і свобод громадян у внутрішньодержавному цифровому просторі.

Висновок. Підбиваючи підсумки зазначимо, цифровізація економіки є одним із ключових трендів сучасності, який істотно впливає на розвиток господарської діяльності. Для забезпечення ефективності механізмів правового регулювання такої господарської діяльності необхідно удосконалити законодавчу базу щодо розвитку цифрової економіки, узгодити існуючі нормативні акти, які регулюють дану сферу та гармонізувати їх з міжнародними стандартами.

Дане законодавство може доповнити єдиний закон про цифрову економіку з національними та міжнародними стандартами у сфері цифровізації, що запроваджуватиме нові правові норми для забезпечення прав і свобод громадян у цифровому просторі.

З метою упорядкування ділянки цифровізації у сфері господарювання та надання рівних можливостей доступу до цифрових технологій малим і середнім підприємствам доцільний подальший розвиток інфраструктури Інтернету.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV: станом на 8 жовтня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 25.10.2023).
2. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. №2807-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15.07.2021 р. № 1667-IX: станом на 1 січня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20> (дата звернення: 08.11.2023).
4. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII: станом на 19 листопада 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 07.11.2023).
5. Вінник О. М., Шаповалова О. В. Господарське право в умовах цифровізації економіки: навчальний посібник. За заг. ред. Вінник О. М. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПРН України, 2020. 295 с.
6. Орлова О.С. Правове регулювання господарської діяльності в умовах цифровізації. *Том 1 № 77 (2023): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 27 черв. 2023 р. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.31> (дата звернення: 20.10.2023).
7. Марченко О. Цифрова економіка в Україні: основні тенденції та перспективи розвитку. 2020. *Галицький економічний вісник* URL:https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu (дата звернення: 23.04.2023).
8. Юдін В. Регулювання господарських відносин в умовах цифровізації економіки. *Господарське право і процес*. 2021. №4. С.104-110. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.16> (дата звернення: 24.10.2023).
9. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. Інформаційний портал «Платформа кар'єрного розвитку Career Hub». URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/> (дата звернення: 24.10.2023).
10. Мілаш В.С. Цифровізація господарських відносин: теоретико-правові засади. *Цифровізація сучасних бізнес-процесів як вектор нової економічної політики. Збірник наукових праць*. За заг. ред. О.В. Шаповалової. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 23–24.

Annotation. *The article examines the impact of digitalization of the economy on the development of economic activity. The peculiarities of the digitalization of economic activity in the conditions of martial law and its role in the post-war recovery of the economy are analyzed. Based on the interpretation of the provisions of the legislation, existing gaps in this field were identified and possible ways of solving them were proposed.*

Keywords: *digitalization of the economy, economic activity, digital economy, e-business, post-war recovery.*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В АСПЕКТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

КотлярOVA І.Ю.,

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

Анотація. У статті визначено, що цифрова трансформація є завданням держави, яке поступово виконується і в сфері регулювання трудових відносин. Зазначено, що серед останніх позитивних зрушень можна відзначити вплив цифровізації на порядок обліку трудової діяльності працівників шляхом введення електронних трудових книжок. Вказано на переваги дистанційної (віддаленої) форми організації роботи, у тому числі, швидкий доступ до роботи, вирішення проблеми працевлаштування людей з інвалідністю, жінок та молоді, часову та просторову гнучкість тощо. Акцентовано, що широке застосування цифрових технологій відкриває занепокоєння, пов'язане з негативним впливом комп'ютерної техніки на здоров'я людини, що вимагає чіткого врегулювання режиму роботи та встановлення балансу між робочим часом та часом відпочинку при дистанційній роботі.

Ключові слова: цифровізація, трудова діяльність, трудове законодавство, трудові права, право на відключення, дистанційна форма організації роботи.

Пріоритетними напрямками розвитку суспільства в сучасному контексті є не лише цифровізація, але й забезпечення підвищення адаптивності економіки та суспільства до інновацій. Цифрова економіка змінює та модернізує зміст трудових відносин зсередини, у тому числі, завдяки інформаційному впливу, розвитку технологій, автоматизації та зростаючому ступеню роботизації виробництва, появі алгоритмів машинного навчання тощо. Проте трудове законодавство, що виникало в період індустріального суспільства, не готове повністю регулювати зміни, які відбуваються в економіці, бізнес-процесах, трудовій та соціальній сферах внаслідок процесів цифрової трансформації в сучасний період.

Наразі актуалізуються дослідження впливу цифровізації на усі сфери суспільного життя, у тому числі, щодо регулювання відносин в сфері праці. Маємо як позитивні елементи, як-то пріоритет інтелектуальної праці, поява новітніх форм організації сучасної праці і трудових відносин, гнучкість регулювання, розвиток електронної самозайнятості тощо, так і негативні – чинність КЗпП радянських часів, доступність працівника та вплив на його гідність, втручання в особистий простір.

Дослідженню впливу інновацій та цифрових технологій на ринок праці, процеси зайнятості й регулювання трудових відносин присвятили свої праці науковці правники та економісти, зокрема: В.П. Антонюк [1], Р.Я. Бутинська [2], С.В. Вишневецька [3], О.О. Герасіменко [5], Л.М. Ільч [4], А.М. Колот [5], К. Маркевич [6], О.Ф. Мельничук [7], Т.В. Обелець [8], В.В. Сандугей [9], Д.І. Сіроха [11], О.Г. Середа [10], О.М. Ярошенко [11] та ін. Але дослідження у цій сфері актуалізуються з огляду на сучасний етап воєнного стану та подальшого повоєнного відновлення, коли цифровізація може бути як позитивом, так і загрозою для працівника.

Заступник Міністра економіки з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Ігор Дядюра під час Всеукраїнського форуму «Україна 30. Трудові ресурси» вказав на необхідність «переходу на основі цифровізації на ризикоорієнтований підхід, коли ніякі перевіряючі приходити не будуть...». Саме цифровізація трудових відносин є тією концепцією та платформою, яка дозволить зменшити кількість обов'язкових кадрових документів [12]. «Регуляція трудових відносин існує в усіх цивілізованих країнах світу. Держава має забезпечити захист соціально-трудова прав працівників, зокрема, це право на нормований робочий день та безпечні умови праці, право на лікарняні та відпустку, і ще багато питань взаємодії роботодавця і працівника. Водночас чинне трудове законодавство в Україні потребує оновлення та лібералізації. Цифровізація дозволяє провести якісну та ефективну дерегуляцію трудових відносин, скасувати надмірну бюрократизацію та зменшити навантаження на бізнес» [13].

Цифрова трансформація є завданням держави, яке поступово виконується і в сфері регулювання трудових відносин. Так, серед останніх позитивних зрушень можна відзначити

вплив цифровізації на порядок обліку трудової діяльності працівників шляхом введення електронних трудових книжок [14]. Саме трудова книжка є головним джерелом інформації про трудову діяльність людини. Стаття 48 КЗпП України у ч. 2 закріплює, що «на вимогу працівника, який вперше приймається на роботу, трудова книжка оформляється роботодавцем в обов'язковому порядку не пізніше п'яти днів після прийняття на роботу». В ч. 3 зазначається, що «роботодавець на вимогу працівника зобов'язаний вносити до трудової книжки, що зберігається у працівника, записи про прийняття на роботу, переведення та звільнення, заохочення та нагороди за успіхи в роботі» [15]. Шлях відмови від паперових трудових книжок та врахування сучасних тенденцій обліку трудової діяльності – є позитивним зрушенням як для працівника (зменшується ризик втрати трудової книжки, відбувається економія часу працівника, є доступ до даних), так і для роботодавця (спрощуються правила обліку та зберігання порівняно з паперовими, спрощується процедура та зменшується час при обробці запитів про нарахування виплат, особливо в умовах воєнного стану). Так, відповідно до змін, облік трудової діяльності працівника здійснюється в електронній формі в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування у порядку, визначеному Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Також позитивним є економія ресурсів. За даними неурядової організації EasyBusiness скасування трудових книжок дасть змогу заощаджувати роботодавцям близько 500 млн грн щороку [16].

Водночас, враховуючи позитивні тенденції та переваги впливу цифровізації на трудові відносини, слід зважити на виклики, які постають перед працівниками як наслідки цифрової революції, які можуть загострюватися в сучасних умовах.

По-перше, сучасне трудове законодавство виникло та розвивалось тривалий час в іншому історичному контексті, що вимагає швидких концептуальних змін щодо правового регулювання прав та обов'язків суб'єктів трудових відносин у цифровому середовищі, враховуючи необхідність забезпечення захисту працівників у нових умовах праці.

На нашу думку, пандемія Covid-19 2020-2021 років, повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році, що призвели до масового переходу працівників на дистанційну (віддалену) форму праці, вплинуло на українське трудове законодавство та пришвидшила рух у напрямку нормативізації та сталості регулювання дистанційної роботи. Так, зокрема Законом України від 30.03.2020 № 540-IX [17] внесено зміни до низки законодавчих актів України, у тому числі КЗпП України щодо унормування питань дистанційної роботи. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 № 440 «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» [18] та Закон України від 19.07.2020 № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [19] передбачають можливість працювати дистанційно.

Серед переваг цієї форми організації роботи відзначимо швидкий доступ до роботи, вирішення проблеми працевлаштування людей з інвалідністю, жінок та молоді, часову та просторову гнучкість, гнучкість у регулюванні тощо.

Водночас необхідно звернути увагу на достатньо швидкий розвиток поляризації в суспільстві, що призводить до нерівності між працівниками, створює соціальні та економічні розбіжності, пов'язані з суттєвою різницею в умовах праці, оплаті праці, безпеці тощо, що у свою чергу може мати серйозні соціальні наслідки, як-то зростання соціальної нерівності, конфлікти між робочими групами і втрата довіри до системи праці.

Також широке застосування цифрових технологій відкриває занепокоєння, пов'язане з негативним впливом комп'ютерної техніки на здоров'я людини, що вимагає чіткого врегулювання режиму роботи та встановлення балансу між робочим часом та часом відпочинку при дистанційній роботі.

Ще один аспект, про який ми вже згадували раніше, є надмірний вплив роботодавця, навантаження на працівника через недотримання режиму робочого часу, постійне листування, надання завдань через електронну пошту, тобто постійне включення працівника до роботи тощо.

З огляду на вищевикладене, при вдосконаленні трудового законодавства і формуванні політики праці необхідно враховувати баланс при забезпеченні умов праці для всіх працівників та

роботодавців. Також вважаємо за необхідне чітко сформулювати та закріпити цифрові трудові права працівників та їх гарантії, зокрема, право на відключення від роботи. Це право є достатньо новим для українського правового поля, але воно реалізується працівниками у європейських країнах. Право на відключення (right to disconnect) відноситься до права працівника мати можливість відсторонитися від роботи та утримуватися від пов'язаних з роботою електронних комунікацій, таких як електронні листи чи інші повідомлення, у неробочий час, - зазначається в європейському словнику промислових відносин [20]. Саме в такому аспекті має бути закріплено право працівника відірватися від роботи та утримуватися від пов'язаних з роботою електронних комунікацій у неробочий час в нашому трудовому законодавстві, що дозволить зберегти необхідний баланс між робочим та особистим часом та сформулювати безпечне, здорове й адаптоване під цифрові виклики робоче середовище.

Список використаних джерел:

1. Антонюк В.П. Трансформація зайнятості населення: методологічні засади дослідження та європейські тренди / В. П. Антонюк, Л.В. Щетініна. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. - 2018. № 1. С. 77-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2018_1_8 (дата звернення: 26.09.2023)
2. Бутинська Р.Я. Вплив цифрових технологій на трудові відносини: виклики та завдання URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/download/69/66/> (дата звернення: 26.09.2023).
3. Вишновецька С.В. Проблеми трудового законодавства в умовах прекаризації та цифровізації зайнятості. Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах: матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листоп. 2018 р.) / за заг. ред. К.Ю. Мельника. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 57–60.
4. Ільч Л.М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: монографія. Київ: Алерта, 2017. 608 с.
5. Колот А.М. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність / А. М. Колот, О. О. Герасименко. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. № 1. С. 8-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2018_1_3 (дата звернення: 26.09.2023).
6. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shlyakhy-podolannia-vyklykiv> (дата звернення: 26.09.2023).
7. Мельничук О.Ф. Право на відключення (right to disconnect) в трудовому законодавстві України та зарубіжних країн. Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри. Збірник матеріалів І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 грудня 2021 р.). Вінниця, 2022. С. 87-92.
8. Обелець Т. В. Сучасні тенденції трансформації ринку праці Електронне фахове видання «Ефективна економіка» URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/106.pdf (дата звернення: 26.09.2023).
9. Сандугей, В.В. Формування інноваційного типу зайнятості у вітчизняній економіці. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право : зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 30. С. 22-28.
10. Sereda O. G., Galkina N. M. (2021). Current problems of legal regulation of remote employees' rest time. *Social Law*, (4), 30-37. Retrieved from URL: <https://soclaw.com.ua/index.php/journal/article/view/547> (дата звернення: 26.09.2023).
11. Yaroshenko, O.M., Sirokha, D.I., Velychko, L.Y., Kotova, L.V., Sobchenko, V.V. (2022) Current problems of legal regulation of remote work in the context of the introduction of restrictive measures caused by the spread of COVID-19 in Ukraine and the EU. *Relacoes Internacionais no Mundo Atual*, 1(34), pp. 1–16. URL: <https://revista.unicuritiba.edu.br/index.php/RIMA/article/view/5575/0> (дата звернення: 27.09.2023).
12. Цифровізація трудових відносин має зменшити бюрократичне навантаження на бізнес і захистити його від необґрунтованих перевірок та штрафів URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3284576-cifrovizacia-trudovih-vidnosin-zmensit-navantazenna-na-biznes-minekonomiki.html> (дата звернення: 26.09.2023).
13. Публікація Міністерства економіки України, від 21 липня 2021 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/same-cifrovizaciya-dozvolyaye-zabezpechiti-shvidku-yakisnu-ta-efektivnu-deregulyaciyu-trudovih-vidnosin-igor-dyadyura> (дата звернення: 26.09.2023).

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обліку трудової діяльності працівника в електронній формі: Закон України від 05.02.2021 р. № 1217-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1217-20#Text> (дата звернення 26.09.2023).

15. Кодекс законів про працю України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 26.09.2023).

16. Коломійчук В. Трудова книжка: архаїзм чи необхідність. Юридична газета online URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/trudova-knizhka-arhayizm-chi-neobhidnist.html> (дата звернення 26.09.2023).

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення 27.09.2023).

18. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 № 440 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 27.09.2023).

19. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 19.07.2020 № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 27.09.2023).

20. Eurofound (2021), *Right to disconnect*, European Industrial Relations Dictionary, Dublin URL: <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/right-disconnect> (дата звернення 27.09.2023).

Annotation. *This article identifies digital transformation as a state task which is gradually implemented in the field of regulation of labor relations. Notably, positive shifts include the impact of digitalization on the documentation of employees' work activities through the implementation of electronic employment records. The advantages of remote work organization, such as swift access to employment, addressing the employment challenges of individuals with disabilities, women, and youth, as well as temporal and spatial flexibility, are outlined. The article emphasizes that the extensive application of digital technologies raises concerns regarding the adverse effects of computer equipment on human health, underscoring the need for clear regulation of work schedules and the establishment of a balance between working hours and rest periods when working remotely.*

Keywords: *digitalization, labor activity, labor legislation, labor rights, the right to disconnect, remote form of work organization.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Климаш Дар'я,

*студентка 1 курсу групи ПР-231зм
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Котова Л. В.,

*к.ю.н., професорка, в.о. завідувача кафедри правознавства
СНУ ім. В. Даля*

Анотація: *Стаття досліджує вплив цифровізації на трудові відносини та статус зайнятості на глобальному ринку праці. Особлива увага приділяється використанню інформаційно-комунікаційних технологій у сферах оплачуваної праці та соціального захисту громадян, зокрема в умовах війни. Виділяється необхідність адаптації трудового законодавства до вимог цифрового суспільства.*

Ключові слова: *правове регулювання, цифровізація, трудові відносини.*

Цифровізація - одна з яскравих сучасних тенденцій, яка безпосередньо впливає на характер трудових відносин і статус зайнятості на різних територіях. В даний час глобальний ринок праці зазнає глобальних змін, велика кількість професій вже зникли або знаходяться під загрозою зникнення, оскільки їх замінюють роботи і комп'ютерні програми. За останні 15 років розвиток цифрових технологій сприяв ліквідації 500 тис. робочих місць, але в той же час було створено 1,2

млн інших [1]. Замість традиційних професій і посад на ринку праці з'являються абсолютно нові мобільні і гнучкі функції робочої сили, які пропонують широкий спектр знань і навичок для професіоналів і працівників. Цей процес супроводжується ростом числа дистанційних працівників. У 2009 році 22% працівників по всьому світу працювали дистанційно, у 2016 році цей показник склав 32%, а в 2019 році, відповідно до дослідження Міжнародної організації праці щодо можливостей і проблем, пов'язаних із зростанням обсягів віддаленої роботи, частка працевдатних, які працюють віддалено, варіюється до 40% [2].

Особливо важливого значення використання інформаційно-комунікаційних технологій у багатьох сферах, включаючи взаємозв'язок між використанням оплачуваної праці та соціальним захистом громадян, набуло в умовах війни. Ці технології відкривають можливість створення нових робочих місць за рахунок необхідної реструктуризації ринку праці, поширення нестандартних форм. За останні роки спостерігається зростання попиту на фахівців у сферах штучного інтелекту, аналітики даних, інтернету речей та інших цифрових технологій.

Це демонструє не тільки масштаби цифрових трансформацій, але й великий вплив на ринок праці, що вимагає адаптації від працівників та роботодавців. Цифровізація також ставить виклик перед соціальною системою та правовими структурами, які регулюють трудові відносини.

Тему правового регулювання трудових відносин і впливу цифрових технологій вивчали провідні вітчизняні та зарубіжні вчені: С. В. Венедиктов, С. В. Вишневецька, Л. В. Вакарюк, Л. П. Гаращенко, Н. Д. Гетьманцева, У. Дженкс, М. І. Іншин, Ж.-К. Жавільє, В. В. Жернаков, В. Лері, К. Ю. Мельник, Ж. Потобські, С. М. Прилипко, Л. Свепстон, Г. І. Чанишева, Ю. В. Чижмарь, М. Шумило, В. М. Щербина, О. М. Ярошенко та ін., досліджували деталі зайнятості в цифровій економіці в контексті глобалізації національного трудового законодавства.

Кодекс законів про працю (далі – КЗпП) радянських часів містить деякі застарілі норми, які все ще діють в Україні. За часів незалежності робилися спроби прийняти національне трудове законодавство. Нове трудове законодавство має відображати нові ідеї в епоху цифрових технологій і глобалізації. КЗпП, який діє зараз, розвивався в індустріальному суспільстві, коли працівники були нерозривно пов'язані зі своїм робочим місцем протягом робочого дня. Зараз технологічний прогрес робить можливою мобільність працівників. Усе це спонукає нас до переосмислення таких правових понять, як робочий час, облік робочого часу, місце роботи, надурочна робота, періоди відпочинку, продуктивність праці, відкликання працівників з відпустки, тимчасова непрацевдатність тощо. У новому Кодексі це має бути системно враховано.

Цифровізація - це впровадження цифрових технологій в різні сфери життя для поліпшення їх якості та економічного розвитку. Вона має значний вплив на трудові відносини, створюючи нові виклики та можливості для реалізації прав та обов'язків працівників та роботодавців [3].

Забезпечення прав і обов'язків в трудових відносинах в умовах цифровізації є ключовим аспектом сучасного життя. Цифрові технології змінюють способи спілкування, обробки і розповсюдження інформації, а також впливають на умови праці працівників та їх права на конфіденційність, професійний розвиток та гідні умови праці.

У сучасному цифровому світі працівники все більше використовують технічні пристрої та програмне забезпечення для збору, обробки і збереження персональних даних. Ця цифрова трансформація в робочому середовищі надає безліч переваг, таких як покращення ефективності та доступу до інформації. Однак водночас вона вносить серйозні виклики для конфіденційності та захисту особистої інформації. Забезпечення права на конфіденційність стає дедалі важливішим завданням як для працівників, так і для роботодавців [4].

Одним із головних аспектів забезпечення конфіденційності в цифровому середовищі є захист персональних даних від хакерських атак та інших кіберзагроз. Роботодавці повинні вдосконалювати свої системи кібербезпеки, включаючи сучасні методи шифрування та аутентифікації, щоб забезпечити безпеку особистих даних працівників.

З іншого боку, працівники також мають бути свідомі у своїх обов'язках та відповідальності щодо захисту своєї особистої інформації. Вони повинні дотримуватися внутрішніх правил та політик щодо обробки даних, не допускати витоків інформації та діяти обережно при використанні технічних пристроїв та програмного забезпечення.

В умовах швидкої цифровізації економіки та ринку праці, право на професійний розвиток стає важливим аспектом як для працівників, так і роботодавців [5].

З одного боку, працівники повинні розуміти необхідність постійного навчання і саморозвитку. Цифровізація призводить до швидких змін у технологіях, методах роботи та стандартах галузей. Щоб залишатися конкурентоспроможними, працівники повинні бути готові активно вивчати нові навички і оновлювати свої знання. Однак роботодавці також мають створювати середовище, де навчання і професійний розвиток є нормою.

Значущість права на гідні умови праці в цифровізованому світі важко переоцінити. З одного боку, цифрові технології дозволяють працювати більш ефективно та зручно, а також надають можливість виконувати завдання з будь-якого місця. З іншого боку, це може призвести до постійного спілкування та доступності для працівників, що породжує ризик перевантаження та втоми.

Право на гідні умови праці в умовах цифрової трансформації може бути забезпечене через чіткі політики та регулювання робочого часу, надання підтримки та навчання працівникам, а також використання цифрових інструментів для поліпшення робочих умов. Це підвищує продуктивність працівників та сприяє успіху організації в цифровому світі. [6].

На сьогодні є очевидним, що розвиток трудового законодавства в Україні, відбувається значно повільніше, ніж цифрові технології захоплюють як ринок праці, так і наше повсякденне життя. Реалізація обов'язків у ділових відносинах у контексті цифровізації вимагає від працівників та роботодавців адаптувати свою роботу до нових умов та забезпечити ефективне спілкування, гнучкий робочий час, контроль бізнес-процесів, навички цифрової грамотності, захист даних та розподіл обов'язків. Ми вважаємо, що законодавцям необхідно внести зміни та доповнення до КЗпП та інших законодавчих актів.

Ефективність норм трудового права в епоху цифрових технологій може досягти високого рівня, якщо зміст норм ідеально підходить для чіткої мети правових норм і забезпечує дотримання принципів верховенства закону, рівності і заборони дискримінації в трудових відносинах. Реалізація цієї норми повинна бути забезпечена професійною поведінкою законодавців, відповідним рівнем правової обізнаності та правової поведінки громадян, що, в свою чергу, посилить вплив закону в цілому.

Впровадження цифрових технологій має бути позитивним для всіх, включаючи державні установи, працівників та роботодавців, тому вимагає постійного вдосконалення законодавства та контролю з боку уряду, а також активної участі роботодавців та профспілок у розробці та дотриманні стандартів трудових прав.

Список використаних джерел:

1. Анісімова О.М. Вплив інформатизації суспільства на безробіття. Економіка і організація управління. 2016. № 2. С. 266–276.
2. International Labor Organization. URL: <https://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>
3. Єфремова К. В., Шматков Д. І., Кохан В. П. та ін. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 180 с.
4. Левицька Н. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 165–169.
5. Вінник О.М. Право цифрової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 157-163.
6. Шумило М. М. Соціально-трудові права і виклики цифровізації: монографія / кол. авт.; за ред. Я.В. Сімутиної. Київ: Ніка-Центр, 2023. 348 с.

Annotation. *The article examines the impact of digitalization on labor relations and the status of employment in the global labor market. Particular attention is paid to the use of information and communication technologies in the areas of paid labor and social protection of citizens, in particular in wartime. The need to adapt labor legislation to the requirements of the digital society is highlighted.*

Keywords: *legal regulation, digitalization, labor relations.*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА

*Севост'янова К.А.,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*

***Анотація.** У статті, на підставі аналізу нормативно-правових актів та точок зору вчених, з'ясовано сутність та визначено поняття «права працівника» та проведено класифікацію трудових прав працівника. В статті проаналізовано сучасне розуміння та види «цифрових» трудових прав. Визначено вплив умов воєнного стану на права працівників та запропоновано заходи щодо усунення негативного впливу в цих умовах.*

***Ключові слова:** трудові права, права працівника, цифрові права, цифрові трудові права*

Права працівника - це сукупність гарантій і можливостей, які надаються працівникові трудовим законодавством та іншими нормативно-правовими актами. Вони забезпечують захист працівника від незаконних дій роботодавця, сприяють його соціальному та економічному розвитку в сучасних умовах. Права працівника не є статичними, вони динамічно розвиваються під впливом різних факторів, у тому числі розвитку цифрових технологій та появи цифрового середовища; або воєнного стану та появи певних обмежень трудових прав працівника та звуження їх захисту.

Дійсно, із-за повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р. в країні запроваджено воєнний стан. Держава мала реагувати на ті загрози, які виникали в умовах війни та воєнного стану, зокрема, у трудовій сфері. Так, Верховною Радою 01.07.2022 року було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1]. Він ґрунтовно змінив звичайне функціонування трудових правовідносин протягом дії воєнного часу, і достатньо звузив гарантовані права працівників та дещо збільшив права роботодавців.

Дійсно, Конституція України передбачає ситуацію щодо обмеження трудових прав громадян під час дії воєнного часу. Однак, це обмеження стосуються окремих прав громадян (ст. 64) [2], і трудові права не є виключенням. Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року в Україні запроваджено воєнний стан [3], на період дії якого можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, зокрема, передбачені ст. 43 Конституції України, яка встановлює право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яка вільно обирається або на яку людина вільно погоджується. «Таке обмеження конституційного права на працю, цілком очевидно, викликане обставинами активних бойових дій та необхідністю вжиття заходів для захисту держави», - зазначає Юрій Сівовна, старший юрист, адвокат ЮФ Integrites [4].

Тому дослідження питання що прав працівників, їх видів та захисту у сучасних умовах є достатньо актуальним. А почнемо дослідження з аналізу існуючої термінології.

Значимо, що поняття «права працівника» виникло в період, коли робітники підприємств стали виступати як особлива соціальна група, яка потребувала захисту від експлуатації з боку роботодавців (період відносин капіталізму). Ці права ще називають «другим поколінням прав людини». Це так звані, соціально-економічні права, які були спрямовані на поліпшення економічного становища працюючих. Ці права відносять до позитивних прав, тому що для їх реалізації необхідна участь держави. Перші законодавчі акти, які регулювали трудові відносини та були спрямовані на забезпечення мінімальних прав працівника, таких як право на працю, право на справедливую заробітну плату, право на відпочинок тощо.

У 20 столітті права працівника зазнали значного розвитку. Це було пов'язано з посиленням ролі держави в регулюванні трудових відносин, а також з активізацією діяльності міжнародних організацій у сфері захисту прав людини. У цей період було прийнято низку міжнародних конвенцій (наприклад, Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), тощо), які гарантували та гарантують працівникам широкі права та свободи, зокрема право на вільне об'єднання, право на колективні переговори, право на соціальне забезпечення.

Переконаливу позицію з приводу сутності та ролі трудових прав, висловлює професор Н.Б. Болотіна, формулюючи поняття трудових прав на працю як фундаментальних прав людини, які гарантуються та закріплені міжнародними нормативно-правовими актами і визнаються всіма світовими державами. Трудові права відображають необхідність людини створювати та користуватися джерелами матеріального існування для забезпечення власного блага та добробуту своєї родини, сприяють реалізації творчих можливостей та вираженню індивідуальності особою [5, с. 30]. Трудові права є втіленням потреб та інтересів суспільства.

С.Я.Вавженчук визначає трудові права через суб'єктивність та об'єктивність цих прав, а саме, «як такі, що виступають не тільки виключно в суб'єктивному значенні як певні права людини, але й у об'єктивному: як система норм, що закріплені в законодавстві та включають певні нормативно визначені можливості. Тобто при формулюванні поняття «трудові права» виділено дві складові: основні трудові права і суб'єктивні трудові права як спосіб реалізації основних» [6, с. 89].

В юридичній літературі представлена класифікація трудових прав. Так, залежно від змісту, права працівника можна поділити на: а) індивідуальні права - це права, які надаються кожному працівнику в особистому порядку; б) колективні права - це права, які надаються працівникам як групі. І це є логічним продовженням існування класифікації відносин, які входять до предмету трудового права. Так, на думку Г.І. Чанишевої «до предмета трудового права потрібно включати індивідуальні та колективні трудові відносини» [7, с. 11].

Вважаємо, що основне призначення трудового права – це досягнення балансу інтересів працівників та роботодавців, яке впливає саме з соціальної спрямованості цієї галузі права (коли працівник має певні захищені можливості, права та гарантії як найменш економічно сильна сторона трудових відносин).

В рамках цієї статті, зупинимось на двох аспектах, які впливають на розвиток сучасного трудового права. На нашу думку, перший аспект, це тенденція появи принципово нового технологічного середовища на основі сучасних цифрових технологій, яке суттєво вплинуло на економіку, політику і соціальні процеси у сучасному світі. Цей цифровий або діджитал-вплив поширився і на систему права як на національному, так і на міжнародному рівні. Використані в найрізноманітніших сферах людської діяльності передові цифрові технології створили технологічну основу для формування принципово нового середовища, нових цифрових прав, які потребують осмислення та правового регулювання.

Другий аспект, це вплив умов воєнного стану. Підтримуємо позицію, Г.І. Чанишевої, що «в умовах воєнного стану трудове право залишається гарантом забезпечення трудових прав працівників і роботодавців і не змінює своєї сутності, суспільної значущості та соціального призначення. Основним завданням сучасного трудового права в умовах воєнного стану, як і за мирних часів, залишається розробка ефективного галузевого механізму забезпечення трудових прав, свобод та інтересів працівників і роботодавців. Ідеться як про належне закріплення переліку основних трудових прав працівника і роботодавця на законодавчому рівні відповідно до міжнародних і європейських стандартів, так і гарантій їх реалізації, форм, способів і засобів охорони та захисту [7, с. 19].

Розглядаючи права працівника через призму першої тенденції, бачимо, що ці права мають різне походження, що створює їх неоднорідність і породжує специфіку правовідносин, в яких вони відображаються. Вважаємо, що зараз є важливим і актуальним сформулювати класифікацію існуючих цифрових прав, виходячи з природи їх походження. Тому що, у сучасних умовах, коли трудові відносини все частіше переходять в онлайн-простір, виникає необхідність у захисті ці так звані «цифрові» права працівника.

Цифрові права працівника - це права, які забезпечують захист його особистих даних, інтелектуальної власності, права на приватність та інші права, пов'язані з використанням цифрових технологій у трудових відносинах.

Цифрові права - це права людини, які дозволяють особам отримувати доступ, використовувати, створювати та публікувати цифрові медіа або отримувати доступ до комп'ютерів, інших електронних пристроїв і телекомунікаційних мереж і використовувати їх.

Вони є важливим елементом прав людини в цифрову епоху, оскільки забезпечують людям можливість користуватися перевагами цифрових технологій та брати участь у цифровому суспільстві. Взагалі до цифрових прав, на думку М.Г. Хаустової відносяться «і такі фундаментальні права, як свобода вираження думки і слова, приватність, право на інформацію, право на участь в управлінні державними справами тощо, і такі, як право бути забутим, право на анонімність чи навіть право на Інтернет» [8, с. 328]. В сучасній науковій літературі виокремлені та досліджуються такі нові права, як право бути забутим, право на анонімність, право на захист персональних даних, право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань; права на участь в обороті майна в цифровій сфері тощо.

Важливо відзначити, що повної класифікації цифрових прав ще ніхто не розробив, тому що зараз більш вивчається сама природа та йдеться про розуміння цих прав. До видів саме трудових цифрових прав, ми зможемо віднести:

1) Права на доступ до Інтернету та інших цифрових технологій (включає право на підключення до Інтернету, право на доступ до цифрових пристроїв та право на використання цифрових технологій). Зокрема, в трудових відносинах це право реалізується в процесі дистанційної роботи.

2) Права на використання цифрових технологій (право включають право на свободу вираження поглядів, право на доступ до інформації, право на освіту та право тощо).

3) Права на захист від порушень цифрових прав (включає право на приватність, право на захист персональних даних, право на безпеку та право на доступ до правосуддя). Зокрема, право на відключення від роботи як право працівника на те, щоб не працювати поза робочим часом, не відповідати на електронні повідомлення тощо.

Також можна класифікувати цифрові права за джерелом їх закріплення. Наприклад, можна виділити такі групи цифрових прав: - права, які закріплені на міжнародному рівні (право на свободу вираження поглядів, право на доступ до інформації та право на приватність); - права, закріплені на національному рівні (право на доступ до Інтернету, право на використання цифрових технологій у освіті та право на захист від дискримінації в цифровому середовищі); - права, які закріплені на локальному рівні та представлені в корпоративній політиці (право на приватність у соціальних мережах та право на захист від шахрайства).

На нашу думку, проведення класифікації цифрових прав хоча і не є повною, але є важливою для розуміння сутності цих прав та зможе сприяти розробці адекватних механізмів захисту цих прав при зловживанні та порушенні. Класифікація на певні види допомагає виділити основні елементи цифрових прав, а також визначити їх взаємодію з іншими правами людини.

В контексті вище зазначеного, розуміння сутності певних цифрових прав впливає на професійний розвиток працівника та його захист, у тому числі, від негативних наслідків цифровізації праці. Зокрема, право на доступ до Інтернету є основою для реалізації інших цифрових прав, у тому числі права на використання цифрових технологій для навчання та працевлаштування. Право на свободу вираження поглядів дозволяє людям обговорювати негативний вплив та просувати політику, яка захищає права працівників. Право на приватність спрямоване на захист працівників від дискримінації та зловживання на основі використання цифрових даних. На нашу думку, це дозволить забезпечити певний баланс між перевагами та ризиками процесу цифровізації (та зупинити появу поляризованого ринку праці, де деякі працівники отримують користь від нових технологій, а інші стануть їх жертвами).

Таким чином, враховуючи особливості впливу цифровізації на трудові відносини, можна виокремити наступну класифікацію прав працівника:

Основні права працівника - це права, які є фундаментальними і гарантують працівникам гідні умови праці та соціальний захист. До основних прав працівника можна віднести право на працю, право на справедливую заробітну плату, право на відпочинок, право на соціальне забезпечення, право на захист від дискримінації та інші. Хоча на ці прова можуть вводитися певні обмеження.

Додаткові права працівника - це права, які забезпечують працівникам додатковий захист і можливості. До додаткових прав працівника можна віднести право на колективні переговори,

право на участь у управлінні підприємством, право на охорону праці, право на професійну підготовку та інші.

В сучасних умовах з'являється це одна група, це цифрові права працівника - це права, які забезпечують реалізацію нових можливостей та захист працівника від зловживань та незаконних дій роботодавця в цифровому просторі.

З цього питання, слушною є думка Наталії Верлос, яка зазначає, «що, незважаючи на дискусійність визначеної проблеми, розвиток цифрових технологій реально впливає на розвиток конституційних прав людини, необхідність доктринального переосмислення та оптимізації нормативного врегулювання». Також авторка наголошує «на необхідності виділення окремої групи «цифрових прав», до яких варто віднести: право на доступ до електронних пристроїв та телекомунікаційних мереж (Інтернет), право на захист персональних даних, право на інформаційне самовизначення (ідентифікацію), право на анонімність, право на забуття, право на вільну передачу та поширення інформації та ін. Водночас Н. Верлос пропонує враховувати в процесі здійснення конституційно-правової модернізації можливість та необхідність реалізації фундаментальних прав людини, які вже визначені в Конституції України, але реалізуються в умовах цифровізації» [9, с. 130].

Розглядаючи права працівника через призму другої тенденції, впливу війни та воєнного стану. Зазначимо, що тенденція характеризується появою нових нормативно-правових актів, у тому числі, Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1]. Ці нормативно-правові акти певним чином розширили права підприємців та державних служб та установ, та ввели обмеження в сфері прав працівників. Наприклад, у разі неможливості продовження функціонування підприємства через бойові дії, роботодавець може звільнити працівників з попередженням за десять днів і виплатою одномісячної заробітної плати. На наш погляд, це обмеження, хоча і було реакцією на об'єктивну ситуацію, все ж-таки призводить до втрати стабільності для працівників і складнощів у пошуку нових робочих місць. Також зазначений Закон № 2136 суттєво обмежує права працівників щодо робочого часу, умов праці, звільнення та компенсації після звільнення та збільшує важелі впливу роботодавців на працівників.

Зазначимо, що Закон № 2136 [1] з одного боку, всеж-таки був необхідним як реакція на війну та об'єктивні обставини, а з іншого, воєнний стан продовжується і зараз, а тому трансформації можуть носити більш негативний характер, та породити проблеми, які характерні для країн з дерегульованими ринками праці. Тому важливо враховувати, що можливі наслідки реалізації цього закону можуть виявитися ще більш деструктивними далі в умовах війни, по-перше, через надмірну гнучкість цього нормативно-правового акту. У той час як припинення або призупинення трудових відносин стає відносно простою процедурою, роботодавці можуть зловживати цим правом.

Тому і надалі необхідно проводити заходи, які б позитивно вплинули на права працівників та їх покращення, зокрема: проведення моніторингу та здійснення нагляду за дотриманням трудового законодавства в умовах воєнного стану; забезпечення доступу до безоплатної правничої допомоги та консультацій для працівників, права яких порушено. Звісно і надалі необхідно вдосконалювати трудове законодавство з метою забезпечення балансу інтересів між працівником та роботодавцем, що дозволить, з одного боку, якісно захищати права працівників, а з іншого, забезпечити стабільність для роботодавців.

Список використаних джерел:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2136-IX від 15.03.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 20.11.2023)
2. Конституція України URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii> (дата звернення 20.11.2023).
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
4. Сівовна Ю. Права працівника під час воєнного стану (18.03.2022) URL: https://biz.ligazakon.net/analytcs/210052_prava-pratsvnikv-pd-chas-vonnogo-stanu

5. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. 4-те вид., стер. К. : Вікар, 2006. 725 с.
6. Вавженчук С.Я. Сутність поняття «конституційні трудові права» / С. Я. Вавженчук // Форум права. 2009. №3. С. 89-93.
7. Чанишева Г.І. Трудове право України: навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти 2-го курсу факульт. цивільної та госп. юстиції, спец. 081-Право [Електронне видання] / Г. І. Чанишева; НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 282 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/22510> (дата звернення 19.11.2023)
8. Хаустова М.Г. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022 Серія ПРАВО. Випуск 69. С. 328-333 URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/57.pdf> (дата звернення 18.11.2023)
9. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 129-133.

***Annotation.** The article, based on the analysis of normative legal acts and scholarly perspectives, clarifies the essence and defines the concept of "worker's rights." The article conducts a classification of labor rights of workers. It also analyzes the contemporary understanding and types of "digital" labor rights. The impact of the state of war on the rights of workers is determined, and measures to eliminate negative effects under such conditions are proposed.*

***Keywords:** labor rights, worker's rights, digital rights, digital labor rights*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВЗАЄМОДІЇ У РАМКАХ ЄДИНОЇ СУДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

***Безкровна Євгенія,**
студентка 1 курсу, групи ПР-231з
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Татаренко Г.В.**
к.ю.н., професорка, завідувача кафедрою конституційного права
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** Дана робота присвячена дослідженню Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. У роботі розглядається вплив впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на різні аспекти судового процесу, переваги започаткування цієї новації, а також її недоліки та проблеми, що виникають або потенційно можуть виникнути при користуванні цією системою.*

***Ключові слова:** Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, судочинство, електронний суд, інформаційні технології.*

Сучасні технології впливають на всі сфери нашого життя, і правова система не є винятком. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС) є відзначним прикладом того, як сучасні технології можуть перетворити та вдосконалити сферу правосуддя. Ця інтегрована система, розроблена для автоматизації та уніфікації судових процесів, є не лише технічним досягненням, але і ключовим елементом реформи судової системи.

У науковій літературі окремі питання інформаційно-технічного та організаційно-правового характеру електронного судочинства досліджували так вчені, як О. Берназюк, М.О. Богатирьова, М.О. Гетманцев, І.В. Камінська, В.М. Когут, В.С. Мильцева, А.В. Погорілецька, В.О. Пономаренко, Р.В. Шаповал та інші.

ЄСІТС визначається як комплексна інформаційно-телекомунікаційна система. Її головна мета – покращення доступності правосуддя, збільшення ефективності судових процесів та підвищення рівня довіри до судової системи. Це досягається завдяки впровадженню сучасних інформаційних технологій, що спрощують обробку, зберігання та обмін судовою інформацією.

Однією з ключових характеристик ЄСІТС є централізованість та інтеграція. Судова інформаційно-телекомунікаційна система об'єднує усі рівні судової системи, починаючи від базових судових одиниць і закінчуючи вищими судовими інстанціями. Це дозволяє створити єдиний простір для обміну даними та спільної роботи всіх учасників судового процесу.

В сучасному світі, де технології швидко розвиваються, системи автоматизації та інформаційного забезпечення в судовій галузі відіграють ключову роль у забезпеченні ефективності та прозорості судових процесів. Однак, як і будь-яка технологічна ініціатива, система ЄСІТС не є винятком і стикається зі своїми власними проблемами.

Однією з суттєвих проблем є недоліки у взаємодії із старішими системами. Багато судових систем використовують застарілі технології та стандарти, інтеграція з якими може викликати складнощі через різницю у форматах даних та протоколах взаємодії. З цим пов'язана наступна проблема: затримки у впровадженні та оновленнях системи. Вимоги до системи постійно зростають, і користувачі очікують вдосконалень. Але впровадження нового функціоналу може виявитися складним завданням через технічні або організаційні труднощі, бюрократичні процедури або фінансові обмеження. Це може призвести до відставання системи від нагальних потреб, що в свою чергу негативно позначиться на продуктивності судових процесів.

Однією з ключових проблем є технічні збої та помилки. Проблеми з апаратним забезпеченням чи програмним забезпеченням можуть призвести до тимчасових відмов в роботі або неправильної роботи системи. Технічні помилки або вразливості в програмному забезпеченні можуть бути використані для несанкціонованого доступу або атак, що може призвести до затримок у судових процесах та втрати довіри учасників судового процесу. Часом можуть виникати труднощі із забезпеченням високої якості обслуговування та підтримки. Персонал, який працює з системою, повинен бути надійно підготовлений та мати доступ до ефективної технічної підтримки. Недоліки у цих аспектах можуть впливати на продуктивність та задоволення потреб користувачів.

Необхідно також враховувати проблеми, пов'язані з надмірною обробкою та зберіганням даних, що може порушувати принципи приватності та піддавати ризику конфіденційність особистої інформації. Завжди існує загроза несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації в ЄСІТС, що може включати дані про справи, персональні дані, рішення судів тощо. Щоб запобігти таким ризикам необхідно регулярно оновлювати систему та посилювати заходи безпеки, адже інформаційні технології в наш час дуже активно розвиваються, і, на жаль, не завжди це робиться з добрими намірами. Тому за-для попередження випадків витоку інформації обов'язковими мають бути використання механізмів автентифікації та авторизації, шифрування даних та моніторинг заходів безпеки.

Оскільки судова система тісно контактує з виконавчою службою, запровадження можливості подачі документів через ЄСІТС для виконання значно спрощує процедуру та прискорює виконавчий процес. На законодавчому рівні при впровадженні системи «Електронний суд» це питання вже було врегульовано на користь подачі виконавчих документів в електронній формі, однак технічні та організаційні можливості змусили відкласти цю можливість, адже на практиці механізм реалізації не встигає за нововведеннями, система виконавчої служби виявилася не готовою та вимагає додаткового оновлення.

Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» внесено зміни, зокрема, до перехідних положень процесуальних кодексів України в частині забезпечення можливості судами видавати виконавчі документи в паперовій або електронній формі. Проте навіть за наявності електронного виконавчого листа, належним чином створеного та завіреного, сторони виконавчого провадження змушені надавати відповідні виконавчі документи виключно у паперовій формі, адже електронні виконавча служба не приймає. Оскільки в законодавстві є вказівка на те, що одночасна видача судом виконавчого документа одній і тій самій особі в паперовій і електронній формах не допускається, це створює істотну проблему та невизначеність як для учасників судового процесу, так і для працівників апарату суду як діяти в таких ситуаціях. Адже за дорученням Державної судової адміністрації

України було реалізовано та з 12 вересня 2023 року впроваджено сервіс надсилання сторонам електронних виконавчих документів до Електронних кабінетів, проте їх пред'явлення в електронній формі до державних і приватних виконавців для подальшого виконання наразі є неможливим [1].

ЄСІТС, як система, що обслуговує судову галузь, має вирішувати ці проблеми та постійно адаптуватися до змін у технологічному, правовому та соціальному середовищі. Вирішення цих викликів вимагатиме комплексного підходу, спрямованого на підвищення ефективності та надійності системи для забезпечення справедливості та прозорості в правовій сфері. Розв'язання цих проблем може включати у себе оновлення технічних засобів, вдосконалення процесів управління проєктом, зміни в політиці безпеки, впровадження стандартів та тренінгу користувачів. Важливо систематично вдосконалювати та адаптувати систему ЄСІТС для вирішення виникаючих проблем і відповіді на нові виклики.

ЄСІТС представляє собою технологічну інновацію, яка трансформує та вдосконалює судочинство. Не дивлячись на існуючі проблеми, що супроводжують впровадження та експлуатацію такої системи, її переваги відзначаються значущим внеском у сферу правосуддя.

Однією з головних переваг ЄСІТС є підвищена ефективність судових процесів. Система дозволяє автоматизувати багато рутинних завдань, що раніше вимагали значних зусиль та часу. Електронна обробка документів, взаємодія між судами та автоматизовані процеси розгляду справ сприяють прискоренню юридичних процедур та зменшенню бюрократичних затримок.

Забезпечення доступності інформації – ще одна значуща перевага системи. Учасники судового процесу мають можливість отримати доступ до необхідної інформації в режимі реального часу. Це збільшує прозорість судової системи та дозволяє сторонам в справі ефективно взаємодіяти з нею. Рішенням Вищої ради правосуддя від 2018 року було запроваджено введення Єдиного державного реєстру судових рішень – державної інформаційної системи, що входить до складу Єдиної судової інформаційної системи і забезпечує збирання, облік (реєстрацію), накопичення, зберігання, захист, пошук та перегляд інформаційних ресурсів Реєстру та їх образів. Вже тоді стало можливим отримати обмежений доступ до судових рішень та деяких інших документів, використовуючи загальний реєстр без потреби робити запити та чекати на їх опрацювання та відповідь, або шукати на електронних сторінках судів чи сторонніх інтернет-ресурсах [2].

Впровадження системи ЄСІТС відкрило набагато більші можливості, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС. Таким чином, ми бачимо значний прогрес у діджиталізації судових процесів та розвиток вдосконалення та спрощення вже усталених процедур у відповідності до здобутків сучасності [3].

ЄСІТС сприяє покращенню судової комунікації, дозволяючи швидше та ефективніше обмінюватися інформацією між судовими органами, адвокатами, правозахисниками та іншими учасниками. Ця система також допомагає учасникам судового процесу в найкоротший термін відслідкувати та ознайомитись з рішеннями чи іншими документами по справі, адже отримання копії такого документа шляхом дотримання законної процедури, що включає оформлення вихідного документа належним чином всередині судової установи та направлення його засобами поштового зв'язку, займає деякий проміжок часу. Особливо зараз, в часи воєнного стану, коли виникають складнощі, пов'язані з загрозою безпеки, відключеннями електроенергії та зміною у деяких організаційних аспектах роботи судів, відправка документів може затримуватися, що в свою чергу негативно впливає на дотримання процесуальних строків, швидкість та якість процесу розгляду справ. У свою чергу, отримання документів через електронну систему ЄСІТС має перевагу в аспекті часу, адже так документи надходять значно швидше, без необхідності фізичного транспортування. Отже, ми дійшли висновку, що ЄСІТС сприяє оптимізації ресурсів та зменшенню витрат. Автоматизовані процеси дозволяють ефективніше використовувати робочий

час судових працівників, а електронна документація спрощує обробку та зберігання інформації. Це призведе до економії коштів та забезпечення більш раціонального використання бюджетних ресурсів.

Захист інформації та забезпечення конфіденційності – ключовий аспект функціонування ЄСІТС. Шифрування даних, сучасні системи аутентифікації та інші заходи забезпечують високий рівень безпеки в обробці та зберіганні інформації. Це важливо для збереження довіри до судової системи та виключення можливості несанкціонованого доступу. Також, оскільки записи зберігаються у хмарному сховищі, при знищенні паперових примірників, електронні дані не пропадуть, та особа все ще матиме доступ до них. Особливої актуальності ця функція набуває в умовах сьогодення, оскільки постійно є небезпека обстрілу чи мінування будівлі суду, де і зберігаються паперові документи. Якщо їх не буде переведено в цифровий формат, під час такого посягання багато справ будуть безповоротно знищені, а відновлення може зайняти великий проміжок часу. Поки що питання ведення справи в паперовому, електронному чи змішаному варіанті вирішується на розсуд судді або головуючого судді по цій справі, але ЄСІТС фактично зобов'язує в будь-якому випадку створити електронний відповідник, що в свою чергу сприятиме збереженню даних.

Таким чином, ЄСІТС є не просто інструментом для обробки даних, але і кроком у напрямку сучасного та доступного правосуддя. Повною мірою, ЄСІТС не просто впроваджує технологічні інновації в судову систему, але і перетворює сам процес правосуддя, роблячи його більш доступним, ефективним та надійним. Ця система не тільки пристосована до потреб сучасного суспільства, але і створена для подолання викликів, з якими стикаються правові системи у цифрову епоху. Відмічаючи існуючі проблеми, слід пам'ятати, що ЄСІТС, не зважаючи на труднощі, створена для поліпшення правосуддя та забезпечення швидкого та ефективного доступу до юридичної інформації. Її впровадження відображає стрімку еволюцію сфери правосуддя та визнає необхідність сучасних технологій у забезпеченні справедливості та ефективного функціонування судових систем.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікац [...] Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-IX#Text>
2. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : Вища рада правосуддя; Рішення, Порядок від 19.04.2018 № 1200/0/15-18. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#n940>
3. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Вища рада правосуддя; Рішення, Положення від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>
4. О. Берназюк. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: поняття та структура. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 326-330.
5. Шаповал Р. В., Пономаренко В. О. Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система: реальність і виклики сьогодення. Право та інновації. 2019. № 1 (25). С. 23-31.
6. Погорілецька А.В., Богатирьова М.О. Організаційно-правові аспекти функціонування системи документообігу суду. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 247-250.

Annotation. *This work is devoted to the study of the Unified judicial information and telecommunication system. The work examines the impact of the implementation of the Unified Judicial Information and Telecommunication System on various aspects of the judicial process, the advantages of the introduction of this innovation, as well as its shortcomings and problems that arise or may arise when using this system.*

Key words: *Unified judicial information and telecommunication system, judiciary, advantages and disadvantages, information technologies, electronic document, information.*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

*Алексєєва Єлизавета,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
Науковий керівник: Капліна Г.А.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СХУ ім. В. Даля,*

***Анотація.** Ця наукова робота присвячена аналізу впливу інформаційних технологій на цивільне процесуальне право. Автор висвітлює важливі аспекти електронного документообігу та електронного судового процесу, спрямовані на поліпшення швидкості та ефективності розгляду справ. Додатково, в статті розглядаються потенційні труднощі, що виникають у зв'язку з цифровою трансформацією в сфері цивільного процесуального права, та запропоновані рішення для їх вирішення.*

***Ключові слова:** цифровізація, електронний документообіг, кібербезпека, цивільний процес.*

Актуальність. Актуальність даної теми визначається різкою динамікою розвитку технологій та їх впливом на юридичну систему. Зростання цифровізації у всіх сферах суспільства супроводжується значними змінами в судовому процесі. Впровадження електронного документообігу дозволяє оптимізувати обмін інформацією між сторонами та судовими органами, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах. Так само, впровадження сучасних технологій може значно прискорити розгляд справ, забезпечуючи прозорість та ефективність процесів у цивільному судочинстві. Але, оскільки обробка електронної інформації стає невід'ємною частиною правової системи, забезпечення кібербезпеки стає критичною у вирішенні питань конфіденційності та довіри до судових процесів. Окрім цього, виникає необхідність адаптації законодавства та практики до цих змін.

Подібні проблеми, близькі до моєї теми, вивчали такі фахівці як Дутко А. О., Шукалович Б. В., Маркевич К., Сівовна Ю., Борисенко А.

Мета статті полягає у вивченні впливу інформаційних технологій на цивільне процесуальне право, освітленні аспектів електронного документообігу та електронного судового процесу, а також виявленні та пропозиції щодо вирішення труднощів, пов'язаних із цифровою трансформацією в даній галузі.

Виклад основного матеріалу. Застосування та використання інформаційних технологій у цивільному процесі є важливим для гарантування доступності правосуддя, підвищення ефективності роботи судів, зменшення витрат на судові процедури та полегшення участі учасників судового процесу. З одного боку, використання нових технологій сприяє ефективній та раціональній побудові взаємовідносин між судами та учасниками процесу, включаючи внутрішню структуру судової системи. Однак при цьому важливо відзначити, що завдання та функції судів залишаються незмінними: технологічний компонент процесуальної діяльності не впливає на сутність правосуддя, а лише стає допоміжним інструментом.

Таким чином, потрібно з'ясувати, що є цифровізацією в цивільному судочинстві та яка його роль в цілому. Цифровізація представляє собою метод спрощення та прискорення розгляду та вирішення правових справ, а також ефективний інструмент протидії можливим зловживанням судочинства. Вона дає можливість подавати клопотання, апеляційні скарги та інші цивільно-процесуальні документи в онлайн-режимі. Окрім цього, до основних аспектів цифровізації відносять забезпечення доступності, прозорості та справедливості судового процесу. Яскравим прикладом останніх нововведень на законодавчому рівні є проведення суду в режимі відеоконференції та прийняття присяги онлайн (але такі зміни потребують низку корегувань та уточнювань в законі). Завдяки впровадженню цифрових технологій, учасники судового процесу мають можливість ефективно взаємодіяти з системою, надаючи їм великий доступ до необхідної інформації та послуг. Таким чином, цифровізація сприяє створенню прозорого та справедливого судового середовища, забезпечуючи відкритий доступ до судових рішень та документів.

Враховуючи вищенаведене, Дутко А. О. влучно дає визначення поняттю електронне правосуддя – це «застосування та використання у цивільному процесі інформаційних технологій, що дозволяють здійснювати процесуальні дії в електронній формі, та електронне забезпечення судової діяльності, це процесуальна діяльність суду з розгляду та вирішення цивільних справ, заснована на застосуванні інформаційних технологій»[1, с. 118].

В Україні перший досвід використання цифрових технологій в цивільному судочинстві виник під час впровадження карантинних заходів у зв'язку з пандемією COVID-19. Це вимагало введення дистанційних режимів в усіх сферах суспільства, включаючи судову систему. Онлайн-подання документів та віртуальні судові засідання стали необхідні для забезпечення безпеки та неперервності судового процесу.

Завдяки цьому, перевагою електронізації стала можливість швидко знаходити потрібну справу та інформацію щодо неї. Тепер юристи можуть легко отримати доступ до великого архіву, що дозволяє їм ефективно виконувати свою роботу. Крім того, цифрові зміни надає можливість подавати документи в суд електронно, що економить час, який раніше витрачався, наприклад, на поїздки до суду. Додатково, заявник має змогу отримувати повідомлення про будь-які нові події щодо його справи чи відповіді до них електронним шляхом, що є ще однією зручністю цифрового процесу.

У порівнянні з традиційним паперовим документообігом, використання електронних документів є економічно вигіднішим. Зменшуючи витрати на папір, друк, витратні матеріали та доставку, це також уникає необхідності витрат на зберігання паперових архівів. Паперові документи завжди були схильні до пошкоджень, втрат або непередбачених подій. З використанням електронних документів такі ризики мінімізуються. Електронні документи зберігаються в безпечних електронних системах, що виключає їхнє пошкодження чи втрату. Також вони повинні бути надійно захищені від неправомірного доступу, забезпечуючи конфіденційність та цілісність інформації. До речі, це є однією з виникаючих проблем під час запровадження електронного судочинства, яку ми опишемо трохи далі. А спочатку, слід згадати про електронну судову систему.

Велике значення у розгляді даної теми має Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС). Згідно з Положенням про порядок функціонування окремих підсистем, ЄСІТС – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та Положенням процесів діяльності судів, органів та установ в системі правосуддя[2]. Слід, також, ознайомитись з поняттям «Електронний суд», за вищевказаним Положенням, це підсистема ЄСІТС, що забезпечує можливість обміну (надсилання та отримання) документами (в тому числі процесуальними документами, письмовими та електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, між користувачем цієї підсистеми та Вищою радою правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші документи[2].

Отже, з несумнівними перевагами цифровізації судочинства зрозуміло, але такі сучасні технології мають і певні недоліки. Перш за все, хочемо звернути увагу саме на кібербезпеку. Однією з основних проблем є можливість несанкціонованого доступу до судових документів та особистих даних учасників судового процесу. Це може призвести до витоку конфіденційної інформації, порушення приватності, чи навіть вплинути на розгляд справ. Для того, щоб вирішити дану проблему, пропонуємо використовувати сучасні методи шифрування для захисту конфіденційної інформації та вдосконалення систем аутентифікації для підтвердження легітимності користувачів. Також, можна запровадити проведення регулярних аудитів систем безпеки для виявлення слабких місць та систематичне оновлення програмного та апаратного забезпечення для усунення виявлених уразливостей. Авжеж, співпраця між установами цивільного судочинства, кіберполіцією та іншими зацікавленими сторонами для обміну інформацією та спільного реагування на кіберзагрози є також важливою для забезпечення ефективності та безпечності судового процесу.

Технічні збої в процесі діджиталізації також іноді відбуваються. Такі збої в судовому процесі можуть призводити до серйозних затримок у розгляді справ та порушувати роботу судових органів. Вони можуть включати перебої у роботі інформаційних систем, проблеми з електронним документообігом, або атаки на кібербезпеку, які впливають на нормальне

функціонування судів. Наслідки такої проблеми можуть бути дуже значними. Наприклад, технічні збої можуть призводити до призупинення роботи суду, що призводить до непередбачених затримок у розгляді справ. Це дуже важливо, бо електронізація повинна сприяти швидкості та зручності судового процесу. Для збереження основної мети цифровізації, слід запровадити резервні системи їх регулярне тестування для миттєвого відновлення роботи в разі технічних збоїв.

Але в разі виникнення таких проблем, вирішувати їх повинні саме люди. В такому випадку, виникає потреба в підборі або в навчанні спеціалістів в цій сфері. Для цього потрібно приділити увагу на проведення навчань та тренінгів для персоналу щодо ефективного використання технологій та управління електронним документообігом задля швидкого реагування на непередбачувані технічні ситуації.

Якщо розглядати міжнародний досвід у запровадженні електронної судової системи, то «Трембіта надії» в своєму дослідженні наводить яскравий приклад закордонного успішного досвіду впровадження електронного урядування і зокрема електронної взаємодії. Країна про яку йдеться мова – це Естонія. З 2000 р. вона відмовилася від паперового документообігу і повністю перейшла на електронні ресурси. Це значно спростило роботу державних службовців, скоротився час на прийняття рішень та оформлення документів. Починаючи з 2000 р. була прийнята низка Законів, пов'язаних з електронним урядуванням та демократією. Визначною подією у грудні 2002 року стало офіційне створення Академії електронного управління, що консультувала, навчала та спряла інформаційному розвитку громадян. Після запуску порталів «RIA», «Eesti.ee» естонці отримали чудову можливість отримувати послуги в онлайн-режимі, переглядати інформацію про організації, що їх надають. Загалом майже всі державні послуги надаються в Естонії в режимі онлайн і це значно сприяє економії державних коштів і часу[3].

Ключовою ініціативою у розвитку електронної взаємодії в Естонії стала програма X-Road. Ця система відповідає за управління обміном запитів між різними непов'язаними комп'ютерними середовищами. З огляду на те, що ці середовища використовують різні технології, кожне з них потребує так званого "адаптера" для ефективного передавання та отримання інформації в форматі, який використовує X-Road. З метою захисту конфіденційних даних, кожна система також використовує власні захищені сервери для шифрування. Окрім цього, протягом останніх 25 років уряд Естонії вдосконалив економіку та державний апарат, зробивши їх лідерами в ЄС із застосування цифрових технологій. Вже в дитячому садку діти ознайомлюються із значенням кібербезпеки та наслідками неправильного обміну своїми паролями до електронної пошти, а в школі діти вже вивчають основи робототехніки, програмування та його більш складні математично-теоретичні аспекти, а представників старшого покоління навчають користуватися комп'ютером.

На нашу думку, застосування досвіду Естонії в Україні має свої очевидні переваги. По-перше, програма X-Road дозволяє різним системам, які використовують різні технології, ефективно обмінюватися інформацією через стандартизований формат. Це спрощує та прискорює взаємодію між різними галузями та державними органами. По-друге, використання захищених серверів для шифрування дозволяє забезпечити безпеку конфіденційних даних. Це особливо важливо у контексті сучасних викликів щодо кібербезпеки та захисту особистої інформації. По-третє, цей досвід Естонії слугує прикладом того, як впровадження цифрових технологій у навчання може позитивно вплинути на розвиток суспільства. Україні слід розглядати можливість адаптації подібних підходів для поліпшення освітньої системи та підготовки молодого покоління до сучасних викликів.

Висновки. Цифрові технології мають значний потенціал для вдосконалення цивільного судочинства. Їхнє впровадження спрощує роботу судів, зменшує витрати та забезпечує ефективну взаємодію учасників судового процесу. Однак, на шляху цифровізації виникають виклики, зокрема щодо кібербезпеки та технічних збоїв. Таким чином, система Електронного суду є зручною, швидкою, ефективною, але тільки, якщо всі ці очікування будуть працювати на практиці, а для цього потрібно багато чого запровадити, як на законодавчому рівні, так і попрацювати з громадянами країни, над їхньою свідомістю, довірою та готовністю до електронізації.

В процесі здійснення успішних реформ, аналізуючи досвід країн, таких як Естонія, важливо сфокусуватися на впровадженні стандартизованих систем, забезпеченні кібербезпеки, та навчанні персоналу для ефективного використання цифрових інструментів.

Результати дослідження можуть бути використані для покращення сучасних підходів до цивільного процесу та взаємодії його учасників у світлі технологічних інновацій.

Список використаних джерел

1. Дутко А. О., Шукалович Б. В. Застосування інформаційних технологій в цивільному процесу України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 7. С. 118–120. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/24> (дата звернення: 17.11.2023).

2. Про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Положення від 17.08.2021 р. № v1845910-21 : станом на 12 жовт. 2023 р.

3. Запровадження електронної взаємодії як необхідна умова розвитку електронного урядування: зарубіжний і вітчизняний досвід. Київ: Шифр: "Трембіта надії", 2017. 32 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/498a1b0297a1c4501bc16ca2676828b9.pdf> (дата звернення: 17.11.2023).

4. Маркевич К. Цифровізація: переваги та шляхи подолання викликів. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/tsyfrovizatsiia-perevagy-ta-shliakhy-podolannia-vyklykiv> (дата звернення: 17.11.2023).

5. Сівовна Ю., Борисенко А. Нове у цифровізації правосуддя: суд по відеозв'язку та присяга онлайн. Юридична газета online. 2023. 6 квіт. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/nove-u-cifrovizaciyi-pravosuddya-sud-po-videozvyazku-ta-prisyaga-onlayn.html> (дата звернення: 17.11.2023).

***Annotation.** This scientific work is dedicated to the analysis of the impact of information technologies on civil procedural law. The author illuminates crucial aspects of electronic document management and the electronic court process aimed at improving the speed and efficiency of case proceedings. Additionally, the article examines potential challenges arising from the digital transformation in the field of civil procedural law and proposes solutions for their resolution.*

***Keywords:** digitization, electronic document management, cybersecurity, civil procedure.*

СЕКЦІЯ VII

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Лупенко А.В.,
студентка 3-го курсу ОС «бакалавр»
спеціальність «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: Капліна Г. А
к.ю.н, доцент, доцент кафедри правознавства
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля*

Анотація: У статті розглядаються особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Встановлено дію певних обмежень, щодо здійснення цивільного судочинства, які спрямовані на забезпечення безпеки та захисту прав громадян. Виявлені деякі прогалини в цивільному законодавстві, щодо регулювання правосуддя в умовах воєнного стану, які потребують подальшого вирішення.

Ключові слова: воєнний стан, цивільне судочинство, правосуддя, судовий захист, електронний суд.

Актуальність теми. В умовах воєнного стану з'являються нові виклики для цивільного судочинства. З одного боку, важливо забезпечити доступ до правосуддя та захист прав громадян, з іншого боку, необхідно врахувати особливості воєнного часу, такі як обмеження свободи пересування, небезпека для життя та здоров'я громадян та інші. Відомо, що в умовах воєнного стану виникають труднощі з відвідуванням судових засідань, а це може призвести до порушення права на судовий захист. Також, діють обмеження в здійсненні правосуддя. Запроваджується можливість здійснення судового засідання дистанційно, вносяться зміни до процесуальних кодексів. Через бойові дії в деяких областях, збільшилася кількість внутрішньо переміщених осіб, тому виникла проблема у встановленні деяких юридичних фактів та зверненні переселенців до суду за місцем їхнього фактичного перебування.

Виклад основного матеріалу. Цивільне судочинство являє собою встановлений нормами цивільного процесуального законодавства порядок, згідно з яким суд та учасники процесу беруть участь у розгляді та вирішенні справи [1]. Стаття 19 ЦПК України передбачає три види цивільного судочинства: позовне (загальне, спрощене), наказне та окреме провадження [2].

Відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» під час дії воєнного стану, повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 вказаного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [3]. Попри це, судова гілка зазнала впливу через війну та її наслідків, що змінило процес судочинства. Деякі суди були вимушені призупинити свою діяльність через бойові дії в окремих областях та їх тимчасову окупацію.

Розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядалися в цих судах, було змінено [4].

Варто зазначити, що зміст та форма провадження у цивільних справах в умовах воєнного стану повинні відповідати основним засадам цивільного судочинства та мати особливості

здійснення такого провадження. Станом на сьогодні, у чинному ЦПК України таких особливостей не запроваджено.

Як зазначає Щербіна: «Наразі судова система знаходиться «на військових рейках». Тобто існує дві ланки судової системи в Україні. Одна ланка не може працювати через окупацію, оскільки всі справи передаються до іншого суду на безпечній території. Інша ланка працює в штатному режимі, тобто справи здебільшого розглядаються за допомогою відеоконференції, але за поданням відповідного клопотання справи можуть розглядатися без присутності сторін»[5].

Для покращення положення ЦПК України у питанні здійснення цивільного судочинства під час дії воєнного стану, було розроблено законопроект «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)» № 7316.

Головні зміни, які передбачаються цим законопроектом:

1) запровадити розгляд цивільних справ у порядку письмового провадження, тобто розширити сферу застосування такого провадження у судах всіх юрисдикцій;

2) підготовче провадження та розгляд справи по суті мають бути проведені в розумні строки та з урахуванням можливості учасників взяти участь у розгляді справи;

3) справи, розгляд яких здійснюється у порядку загального провадження можуть бути розглянуті судом без виклику учасників справи за наявними у справі матеріалів та інші [6].

Виникають питання, щодо відкладення розгляду справи, зупинення провадження по справі, дистанційної участі осіб у судовому розгляді, повідомлення учасників про час та місце розгляду справи, поновлення/подовження строків.

Варто зазначити, що на сьогодні законодавством не передбачено дистанційної форми правосуддя, але існує можливість дистанційної участі у судовому процесі відповідно до ч.7 ст. 11 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», вказано, що учасники судового процесу на підставі судового рішення можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції [7].

Моїсеєнко наголошує, «що існує проблема повідомлення про час та місце розгляду учасників справи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, за кордоном, або місце перебування яких невідомо. Наразі, єдиним законним способом повідомлення в такому випадку є публікація оголошення на вебпорталі судової влади в порядку, передбаченому ст. 128 ЦПКУ» [8].

Також, наявна проблема у можливості продовження та відновлення процесуальних строків для вчинення процесуальних дій у зв'язку з їх простроченням у період воєнного стану.

Відповідно до положень статті 127 ЦПК, «процесуальний строк може бути поновлений або продовжений за заявою учасника справи, все залежить від того – встановлений він законом, чи судом»[2].

Рада суддів України в своїх рекомендаціях від 02.03.2022 вказала, що «процесуальні строки по можливості продовжуються щонайменше до закінчення воєнного стану» [9]. Проаналізувавши ч. 2 ст. 127 ЦПК, виходить, що заява про продовження процесуальних строків має бути подана до закінчення цього строку [2]. Регулювання питання процедури та строків подачі даної заяви учасником процесу наразі не передбачено. Доцільно розробити та впровадити можливість подавати таку заяву через електронний суд, яка б дозволяла учасникам процесуальних дій вчиняти процесуальні дії дистанційно.

Також, через зміну підсудності територіальними судами через окупацію або руйнацію, виникла проблема втрачених проваджень. Громадяни не мають можливості отримати копії судових рішень у відповідних справах. Якщо територія згодом була деокупована, особа, яка була зацікавлена, має право звернутися до відповідного суду з проханням відновити втрачене судово провадження або продовжити розгляд справи. Однак спосіб, передбачений чинним процесуальним законодавством, може мати певні прогалини, якщо суд, який розглядає справу, продовжує перебувати на окупованій території. Відповідно до статті 490 Цивільного процесуального кодексу України, якщо по справі було прийнято рішення або закрито провадження, заінтересована особа має звертатися до суду, який розглядає справу як суд першої інстанції, щоб подати заяву про відновлення втраченого провадження [2].

Моїсеєнко зазначає, «що у разі поданого позову, якщо провадження не завершено, є проблема того, що, якщо хтось подасть аналогічний позов до суду, який зараз має право розглянути цю справу, він отримає ухвалу про повернення позовної заяви, оскільки в цьому суді вже розглядається позов до тієї ж особи з тих самих обставин і з тих самих підстав. Для того, щоб уникнути цього, до такої позовної заяви слід додати докази того, що провадження не було розпочато. Однак, лише лист суду, який розглядав справу, є таким доказом. Отримати такий документ у суді на окупованій території практично неможливо, а спроби зробити це можуть поставити під загрозу життя та здоров'я зацікавленої особи»[8].

Разом з цим, варто вказати на важливість роботи електронного суду під час дії воєнного стану. Відповідно 21 липня 2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремії підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року №3200-IX (законопроект 7574-д)[10]. Відповідно до цього закону представники юридичних професій і юридичних осіб повинні реєструватися та використовувати електронні кабінети Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Встановлення обов'язку створювати власний електронний кабінет у підсистемі Електронний суд та можливість надсилання електронних документів, які засвідчені кваліфікованим електронним підписом, дозволить юридичним особам та громадянам краще відслідковувати свою потенційну участь у судових спорах. Також, значно зменшить витрати на поштові відправлення і оформлення паперових документів та прискорить процес подання заяв до суду, що дуже зручно в сьогоденних умовах.

Висновок. Війна в Україні призвела до значних змін у сфері цивільного судочинства. Деякі суди були вимушені призупинити свою діяльність через бойові дії в окремих областях та їх тимчасову окупацію. Це призвело до того, що територіальна підсудність судових справ, що розглядалися в цих судах, була змінена. На сьогодні законодавством не передбачено дистанційної форми правосуддя, але існує можливість дистанційної участі у судовому процесі. Однак, якщо учасники справи перебувають на тимчасово окупованих територіях, за кордоном, або місце перебування яких невідомо, єдиним законним способом повідомлення в такому випадку є публікація оголошення на вебпорталі судової влади. Це може ускладнити участь у судовому процесі для таких учасників та призвести до порушення їхніх прав. Потрібно впровадити додаткові процедури повідомлення учасників справи про час і місце розгляду справи.

Також, наявна проблема у можливості продовження та відновлення процесуальних строків для вчинення процесуальних дій у зв'язку з їх простроченням у період воєнного стану. Через зміну підсудності територіальними судами через окупацію або руйнацію, виникла проблема втрачених проваджень. Громадяни не мають можливості отримати копії судових рішень у відповідних справах. Існує необхідність у впровадженні дистанційної форми правосуддя, зокрема, можливості розгляду цивільних справ у порядку письмового провадження, тобто розширити сферу застосування такого провадження у судах всіх юрисдикцій. Необхідно вдосконалити процесуальне законодавство, доповнивши його окремим розділом, який детально закріпить положення регулювання цивільного процесу під час військового стану, для уникнення наявних прогалин у подальшому.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процес України: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. закладів вищої освіти / І. О. Ізарова, Р. Ю. Ханік-Посполітак. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ: ВД «Дакор», 2019. – 274 с.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.11.2023).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.11.2023).
4. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: Розпорядження від 10.03.2022 № 4/0/9-22 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00825>
5. Резворович, К., Щербіна, Д. (2023). ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Молодий вчений*, 2 (114), 86-89. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-17>

6. Проект Закону України від 26.04.2022 № 7316 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)». URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JI07330A.html (дата звернення: 07.11.2023)

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 08.11.2023).

8. Моїсеєнко Д. Цивільне судочинство: доступ в умовах воєнного стану. № 71 (2022): *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. URL: <http://visnykpravo.uzhnu.edu.ua/article/view/263498> (дата звернення: 09.11.2023).

9. Рекомендації Ради суддів України від 02.03.2022. *Головна сторінка*. URL: <http://surl.li/fkbhy> (дата звернення: 11.11.2023).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

***Annotation.** The article examines the peculiarities of the implementation of civil justice in the conditions of martial law. Certain restrictions have been established regarding the conduct of civil proceedings, which are aimed at ensuring the safety and protection of citizens' rights. Some gaps in the civil legislation regarding the regulation of justice in the conditions of martial law have been identified, which require further resolution.*

***Keywords:** martial law, civil justice, justice, judicial protection, electronic court.*

ПРОБЛЕМА ДОСТОВІРНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Подрез Олександр,

студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля,

Петросян Крістіна,

старший викладач СНУ ім. В. Даля,

суддя Луганського окружного адміністративного суду

***Анотація.** У статті здійснено дослідження поняття електронних доказів, в тому числі в цивільному судочинстві. Проаналізовано практику розгляду в цивільних справах місцевими судами, а також Верховним Судом стосовно електронних доказів та електронних документів та окреслено проблемні питання щодо використання електронних доказів у цивільному судочинстві. На підставі проведеного дослідження зауважено на необхідності внесення змін до чинного законодавства з метою надання електронному листуванню ознак достовірності як доказу.*

***Ключові слова:** електронні документи, доказування, засоби доказування, електронні докази, листування.*

Постановка проблеми: Сучасне суспільство характеризується активною інтеграцією інформаційних технологій і систем у судову систему та юридичну сферу загалом. Значного поширення ці системи та технології набули в юридичній практиці через здатність збереження, передачі та перенесення інформації. Учасники правовідносин використовують у своїй діяльності інформаційні технології, оскільки вважають, що вони допоможуть полегшити виконання певних дій та задач. Розвиток технологій суттєво впливає і на здійснення правосуддя в Україні. Так, електронний лист, скріншот, голосове або текстове повідомлення, листування у месенджері можуть бути використані в суді як докази у справі. Це стало можливими завдяки закріпленню інституту електронних доказів на законодавчому рівні, в тому числі в цивільному судочинстві.

Особливість цих доказів полягає в тому, що вони не завжди можуть сприйматися безпосередньо, а повинні бути інтерпретовані певним чином та проаналізовані за допомогою

спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення. Цей процесуальний інститут потребує ретельного вивчення, адже у разі виникнення спору, належно оформлені електронні докази можуть вплинути на результат прийнятого судом рішення. Тому в аспекті досліджуваної теми актуальним є опанування притаманної цьому інституту специфіки подання електронних доказів до суду з огляду на численні випадки відмов судами у визнанні електронних доказів належними, допустимими, достовірними і достатніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням зазначеної теми займалися такі науковці, як Дж. Грегорі, С. Гонгало, Г. Мейнс, Дж. Беллін, С. Мейсон, Д. Бендер та інші. Вітчизняними фахівцями щодо вивчення електронних доказів є: В. Борисов, Ю. Павлов, Каламайко, В. Комаров, О. Лазько, В. Петренко, К. Брановицький, О. Захарова, Н. Сакара. Їх дослідження внесли значний вклад у розвиток електронних доказів, однак дискусійні питання щодо використання таких доказів, зокрема під час здійснення цивільного судочинства, залишилися дотепер.

Метою статті є дослідження проблемних питань використання електронних доказів в цивільному судочинстві, зокрема щодо їх достовірності, з метою вироблення теоретичних шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Електронні докази являють собою інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі інтернет) [1, ст. 100].

Зауважимо, що вказане визначення в ЦПК України щодо поняття «електронних доказів» є досить широким і завершеним, оскільки включає вичерпний перелік видів електронних доказів та джерел їх збереження.

Професор А. Боннер почав одним з перших досліджувати проблематику нетрадиційних засобів доказування, зазначаючи в своїх роботах найбільш поширені їх види, а саме: 1) аудіо- та відеозаписи; 2) електронні документи; 3) відомості, отримані з глобальних інформаційних систем (зокрема, мережі Інтернет); 4) електронна пошта; 5) свідчення (показання) спеціальних технічних засобів (напр., прилади обліку витрат електроенергії, води, газу, тепла; прилади визначення швидкості транспортного засобу чи ступеня алкогольного сп'яніння водія тощо); 6) засоби «електронного судочинства» (зокрема, відеоконференції, офіційні веб-сайти судових органів, листування з судовими органами за допомогою електронної пошти, автоматизовані судові інформаційні системи та ін [2].

Д. Цехан під «цифровими доказами» розуміє фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки електронною обчислювальною машиною стають доступними для прийняття людиною [3, с. 300].

Водночас вітчизняний вчений А. Каламайко пропонує виокремлювати такі види електронних засобів доказування залежно від особливостей їхньої форми: 1) звуко- та відеозаписи; 2) електронні документи; 3) інша інформація в електронній формі (інформаційні повідомлення). Крім того, за джерелом походження серед електронних засобів доказування автор виділяє: 1) файли, які створюються користувачем; 2) файли, які створюються комп'ютерною системою (тобто самим електронним середовищем) [4].

Отже, як в науці, так і в процесуальному законодавстві міститься доволі широкий перелік видів електронних доказів, які поділяються на види та підвиди.

В аспекті цивільного процесуального права погоджуємося із думкою Д. Луспеніка, який зазначає, що закріплення електронних доказів як самостійного засобу доказування є доцільним та прогресивним кроком у напрямі модернізації судочинства. Водночас електронні докази як самобутня та специфічна юридична конструкція вимагають особливої уваги до нюансів їх правового режиму. Проте процедури подання електронних доказів потребують подальшого

законодавчого доопрацювання, аби не ускладнити їх реальне використання на практиці та щоб не призвести до порушення принципів правової визначеності [5].

Електронні докази мають окреме місце у системі доказування. З аналізу законодавчих приписів, на нашу думку можливо виділити декілька ознак, що їх характеризують:

- існування таких доказів у цифровому вигляді;
- необхідність їх опрацювання для використання при судовому розгляді;
- можливість їх перенесення та копіювання без спотворення змісту таких доказів;

При цьому, враховуючі актуальні зміни у законодавстві, обов'язок безпосередньо досліджувати електронні докази у цивільному судочинстві покладено саме на суд. Інакше докази, які не були предметом дослідження у судовому процесі, не можуть бути покладені в основу ухваленого судом рішення.

Особливо важливим фактором для ухвалення рішення судом є відповідність електронних доказів основним критеріям, таким як: належність, допустимість, достовірність та достатність. Якщо доказ не відповідає цим критеріям, то він не може бути покладений в основу законної доказової бази, на якій ґрунтується судове рішення.

Окремо необхідно виділити такий критерій оцінки доказів як достовірність. Адже дедалі більше у судовій практиці використовуються електронні докази як спосіб підтвердження тих чи інших фактів, при цьому використовуються як електронні документи, тобто засвідчені за допомогою необхідних технічних засобів документи у цифровому вигляді, так і електронний доказ, який може мати форму скріншота листування, сторінки пошуку за ЄРАУ, трекінгу пошти та інше.

При належній інтерпретації такі документи виступають одним із засобів доказування, адже можуть підтверджувати існування певних фактів, що мають значення для вирішення справи по суті. Але важливим є те, що цей доказ повинен містити в собі усі необхідні реквізити, для того, щоб у суду була можливість його ідентифікувати.

Аналізуючи судову практику в цивільному судочинстві за період 2016 – 2017 років можемо констатувати неоднозначність у вирішенні питання щодо достовірності та допустимості засобів доказування, зокрема які саме електронні докази, у якій формі, на якому носіїві тощо визнаються судом достовірними.

Для прикладу, суди першої інстанції не приймають до уваги роздруківки з мережі Інтернет. Так, окружний адміністративний суд м. Києва у своїй постанові від 17.03.2016 по справі № 826/16528/15 не взяв до уваги роздруківки статті невідомого автора із соціальної мережі «Facebook», вважаючи, що ці матеріали не є доказами [6].

Інша не менш вагома частина судів, навпаки, вважає за можливе і правомірне використовувати досліджувані докази як належні у судовому засіданні, а саме: Новомиколаївський районний суд Запорізької області в рішенні від 01.03.2017 у справі № 322/1141/16 встановив факт особистих неприязних стосунків між сторонами на підставі наданих ними роздруківок бесіди у соцмережі.

Разом з тим можемо зазначити, що на даний час судова практика в цивільному судочинстві щодо оцінки електронних доказів набула певної визначеності, так як Верховний Суд чітко окреслив ці питання у своїх рішеннях з приводу оцінки електронних доказів [7].

Як зауважує суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, Н. Сакара, електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною [8].

Тобто, вона прирівнює електронний доказ до електронного документа.

Окрім цього, вказує, що роздруківка електронного листування не може вважатись електронним документом (копією електронного документа) в розумінні положень частини першої

статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», тобто не може вважатися доказом, бо не містить електронного підпису, який є обов'язковим реквізитом електронного документа, оскільки у такому разі неможливо ідентифікувати відправника повідомлення і зміст такого документа не захищений від внесення правок і викривлення [8].

Однак, на практиці таке листування зазвичай може становити вагомий доказовий зміст для справи. Фактично, таке листування зазвичай відповідає основним критеріям належності, достовірності та допустимості доказу, оскільки надається повний скріншот екрану, де наявні реквізити відправника та отримувача, але електронного підпису не накладено через технічну відсутність такої можливості.

Крім того, суди технічно не оцінюють такі докази, незважаючи на їх відповідність базовим критеріям. В якості прикладу наведемо справу № 922/788/19, в якій Верховний Суд вказує, що суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що електронне листування між сторонами справи не може вважатись належним письмовим доказом. Роздруківка електронного листування не може вважатись електронним документом (копіями електронних документів) в розумінні частини першої статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», відповідно до якої електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [9].

Враховуючи таку позицію Верховного Суду, можемо окреслити існування проблеми в цивільному судочинстві щодо достовірності електронних доказів, оскільки судами поняття електронного доказу звужується до поняття електронного документу через те, що наявність електронного підпису на документі не дає можливість спотворити його зміст. Однак через цифровізацію відносин часто листування між підприємствами проходить через електронні поштові скриньки, месенджери і, як вказувалось, накласти електронний підпис на таке листування неможливо, при тому, що саме договором між сторонами може бути встановлено листування з використанням зазначених вище електронних засобів.

Аналізуючи вищевказане, можна дійти висновку, що необхідним елементом у процесі доказування є електронні докази, які є новелою у цивільному процесі. І актуальною залишається проблема невизначеності процедури засвідчення копій електронних доказів, зважаючи на специфіку окремих електронних доказів (зокрема інформації з мережі Інтернет) і набуття такими доказами ознаки достовірності.

Практика розгляду судами таких видів доказів неоднакова, оскільки судова система на даний час не враховує певні аспекти електронних доказів і потребує більш конкретного визначення, а Верховний Суд наголошує на проблемі достовірності електронних доказів через ймовірний ризик їх спотворення. Все це в цілому свідчить про необхідність вироблення шляхів досконалого засвідчення електронних доказів.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можемо зробити висновок про неоднакове застосування судами у цивільному судочинстві питання щодо достовірності поданих сторонами електронних доказів. З метою вирішення цього пропонуємо такі шляхи врегулювання:

1) Законодавчо врегулювати питання листування як доказу. Тобто дати належне визначення, які реквізити повинні простежуватись у інтерпритації електронного доказу (листування) у паперовому вигляді та, яким чином достовірність цих реквізитів можливо підтвердити.

2) Забезпечити перевірку таких доказів саме на стадії дослідження доказів. Наприклад перевіряти такий доказ шляхом входу у обліковий запис електронної скриньки під час стадії дослідження доказів у судовому процесі.

3) Надати технічну можливість підписувати збережені у форматі поштових листувань файли з фіксацією змін метаданих.

Отже, враховуючи вищевказане, можна зробити висновок, що необхідним елементом у процесі доказування є електронні докази, які є новелою у цивільному процесі. І актуальною залишається проблема невизначеності процедури засвідчення та посвідчення копій електронних доказів, зважаючи на специфіку окремих електронних доказів (зокрема інформації з мережі

Інтернет) і набуття такими доказами ознаки достовірності. Практика розгляду судами таких видів доказів також різниться і Верховний суд наголошує на проблемі достовірності даних доказів через ймовірний ризик їх спотворення, а національна система судочинства на даний час не враховує певні аспекти даного виду доказів і тому потребує більш конкретного визначення та вироблення шляхів досконалого засвідчення електронних доказів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV : станом на 4 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Боннер О.Т. Науково-технічний прогрес і розвиток російського процесуального законодавства та судової практики. Право України. 2011. № 10. С. 47.
3. Вернидубов І. Белікова С. Електронні докази: поняття, особливості та проблеми щодо їх дослідження судом. 2018. С. 299–305.
4. Каламайко А.Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. С. 11.
5. Луспеник Д.Д. Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику. Судебно-юридическая газета. 2018. 3 вересня
6. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 17.03.2016 р. у справі № 826/16528/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56551967>.
7. Рішення Новомиколаївського суду запорізької області від 01.03.2017 р. у справі № 322/1141/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65201286>.
8. Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду кандидат юридичних наук доцент Наталія Сакара. Судова практика щодо оцінки електронних доказів. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Sakara_prez.pdf (дата звернення: 13.11.2023).
9. Постанова Верховного суду від 28.12.2019 р. у справі № 922/788/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86717260>.

Abstract. *The article examines the problems existing in the legal sphere regarding the use of electronic evidence in court proceedings. The author analyses the practice of the Supreme Court in relation to electronic evidence and electronic documents and, based on the study, substantiates the need to amend the current legislation and provide electronic correspondence with the attribute of reliability as evidence.*

Keywords: *electronic documents, proof, means of proof, electronic evidence, correspondence.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДУМЕРЛОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Степченко Данило,
студент 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету СНУ ім. В. Даля
Науковий керівник: **Капліна Г.А.**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства СНУ ім. В. Даля.

Анотація: у даній статті проведено детальний аналіз інституту відумерлої спадщини в контексті національного законодавства України, з урахуванням актуальних правових викликів. Виділено проблеми, пов'язані з установленням місця відкриття спадщини та судової підсудності, а також обговорено необхідність розвитку процедурних та нормативних аспектів управління відумерлою спадщиною. Пропонуються рекомендації з покращення законодавства з метою забезпечення чіткості та ефективності цивільного судочинства у даній області.

Ключові слова: відумерла спадщина, спадкування, судова підсудність, правова визначеність.

Інститут спадкування, що корінить у глибинах цивільного права, детально описує механізми трансферу майнових та немайнових прав від покійного до його спадкоємців. Нормативне урегулювання цього важливого процесу, впроваджене Цивільним кодексом України, базується на принципах свободи заповіту, рівності часток спадкоємців та ефективного захисту інтересів осіб, обдарованих правом на обов'язкову частку спадщини.

У контексті широкого спектру аспектів спадкування, пристосованих до різноманітних сценаріїв, важливість відумерлої спадщини виявляється як унікальне юридичне явище, спричинене гострою проблемою відсутності спадкоємців. Це викликає значні правові розриви та невизначеності, і особливо суттєво виявляється у визначенні місця відкриття спадщини.

У вказаному контексті, процесуальні та процедурні аспекти визнання спадщини відумерлою, які лежать в основі глибокого аналізу в рамках судового порядку, виступають ключовими елементами для розв'язання даної складної проблеми. Незаперечно, що судовий механізм визнання спадщини відумерлою є центральним аспектом системи правового регулювання цього виняткового явища, і його детальне вивчення та аналіз стають визначальними для забезпечення наукової чіткості та юридичної визначеності в даному контексті.

З урахуванням важливості цієї теми для науковців та практикуючих юристів, дослідження конкретних аспектів цивільного процесу, пов'язаних із відумерлою спадщиною, має надати наукове обґрунтування та розробити науково-практичні рекомендації для вирішення цієї проблеми та забезпечення ефективного функціонування системи цивільного судочинства в цьому контексті.

Проблему правового регулювання відумерлої спадщини, була розглянута рядом вітчизняних науковців, зокрема: Т. Волинець, О. Кухарев, А. Новосад, А. Момот, М. Бабюк, О. Руденко, І. Болокан тощо.

Метою даної роботи є глибокий аналіз інституту відумерлої спадщини в цивільному праві України, з охопленням ключових аспектів, таких як термінологічне визначення, умови визнання, судовий процес, а також виявлення недоліків у чинному законодавстві.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю суттєвих прогалин та суперечливостей у правовому регулюванні відумерлої спадщини, необхідністю ретельного аналізу процесуальних аспектів визнання спадщини відумерлою, важливістю оптимізації цивільного законодавства в даному контексті, необхідністю ефективного управління майном відумерлої спадщини та зростанням інтересу юридичної громадськості до цієї проблематики.

Право спадкування, як визначено в статті 1217 Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ), може реалізовуватися як за допомогою заповіту, так і відповідно до закону. Аналізуючи положення статті 1223 ЦКУ, можна зауважити, що у випадку існування заповіту в спадковому порядку, особа, чітко визначена у заповіті спадкодавця, визнається спадкоємцем. Однак, в випадку відсутності заповіту, його недійсності, відмови спадкоємців від прийняття спадщини або тоді, коли заповіт не охоплює всю спадщину, спадкування відбувається відповідно до закону [1].

Важливим аспектом є класифікація спадкоємців за чергами, які, відповідно до статей 1261-1265, діляться на п'ять категорій. Кожна черга спадкоємців успадковує майно лише у випадку, коли попередня черга не має права на спадкування [1].

Також важливо врахувати, що у визначених випадках, викладених у статті 1241, обов'язкова частина спадщини спадкоємців, таких як неповнолітні, малолітні, непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова або вдівець та непрацездатні батьки, спадкоємців передбачається, незалежно від наявності заповіту [1].

Термін «відумерла спадщина» не корелює з юридичним визначенням у чинному законодавстві. Проте, шляхом аналізу тих положень, де цей термін застосовується, виникла потреба у формалізації визначення даного терміну, що призвело до розробки самостійного концептуального визначення. Таким чином, «відумерла спадщина» інтерпретується нами як юридичний термін із специфічним значенням, застосований для характеристики ситуацій, коли передача спадщини стає неможливою внаслідок відсутності спадкоємців, їх відсторонення від права на спадкування, відмови від прийняття спадщини чи її неприйняття.

Це питання регулюється статтею 1277 ЦКУ. Згідно з цією статтею: «у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними

спадщини, а також відмови від її прийняття, орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно - за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою» [1].

При визнанні судом спадщини відумерлою, визначається її юридичний статус наступним чином: нерухомість переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини, паралельно з цим майно, яке безпосередньо асоціюється з нерухомим майном, передається відповідно до його географічного розташування [1].

Положення частини другої статті 1235 ЦКУ визначає владність заповідача позбавити спадкоємців, визначених законом, можливості придбати право на спадщину [1]. Ця норма відкриває можливість заповідачу ідентифікувати осіб, які будуть виключені із кола спадкоємців, залишаючи лише тих, хто має закріплене право на обов'язкову частку у спадщині. Зазначений підхід породжує ситуацію, коли законом визначені спадкоємці втрачають здатність ефективно здійснювати свої спадкові права, незалежно від обраного ними нотаріального чи судового шляху.

При вивченні процесуальних аспектів відумерлої спадщини важливим етапом є розгляд судом конкретних справ відповідно до чітко визначених норм Цивільного процесуального кодексу України. Цей процес регулюється нормами, що визначають порядок подання заяви, визначення підсудності та проведення судового розгляду. Розгляд судом справи про визнання спадщини відумерлою відбувається в рамках окремого провадження відповідно до глави 9 розділу VI Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК).

Відповідно до положень статті 334 ЦПК, заява, стосовно визнання спадщини відумерлою повинна бути подана до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини. У зазначеній заяві обов'язково вказується час та місце відкриття спадщини, опис майна, яке утворює спадщину, а також подаються докази, підкріплені фактами, які свідчать про те, що це майно належало спадкодавцю та відсутність спадкоємців за заповітом чи законом [2].

Вказана правова норма чітко регламентує процедуру звернення до суду з метою визнання спадщини відумерлою та встановлює обов'язкові критерії для складання заяви. Вважаємо, що подібне визначення нормативно встановлених вимог сприяє створенню необхідних передумов для обґрунтованого судового рішення щодо визнання спадщини відумерлою. Проте важливо врахувати неузгодженість між визначенням місця відкриття спадщини в статті 334 Цивільного процесуального кодексу та статті 1221 ЦКУ (у редакції від 23 лютого 2023 року) [3, с. 51; 4]. Згідно зі статтею 334 ЦПК, заява, щодо визнання спадщини відумерлою має бути поданою до суду за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням нерухомого майна, що входить до складу спадщини [2]. Однак стаття 1221 ЦКУ визначає місце відкриття спадщини як місце подання першої заяви, яка свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, зацікавлених у забезпеченні охорони цього майна, а також вимоги кредиторів [1]. Ці дві норми можуть вести до різних інтерпретацій і тим самим ускладнити судові процедури та породити проблеми визначення судової підсудності. Наприклад, в ситуаціях, коли відсутнє нерухоме майно та відсутні відповідні заяви, ускладнюється чітка диференціація, до якого суду слід звертатися.

З огляду на особливості правових наслідків відумерлої спадщини, де передача нерухомого майна у власність територіальній громаді здійснюється з урахуванням місцезнаходження, вбачається обґрунтованою позиція Бабюк М. та Руденко О., які виказують доцільність визначення судової підсудності з урахуванням розташування нерухомого майна або основної частини рухомого майна в разі відсутності нерухомого майна. Такий підхід визначає однозначний та системний підхід до регулювання правових аспектів, які пов'язані із визнанням спадщини як відумерлої та сприяє їхньому більш точному вирішенню в рамках наукових та практичних питань [3, с. 51].

Слід наголосити, що аналіз проєкту Закону № 9287 «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку прийняття спадщини», прийнятий Верховною Радою 8 листопада 2023 року, свідчить про те, що законодавство реагує на умови воєнного стану, що вимагає адаптації цивільного права. Оновлення визначення місця відкриття спадщини та процесу

її прийняття запроваджує важливий аспект: додатковий захист майнових та особистих прав спадкоємців, особливо в умовах воєнних дій або тимчасової окупації. Цей проєкт створює необхідні умови для гарантування прав спадкоємців незалежно від ситуації, що склалася, спрощуючи та вдосконалюючи процеси оформлення спадкових прав на всій території України. Адже згідно зі змінами, місцем відкриття спадщини має визначатися за останнім місцем проживання спадкодавця. У разі невідомого місця проживання воно встановлюється за місцезнаходженням нерухомого майна або його основної частини, а у разі відсутності нерухомого майна - за місцезнаходженням основної частини рухомого майна. Якщо спадкодавець мав останнє місце проживання за кордоном, місце відкриття спадщини визначається відповідно до Закону про міжнародне приватне право. Такий підхід законодавця підтримуємо [5].

У рамках правового аналізу відумерлої спадщини, акцентуючи увагу на визначенні її правового статусу та судового процесу визнання, важливим аспектом є розгляд часового параметру, як його закріплює стаття 335 ЦПК [2]. Зазначений юридичний термін, який становить рік з моменту відкриття спадщини, не лише фіксує формальний проміжок часу для подання заяви, але також відбиває суттєвий принцип в чиненні юридичних строків та має за мету забезпечення ефективності судочинства.

Далі, у світлі статті 337 ЦПК, де обговорюється процедура розгляду справи, виокремлюється не лише формальний аспект, але й активна роль заявника. Висунуті ним твердження та представлення доказів стають основоположним елементом, що визначає подальший хід судового розгляду. Вважаємо, що такий підхід забезпечує високу якість та об'єктивність юридичного процесу, узгоджуючи різні аспекти спірної справи.

В контексті статті 338 Цивільного процесуального кодексу України, яка регламентує процедуру судового рішення у випадках, коли визначено відсутність спадкоємців за заповітом або за законом, їх виключення з права на спадкування, або відмову від спадкування, суд приймає рішення про визнання спадщини відумерлою та передачу її територіальній громаді відповідно до чинного законодавства, слід звернути увагу на ключовий зміст наведеної норми [2]. Так, стаття 338 ЦПК демонструє, що визнання спадщини відумерлою не просто фіксує фактичну відсутність спадкоємців чи їхню відмову від спадкування, а й породжує вагомі юридичні наслідки, зокрема, передачу спадщини у власність територіальній громаді згідно із визначеними законом процедурами.

Таким чином, дослідження інституту спадкування та відумерлої спадщини у цивільному праві України розкриває важливість нормативного регулювання цього сегменту права, заснованого на принципах свободи заповіту, рівності часток між спадкоємцями та захисту правового інтересу осіб з правом на обов'язкову частку спадщини. Відумерла спадщина є юридичним явищем, породженим ситуацією, коли виникає неможливість передачі спадщини внаслідок відсутності спадкоємців або їх відсунення від спадкування, що вимагає додаткової уваги з боку правової системи.

Підкреслюємо необхідність визначення місця відкриття спадщини та підсудності справ, оскільки колізії між статтями 1221 ЦКУ та 334 ЦПК можуть призводити до суттєвих конфліктів у питаннях юрисдикції судів. Показано різницю в підходах до завдання місця відкриття спадщини та акцентовано на необхідності їх взаємної узгодженості для забезпечення ефективності судового процесу.

Виходячи з аналізу, можна зазначити, що виняткова природа відумерлої спадщини вимагає додаткової уваги правової спільноти та законодавців до точного визначення та регулювання цього явища, удосконалення процедур судового розгляду та оптимізації механізмів управління майном після визнання спадщини відумерлою. Необхідно вдосконалювати законодавство для забезпечення правової визначеності та врахування всіх можливих сценаріїв, що виникають у сфері спадкових правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.11.2023).

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 4 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 11.11.2023).

3. Babiuk M. P., Rudenko O. A. CURRENT ISSUES OF RECOGNITION OF INHERITANCE AS DECEASED UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE. Juridical scientific and electronic journal. 2023. No. 9. P. 49–53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/11> (date of access: 11.11.2023).

4. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#n298> (дата звернення: 12.11.2023).

5. Парламент підтримав удосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини | ЮРЛІГА. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/223392_parlament-pdtrimav-udoskonalennya-poryadku-vdkritya-ta-oformlennya-spadshchini (дата звернення: 12.11.2023).

Abstract: *this article provides a detailed analysis of the institution of escheated inheritance in the context of national legislation of Ukraine, taking into account current legal challenges. The author highlights the problems associated with establishing the place of inheritance discovery and court jurisdiction, and discusses the need to develop procedural and regulatory aspects of the management of escheat. The author offers recommendations for improving legislation in order to ensure clarity and efficiency of civil proceedings in this area.*

Keywords: *escheated inheritance, inheritance, court jurisdiction, legal certainty.*

С Е К Ц І Я VІІІ

ІСТОРИЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

РОЛЬ АВТЕНТИЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ НАСЕЛЕННЯ ЛУГАНЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ-ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Шевченко Костянтин,

студент 2 курсу магістратури

спеціальності 032 «Історія та археологія»

юридичного факультету СНУ ім.В.Даля

Науковий керівник: Сергієнко С.Ю.

к.і.н., доцент, доцент кафедри історії та археології

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля

***Анотація:** Луганщина – це красивий та багатогранний регіон, який характеризується своєрідною історією та культурою. У статті зроблено спробу висвітлити роль традиційних українських цінностей у повсякденному житті населення Луганщини.*

***Ключові слова:** Луганщина, культура, мова, автентичність.*

Друга половина ХІХ – перша половина ХХ століття була періодом значних соціокультурних та історичних змін в Україні, включно з Луганщиною. Автентичні українські цінності відіграли важливу роль у повсякденному житті населення Луганщини протягом цього періоду. На сьогоднішній день актуальність даного дослідження не викликає сумнівів.

Слід зазначити, що у різні історичні періоди на території України сформувалися історико-етнографічні регіони. Вони характеризуються індивідуальними особливостями історії, господарської спеціалізації, національного складу і традицій населення, самобутньою матеріальною і духовною культурою. Та незважаючи на це, Україні вдалося зберегти єдину національну культурну основу.

Відомо, що основою культури нації є її мова. Як зазначають дослідники, в період існування староукраїнської літературної мови на ґрунті колишніх північно-східного і південно-західного нарічч формуються нове південно-східне наріччя української мови. Воно у ХVІІІ ст. щораз активніше проникає в літературні твори. До староукраїнської літературної мови проникали елементи всіх діалектів, проте, зрозуміло, не однаковою мірою на різних етапах. Староукраїнська літературна мова помітного впливу на територіальні діалекти не мала. Більшою мірою на народні говори в цей період впливала мова східноукраїнського фольклору.

Наприкінці ХVІІІ ст. живомовний різновид староукраїнської літературної мови переростає в нову українську літературну мову. Нова українська літературна мова – це основана на народних говорах мова української нації, що є наслідком творчості всього українського народу на чолі з його видатними культурними діячами від ХVІІІ ст. до наших днів. Зачинатель нової української літературної мови – Іван Котляревський, який першим звернувся до живої народної мови і зафіксував рідний йому полтавський діалект у своїй творчості. Тарас Шевченко зумів синтезувати всі українські діалекти в нову єдину субстанцію – літературну мову, тому став основоположником нової української літературної мови [1].

Літературна географія Луганщини віддавна рясніє яскравими літературними іменами. Взагалі нам багато є чим пишатися, тому що серед цих імен відомий громадський і культурний діяч Борис Дмитрович Грінченко, який створив «Словник української мови».

Більше легенд, чим навіть документальних даних, збереглося про подорожі нашим краєм видатного українського філософа, письменника, педагога XVIII століття Григорія Сковороди. Є написанні ним притчі, де вказані конкретні населенні пункти Луганщини.

Письменники також часто звертаються до теми мови Луганщини у своїх творах. Наприклад, у романі Івана Франка «Сон» описуються особливості мовлення селян на Луганщині. У повісті Василя Шкляра «Чумацький шлях» розповідається про життя чумаків на Луганщині, і в ній також є описи мови чумаків.

Фольклор Луганщини є багатою та різноманітною спадщиною, яка відображає культуру та традиції українського народу. Він включає в себе такі жанри, як:

- Усна народна творчість, яка представлена казками, легендами, переказами, байками, примовками, прислів'ями, приказками, загадками та іншими жанрами;
- Народна музика, яка представлена піснями, танцями, колядками, щедрівками, веснянками та іншими жанрами;
- Народне мистецтво, яке представлено вишивкою, різьбленням, гончарством, ткацтвом та іншими видами народної творчості.

Усна народна творчість Луганщини відображає життя та побут українського народу на Луганщині. Вона розповідає про історію регіону, його природу, людей, їхні звичаї та обряди.

Вишивка Луганщини є яскравою та барвистою. Вона представлена різними техніками та орнаментами. Різьблення Луганщини є витонченим та майстерним. Воно представлено різними видами різьби, зокрема по дереву, каменю та металу. Гончарство Луганщини є традиційним ремеслом, яке існує на території регіону з давніх часів. Ткацтво Луганщини є різноманітним та включає в себе різні види тканин, зокрема рушники, скатертини, одяг та інші.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на Луганщині склалася власна традиція домашнього іконопису — так звані «вдягнені» ікони. Вони мали блакитний фон, ретельно виписані найдрібніші деталі, великі і круглі зіниці у зображуваних персонажів. Оклади для таких ікон виготовлялися з дорогої тканини (як правило, з оксамиту), оздоблювалися шитвом, намистинками, камінчиками, фольгою. Колекція луганських ікон наявна у експозиції Музею української домашньої ікони історико-культурного комплексу «Замок Радомисль» [2].

Майже до початку XX ст. єдиним видом натільного одягу не лише на Луганщині, але й по всій Україні була сорочка. Українських чоловічих сорочок в музейній колекції зберігається 10 штук. Три з них знайдені в Білокуракінському, дві – в Новопокровському районі, по одній в Кременському, Новоайдарському, Марківському та Слов'яносербському районах. Про останню сорочку відомо, що вона з Луганської області, але точне місце її побутування не встановлене. Матеріалом для сорочок слугувало біле лляне, чи конопляне, саморобне полотно або «крамна» купована бавовняна тканина. В колекції рівномірно представлені обидва види сорочок. Взагалі, більшість дослідників відзначають білий колір українських сорочок, як найхарактернішу їх особливість. Підкреслюється білий колір і в народній творчості: «Як неділя, то й сорочка біла», «Як мати рідненька, то й сорочка біленька». Всі колекційні сорочки – трапецієподібного силуету, розширеного за допомогою бокових клинів, з вшивними звуженими до низу рукавами. За винятком Новопокровської сорочки з відложним комірцем, всі мають комірець-стойку з планкою вздовж розрізу на грудях. В п'яти з них розріз на грудях косий, так звані «косоворотки», що є запозиченням традицій російського крою. Оздоблені сорочки вишивкою – хрестиком, в червоно-чорному або ж чорному кольорі; по комірцю, по планці на грудях та краям рукавів вишитий геометрично-рослинний орнамент [3].

Житло є одним із найважливіших елементів матеріальної культури. Воно відображає не лише соціальний статус людини, а й її національну приналежність. Традиційне українське житло на Луганщині було дерев'яним. Воно складалося з хати, сіней та клуні. Хата була розділена на дві частини: світлицю та сіни. Світлиця була головною кімнатою в хаті. Вона була оздобленою рушниками, вишитими сорочками та іншими предметами народного мистецтва. Побутове начиння є невід'ємною частиною домашнього господарства. Воно відображає спосіб життя людей. Традиційне українське побутове начиння на Луганщині виготовлялося з дерева, глини, металу та

інших матеріалів. До найпоширеніших предметів традиційного українського побутового начиння на Луганщині відносяться: рушник, сорочка, обряди, чашки, постільні речі.

У Луганській області автентичні українські звичаї та традиції зберігаються в основному в селах та невеликих містечках. У великих містах вони часто замінюються сучасними звичаями та традиціями, які запозичені з інших культур. Автентичні українські звичаї та традиції на Луганщині є цінною культурною спадщиною, яка потребує збереження та розвитку. Вони відображають самотність українського народу та його внесок у світову культуру.

Список використаних джерел:

1. Говори південно-східного наріччя. URL: https://fonofond.org.ua/govory-pivdenno-shidnogo-narichchya#google_vignette
2. Богомолець. О. «Замок-музей Радомисль на Шляху Королів Via Regia». Київ, 2013. С. 66.
3. Радченко Наталія. Колекція народного костюма Луганського обласного краєзнавчого музею як джерело вивчення культури регіону // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2006. 13. С.191.

Overview: *Luhansk region is a beautiful and multifaceted region characterized by a unique history and culture. The article attempts to highlight the role of traditional Ukrainian values in the everyday life of the population of Luhansk region.*

Keywords: *Luhansk region, culture, language, authenticity.*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК В ЕПОХУ ВІКІНГІВ

Старовойтова Валерія,

студентка 2 курсу магістратури

спеціальності 032 «Історія та археологія»

юридичного факультету СНУ ім.В.Даля

Науковий керівник: Сапицька О.М.,

к.і.н., доцент, в.о.завідуючого кафедри історії та археології

юридичного факультету СНУ ім.В.Даля

Анотація: *Жінки Скандинавії за часів вікінгів користувалися особливою повагою і мали особливі права. У сучасному розумінні фемінізації скандинавського суспільства у досліджуваний період не було, але сучасні дослідники історії гендерних відносин зазначають, що знаменита скандинавська незалежність жінок йде корінням в епоху вікінгів.*

Ключові слова: *Північна Європа, жінки, суспільство, епоха вікінгів.*

Епоха вікінгів в історії Скандинавії відзначалася великими змінами в соціальній, економічній та правовій сферах життя. Одним з ключових аспектів, що зазнав змін, було становище жінок у нордичному суспільстві.

Термін «вікінг» не завжди асоціювалося винятково з грабежами і набігами. Спочатку це був нейтральний іменник, що описував людей, схильних до постійних переміщень, а також до торгівлі, подорожей і освоєння нових земель. З цієї причини, з нашої точки зору, цілком виправдане його використання для людей обох статей, які брали участь якщо і не у всіх з перерахованих занять, то в більшості з них. Тяга до подорожей захоплювала не тільки чоловіків: жінки теж часто виступали у ролі переселенців, причому як з чоловіками, так і поодиночки.

На світанку епохи вікінгів окремими спільнотами і племенами Північної Європи керували вожді (ярли), а великими поселеннями – королі (конунги), життя яких суттєво відрізнялося від побуту простих людей. Удосконалена конструкція класичного човна дала змогу вікінгам мандрувати на великі відстані Північним і Балтійським морями, а також водами Атлантики та Середземномор'я, торгуючи, здійснюючи набіги й облаштувуючи нові поселення по мірі

можливості. Приплив нових багатств, зосереджених у руках скандинавських ярлів, сприяв консолідації територій.

І скандинавські жінки також брали участь у цих процесах. Вони переселялися до великих торговельних поселень, таких як Рібе і Хедебю (Данія), Бірка і Сігтуна (Швеція), Каупанг (Норвегія), Йорк і Лінкольн (Англія) або Дублін (Ірландія). Вони супроводжували чоловіків у набігах і подорожах усією Північною Європою, купували хутро, шкури у саамів далеко на півночі в Арктиці, плавали вздовж узбережжя Польщі. Крім того, вікінги відкривали нові землі і на Заході, які до цього не були знайомі європейцям, влаштувавшись в Ісландії та Гренландії. Хоч доля поселень на території Північної Америки і була недовгою, ми знаємо про те, що жінки там теж були присутні.

Спосіб життя скандинавів був переважно сільським, а фундаментальна соціальна структура складалася з домашніх господарств. Безпосередньо як в самій Скандинавії, так і в колоніях вікінгів, жінки відповідали за ведення господарства в парі з чоловіком або поодиноці (якщо чоловіки від'їжджали або помирали), тим самим відіграючи важливу роль у житті як свого роду, так і всієї громади загалом.

Літературні джерела та аналіз поховань свідчать про те, що літніх жінок шанували та вони удостоювалися великих почесностей, хоч у суспільстві іноді їх і вважали «чаклунками», причому одне одному не завжди суперечило. Згідно з давньоскандинавськими законами, як заміжні жінки, так і вдови мали достатній рівень свободи і відносну безпеку в соціумі. А ось дівчатка-підлітки були істотно ущемлені в правах: у більшості випадків, що стосувалися заміжжя, вони не мали права голосу, а всі рішення ухвалювали старші родичі, виходячи з власних інтересів [1]. Дівчата, які мали батька і братів, не могли вирішити свою долю самостійно. Дочка завжди мала надавати батькові та/або старшому братові право вибору собі чоловіка [3, с. 45]. Жінкам було дозволено влаштовувати заручини дочок тільки в тому випадку, коли в живих не було близького родича чоловічої статі [2, с. 26].

Перед одруженням наречений оголошував, скільки майна призначає майбутній дружині: це називалося «жіночим даром». «Жіночий дар» і придане вважалися власністю дружини. У разі смерті чоловіка або розлучення з ним, вона була єдиною і повноправною господинею цього свого рухомого майна. Після смерті жінки дари переходили у власність чоловіка і дітей, а якщо жінка помирала бездітною, то її найближчим родичам.

Скандинави вірили, що у мужніх та сильних жінок будуть такі ж діти. Багато в чому увага чоловіків до таких нежіночих якостей матерів своїх майбутніх дітей пояснювалася тим, що жителі Півночі надовго залишали свої садиби, вирушаючи в далекі походи, і виховувати майбутніх воїнів доводилося жінкам [3, с. 40].

Шлюби вікінгів не були патрилокальними, тобто, виходячи заміж, дружина не вважалася частиною сім'ї свого чоловіка. Дівчина і після заміжжя зберігала зв'язок зі своєю родиною [2, с. 28].

У Скандинавії ранні шлюби не були звичайним явищем. Дівчата за часів вікінгів вирізнялися гордістю і розумністю і вважали за краще почекати кращого нареченого, навіть якщо чекати доводилося довго. Як правило, заміж виходили не раніше двадцятирічного віку, а одружувалися після досягнення двадцяти п'яти, а найчастіше тридцяти років [3, с. 43].

Шлюб наділяв дружину деякими привілеями, такими як право успадковувати частину майна свого чоловіка після його смерті. Крім того, діти, народжені в шлюбі, мали більше прав успадкування, ніж позашлюбні діти. У сагах трапляються згадки про те, що під час важливих подій дружини були присутні поруч із своїми чоловіками. Жінки відвідували збори-тінги, на яких вирішувалися розбіжності, укладали шлюби, домовлялися про угоди і виносили вироки, хоча вирішальну роль у цих справах відігравали чоловіки.

У давньоскандинавській мові були спеціальні слова, якими позначалися права та обов'язки господині садиби: це «завідування» ключами та будинком, або внутрішнє управління садибою.

Роль дружини чітко прописана в норвезьких законах, які підтверджують її пріоритет у «домашньому господарстві». На практиці повного поділу між жіночими та чоловічими правами й

обов'язками не було. Майже всю роботу зазвичай виконувала жінка, їй могли допомагати діти [1, с. 96].

Згідно із судовим кодексом вікінгів «Сірий гусак», дружина мала право витратити певну суму, не порадившись із чоловіком, або вести важливіші справи, якщо в неї була на те згода чоловіка.

Але, у тому ж судовому кодексі прописувалось, що жінки не могли бути членами тінгів, що були вищим органом судової влади. Вони також не могли бути свідками в суді. Вони могли бути позивачами або відповідачами в цивільних справах. Вільна жінка могла брати участь у судових процесах тільки від імені свого чоловіка, якщо він був хворий або довго був відсутній, а також якщо вона була вдовою або не мала близьких родичів чоловічої статі.

Жінки також частково були захищені від насильства і зловживань. У норвезькому світі сексуальні злочини вважалися згубними не стільки для жінки-жертви, скільки для її родичів-чоловіків. Їхню честь, заплямовану їй болем, могло бути відновлено або негайною помстою агресору, або штрафами, які виплачувалися, зрозуміло, чоловікам-родичам, а не жінці-жертві [3, с. 83].

Дружини знатних чоловіків, крім інших обов'язків, також відповідали за проведення бенкетів. Згідно з сагами, господиня будинку відповідала за підготовку бенкету, а також стежила за порядком на самому заході, вибудовуючи і підтримуючи сувору ієрархію серед гостей, підкреслюючи статусність запрошеного якістю його обслуговування або особливо почесним місцем. Крім того, вона стежила за виголошенням тостів, а іноді й сама виголошує вітальні промови [1, с. 101].

Арабський купець Ібрагім ібн Якуб ат-Тартуші здійснив у 965 р. поїздку в Хедебю і залишив такі враження від скандинавських жінок: «Право розлучення у них належить дружинам: жінка розлучається сама, якщо вона цього побажає» [4, с. 7]. У сагах є багато прикладів, коли дружини розлучалися з чоловіками або погрожували повернути їм ключі, якщо вони не допомагали їхнім рідним у біді або не захищали честь роду. Бездіяльність, боягузтво і невиконання клятви вважалися жахливим гріхом і дуже вагомою причиною для розлучення.

Повністю незалежними в скандинавському суспільстві були тільки вдови, які не мали батьків, і дівчата-сироти [3, с. 52].

У письмових джерелах дуже часто згадуються вдови. Це дозволяє припускати, що важкі умови життя в епоху вікінгів призводили до того, що чоловіки набагато частіше за жінок помирали раніше відведеного їм терміну.

Знатні жінки мали право голосу в обговоренні суспільно значущих питань. Непряме підтвердження цьому є в скандинавським міфах: богині приносять клятви й ухвалюють рішення поряд із богами-чоловіками.

Важливим джерелом знань про епоху вікінгів є поховання. Могильники та інші знахідки культової приналежності дають змогу припустити, що скандинавські жінки в ту епоху мали різні ідентичності. Вони не були виключно «берегинями вогнища», які готували і доглядали за своїми рідними, хоча це і входило в коло їхніх обов'язків. Багато жінок виконували ті самі завдання, що й чоловіки: вони досліджували світ, керували землями або текстильними майстернями, працювали і торгували. Хоча ми не маємо однозначних доказів існування єдиновладних правительок, окремі найбагатші поховання дають змогу припустити, що деякі жінки успішно займалися політикою та громадськими справами [1, с. 78].

Під час археологічних розкопок могильників вікінгів у Бірці було виявлено торговий інвентар (набір вагових гирьок) у жіночих похованнях, що підтверджує спостереження щодо досить значущої ролі жінок епохи вікінгів у «східній торгівлі». За підрахунками А. Стальсберг у Бірці жіночими були 32 % поховань із торговим інвентарем, а 28 % – чоловічі.

Були випадки, коли жінка могла успадкувати права вождя громади і при цьому могла залишити собі «посаду» жерця (гюдьї) місцевого храму. Жінки-гюдьї – це жінки-жриці в давньоскандинавській релігії. Вони посідали важливе місце в суспільстві та виконували різноманітні релігійні функції, як-от проведення жертвоприношень, читання заклинань і передбачення майбутнього.

Так, в одній із саг розповідається про жінку на ім'я Стейнвер, яка була жрицею в храмі й утримувала його на власні пожертви та пожертви парафіян.

Жінки-гюдьї відіграли важливу роль у збереженні та передачі давньоскандинавської релігії. Вони були хранителями давніх традицій і знань, які були втрачені після християнізації Скандинавії [4, с. 7].

Скандинавки також славилися особливим умінням лікування ран. Саги часто говорять про них як про хірургів, які не тільки робили операції, а й доглядали поранених у «післяопераційний період». Вважалося, що для проведення операцій і догляду за хворими були необхідні легкі й ніжні жіночі руки [3, с. 117].

Американська професорка Керол Кловер припустила, що соціальна бінарність нордичного суспільства була не чоловічою/жіночою, а полярною: з одного боку, група людей, яка складалася з більшості працездатних чоловіків та маленькою кількістю видатних жінок, відомих своєю винятковою розумовою силою й владними особистісними якостями, і, з іншого боку, своєрідна «веселкова коаліція» решти людства, до складу якої входили більшість жінок, дітей, рабів, людей похилого віку та інвалідів, а також безправні чоловіки. Нечисленні жінки, що потрапили в першу групу, були позначені термінами, які зазвичай асоціюються з чоловіками, оскільки винятковість нордичного суспільства того часу вимірювалася в чоловічих термінах. Це означає, що здібна жінка мала всі шанси продемонструвати свої достоїнства за відсутності чоловіка.

Однак навіть найвпливовіша вдова була безправна в політичному відношенні. Жінки не допускалися до політичних і юридичних функцій суспільства як активні учасники. Вони не могли повною мірою виступати в ролі вождів, суддів або навіть свідків, не мали права вести судові справи, за винятком дрібних особистих справ, які стосувалися їхніх самих та їхніх доньок, але й у цьому разі вони не могли діяти напругу, а мусили звертатися за посередництвом до родичів-чоловіків. Хоча жінки володіли майном, воно перебувало у віданні чоловіків.

Отже, у вікінгському суспільстві жінки відігравали важливу роль у побуті та дому. Вони забезпечували господарську діяльність, виховували дітей, вирощували їжу та були вправні у ремеслах. Зокрема, в деяких випадках жінки могли брати участь у торгівлі та мати свій власний дохід. Право на спадкування майна та участь у торгівлі давали жінкам певну ступінь економічної автономії. Деякі з них володіли власністю та мали можливість управляти нею. Однак, загальна економічна нерівність між чоловіками та жінками відображалася у їхньому доступі до ресурсів та можливості розвитку. Становище скандинавських жінок у епоху вікінгів було комплексним та багатоаспектним. Жінки відігравали важливу роль у господарському житті, але їхні можливості у правовій та політичній сферах були обмеженими. Культурні та соціальні норми впливали на їхню роль у суспільстві, проте деякі з них змогли проявити велику відвагу та вплив на події в той час.

Ця епоха в історії Скандинавії залишається важливим періодом для вивчення ролі жінок у суспільстві та їхнього внеску у розвиток та формування тогочасних громадських структур.

Список використаних джерел:

1. Johanna Katrin Fridriksdottir. Valkyrie: The Women of the Viking World. Bloomsbury Academic. 2020.
2. Jochens J. Women in Old Norse Society. Y, 1995.
3. Jesch J. Women in the Viking Age. Woodbridge, 1991.
4. Oxenstierna E. Så levde vikingarna, s. 7.

Annotation: Women in Viking times enjoyed special respect and had special rights. It is hardly possible to speak of any feminisation of the society of the ancient Scandinavians, although many contemporary gender researchers say that the famous Scandinavian independence of women has its roots in the Viking Age.

Key words: Northern Europe, women, society, the Viking Age.

ІТ-ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ МОДНОГО ІМІДЖУ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*Плужник Станіслав,
аспірант 2 курсу, культурологія, СНУ ім. В. Даля*

***Анотація.** Обґрунтовується закономірність існування в інформаційному суспільстві такого способу самоідентифікації, як створення модного іміджу. Аргументуються причини використання моди як середовища, що дає змогу отримати ілюзію самореалізації, досягнення успіху в житті й комфорту в повсякденні. Перераховано ІТ-технології, що застосовуються у сфері моди і, зокрема, допомагають індивіду здійснювати самоідентифікацію у віртуальному світі.*

***Ключові слова:** ІТ, інформаційне суспільство, мережеве суспільство, самоідентифікація, модний імідж.*

Протягом усієї історії культури одяг, який використовує у своєму житті людина, виконував різні функції. Однак якщо у традиційних суспільствах основними функціями костюма (а заодно аксесуарів і прикрас до нього) були, поряд із практичною, оберегова та обрядова, а з утвердженням індустріального укладу на перший план вийшла естетична [1, с. 16], то сьогодні, в епоху інформаційного суспільства, вбрання стало одним із найголовніших засобів самоідентифікації – шляхом створення модного іміджу індивіда.

На думку одного із найвідоміших теоретиків інформаційного суспільства, іспанського дослідника Мануеля Кастельса, динамічним двигуном у формуванні такого суспільства є власне побудова ідентичності. У своїй трилогії «Інформаційна епоха: Економіка, суспільство і культура» (1996–1998) він стверджує, що в основі розвитку такого суспільства лежить не тільки діалектична суперечність між соціальними відносинами й технологічними інноваціями, а й суперечність між ідентичністю «Я» та соціальних груп і інститутами певного суспільства: спосіб визначення своєї ідентичності соціальними групами врешті-решт і формує інститути суспільства. Саму ж ідентичність Кастельс розуміє як «процес конструювання сенсу на основі культурного атрибута або пов'язаного набору культурних атрибутів, якому надається пріоритет над іншими джерелами сенсу» [2].

Під впливом французького соціолога соціальних рухів Алена Турена Кастельс виділяє три типи ідентичності на основі критерію мети, яку ставить перед собою певний суспільний суб'єкт: 1) ідентичність легітимізації – здійснюється заради поширення й раціоналізації свого панування над іншими соціальними суб'єктами (того, що Макс Вебер назвав «rationale Herrschaft» – раціональна влада); 2) ідентичність опору – призводить до формування спільнот як способу подолання нестерпних умов гноблення; 3) ідентичність проекту – спрямована на трансформацію суспільства загалом, а не просто на формування умов для власного виживання на протигагу домінуючим гравцям [2].

Думається, цей перелік не є вичерпним, адже за його межами залишається ще мінімум одна підстава для того, щоб процес створення ідентичності суб'єкта, зокрема індивіда, оцінювався як життєво необхідний, – це власне виживання як повсякденне існування індивіда в інформаційному суспільстві, яке не передбачає свідомого панування/опору. На нашу думку, остання підстава дає змогу пояснити, чому створення модного іміджу для індивіда є в сьогоднішніх умовах таким нагальним, і показати, які сучасні засоби при цьому використовуються.

Однією з головних причин такої нагальності є те, що інформаційне суспільство, як його визначав ще Кастельс, є мережевим, а сама мережа є колективною взаємодією, яка об'єднує в цілісність об'єкти неживої й живої природи і вузлом якої здатне слугувати все, що може брати участь у обміні даними. Останній же не обов'язково потребує розвинутого інтелекту, тому що розумний результат може бути отриманий усього лише при правильному поєднанні не дуже складних речей. Інші дослідники серед основних ознак мереж називають також неформальність, дискретність, мобільність, свободу вибору суб'єктами цілей і завдань, множинність лідерів та рівнів взаємодії, добровільність зв'язків, гнучкість, легкість і швидкість створення та розпаду

структур, рухливість, мінливість, спонтанність, відкритість для «входу» і «виходу», загальнодоступність ресурсів (у першу чергу інформаційних); рівноправ'я учасників тощо [3].

Живучи в такому суспільстві й самотужки вибудовуючи в ньому власні стратегії досягнення поставлених цілей і самореалізації, індивід не може покладатися переважно на традиції, тому що сучасна ідеологія маркує їх як «пережитки», «стереотипи», «відсталість» і т. ін. і вслякю з ними бореться: відбувається інтенсивне руйнування традиційних культурних цінностей. Якщо ж індивід всупереч осуду оточення й слідуватиме вперто важливим для себе нормам, гарантій тому, що така наполегливість приведе до поставленої мети, немає: мережеве суспільство «не призначене» для життя подібних «динозаврів». Тому він змушений волею обставин використовувати ті стратегії, які є придатними для життя в мережі. В умовах швидкої зміни побутових ситуацій індивід підсвідомо застосовує поведінкові та зовнішні штампи, здатні захистити його від прийняття неправильних рішень. Однією з найважливіших і є самореалізація у формі створення власного іміджу, придатного для певної ситуації, конкретного відрізка життя чи якоїсь визначеної сфери діяльності.

У контексті нашого дослідження під іміджем ми матимемо на увазі «культурний феномен, культурний код, за допомогою якого відбувається постійна репрезентація особистості або групи, яка являє собою текст культури, що надалі й формує кінцеве уявлення» [4]. Іншими словами, це адресоване аудиторії повідомлення про те, що індивід (група людей, предмет) володіє певними властивостями, яке передається зрозумілою для адресата мовою, з використанням знайомих йому символів (знаків) у їхніх звичних значеннях.

Чому саме мода стала таким поширеним засобом створення власного іміджу? Відповідь на це питання витікає з визначення мережевого суспільства: вона є очевидною для всіх ілюстрацією його мінливості. Будучи супутником економіки масового виробництва й масового споживання, культури масових видовищ і розваг, мода якнайкраще виражає суть світовідчуття мережі (бажання нового, свободу вибору) і пропонує людині найпростіший і дуже доступний спосіб адаптації в навколишньому середовищі – зміну зовнішньої оболонки шляхом використання предметів побуту, одягу, аксесуарів, прикрас та макіяжу, які визначаються статусом. Відповідний ситуації «образ», певний набір фраз чи жестів дає змогу швидко орієнтуватися і стати «своїм» для певного оточення.

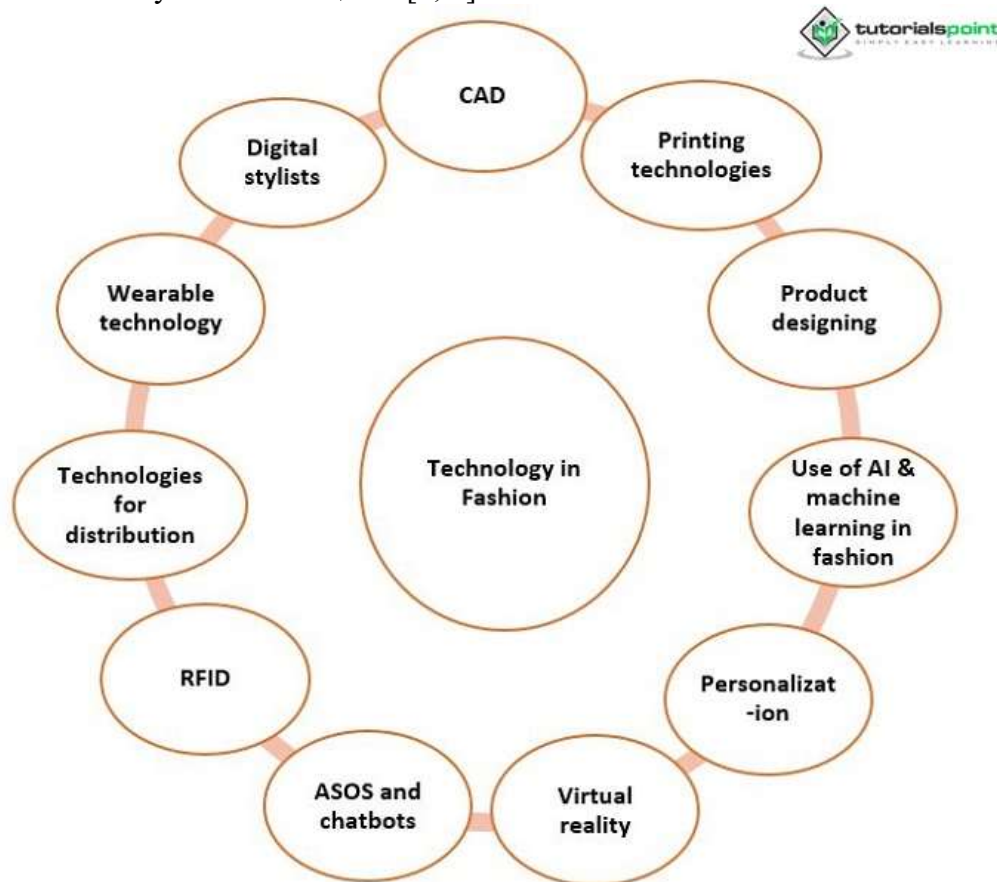
Таким чином, слідування моді як спосіб побудови власного іміджу є сьогодні інструментом соціальної адаптації індивіда і дає йому змогу створювати ситуаційно відповідний образ шляхом швидкої зміни своєї «зовнішньої оболонки». Знакова природа зовнішньої складової в умовах мережі є суттєвою для забезпечення комфортного існування індивіда. Від нього вимагається лише наявність уміння шляхом використання розмаїття предметів сучасного товарного ринку створювати правильно зчитуваний і відповідний моменту імідж.

Логічним стає і верховенство перфомансу в життєвому просторі людей, яке передбачає інтенсивну динаміку зміни поведінки індивідів. Принцип театралізації стає природною основою, формує індивідуальну свідомість суб'єкта культури у суспільстві масового споживання. Внаслідок цього автоматично починає проявлятися взаємодія двох суспільних феноменів – моди та театру, здатних сформуванню індивідуально-особистісний прояв індивіда у сучасному соціумі: мода надає особистості можливість маніпулювати зовнішніми атрибутами іміджу, а перфоманс, використовуючи створений модою імідж, пропонує готові типи соціокультурної поведінки у формах спілкування та самопрезентації.

В ролі передавачів «модної» інформації сучасне інформаційне мережеве суспільство використовує політиків, зірок шоубізнесу, спортсменів, блогерів, героїв серіалів, комп'ютерних ігор, які асоціюються із успіхом у його сучасному розумінні. Такі ретранслятори не лише демонструють різноманітні варіанти модного іміджу, а й визначають міру його доречності у тій чи іншій ситуації, способи практичного застосування у реальному житті. Доречність перфомансу в житті індивідів стає настільки «логічною», що вони масово старанно копіюють запропоновані зразки, граючи привабливу для себе роль навіть за відсутності сторонніх спостерігачів [5].

Навіть більше, правильне користування знаковим набором модного іміджу дає індивіду змогу реалізовувати життєву програму «переможця», неправильне – стати лузером-невдахою. Цим пояснюється необхідність масового опанування знаковою системою моди, чому допомагають

не тільки модні журнали, а й тисячі тренінгів, телепрограм, ток-шоу, відео на теми швидкого зовнішнього перетворення з метою статусного просування в суспільстві. Завдяки їм індивід вчиться використовувати прийоми «маскувальної» культурної відповідності, що створюють ілюзію численних можливостей досягнення успіху, надягаючи маски, які задаються вимогами мережевого «соціального глядача», і добровільно згоджуючись на демонстративну поведінку задля досягнення суб'єктивних цілей [4; 5].

Існування в мережевому суспільстві сьогодні дає можливість при побудові модного іміджу звертатися й до ІТ-технологій (див. схему вище), які використовуються на різних етапах виробництва складових модного іміджу – від прогнозування й проектування речей до реалізації. Наприклад, програми CAD дозволяють дизайнерам створювати детальні технічні креслення, специфікації та шаблони для одягу, аксесуарів і взуття, а також віртуальних 3D-прототипів. CAD також можуть бути використані для проведення віртуальних показів мод, даючи дизайнерам змогу дистанційно демонструвати клієнтам свої колекції [6].

Однак сила ІТ стає більш очевидною для індивіда саме тоді, коли він може скористатися ними безпосередньо в процесі вибору певного елемента свого модного іміджу, адже такий вибір і сприймається у сучасному суспільстві споживання як прояв справжньої свободи. Наприклад, технології штучного інтелекту з потоковим відео включають алгоритми, які відстежують подорожі клієнтів, щоб підібрати їм правильні продукти; допомогти спроектувати неповторний стиль, підбравши одяг, зачіску чи макіяж; у прямому ефірі «приміряти річ» перед покупкою; створювати «образи», що відповідають стилю свого гардероба; поспілкуватися чат-ботом тощо (див. схему) [7]. Ще одним наслідком поєднання моди й ІТ є віртуалізація процесу самоідентифікації, в якому індивід неначе скидає із себе гірі матеріальності, аби остаточно переселитися у мережі інформаційні.

Про ступінь проникнення в модну сферу ІТ говорить і поява нових термінів: fashion tech, який означає поєднання моди (fashion) і технологій (tech), або wearable technology (носимі технології), прикладом втілення яких звичний «розумний годинник» чи браслет для фітнесу.

Отже, формування модного іміджу в мережевому суспільстві постає як спосіб вирішення проблеми руйнації культурних цінностей доінформаційних суспільств і відповідає інтересам не тільки індивіда, а й суспільства загалом: стратегії створення модного іміджу стають новими структурами соціального регулювання, які дають змогу задовольняти потреби людей, формуючи ціннісний світ і враження комфортного самовідчуття в умовах руйнування звичних форм соціальної взаємодії, зміни ментальності і статусної належності тощо. Мода, вже перетворившись на невід'ємну складову сучасної повсякденної культури, завдяки особливостям своєї природи дозволяє спроектувати необхідний для комфортного індивідуального простору зовнішній ефект.

Список використаних джерел:

1. Ніколаєва Т. Історія українського костюма. К. : Либідь, 1996. 173 с.
2. Stalder F. The Network Paradigm : Social Formations in the Age of Information. URL: <https://web.archive.org/web/20160304071855/http://www.indiana.edu/~tisj/readers/full-text/14-4%20Stalder.html> (дата звернення: 15.11.2023).
3. Войтович Р. Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації // Політичний менеджмент. 2010. № 5. С. 3–18.
4. Продан І. Імідж як соціокультурний феномен // Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Т. 2. Вип 36. С. 171–175.
5. Скорік В. А. Мода: визначення, функції та риси у контексті сучасного суспільства споживання // Гілея : науковий вісник. 2018. Вип. 135. С. 248–252.
6. Kochar S. Top 9 Technology Trends Reshaping The Fashion Industry In 2023. January 16, 2023. URL: <https://techpacker.com/blog/design/top-9-fashion-technology-trends/> (дата звернення: 15.11.2023).
7. Kumar M. The Role of Technologies in The Fashion Industry. February 8, 2023. URL: [https://www.tutorialspoint.com/the-role-of-technologies-in-the-fashion-industry#:~:text=Artificial%20intelligence%20\(AI\)%20and%20machine,%2C%20manufacturing%2C%20and%20retail%20processes](https://www.tutorialspoint.com/the-role-of-technologies-in-the-fashion-industry#:~:text=Artificial%20intelligence%20(AI)%20and%20machine,%2C%20manufacturing%2C%20and%20retail%20processes) (дата звернення: 15.11.2023).

Abstract. *The article substantiates the regularity of existence in the information society of such a way of self-identification as the creation of a fashionable image. The reasons for using fashion as a medium that allows you to get the illusion of self-realization, success in life and comfort in everyday life are argued. IT technologies used in the field of fashion and, in particular, help an individual to self-identify in the virtual world are listed.*

Keywords: *IT, information society, network society, self-identification, fashionable image.*

ВІЗУАЛЬНІ ВИДИ МИСТЕЦТВА В ЦИФРОВОМУ СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ ТА СПОЖИВАННЯ

Пархоменко Андрій,

аспірант 2 курсу, культурологія, СНУ ім. В. Даля

Анотація. *У статті аналізуються наслідки змін, принесених у візуальні види мистецтва процесом цифровізації. Показано, як процеси цифровізації й віртуалізації, властиві сучасному мережевому суспільству, впливають на існування й сприйняття результатів художньої творчості.*

Ключові слова: *візуальні види мистецтва, віртуальна мережа, масова культура, цифровізація, цифровий живопис.*

Винаходи нових інструментів, зміна техніки виконання, перехід на нових матеріалів – звична річ в історії мистецтва. Однак до XIX–XX століття ці нововведення суттєво не змінювали спосіб побутування і сприйняття художнього твору, мали локальний характер, впливаючи тільки на ті ареали, де протікала творчість архітектора чи художника. До того ж протягом багатьох століть деякі види мистецтва були привілеєм переважно можновладців, вищих суспільних станів, залишаючись невідомими широкому загалу.

У XIX–XX століттях стан справ змінився кардинально: сфера масової культури отримала небувале розширення, з'явилися технічні засоби тиражування будь-яких творів візуального

мистецтва, незалежно від їхньої естетичної цінності, авторства чи часу створення. Однією з найбільш значних робіт, присвячених долі класичного мистецтва в епоху масової культури, став знаменитий твір німецького філософа, теоретика мистецтва Вальтера Беньяміна «Твори мистецтва в епоху його технічної відтворюваності» (1936). У XIX столітті технічна репродукція, писав учений, досягла такого рівня, на основі якого вона змогла не тільки зробити своїм об'єктом усю художню спадщину загалом, таким чином розширивши та видозмінивши її вплив, а й самостійно відвоювати своє місце серед інших мистецьких методів. Щоб зрозуміти відмінність мистецтва минулого від мистецтва масового, Беньямін використовує поняття аури. На його думку, сучасна технологія масового репродукування відкрила нову епоху в чуттєвому сприйнятті: вона нівелює й навіть нищить ауру мистецького твору, тобто його унікальне існування в часі та просторі, його автентичність [1]. Водночас філософ зауважує, що тиражування витворів мистецтва вже не передбачає ритуалу, який раніше більшою чи меншою мірою супроводжував процес сприймання його глядачем. І робить висновок: технічна відтворюваність творів мистецтва змінює ставлення мас до мистецтва [1].

З переходом людства до епохи комп'ютеризації й цифровізації – інтеграції цифрових технологій у повсякденне життя суспільства шляхом переведення в цифрову форму максимально можливої кількості артефактів і процесів – зроблений десятиліття тому висновок вкотре набуває свого підтвердження. Перерахуємо стисло проблеми й суперечності, які породжує існування візуальних видів мистецтва (відеоконтенту) в цифровому світі.

По-перше, активний процес оцифрування творів живопису, архітектури, кіно, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва в принципі робить їх доступними для будь-якого охочого ознайомитися з ними. Водночас надмірний інформаційний потік ускладнює процес вбудовування пам'яток спадщини в систему цінностей людини, формування дбайливого ставлення до культурних надбань, правильне зчитування тих цінностей і сенсів, носіями яких вони є [2; 3].

По-друге, процеси тиражування настільки превалюють над процесами творчого продукування й сприймання, що відбувається «втрата» оригіналу. У розтиражованих творах мистецтва не залишається референта, що перетворює їх на «порожні знаки», ланцюжок означуваних, за якими не стоїть смислове наповнення того, що означає. Копія у цифровому світі за своєю важливістю майже зрівнюється з оригіналом. Звідси, з одного боку, постійна боротьба, яка ведеться зацікавленими особами й інституціями за дотримання в цифровому світі авторських прав або взагалі заборону переведення в «цифру» певного артефакту; з іншого – масове їх порушення й ігнорування: у ланцюжку копій будь-яка з них має однакову цінність. Прикладом нерозрізненості копії й оригіналу можуть слугувати мільйони відео на відеохостингу YouTube, створених його непрофесійними користувачами. Якщо у класичному кінематографі новий фільм був повністю унікальним, то сучасний може продукуватися шляхом «склеювання» чужих відео, додавання чужого музичного твору, озвучування чужим художнім текстом [4; 5].

По-третє, кожна цифрова копія в мережі у будь-яку мить може бути змінена аж до непізнаваності; при цьому висока художня цінність її оригіналу ніякою мірою не гарантує її використання в нехудожніх, побутових тощо сферах, наприклад у рекламі. Описана риса побутування мистецького твору в цифровій культурі ускладнює виконання ним ролі ретранслятора певних культурних сенсів, закладених творцем, і перетворює його на одну із незліченних одиниць всесвіту великих даних – Big Data.

По-четверте, у зв'язку зі стрімким розвитком цифрових технологій збільшилася доступність засобів створення й передавання візуального контенту, і сьогодні він превалює як бажаний спосіб отримання інформації. Інструменти візуалізації даних: фото, діаграми, графіки, топографічні карти, малюнки, таблиці, ескізи, відео, дашборди – використовуються в науці, освіті, промисловості, державному управлінні та ін. А завдяки появі спеціальних комп'ютерних програм, вебдодатків, таких як Excel, PowerPoint, Google Графіки, RAW, FusionCharts, Plotly, спростилися побудова об'єктів візуалізації та робота з великими масивами даних. Водночас отримання індивідом інформації у вигляді візуальних образів перешкоджає розвитку аналітичного мислення та й мислення взагалі, оскільки така форма споживання даних не потребує виконання операцій аналізу й синтезу. Слід підкреслити, що термін «споживання» тут вживається не випадково:

поверхневе, що не передбачає творчого осмислення, усвідомлення, змін у духовному світі особистості, сприймання орієнтоване здебільшого на розваги, про що відверто й повідомляється у багатьох випадках. Власне підтвердженням ставленням до візуальних творів мистецтва як до приводів порозважатися свідчать і відгуки їхніх споживачів у мережі: подяка автору, реакція «клас» чи «відстій», а то й просто вподобайка чи лише «одна зірочка» [4; 5].

По-п'яте, цифрова епоха істотно змінює способи побутування мистецтва. Зокрема, музеї як традиційна основа безпеки мистецтва все більше поринають у сферу віртуальності. Як наслідок, позбавлена безпосереднього контакту з артефактом або живим співрозмовником людина поступово втрачає навички образного світосприйняття, внаслідок чого порушується цілісність взаємозв'язку її зі світом. Спроби його поновлення виявляються у конструюванні цілої низки «екологій» у культурі: мови, свідомості тощо.

По-шосте, в епоху тотальної відтворюваності у віртуальних мережах твору візуального мистецтва його відносини з глядачем значно ускладнилися. З одного боку, для індивіда відкриваються тисячі музеїв, виставок, туристичних маршрутів, які дають змогу побачити полотна знаменитих майстрів живопису, пам'ятки архітектури у найвіддаленіших куточках світу, рідкісні кіношедеври, з іншого – попри таку насиченість художніми артефактами людині критично не вистачає тактильності, речовинності, матеріальності, справжності, відчуття тут і зараз не лише творів, а й власної особистості, що призводить до активізації та розширення offline-форматів. Віртуальна реальність провокує втрату матеріальної відчутності навколишнього світу; звідси така популярність, ностальгія і навіть жага у сучасних поціновувачів безпосереднього контакту прекрасного, а у «звичайних людей» – навіть тактильних практик, від масажу та гастрономічного туризму до тату чи пірсингу. Можливо, наступний етап віртуалізації людини з наявністю двійників-аватарів зі штучними почуттями призведе до більш складних та високих потреб відчуття оригіналу – сприймати своє тут і зараз не лише через фізичний досвід художньої виставки, гастрономії чи тату, а й через глибокий досвід духовних особистісних переживань. Варто підкреслити, що зазначені процеси відбуваються всюди, де проходить цифровізація, в тому числі в Україні [6].

По-сьоме, зміни в техніці виконання візуальних творів в цифрову епоху привели до цілковитої відмови від аналогових інструментів художньої творчості й появи цифрових, наприклад цифрового живопису (інші назви – комп'ютерна графіка, цифрове образотворче мистецтво, цифровий комп'ютерний живопис та ін.). Твір цифрового живопису є таким самим арт-продуктом образотворчого мистецтва, але він створюється завдяки синтезу комп'ютерних технологій та образотворчого мистецтва. Художній процес здійснюється не на підрамнику, а на віртуальній площині планшета чи монітора комп'ютера. Реалізуючи художній задум, художник може зробити у творі нові штрихи, зберігаючи при цьому кожен варіант як окремий оригінал. Цифровий образ існує при цьому як файл на певному носії інформації, і його можна змінити чи модифікувати у будь-який час. Поняття геометричного розміру твору в цифровому живопису втрачає сенс, оскільки його визначає як сам автор-художник-дизайнер, так і будь-який глядач [7; 8].

Коротко підсумовуючи сказане, зазначимо, що процес цифровізації, який відбувається в культурі на початку ХХ століття, суттєво міняє всі її параметри. Візуальним видам мистецтва цифровізація несе не тільки зміну технічних засобів створення художнього твору, а й помітні зрушення в його існуванні та сприйманні адресатами. Найважливішою рисою віртуального інформаційного середовища є інтерактивність як принцип організації системи, яка істотно впливає на побутування арт-об'єктів: копія майже прирівнюється до оригіналу і може отримувати в процесі постійних змін нових власників і нових авторів. Як результат цілковитої відмови в цифровому світі від фізичних інструментів і матеріалів з'являється комп'ютерна графіка, що помітно змінює умови існування арт-об'єктів.

Список використаних джерел:

1. Benjamin W. The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction // Illuminations / ed. Arendt H., trans. Zohn H. New York : Schocken Books, 1969.

2. Sovhyra T., Ivashchenko I., Strelchuk V., Pyvovarova K., Tykhomyrov A. The Problem of Introduction of Digital Technologies in the Performing Arts. Journal on Computing and Cultural Heritage Volume 16 Issue 1 Article No.: 23pp 1–8. URL: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3587169> (дата звернення 17.11.2023).
3. The Future of Art and Culture: How Digitization Is Shaking up Museums, Gallery Owners and Artists. URL: <https://digital-values.de/the-future-of-art-and-culture-how-digitization-is-shaking-up-museums-gallery-owners-and-artists-2/> (дата звернення 18.11.2023).
4. Art, museums & digital cultures : Rethinking change / ed. Helena Barranha, Joana Simões. Lisbon: Henriques Institute of Art History, School of Social Sciences and Humanities, Universidade NOVA de Lisboa, 2021.
5. Elena I. Kuznetsova. Media Reality Of The Digital Age: Challenges Of Visuality. URL: <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2022.03.66> (дата звернення 18.11.2023).
6. Gorbull T., Rusakov S. Cultural heritage in the context of digital transformation practices: experience of Ukraine and the Baltic states // Baltic Journal of Economic Studies. 2022. Vol. 8. No. 4. P. 58–68. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1921/1931> (дата звернення 17.11.2023).
7. Battiato S., Blasi G., Farinella G., Gallo G. Digital Mosaic Frameworks. An Overview // ComputerGraphics Forum. 2007. Vol. 26. № 4. Pp. 794–812. DOI: 10.1111/j.1467-8659.2007.01021.x. URL: <https://www.dmi.unict.it/~battiato/download/CGForum.pdf> (дата звернення 18.11.2023).
8. Jingtao Cui. Research on Digital Painting Art and Its Diversified Performance // Advances in Social Science, Education and Humanities Research. 2017. № 119. Pp. 1429–1432. URL: <https://doi.org/10.2991/essaeme-17.2017.295> (дата звернення 18.11.2023).

Abstract. *The article analyzes the consequences of changes brought to visual arts by the digitalization process. It is shown how the processes of digitization and virtualization, characteristic of the modern network society, affect the existence and perception of the results of artistic creativity.*

Keywords: *visual arts, virtual network, mass culture, digitalization, digital painting.*

НАЦІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Лагодіч Євгенія,
студентка 2 курсу магістратури
спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)»
юридичного факультету СНУ ім.В.Даля
Науковий керівник: Сапицька О.М.,
к.і.н., доцент, в.о.завідуючого кафедри історії та археології
юридичного факультету СНУ ім.В.Даля*

Анотація: *Історична освіта є наріжним каменем ідентичності та культурного розуміння нації. По всьому Європейському Союзу заклади середньої освіти заглиблюються в історичні події, формуючи наративи, які визначають минуле, сьогодення та майбутнє кожної конкретної країни.*

Ключові слова: *середня освіта, історія, історичні наративи, Європейський Союз*

Шкільна історична освіта у будь-якій країні спрямована, передусім, на розвиток у учнів «почуття спадщини», і здійснюється, як правило, через режим розповіді. В освітньому просторі Європейського Союзу дослідники ще у 1995 р.[1] виділили три фактори, що привели до розширення соціальних і освітніх цілей історії. По-перше, це був вплив руху нової історії в 1970-х і 1980-х роках з його акцентом на історичних процесах і методології історії. По-друге, з боку розробників навчальних програм було бажання реагувати на зміни в суспільстві та Європі в цілому та відображати їх. І, по-третє, здатність історії бути «інклюзивною, посередницькою дисципліною» з потенціалом допомогти зрозуміти будь-яке явище, яке має історію, означало, що деякі програми та навчальні плани стали включати багато нових компонентів - історію культури, історію жінок, історію навколишнього середовища, історію науки і техніки тощо. Ці зміни відображали появу цілей, пов'язаних із руйнуванням стереотипного мислення та упереджень,

розвитку позитивного ставлення до навколишнього середовища та сприяння кращому взаєморозумінню між спільнотами у конфліктах.

Не лише викладання національної історії зазнало змін акцентів у сучасному мисленні. Дискусії щодо змісту та фокусу європейської історії в рамках шкільної програми також відображали ширші політичні дискусії та занепокоєння. У Декларації глав держав і урядів держав-членів Ради Європи від 1993 року наголошувалося на необхідності зміцнення «програм, спрямованих на усунення упередженого ставлення у викладанні історії шляхом підкреслення позитивного взаємного впливу між різними країнами, релігіями та ідеями в історичному розвитку[2]».

Національні програми викладання історії в середній освіті різних країн Європейського Союзу можуть значно відрізнятися. Кожна країна має свої унікальні особливості, коли йдеться про підходи до вивчення історії в школах. У багатьох програмах велика увага приділяється вихованню критичного мислення, допомагаючи учням аналізувати історичні події з різних точок зору та розуміти їх в контексті сучасності.

Одним із визначальних аспектів історичної освіти в країнах ЄС є її різноманітність. Кожна держава-член розробляє власну національну програму, адаптуючи навчальні плани відповідно до унікальних історичних контекстів, культурної спадщини та освітніх пріоритетів, і вивченню національних наративів приділяється особлива увага. Національна історія займає важливе місце в цих програмах. Від ключових історичних подій до впливових особистостей і суспільних змін, ці навчальні програми мають на меті прищепити глибоке розуміння історико-культурної спадщини країни.

Взагалі, досліджуючи педагогічну освіту в Європі, досить швидко можна виявити множинність концепцій і структур освітніх систем. У дослідженні [3] зазначається, що з кінця 18 століття, як наслідок процесу будівництва нації в Європі, освітні системи загалом і законодавча база для педагогічної освіти зокрема базуються на національних рішеннях і керівних принципах. Ця ситуація не змінилася протягом двох десятиліть 21-го століття: не існує послідовних, консолідованих стандартів педагогічної освіти для європейських країн загалом.

В рамках Європейського Союзу не існує обов'язкових правил для освітніх систем держав-членів, але це однаково актуально для тих європейських країн, які не є членами Європейського Союзу, наприклад Албанії, Хорватії, Норвегії, Швейцарії, Туреччині та Україні: освітні стандарти названих країн також залежать від національних структур.

Більше того, за твердженням цього дослідження не існує загальних стандартів для педагогічної освіти щодо такого предмету, як «Історія» чи подібних предметів, а також не існує настанов чи стандартизованих інструментів для обміну інформацією або коригування освітньої політики щодо підготовки вчителів з таких предметів на європейському рівні.

Втім, хоча специфіка відрізняється, ці програми пов'язують спільні теми. Наголос на критичному мисленні, аналітичних навичках і дослідженні різноманітних точок зору на історичні події є повторюваними темами в історичній освіті ЄС. Крім того, в програмах очевидний взаємозв'язок між історією та іншими дисциплінами. Історія переплітається з літературою, філософією та соціальними науками, пропонуючи цілісне бачення історичних подій. Крім того, у багатьох навчальних програмах наголошується на ролі Європи у всесвітній історії, сприяючи розумінню впливу цього континенту на світову арену.

Взагалі акцентування європейського виміру в програмі середньої освіти містить наступні аспекти: поглиблення знань і навичок, необхідних учням, щоб бути активними та поінформованими європейськими громадянами; охоплення широкого кола міжпредметних та транснаціональних предметів, щоб підкреслити багатогранність і глобальність Європейського Союзу; активне залучення учнів до проектів і ситуацій, які вимагають від них відстеження та накопичування інформації та засвоєння основних понять, працюючи в команді з іншими учнями.

Сприяння підходу до європейського виміру в середній освіті включає в себе інструктування вчителів щодо того, як включити європейський вимір у дисципліни на основі відповідної первинної та безперервної професійної підготовки, а підготовка вчителів повинна

зосереджуватися на фактичній інформації і має покращувати фундаментальні цінності, такі як повага до плюралізму та мультикультуралізму.

Як зазначають експерти, аспекти європейського виміру, які викладають у школах, насправді відрізняються від однієї країни до іншої, і навіть у межах однієї країни освітня політика або наповнення предмету різняться, особливо це стосується історії. Тому без шкоди для автономії у цьому питанні кожної держави-члена, визначення спільної європейської бази знань, на думку експертів, могло б полегшити вибір зроблених на національному рівні посібників і документів. [4]

У сфері викладання історії можна навести безліч прикладів форм культурної співпраці та поділу спільними цінностями. Так, між європейськими країнами існує тривалий обмін інформацією на рівні міністрів освіти, а також на рівні політиків, науковців, викладачів та вчителів. Важлива частина цих дискусій проходила під наглядом найбільшої міжурядової організації Європи – Ради Європи. З моменту проголошення Європейської культурної конвенції в 1954 р.[5], викладання історії було важливою темою на порядку денному Ради Європи. Після падіння комуністичних режимів у Східній Європі наприкінці 1980-х років перегляд підручників з історії, реформа навчальних програм з історії і освіта вчителів історії знову привернули увагу в рамках роботи Ради Європи щодо викладання історії. Нові розробки обговорювалися на серії симпозіумів і конференцій протягом останніх трьох десятиліть.

Отже, вивчення історії в середній освіті в Європейському Союзі суттєво відрізняється через унікальний культурний, історичний та освітній контекст кожної країни. І хоча в ЄС немає єдиної уніфікованої шкільної навчальної програми з історії, існують спільні цілі та загальні тенденції в історичній освіті. Але при цьому існує чіткий акцент на національній історії, бо в різних країнах пріоритетне викладання власної національної історії з висвітленням ключових подій, постатей та аспектів культурного розвитку тощо, які сформували ідентичність кожної конкретної нації.

Список використаних джерел:

1. Stradlin R.(1995) The European Content of the School History Curriculum // URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168049443a>
2. Декларація Глав держав і урядів держав-членів Ради Європи від 1993 року (Vienna Declaration)// URL: <https://rm.coe.int/1680536c83>
3. Ecker A. (2018) The Education of History Teachers in Europe-A Comparative Study. First Results of the “Civic and History Education Study”// URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=87005>
4. Nicaise J., Blondin Ch. (2003) The European Dimension in Secondary Education in Europe // URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/332201/DG-4-CULT_ET\(2003\)332201_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2003/332201/DG-4-CULT_ET(2003)332201_EN.pdf)
5. Council of Europe (1954). European Cultural Convention // URL: <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/european-cultural-convention>

Annotation: *Historical education is the cornerstone of a nation's identity and cultural understanding. Across the European Union, secondary education institutions are delving into historical events, shaping the narratives that define each country's past, present and future.*

Key words: *secondary education, history, historical narratives, European Union*

ВПЛИВ СУЧАСНОСТІ НА СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО

*Карташов Микита,
студент гр.ІА-21д,
спеціальності 032 «Історія та археологія»
юридичного факультету СНУ ім.В.Даля
Науковий керівник: Сапицька О.М.,
к.і.н.,доцентка, в.о.завідуючого кафедри історії та археології
юридичного факультету СНУ ім.В.Даля*

***Анотація.** Зміна культурного, соціального та політичного контексту впливає на те, як сучасні люди розуміють історію. Погляди, цінності та пріоритети сьогодення можуть впливати на інтерпретацію історичних подій та постатей.*

***Ключові слова:** глобалізація, цифровізація, плюралізм, фейк, публічний простір, історичне минуле*

Історію на різних рівнях суспільства трактують по різному, адже досліджують її науковці, пишуть переможці, а розповсюджують пропагандисти. Таким чином, дослідивши різну кількість джерел, ми можемо зіткнутися із зовсім різною трактовкою та даними відносно одних й тих самих подій. Здавалося б, що в умовах сучасних тенденцій, а саме: глобалізація, інформатизація та загальна доступність до різного роду джерел не дозволяють маніпулювати минулим, однак це не є дійсним, а разом із великою кількістю позитивних моментів, принесених діджиталізацією, збільшилась й кількість негативних тенденцій.

Спочатку слід визначити, коли відбувається перехід від сучасності до історичного минулого. Межею, після якої починається історичне минуле в контексті даної праці виступає той час, живих свідків якому не залишилось. На сьогоднішній момент згідно з книгою «Світові рекорди Гіннеса», найстарішою живою особою є Марія Браньяс Морера, котра народилась 1907 року [1]. Таким чином ми можемо перейти до дослідження проблематики зображення історичних подій, що передували 1907 року.

Основними тенденціями загальнолюдського розвитку є процеси глобалізації, інформатизації-діджиталізації, пов'язані з плюралізацією, що передбачає розповсюдження практично будь-якої інформації будь-ким у різних просторах інформаційного поля. Глобалізація визначається як ступінь суспільного розвитку, за якої відбувається перехід від національного рівня до транснаціонального шляхом створення і посилення транснаціональних взаємозв'язків в усіх сферах, в тому числі й зв'язків розповсюдження інформації.

Відбувається відкрите проникнення джерел інформації з одних країн до інших так само як і наукових теорій, відкриттів, гіпотез тощо. Звичайно, що перегляд вже існуючих тверджень з урахуванням нових методик дослідження має на меті лише об'єктивізацію та наближення до істини, однак, разом з тим активно проникають й квазі-наукові роботи та думки, котрі хоча й бувають аргументованими, але по факту не є дійсними.

До таких можна віднести теорію «гідропитека», наприклад. Чи теорію, що людські раси є повноцінними видами, а не лише підвидами людини. Тобто, на нашу думку, разом з тим, як нові, іноді абсурдні теорії в царині історії проникають в інформаційний простір людини із зовні, разом з тим й починає мінятися її уявлення про минуле.

Іншим аспектом, що тісно пов'язаний із вищезазначеним, є інформатизація або ж цифровізація (діджиталізація). Сучасне суспільство намагається спростити усі можливі структури, надавши їм електронного виду. Відбувається активне видання цифрових підручників, статей та інших видів робіт, також активно цифровізуються вже наявні друковані видання минулих років, архівні джерела. Масово створюються інтернет-ресурси, котрі подають інформацію з певного аспекту чи об'єднують дані відносно максимально великої кількості явищ. Разом із глобалізацією процес інформатизації сприяє легкому вивченню різних теорій та досліджень зі всього світу, не витрачаючи на пошук велику кількість часу. Нажаль, велика кількість інтернет ресурсів з безкоштовним доступом не надає дійсно якісну інформацію, адже більшість видає

інформацію, котра є випадково або прямо націлена на створення хибного сприйняття певної події чи історичного діяча.

Гарним прикладом інформатизації історичних даних є «Вікіпедія». Велика кількість статей написана та відредагована користувачами, котрі не є достатньо обізнаними з проблематики певного питання, тим паче, що редагування є доступним для будь-кого. Доволі частим є факт неповноти викладення інформації або ж настільки неґрунтовної загальної інформації, що часто може суперечити інформації у вказаних відповідних до посилань джерелах та літературі.

Те саме можна сказати і про різні соціальні мережі, в котрих кожен бажаючий може розмістити контент, пов'язаний із історією, при цьому не вивчаючи літературу та інші джерела. Сьогодні легко можна натрапити на відео в «Тік Ток» чи «Інстаграм», де автор розміщує зображення із дописом про відповідну подію чи момент з історії. Прикладом таких відео, котрі лише вводять в оману, може слугувати зображення двох куль, що зіткнулись. Деякі «коментатори» приписує цю подію битві під Сталінградом, а дехто взагалі каже, що це кулі битви при Аустерліці. Або інший приклад: доволі частий фейковий «опис» певних історичних осіб. Наприклад Наполеон, котрого часто називають низьким, при цьому не вказуючи жодних фізичних параметрів, хоча насправді його ріст був близько 172 см, що є середнім зростом навіть для сучасних чоловіків. І таких прикладів безліч.

Останнім розглянутим аспектом буде плюралізм. Плюралізм в своєму сенсі є дозволом чи, радше, відкритістю для висловлення різного роду думок. Саме відсутність будь-якого цензу на ненаукові гіпотези дозволяє усім охочим ділитись своїми «теоріями». Нажаль, доволі частими у публічному інформаційному просторі є випадки популяризації абсолютно безглузвих ідей, прикладом котрих може слугувати «Ядерна війна 1812 року», котра на різних ресурсах містить десятки та сотні тисяч переглядів. Типовими представниками квазі-наукових теорій є розповіді про інопланетне походження пірамід в Єгипті тощо.

На жаль, введення цензури на фейкові «гіпотези» буде прямим утиском права людини на вільне висловлювання, однак іноді не вистачає принаймні позначки про сумнівність контенту. Звичайно, що кожна людина може висловити свою думку, котра може нести за собою щось геніальне, проте для цього потрібна інформаційна база та не один рік досліджень, аби запропоновані ідеї принаймні мали місце для розгляду. Окрім вищезазначеного, ніхто не може бути впевненим у цільовому кінцевому призначенні інформації. Автор може мати на меті зробити цілком розважальний контент, котрий навіть не претендує на визнання його науковим, проте не завжди глядач може про це знати. Також людина, що колись повірила в квазі-наукові розповіді, але потім дізналась дійсність певних історичних подій із більш кваліфікованих джерел, може просто розчаруватись та не довіряти практично жодним джерелам, котрі є дійсно науковими, або ж взагалі відкласти питання розгляду історії в далеку комірку.

Ми розглянули основні тенденції розвитку сучасного інформаційного аспекту життєдіяльності суспільства, але звичайно, що існує ще велика кількість факторів, котрі прямо чи дотично впливають на формування колективної свідомості. Нажаль, не дивлячись на всі позитивні моменти, набагато більше йде саме негативного впливу подібного контенту з історичною складовою на суспільство. І вирішення цієї проблеми без утиску прав людини є складним завданням.

Повертаючись до тези, с котрої почалась дана робота, – «Історію на різних рівнях суспільства трактують по різному, адже досліджують її науковці, пишуть переможці, а розповсюджують пропагандисти», ми можемо додати до неї ще один, допис: «... а популяризують незнаючі». Саме люди, котрі не знають наукової історичної фактології найчастіше є тими, хто розповсюджує всілякого роду інформацію, котра може бути як дійсною, так і фейком.

Таким чином, сучасний світ впроваджує велику кількість тенденцій, зокрема глобалізацію, інформатизацію та плюралізм, котрі несуть за собою зміни в усіх аспектах життя. Пізнання історичного минулого звичайно стає легшим в умовах доступності практично усіх джерел, проте цими перевагами користуються зазвичай люди, які вже мають певні ґрунтовні знання. Більшість людей не мають глибоких пізнань у дослідженнях історичного минулого, тому з легкістю можуть

повірити в будь-яку статтю, котра виглядає переконливо, хоч і несе абсурдну, з наукової точки зору, інформацію.

Отже, завдяки технологічним можливостям, ми маємо доступ до більш широкого обсягу інформації про минуле. Це може впливати на розуміння історичних фактів та їхнє тлумачення. Зміни у соціальній та культурній сферах можуть призвести до переоцінки інтересів та фокусів у вивченні історії. Розширення уваги на питання гендерної рівності, різноманітності культурних ідентичностей тощо може вплинути на сприйняття минулого. Зміни в політичних умовах можуть викликати переосмислення чи викривлення історичних подій та фігур, змінювати підходи до тлумачення подій минулого залежно від поточних політичних та культурних трендів.

Найкращим способом вирішення даних проблем є впровадження нових методик підвищення інтересу до самостійного якісного вивчення історичного минулого саме на основі наукової літератури чи першоджерел, котрі доволі легко знайти як в інтернет-просторі, так і в музеях, архівах тощо. Сприйняття історії змінюється під впливом поточних умов та контексту, що допомагає формувати більш об'єктивне розуміння минулого або ж, навпаки, може викликати нові дискусії та конфлікти у сприйнятті подій і персонажів минулого.

Список використаних джерел:

1. [Guinness World Records](https://www.guinnessworldrecords.com/) // URL: <https://www.guinnessworldrecords.com/>. – Заголовок з екрану.
2. Особливості застосування інформаційної зброї в умовах глобального інформаційного суспільства / В.І. Гурковський. - К.: Державне управління: удосконалення та розвиток, 2010.
3. Глобальні та зовнішньополітичні виклики сучасного світу / Радченко Л. М. - К. : "Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова", 2017. – С. 90-94.
4. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій / За ред. О. Г. Данильяна. - Х.: 2020, 344 с.

***Annotation.** This article contains a view on nowadays world with its main tendencies as it creates an image of historical past. Changing the cultural, social and political context influences how modern people understand history. The views, values and priorities of today can influence the interpretation of historical events and figures.*

***Key words:** globalization, digitalization, pluralism, fake, public space, historical past.*

КУЛЬТУРНА ЕВОЛЮЦІЯ: ВЗАЄМОДІЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІЇ

Горлова Анастасія,

6 курс, культурологія, СНУ ім. В. Даля

Науковий керівник: Щербина М.М.,

канд.філос.н., доцент кафедри політологічних та культурологічних наук

Східноукраїнського національного університету імені В. Даля

***Анотація.** Взаємодія гендерних ролей відіграла важливу роль в культурній еволюції України. Ці зміни відображаються в українській культурі та продовжують формувати її сучасне обличчя.*

***Ключові слова:** культурна еволюція, гендерні ролі, жіночий рух, емансипація, гендерна рівність.*

Культурна еволюція відбувається у складній взаємодії різних соціальних, економічних та політичних чинників. Гендерні стосунки та ролі, які визначають становище чоловіків та жінок, їхні обов'язки, права, можливості, є важливою складовою будь-якого суспільства, тому одним з важливих аспектів вивчення культурної еволюції є дослідження її гендерної складової. Гендерні ролі відіграють, з урахуванням особливостей кожної історичної епохи, важливу роль у формуванні та зміні культури, і з плином часу під впливом різних чинників відбувається еволюція уявлень про гендер та трансформація традиційних ролей.

Культура кожного суспільства та країни, як і уява соціалізованого в ній індивіда, містить узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки й жінки та чим вони повинні займатися. Такі узагальнені усталені уявлення стосовно спільнот чоловіків і жінок загалом називають гендерними

стереотипами. Зазвичай вони можуть бути далекими від реальності, неточними, стійкими відносно нової інформації та віддаленими від реальних рис і поведінки конкретного індивіда. Ці уявлення, що містять також приписи й заборони стосовно того, що чоловікам та жінкам належить відчувати, проявляти та робити [1, с. 158].

Дослідники відзначають як два безперечних факти існування сильних гендерних стереотипів та їх прийняття членами тієї групи, щодо якої вони діють. Сила цих стереотипів виявляється значно більшою, аніж расових [2, с. 291].

Гендерні ролі відіграли важливу роль в культурній еволюції України. Від давніх часів до сьогодення, вони впливали на розвиток вітчизняної культури. У давні часи, гендерні ролі були чітко визначені. Чоловіки були мисливцями та воїнами, в той час як жінки займалися домашнім господарством. Однак, з часом ці ролі почали змінюватися. Жінки почали брати участь у громадському житті, здобувати освіту та працювати. Ці зміни були особливо помітні під час промислового розвитку, коли жінки почали працювати на заводах та в інших сферах економіки. Це спричинило зміни в гендерних ролях та стереотипах, які були відображені в культурі [3, с. 25].

У вітчизняній історії спостерігається захоплюючий процес культурної еволюції, що нерозривно пов'язаний із взаємодією гендерних ролей. Ця еволюція відбивається в різних аспектах суспільства, від економіки до мистецтва, від політики до побуту.

Однією з ключових рис культурної еволюції є перегляд традиційних гендерних ролей. Як зазначено Т. Цепкало, «зміна гендерних ролей в суспільстві є не лише важливим етапом культурного розвитку, але й запорукою різноманітності та інновацій» [4, с. 393]. Прикладом такої зміни є роль жінок у період індустріальної революції в ХІХ столітті в Україні, за словами Л. Буряк, є те, що «жінки взяли на себе активну участь у промислових підприємствах, долучаючи свої зусилля до економічного піднесення країни» [5, с. 21].

Однак, не слід забувати про те, що цей шлях до зміни гендерних ролей був тернистим. Як відзначалося: «жінки відчували тиск традиційних очікувань суспільства, але їхні внески були невід'ємною частиною культурного розвитку» [10, с. 136].

Розглянемо основні етапи цієї еволюції у вітчизняній історії.

Традиційне українське суспільство було побудоване на патріархальних засадах з чітким розподілом гендерних ролей. Жінці відводилася роль дружини, матері, господині домашнього вогнища. Як писав етнограф ХІХ ст. П. Чубинський, для української жінки «родина була єдиним світом» [6, с. 125]. Чоловікові належали суспільне життя, політика, економіка. Ці уявлення закріплювалися у фольклорі, звичаях та повсякденній культурі.

Початок змін прийшов у ХІХ ст. з розвитком освіченості, поширенням ідей фемінізму. З'являється жіночий рух, відкриваються навчальні заклади для дівчат. Письменниці та мисткині (Наталія Кобринська, Леся Українка, Катерина Білокур) своєю творчістю сприяють емансипації жінок. Зароджується новий образ жінки – освіченої, творчої особистості.

Проте радикальні зміни не відбулися. Як стверджує В. Верига, в Україні склалися «два жіночих ідеали – традиційний (мати, дружина) та новий (освічена, самостійна)» [7, с. 55]. Перший домінував у масовій свідомості, та патріархат зберігався.

Треба зазначити, що радянський період проголосив рівність жінок у всіх сферах. Жінки масово влилися у виробництво, науку, політику. Проте на практиці зберігалася подвійне навантаження – на роботі та вдома. Ідеологія продовжувала транслювати образ жінки передусім як матері та дружини.

Лише з розпадом СРСР та розвитком незалежної України відбувається переосмислення гендерних ролей. З'являються гендерні студії, нові концепції маскулітності та фемінності. Сучасне суспільство рухається до плюралізації гендерних ідентичностей та відносин.

Одним з підтверджень взаємодії гендерних ролей у вітчизняній історії є зміна статусу жінок у суспільстві. До початку ХІХ століття жінки були позбавлені політичних, правових та освітніх прав. Однак, мірою культурної еволюції та з розвитком нових ідеологій, жінкам були надані більші права та можливості для самовираження. Наприклад, у часи Української революції, жінки брали активну участь в політичному житті та боротьбі за незалежність. Зазначено, що «жіночий рух в період незалежності стає невід'ємною частиною життя українського суспільства. Жіночі

організації, поставивши перед собою конкретні мету та завдання, цілеспрямовано діяли згідно своїх статутних норм, що сприяло поширенню їхнього впливу на державні структури, парламент, громадські інституції» [8, с. 2].

Однією з ключових подій, яка свідчить про важливість жіночого внеску в культурну еволюцію, є боротьба за рівні права та прогресивний розвиток українських жінок у XIX-XX століттях. Великим впливом на жінок у цей період був феміністичний рух, який вимагав політичних, соціальних та культурних прав жінок. Вони започаткували жіночі громадські організації, справили значний вплив на літературний та художній світ, вони були модернізаторами українського суспільства.

У зв'язку зі складною історичною долею України, багато чоловіків відправлялися на війни, перебували в полоні і враховуючи такі обставини, жінки мали брати на себе важкі господарські, соціальні та політичні обов'язки. Вони забезпечували сім'ю, брали участь у селянських повстаннях, підтримували український дух та культуру.

Незважаючи на певні зрушення в бік гендерної рівності, стереотипне сприйняття жіночих та чоловічих ролей досі існує в українському суспільстві. Жінки часто зіштовхуються з проявами сексизму та дискримінації.

Як зазначає дослідниця С. Павличко: «патріархальна традиція в українській культурі досі має впливові позиції» [9, с. 163]. Це виявляється в очікуваннях, що жінка має бути в першу чергу матір'ю та дружиною, відповідати за домашню сферу. Мас-медіа часто поширюють об'єктивізовані образи жінок.

Слід зазначити, що під час періоду українського національного відродження у XIX-XX століття жінки почали активно брати участь у народних рухах та політичних організаціях. Вони протистояли соціальним обмеженням та активно долучалися до боротьби за права та свободи українського народу.

Однією з важливих подій в історії України, яка висвітлює взаємодію гендерних ролей, є участь жінок у Великій Вітчизняній війні. Саме під час цього періоду жінки довели свою здатність до незалежності.

Одним із найяскравіших прикладів незалежності та значимості жінок в історії України є постать Лесі Українки. Не зважаючи на обмеження, зокрема, у сфері освіти, Леся Українка стала видатною культурною діячкою. Своїм творчим спадком вона показала світові сили та можливості жінки у сфері літератури: її поезії та драми відображали український дух та культуру, а також проливали світло на незламність жінок у боротьбі за свої права.

Також велику роль жінки зіграли у розвитку національної освіти. Протягом анархічних революційних часів, коли інститути були порушені, жінки організували незалежні школи та інтернати для виховання молодого покоління.

Слід згадати жінок, які з часів Другої світової війни довели свою значущість та незалежність у справі захисту Батьківщини. Жінки були не тільки медсестрами, але й активно брали участь в бойових діях, ризикували своїм життям та виявляли мужність. Зараз, під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, українські жінки нарівні з чоловіками боронять рідну землю й виконують найскладніші завдання. Наша армія була і залишається однією з тих, де служить найбільше жінок.

Саме зміна гендерних ролей в історії є одним з підтверджень культурної еволюції. Крім цього, процес зміни гендерних ролей впливає на культуру загалом.

Дослідники відзначають суперечність між деклараціями рівності та реальним станом речей. «Формальна рівність перед законом не гарантує фактичної рівності можливостей», – пише О. Кісь [10].

Для подолання гендерної асиметрії в українському суспільстві необхідні:

- реформи законодавства щодо забезпечення рівних прав;
- розвиток критичного мислення та гендерних студій;
- усунення стереотипів у медіа та освіті;
- підтримка жіночих ініціатив у політиці, бізнесі, культурі.

Лише комплексний підхід, що поєднує правові, соціокультурні та освітні зміни, здатен прискорити еволюцію у бік рівноправного суспільства в Україні.

Останніми роками в Україні активізувався гендерно-правозахисний рух, спрямований на досягнення фактичної рівності статей. З'являються громадські організації, що працюють над розширенням можливостей для жінок, подоланням дискримінації. Серед них: Феміністична майстерня [11], Інша освіта [12], Українська фундація прав жінок [13] та інші. Вони любіють закони щодо гендерної рівності, проводять освітні заходи, надають юридичну допомогу постраждалим від гендерно-зумовленого насильства.

Дослідниця Л. Смоляр зазначає: «Успіх гендерних перетворень в Україні залежатиме від консолідації жіночого руху та його взаємодії з державними інституціями» [14]. Спільні зусилля громадськості та влади можуть прискорити позитивні зміни.

Перспективним є й розвиток гендерних студій в академічному середовищі. Гендерна проблематика вивчається соціологами, культурологами, істориками, психологами. Це сприяє критичному осмисленню традиційних стереотипів, пошуку оптимальних шляхів реформ.

В сучасній Україні гендерні ролі продовжують еволюціонувати. Жінки займають високі посади в уряді, бізнесі та інших сферах суспільного життя. Вони також активно беруть участь у культурному житті країни, включаючи мистецтво, літературу та музику.

Отже, гендерні уявлення та ролі в Україні еволюціонували від суворого патріархату до більшої рівності та різноманітності. Це був складний шлях, який ще триває. Подальші зміни залежатимуть від культурного розвитку суспільства.

Таким чином, у сучасному суспільстві ми спостерігаємо постійні зміни та розвиток різних культурних аспектів, включаючи роль гендерів. Гендерні ролі є складовою культури та їх функціонування в історії нашої країни є однією з ключових тем для дослідження в рамках культурної еволюції. Взаємодія гендерних ролей у вітчизняній історії спричиняла трансформацію уявлень про місце чоловіків і жінок у суспільстві, що продовжує впливати на розвиток нашої культури.

Список використаних джерел:

1. Оксамитна С. Гендерні ролі та стереотипи / С. М. Оксамитна // Основи теорії гендеру : навчальний посібник / [відп. ред. М. М. Скорик ; редкол. : В. П. Агеева, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик]. – К., 2004. - С. 156-180. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6d47a2b6-acd8-4daa-933f-d6d6082dfc68/content>
2. Майерс Д. Социальная психология. Интенсивный курс. – Спб.: Прайм-Еврознак, 2002. URL: <https://all.alleng.me/d/psy/psy022.htm>
3. Вороніна М. Жіноче підприємництво як фактор модернізації України у другій половині XIX – на початку XX століття // Збірник наукових праць «Історія та географія» / Харк. нац. пед. університет імені Г. С. Сковороди. Випуск 56. Харків, 2019. URL: <file:///C:/Users/Bablo/AppData/Local/Temp/MicrosoftEdgeDownloads/8ec72dbf-d1e5-422d-a419-d6c757233280/3295-6648-1-SM.pdf>
4. Цепкало Т. Гендері стереотипи в українському медіапросторі. – Канада: Scientific research in the modern world, 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/370222940_Genderni_stereotipi_v_ukrainskomu_mediaprostorі
5. Буряк Л. Жінка в українському історичному наративі: автори, ідеї, образи. – Київ: Національна академія управління, 2010. – 368 с. URL: <http://www.womenhistory.org.ua/index.php/novi-vydannya/52-buriak-larysa-zhinka-v-ukrainskomu-istorychnomu-naratyvi-avtory-idei-obrazy>
6. Чубинський П. Мудрість віків. Київ: Мистецтво, 1995. – 222 с. URL: <https://drive.google.com/open?id=1da8xG-LzkzEosPK-SQvBywmfjG3r5m8l&authuser=0>
7. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. — 448 с. URL: <https://archive.org/details/yak0venko>
8. Романшин Л. Український жіночий рух в контексті національного відродження наприкінці XX – на початку XXI ст. Київ, 2010. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Romanyshyn_Liliia/Ukrainskyi_zhinochy_rukh_v_konteksti_natsionalnoho_vidrod_zhennia.pdf?
9. Павличко С. Фемінізм. Київ: Вид-во «Основи», 2002. – 327 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Pavlychko_Solomiia/Feminizm_zbirka.pdf?

10. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.) – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. – 287 с. URL: Жінка в традиційній українській культурі другої половини XIX – початку XX ст. - Львів: Інститут народознавства НАН України, 2012. – 287 с. | Oksana Kis / Оксана Кісь - Academia.edu

11. Сайт «Феміністична майстерня» URL: <https://femwork.org/en/>

12. Сайт «Інша освіта» URL: <https://cd-platform.org/community/4263-hromadska-orhanizatsiia-insha-osvita/profile>

13. Сайт «Українська фундація прав жінок» URL: <https://uwf.org.ua/>

14. Смоляр Л. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні: Монографія / За загальн. ред. Л.О. Смоляр. – Одеса: «Астропринт» 1999. – 440 с. URL: <http://www.womenhistory.org.ua/index.php/novi-vydannya/45-zhinochi-studii-v-ukraini-zhinka-v-istorii-ta-sohodni>

Abstract. *The interaction of gender roles has played an important role in the cultural evolution of Ukraine. These changes are reflected in Ukrainian culture and continue to shape its modern face.*

Keywords: *cultural evolution, gender roles, women's movement, emancipation, gender equality.*

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ – ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СВІТОВУ СПІЛЬНОТУ

*Гнилицька Анастасія,
здобувач 4 курсу бакалаврату
спеціальність Політологія
Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля*

*Науковий керівник: Павлова Людмила Ісмаїлівна
к. політ. н., доцент, в. о. завідувача
кафедри політологічних та культурологічних наук
Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*

Анотація. *У статті, на прикладі України, обґрунтовується думка, що одним з дієвих засобів просування ідей, цінностей на міжнародній арені є публічна дипломатія. Вона використовує комплекс технологій комунікативної політики, які дозволяють досягати цілей шляхом переконання та залучення симпатій з боку інших учасників комунікації.*

Ключові слова: *діджиталізація, публічна дипломатія, Twitter, акаунт, інформаційний полк.*

На початку XXI ст., за оцінками багатьох аналітиків, світ увійшов у зону турбулентності, коли нестабільність та хаос лише посилюються [2, с. 74]. Проте, національні інтереси залишаються непохитними. Для держав, які прагнуть зміцнити свій вплив у глобальному контексті, прогрес у сфері інформаційних технологій набуває стратегічного значення. У сучасному світі будь-які зміни не проходять повз систему міжнародних відносин, яка у добу діджиталізації стає все більш динамічною та потребує не лише нових технологій, але й нових підходів з боку провідних міжнародних акторів. Міжнародні відносини стрімко втрачають свій «елітарний» статус, переосмислюються в контексті зростаючої прозорості та доступності інформації. У XXI столітті завдяки зростанню популярності інтернету і швидкому поширенню соціальних мереж LinkedIn, Facebook та YouTube, які швидко залучили аудиторію з усіх куточків світу, публічна дипломатія еволюціонувала з віддаленої можливості в нагальну реальність. Наразі соціальна мережа мікроблогів Twitter є світовим лідером серед інтернет-мереж (Facebook займає друге місце, Instagram – третє) і залучає в обговорення питань та проблем мільйонну аудиторію. Формат коротких повідомлень, який пропонує це інформаційне середовище, швидко завоював прихильність державних лідерів та дипломатів. Його перевага полягає в можливості поділитися

новинами зі світової політичної арени за лічені секунди, висловити власне бачення подій, а також побудувати канал комунікацій з пересічними громадянами власної країни та з міжнародним співтовариством.

Відповідно до дослідження інформаційно-аналітичного порталу Twiplomacy, станом на 2018 рік 98% (з 193) держав-членів ООН мали офіційну присутність на платформі. Уряди лише шести країн, а саме - Лаосу, Мавританії, Нікарагуа, Північної Кореї, Свазіленду та Туркменістану, не мають офіційної присутності на платформі. Дослідження BCW (Burson Cohn & Wolfe) 2018 році визначило 951 акаунт в Twitter, з яких 372 особистих і 579 інституційних акаунтів голів держав і урядів, а також міністрів закордонних справ 187 країн. Міністерства закордонних справ продовжують розширювати свої цифрові дипломатичні мережі, заохочуючи свої місії та послів у всьому світі ставати активними у соціальних мережах [5,с.182]. На думку журналістки Єви Гардер, із всіх соціальних мереж у світі саме Twitter є найбільш важливою, оскільки в ній змінюється «обличчя» зовнішньої політики країни. Вона стверджує, що Twitter розробляє новий метод управління зовнішніми відносинами між країнами, виходячи з форми, в якій державні інститути інформують своїх громадян [5,с.182]. На відміну від традиційної дипломатії «публічна дипломатія» орієнтована на зарубіжну, міжнародну, світову громадськість, має відкритий характер дипломатичної діяльності. Найцінніша її особливість це те, що громадськість може виступати провідником державних чи національних інтересів на рівні з офіційними колами – переговорна якість дипломатії в її публічній формі перетворюється на комунікацію з публікою, отже має неформальний зміст і є багатовекторною. Це стає дієвим чинником прийняття рішень поряд із професійними службовцями зовнішньополітичних відомств.

Враховуючи значне збільшення впливу Інтернету на соціальні та політичні процеси у світі, логічно, що військові конфлікти також все більше переходять у сферу онлайн. Першим в історії конфліктом, за яким спостерігали в телеєфірі, визнано війну у В'єтнамі, а російсько-українська війна, без сумніву, стане першою війною, що розгорталася на екранах смартфонів у режимі реального часу. У квітні 2022 року компанія Ipsos провела дослідження яке демонструє, що 70% опитаних людей (з 27 країн у всіх регіонах світу) ретельно слідкують за подіями в Україні. У світі, на момент повномасштабного вторгнення Росії в Україну, було zareestrowano приблизно 4,6 млрд користувачів глобальної мережі. Згідно з результатами опитування Євробарометр, проведеними у березні 2022 року, понад 75% респондентів зі Сполучених Штатів, Європейського Союзу та Великої Британії та 72% опитаних з України слідкують за війною з Кремлем насамперед через соціальні мережі [4]. Російська агресія 2022 року, що розпочалася під час епохи інтернету, не є першою кібер-війною, однак вона є наймасовішою за охопленням у соціальних мережах [4]. Причиною цього є доступні он-лайн комунікації в Україні. За даними дослідницької кампанії *Kerios*, у 2014 році лише 4% українців мали доступ до 3G мережі, натомість зараз високошвидкісний інтернет доступний більш ніж 80% громадян. Якщо у 2014 році лише 14% мешканців України мали смартфони, то в 2022 році це число становить приблизно 70% [4]. Наша держава має значні досягнення в області інформаційних технологій. Її успіхи в цифровізації викликають захоплення світової спільноти: міжнародні спостерігачі у захваті від української концепції «держава в смартфоні», а ініціативи Міністерства цифрової трансформації, такі як Дія.City та Дія.Підпис, відзначені нагородами (Emerging Europe Awards та Ukrainian Fintech Award відповідно) за інноваційність та внесок у розвиток глобального кіберпростору [4]. За даними Міжнародної спілки електрозв'язку на момент виведення американського контингенту з Афганістану соціальними мережами користувалися лише 20% афганців, під час бомбардувань Сирії у 2015 році лише 30% населення мали доступ до інтернету, а в Україні, перед вторгненням Росії, 75% громадян мали змогу комунікувати зі світом онлайн [4].

Цікавим є використання соціальних мереж у російсько-українському конфлікті, що розпочався в 2014 році. Москва, під час цього гібридного протистояння, активно розповсюджувала неправдиву інформацію та спотворювала факти стосовно подій на Донбасі. При дослідженні близько 950 тисяч твітів після знищення російськими силами малайзійського літака МН17 були виявлені численні випадки інформаційної маніпуляції, що ускладнювали розслідування злочину [4]. Філіп Брідлав, колишній головнокомандувач збройних сил НАТО в

Європі, охарактеризував інформаційну кампанію Кремля в 2014 році як «найбільш вражаючий інформаційний бліцкриг у історії інформаційних війн». Проте в 2022 році Москва не змогла повторити свої попередні інформаційні успіхи з декількох причин. З одного боку, тривала війна на Донбасі та ретельна підготовка до вторгнення зіграли проти Кремля. Детальне висвітлення цих подій міжнародними ЗМІ сприяло тому, що міжнародна спільнота значною мірою зрозуміла, хто є реальним агресором ще до початку повномасштабного вторгнення 24.02.2022. З іншого боку, ефективна інформаційна боротьба, до якої залучилися уряд та українське суспільство з самого початку повномасштабного вторгнення, сприяла виграшній стратегії комунікативної політики України. За ініціатииви Міністерства культури України на початку повномасштабного вторгнення Росії з'явився «інформаційний полк» *WAW: War Against War*. Він об'єднав українських журналістів, режисерів, копірайтерів і піарників задля того, аби поширювати інформацію про війну та протидіяти російській пропаганді. Команда *War Against War* створює текстовий та аудіовізуальний контент, розрахований як на українців, так і на закордонну аудиторію, та розповсюджує його через соціальні мережі [4]. Величезна кількість українців активно розповідала західній аудиторії правду про війну через соціальні мережі, телебачення та газети, що значно знизило ефективність пропагандистської машини противника. Флагманом прискорення мислення населення Європи та активізації відповіді європейських лідерів на агресію Росії став Володимир Зеленський, який докладає в цьому напрямку величезних зусиль. Вплив духу Зеленського відчули в Європі та в усьому світі. Аналіз інформації свідчить: за перший рік конфлікту наш президент виступив в режимі онлайн у парламентах європейських країн 47 раз, на міжнародних політико-економічних та безпекових форумах 61 раз, а також 66 раз перед студентами іноземних університетів, журналістами, кінематографістами. Завдяки вмінню президента України викликати емоційну залученість слухачів, його звернення закарбовуються у пам'яті, стають мемами. З початку повномасштабного вторгнення Росії упродовж 445 днів війни лідер української нації виголосив понад 675 текстів виступів, звернень, промов перед громадянами України та іноземною аудиторією [3,с.53]. Загальний хронометраж цих виступів становить понад 32 години 20 хвилин. Підрахунок свідчить, що президент виступає 1,6 раз на день [1].

Незважаючи на скептичне ставлення до Президента України окремих впливових європейських політиків, його наполеглива діяльність та встановлений ним для Європи «турборежим» дали свої результати. Важливим показником підтримки України було проведення 9 зустрічей (протягом року конфлікту) міністрів оборони у форматі «Рамштайн», де було прийнято рішення на підтримку нашої держави. Близько 40 країн світу надали Україні військову, гуманітарну та фінансову підтримку на суму майже 185 млрд доларів (165 млрд євро). Європейський Союз у 2022 році став провідним у наданні допомоги Україні, із загальною сумою допомоги, що наблизилася до 60 мільярдів. Країни Балтії та Польща залишаються лідерами з погляду частки допомоги Україні: Естонія витратила на допомогу Україні 0,54 млрд доларів, Латвія – 0,51 млрд доларів, Литва – 0,76 млрд доларів, Польща – 6,21 млрд доларів. Допомогу на 11,67 млрд доларів надала Україні Велика Британія. Від початку повномасштабної війни найбільшу допомогу Україні надали США – 76,84 млрд доларів. За обсягом допомоги Німеччина знаходиться на другому місці – 19,58 млрд доларів [6]. Протягом першого року конфлікту було введено 9 пакетів санкцій проти Росії. Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію, яка ще більше підкреслює відхід Росії від цивілізованого світу. Вона закликає визнати В. Путіна нелегітимним після закінчення його нинішнього президентського терміну у 2024 році [7].

Зазначене вище свідчить, що соціальні мережі Facebook, Twitter, Instagram, відеоплатформа YouTube, пошуковий сервіс Google активно сприяють поширенню правдивого контенту на протидію російській політичній прогандистській машині. Швидкий обмін даними та розширення кола споживачів з числа глобальної громадськості знижують колишню ізольованість та винятковість міждержавних взаємодій, які стають більш відкритими. Інтернетресурси вже не є засобом комунікації лише громадян певної держави. Їх успішно використовують дипломати і політичні лідери не тільки для підтримання постійного зв'язку між собою, а головне – з громадянами всередині країни, так і поза її межами. Це створює неабиякі можливості для

збільшення каналів впливу на громадську думку та отримання зворотного зв'язку, тому що громадськість може виступати провідником державних чи національних інтересів на рівні з офіційними колами.

Отже, діджиталізація займає чільне місце серед сучасних світових трендів, які розраховані не на одне десятиліття та є незворотнім процесом поєднання цифрового/віртуального світу із фізичним. Саме вона за останні роки перетворилася на справжнього драйвера просування інтересів держави у міжнародному просторі: реагування на зовнішню інформацію, яка відноситься до стратегічних цілей держави, створення новинного контенту, який би формував міжнародну громадську думку у необхідному напрямку задля побудови довгострокових відносин із зарубіжними країнами. Тож у вмілих руках діджиталізація, в поєднанні з численними заходами конвенційного дипломатичного, військового, економічного та культурного характеру, є дієвим інструментом впливу на світову спільноту.

Список використаних джерел:

1. Давиденко Б., Надельнюк О. Сила слова. Зеленський виступав з початку війни понад 560 разів. Як його промови вплинули на Україну та світ // Forbes. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/sila-slova-zelenskiy-vistupav-z-pochatku-viyni-ponad-560-raziv-yak-yogo-promovi-vplinuuli-ukrainu-ta-svit-24022023-11965> (дата звернення 07.11.2023).
2. Гнилицька А., Михайлюк О. Чи можливе покарання Росії за порушення міжнародних зобов'язань? // V International Scientific and Theoretical Conference «Sectoral research XXI: characteristics and features». February 3, 2023; Chicago, USA (February): С. 74-76. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/708> (дата звернення 10.11.2023).
3. Кармазіна М. С. Іпостасі Європи (до якої ми прагнемо). Аналіз рефлексій Президента України впродовж 445 днів повномасштабної російської агресії проти України (24 лютого 2022 р. – 14 травня 2023 р.) // Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави: матеріали Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 17–19 травня 2023 року) / Уклад.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. – Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 53-63.
4. Ковач А. Українська цифрова дипломатія: інформаційний фронт держави в соціальних мережах // Аналітичний центр ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/ukrayinska-cifrova-diplomatiya-informacijnij-front-derzhavi-v-socialnih-merezhah>. (дата звернення 10.11.2023).
5. Оцвера А. «Твіттер-дипломатія» як інструмент зовнішньої політики // Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини / Збірка матеріалів Міжнародної наукової студентської конференції «Травневі студії 2019: історія, політологія, міжнародні відносини»; за ред. докт. іст. наук Н.Р. Темірової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 4. С. 182-184.
6. Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України // «Слово і діло». Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny> (дата звернення 07.11.2023).
7. Які статуси отримала росія від міжнародної спільноти за агресію проти України// Слово і діло. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/23/infografika/polityka/yaki-statusy-otrymala-rosiya-mizhnarodnoyi-spilnoty-ahresiyu-proty-ukrayiny> (дата звернення 08.11.2023).

Annotation. The article, using Ukraine as an example, substantiates the view that one of the effective means of promoting ideas and values on the international stage is public diplomacy. It employs a set of communicative policy technologies that allow achieving goals through persuasion and attracting sympathies from other communication participants.

Key words: digitalization, public diplomacy, Twitter, account, information regiment.

СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ СПІВПРАЦІ ЄС І КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Гарькава Анна,

*Студентка 4-го курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»*

юридичного факультету СНУ ім. В. Даля,

Науковий керівник: Павлова Людмила Ісмаїлівна

к. політ. н., доцент, в. о. завідувача

кафедри політологічних та культурологічних наук

Східноукраїнського національного університету імені В. Даля

Анотація: У роботі розглядаються основні етапи розвитку відносин між ЄС та Латинською Америкою. Визначаються основні форми співробітництва, зокрема впровадження інвестиційних програм ЄС в регіоні ЛА та співробітництво ЄС з найбільшими регіональними об'єднаннями. Зазначається, що на сучасному етапі відносини набирають нових обертів, про що, свідчить останній саміт ЄС-СЕЛАК.

Ключові слова: Стратегічне партнерство, трансатлантичні відносини, ЄС, СЕЛАК, інвестиційні програми, саміт.

У сучасних міжнародних відносинах країни Латинської Америки представляють собою динамічно активний регіон та проводять багатовекторну зовнішню політику. В регіоні відбувається активне проникнення та посилення впливу інших країн. Не дивлячись на те, що економічний вплив Китаю та США на країни Латинської Америки досить великий і його важко порівняти з впливом країн Євросоюзу, ці два регіони протягом багатьох років розбудовують тісну співпрацю.

Зокрема у червні 2023 р. Європейська комісія прийняла Новий порядок денний відносин між ЄС і ЛАКБ, який закладає важливі зміни політики Європейського Союзу щодо регіону. Ці зміни прослідковуються в енергетичному, економічному та геополітичному напрямках, які тісно пов'язані між собою [4].

Варто зазначити, що розвиток відносин між країнами Латинської Америки та ЄС мав економічне підґрунтя. Зокрема, коли у 80-х роках в країнах Латинської Америки відбулося реформування економічної моделі, а іноземні інвестиції почали розглядатися як один з основних елементів загальнодержавної політики, ЄС, як традиційний політичний та економічний партнер, став одним з провідних постачальників інвестицій у регіон. Зокрема, у 1990 р. рівень інвестицій Євросоюзу в економіці країн ЛА складав 50%.

Першими документами, які свідчили про розвиток економічних відносин між ЄС та ЛА, стали ухвалені Радою міністрів у червні 1987 року «Висновки стосовно принципів розвитку відносин ЄС з Латинською Америкою» та документ «Про промислове співробітництво з країнами Латинської Америки, що розвиваються» [1, с.4].

Однак, протягом наступних п'яти років кількість інвестицій, обсяг експорту та імпорту значно зменшилися, що було обумовлено внутрішніми змінами в ЄС. У випадку збереження регресивних тенденції ЄС могли втратити ринок Латинської Америки, і щоб запобігти цьому, було прийнято рішення запровадити низку інвестиційних програм.

У 1994 році Єврокомісія ініціювала програму AL-INVEST, метою якої було укріплення ділових зв'язків між регіонами та збільшення кількості європейських інвестицій в економіку латиноамериканських країн [1, с.4].

Окрім програми AL-INVEST, ЄС ініціював програму партнерства «Міжнародний інвестиційний партнер», яка мала на меті впровадження спільних підприємств з європейським капіталом. Результати інвестиційної політики не змусили себе чекати, і вже з середини 90-х експорт з країн ЄС до Латинської Америки зріс удвічі.

У жовтні 1995 року Єврокомісія розробила нові напрямки стратегічного партнерства з країнами Латинської Америки. Ключовими аспектами стратегії стали: поглиблення політичного діалогу, розширення торгівельної взаємодії з одночасною підтримкою регіональних інтеграційних процесів в латиноамериканському регіоні, а також технічну та фінансову співпрацю [3, с.80].

Реалізація цієї стратегії стала підґрунтям для проведення першого саміту, на вищому рівні, представників країн і урядів Європейського Союзу, Латинської Америки та Карибського басейну в Ріо-де-Жанейро у 1999 р. Метою саміту стало бажання обох сторін посилити політичні й економічні зв'язки, а також культурне розуміння між двома регіонами задля побудови стратегічного партнерства [4].

Результатом проведення саміту були два документи: «Декларація Ріо», яка включала зобов'язання учасників з формування міжконтинентального політичного альянсу, та додаток «Пріоритетні завдання спільних дій», що містив перелік конкретних кроків, спрямованих на реалізацію досягнутих домовленостей в галузі економічного, торгівельного і культурного співробітництва, а також співпрацю з питань екології [3, с.81]

Відтоді саміти між ЄС та країнами Латинської Америки та Карибського басейну проводилися кожні два роки, доки у 2010 році не було створено СЕЛАК (Співдружність країн Латинської Америки й Карибського басейну), яка виступає як об'єднаний голос держав регіону у діалозі з акторами міжнародних відносин або союзами.

Перший саміт ЄС-СЕЛАК було проведено в Сантьяго, Чилі 26-27 січня 2013 року, II відбувся у 2015, і після чималої перерви в майже 8 років 17-18 липня 2023 року в Брюсселі відбувся III саміт ЄС-СЕЛАК [4].

СЕЛАК є офіційним партнером ЄС для процесу міжрегіональних самітів і стратегічної співпраці. Обидва регіони підтримують інтенсивний політичний діалог на всіх рівнях взаємодії. Це партнерство поєднує регіональні, субрегіональні та двосторонні напрями співпраці.

II саміт 2015 року заклав порядок денний, що визначав основні галузі партнерства між регіонами. Він охоплював такі напрями як наука, та технології, сталий розвиток, вища освіта, екологія, регіональна інтеграція та партнерство, інвестиції тощо.

Результатами ініціативи стало покращення показників співпраці, зокрема, інтенсивність двосторонньої торгівлі збільшилася на 40% з 2018 року, сягнувши 369 млрд євро вартості товарів та послуг [4].

Інвестиції ЄС у регіон досягли 687,5 млрд євро у 2020 році, окремо було надано 3,4 млрд євро для двосторонніх і регіональних ініціатив у рамках «NDICI – Global Europe» – інструменту що надає фінансування для проєктів з економічного та соціального розвитку [4].

У 2021 році Європейський інвестиційний банк надав 742 млн євро для 11 проєктів із розвитку відновлюваної енергетики.

У сфері досліджень і інновацій дослідники з СЕЛАК взяли участь у 488 проєктах із 2014 року, а програма Еразмус+ фасилітувала більш ніж 16000 студентських та академічних обмінів із 2015 року [4].

Після 8-ми річної перерви, відбувся III саміт ЄС-СЕЛАК який, безумовно, є позитивним кроком у розвитку відносин регіонів. За словами фон дер Ляєн, він «означає новий початок старої дружби» [4].

На саміті обговорювалися питання торгівлі та інвестицій, глобального миру, посилення співпраці, екології тощо.

Деякі питання викликали розбіжності у представників держав, як от російсько-українська війна. Протириччя виникли з узгодженням пункту про осуд агресії Російської Федерації проти України. Деякі держави регіону, зокрема Венесуела, Куба, Нікарагуа, не погоджувалися із запропонованими формулюваннями. Їхнє ставлення до проблеми зумовлено тим, що вони мають тісні політичні та економічні зв'язки з Росією, яка підтримує недемократичні режими в цих країнах [2].

Але і були більш успішні ініціативи, зокрема країни підписали спільну декларацію щодо цифрової співпраці, яка передбачає взаємодію у питаннях цифрової політики, інтернет-уряду, розвитку цифрових навичок тощо.

Також, члени підписали Інвестиційну програму «Global Gateway», яка передбачає інвестування у проєкти із відновлюваної енергетики, розширення транспортної та енергетичної інфраструктури, сталого людського розвитку та цифровізації державних послуг.

Підсумовуючи, можна сказати, що контекст відносин ЄС-СЕЛАК пройшов плавний перехід від суто економічного, до політичного, екологічного, стратегічного тощо.

Наразі, розпочалася нова ера відносин ЄС-СЕЛАК. З результатів саміту, стає очевидним, що обидві сторони зацікавлені у налагодженні більш активної та ефективної торгово-економічної та політичної співпраці. Країни ЄС шукають партнерів, аби прискорити «зелену» трансформацію і забезпечити доступ до сировинних та енергетичних ресурсів, якими багата Латинська Америка, а країни Латинської Америки хочуть отримати вигоду зі співробітництва у сферах енергетики, торгівлі, інвестицій тощо.

Список використаних джерел:

1. Бредіхін А.В. Співробітництво Європейського Союзу з країнами Латинської Америки у 1990-і роки. *Наука. Релігія. Суспільство.* № 1. 2009. С. 3-5. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/29596/01-Bredikhin.pdf>

2. Гриценко А. Саміт Європейський Союз – Латинська Америка. *Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД.* 2023 URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/samit-yevropeyskyu-soyuz-latynska-ameryka>

3. Кулінич Т.О. Розвиток взаємин країн Латинської Америки та Європейського Союзу в контексті ібероамериканської спільноти націй. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* № 118 (ч. I). 2014. С. 76-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2014_118%281%29__10

4. Сахарова А. «Новий початок старої дружби»: вектори співпраці ЄС і Латинської Америки та саміт ЄС - СЕЛАК. *Аналітичний центр ADASTRA.* 2023 URL: <https://adastra.org.ua/blog/novij-pochatok-staroyi-druzhibi-vektori-spiivpraci-yes-i-latinskoyi-ameriki-ta-samit-yes-selak>

Abstract: *The work examines the main stages of the development of relations between the EU and Latin America. The main forms of cooperation are determined, in particular, the implementation of EU investment programs in the LA region and EU cooperation with the largest regional associations. It is noted that at the current stage, relations are gaining new momentum, as evidenced by the latest EU-SELAK summit.*

Keywords: *Strategic partnership, transatlantic relations, EU, SELAC, investment programs, summit.*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАКТИК ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ

Біда Іван,

студент 2 курсу магістратури спеціальності 032 «Історія та археологія» юридичного факультету СНУ ім.В.Даля

Науковий керівник: Сапицька О.М.,

к.і.н., доцент кафедри історії та археології СНУ ім.В.Даля

Анотація: *Сучасні тенденції у практиках публічної історії відображають зміни у способах, якими історія сприймається, представляється та спілкується з громадськістю. Вони вказують на постійний розвиток та інновації у способах представлення та сприйняття історії громадськістю, спрямований на більш активну взаємодію суспільства поза науковими інституціями з минулим.*

Ключові слова: *публічна історія, суспільство, публічний інформаційний простір*

Феномен публічної історії з'явився у 1970-х рр. у роботах західних дослідників, коли представники гуманітарних наук звернулися до розробки питання впливу різноманітних медіа на висвітлення історичних процесів у публічному просторі на тлі громадських протестів та посилення уваги простих громадян до історичних подій, але як наукова дисципліна публічна історія своєму існуванню завдячує науковцям з США та Великобританії [1].

Безпосередньо сам концепт публічної історії відображає ідею про активне залучення суспільства до історичного досвіду, розуміння минулого та його впливу на сучасність. Це не лише про доступність історичних фактів та подій, але і про залучення громадськості до дискусій,

інтерпретацій та рефлексії щодо значення минулого для сучасного суспільства. Доступність історії для громадян в різних країнах може значно відрізнятися через різні фактори, такі як культурні традиції, освітня система, наявність ресурсів та політичні умови.

У деяких країнах історія є обов'язковим предметом у шкільній програмі і вивчається у більш широкому контексті, що сприяє зрозумінню історичних подій та їхнього впливу на світ. Проте доступність залежить від якості навчання та ресурсів, які вкладаються у шкільну освіту. В деяких країнах історія і культурна спадщина тісно переплітаються, що може стимулювати більший інтерес до вивчення та збереження історичних пам'яток та матеріалів. Можливість отримання доступу до музеїв, архівів, бібліотек та інших історичних ресурсів може варіюватися в залежності від економічного статусу та географічного розташування. Деякі країни активно працюють над історичною освітою та публічними історичними проектами, що сприяє популяризації історії серед населення, а з використанням сучасних технологій, таких як Інтернет, цифрові архіви та онлайн-ресурси, і, власне, доступність історичних матеріалів може стати більш широкою.

Ще представники Школи «Анналів» звертали увагу на різну швидкість перебігу різних історичних процесів, виділяючи три типи історичного часу: швидку, середню та повільну історію. «Швидка» історія – це політична історія, де ситуація може змінюватися щодня; «середня» історія – це соціально-економічна історія, де відбуваються повільніші процеси, а «повільна» історія – це історія ментальностей, які найменше зазнають змін.[2] Публічна сфера, на наш погляд, це та сама царина, де на основі колективної пам'яті, народної ментальності і відбуваються найбільш руйнівні маніпуляції історичною фактологією.

Доступність історії для громадян в різних країнах може бути реалізована різними способами. Наприклад, у Фінляндії велика увага приділяється публічній історії через різноманітні ініціативи та програми. Фінляндський історичний музей (The National Museum of Finland) [3] активно працює над підвищенням доступності історії для громадськості через виставки, лекції та цифрові ресурси.

У Великобританії для широкого загалу історія доступна через різні форми, включаючи Британський музей (The British Museum) [4] з його великою колекцією артефактів, а також історичні виставки та фільми BBC, наприклад, які дозволяють глядачам ознайомитися з різними періодами історії. У Індії також історія доступна через музеї, такі як, наприклад, Національний музей Індії (National Museum of India) [5], через археологічні пам'ятки, які можна відвідати та вивчити культурну та історичну спадщину країни тощо. Японія також активно використовує поширення історії у публічну сферу через музеї, такі як Національний музей Японії (National Museum of Japan) [6], а також заходи культурно-історичної освіти, організовані державою та приватними інституціями. В Ісландії доступність історії підтримується через Національний музей Ісландії (The National Museum of Iceland) [7], який пропонує різноманітні виставки та програми, а також через державні ініціативи збереження історичної спадщини.

Україна також має різноманітні джерела для доступу до історичних знань, але в цілому доступність історичних знань може варіюватися через різні фактори. Українська шкільна навчальна програма містить історію як обов'язковий предмет у шкільній освіті. Однак якість навчання може варіюватися від школи до школи і від регіону до регіону. Україна має величезну кількість історичних пам'яток, музеїв та археологічних об'єктів, які можна відвідати для вивчення історії країни, наприклад Національний історичний музей України. Але наразі для нас в умовах російсько-української війни постає ще одна надважливе питання – фізичне збереження фондів музеїв, історико-культурних заповідників, і взагалі збереження багатой історико-культурної спадщини України. Почасті це питання вирішується завдяки мережі Інтернет та цифровим технологіям взагалі, котрі надають можливість доступу до інформації про правдиву історію нашої країни через віртуальні тури, онлайн-ресурси музеїв, цифрові архіви та історичні сайти. Наряду з цим існує низка урядових та недержавних ініціатив, спрямованих на збереження і популяризацію історичної спадщини, такі як фестивалі, виставки та інші заходи, що пропонують можливості для громадськості дізнатися більше про історію країни.

Однак існують певні виклики, такі як періодичні зміни в історичних нарративах через політичні чинники, недостатнє вивчення певних періодів історії, а також обґрунтовано-обмежений доступ до архівних першоджерел.

Взагалі, основні аспекти концепції публічної історії включають наступні ознаки: доступність, інтерактивність, різноманітність перспектив, відкритий публічний діалог тощо.

Створення доступних історичних ресурсів, музеїв, виставок, веб-сайтів, книг та інших форматів, які роблять історію доступною та зрозумілою для широкої аудиторії, використання інтерактивних методів для залучення громадськості до історичних подій та артефактів, створення можливостей для особистого досвіду і взаємодії з історією, залучення різних голосів і інтерпретацій, включаючи голоси меншин, жінок, етнічних груп та інших раніше маргіналізованих груп для створення більш повного та об'єктивного образу минулого, створення платформ для вільної дискусії, обміну думками та виявлення різних точок зору на історичні питання, а також аналіз та рефлексія про те, як історія впливає на сучасне суспільство, включаючи визначення подібностей, відмінностей та уроків, які можна вивчити з минулого – саме таким, на нашу думку, має бути конструктивне наповнення публічного історичного простору.

Сучасні тенденції розвитку практик публічної історії охоплюють декілька напрямків: інтерактивність, цифровізацію, креативне використання технологій, увагу до всіх представників даного соціуму, підвищення громадської свідомості про природу історії тощо. Так, наприклад, інтерактивність може включати в себе використання інтерактивних додатків, віртуальних турів та можливість спілкування з експонатами, а використання віртуальної реальності, розширеної реальності та інших новітніх технологій все ширше використовують для створення захопливих іммерсивних історичних досвідів.

Розвиток практик, спрямованих на розуміння та визнання ролі, яку історія відіграє у формуванні нашого сьогодення, в тому числі стосовно соціальних проблем та сучасних конфліктів і розширення областей застосування історичних знань, таких як історична консультація для політиків, аналіз подій, що відбуваються та використання історичних аналогій для прийняття рішень у різних галузях суспільства тощо значно підвищує громадянську публічну свідомість та відповідальність.

Концепція публічної історії ставить у центр співвідношення між науковими дослідженнями і широкою громадськістю, створюючи можливості для співпраці, взаємодії та розуміння ролі історії у формуванні сучасного світу. Забезпечення доступності історії для громадян є важливим елементом формування національної ідентичності, культурного розвитку та розуміння минулого для забезпечення кращого майбутнього. Чим більше можливостей для вивчення історії має громадянин, тим більш об'єктивне та різноманітне уявлення він може мати про світову історію взагалі та історію своєї країни зокрема. І саме на публічну сферу, на нашу думку, мають бути спрямовані зусилля академічних істориків для унеможливлення будь-яких маніпуляцій історичною фактологією.

Адже саме публічна сфера є найбільш вразливою у питанні розповсюдження фейкових історичних концептів та вкрай руйнівними для громадянського суспільства маніпуляціями історичною фактологією.

Список використаних джерел:

1. Браїлян Є. (2018) Публічна історія в Україні: пошук консенсусу // URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/publiczna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324.html>
2. Чеканов Ю. Репрезентація історичного часу і простору в узагальнюючих працях вчених Школи «Анналів» // https://hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/42.pdf
3. <https://www.kansallismuseo.fi/en/kansallismuseo>
4. <https://www.britishmuseum.org/>
5. <https://www.nationalmuseumindia.gov.in/en>
6. <https://www.tnm.jp/?lang=en>
7. https://www.thjodminjasafn.is/english/?gclid=CjwKCAiAx_GqBhBQEiwAIDNAZsFB58lhx-fZ6L-RUbc1RiMSa-alSrdBxnnrH9GonWfA27WNq15RxoCb8QQA_vD_BwE

***Abstract:** Current trends in public history practices reflect changes in the ways in which history is perceived, presented and communicated with the public. They point to constant development and innovation in the ways of presenting and perception of public history, aimed at more active interaction of society outside the scientific institutions with the past.*

***Keywords:** Public History, Society, Public Information Space*

НІМЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМ: КРАХ ІДЕОЛОГІЇ

Базакуц Артем,

студент 2 курсу магістратури

спеціальності 032 «Історія та археологія»

юридичного факультету СНУ ім.В.Даля

*Науковий керівник: **Фомін А.В.***

к.і.н., доцент кафедри історії та археології

Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля

***Анотація:** Ідеологія нацизму викликала ідею расової переваги народу, переслідування ненависної групи та прагнула до національної експансії та домінування. Ці принципи привели до розв'язування масштабної війни, в якій нацисти стали агресорами і привели до гибелі мільйонів людей.*

***Ключові слова:** нацизм, Третій Райх, війна, політика, раса*

Нацистська доктрина оголошувала зовнішньополітичну експансію природним наслідком постійного процесу боротьби рас і народів за «життєвий простір». Нацистські обіцянки перетворити німців у народ «землевласників і воїнів» припускали захоплення «життєвого простору» і усунення місцевого населення.

Прийшовши до влади, НСДАП отримала можливість здійснити свою зовнішньополітичну програму. Вона збігалася і з інтересами економічної еліти Німеччини, яка прагнула вирішити господарські проблеми за допомогою масованого розвитку військової промисловості і відтіснити зарубіжних конкурентів. Дії нацистського уряду були чітко спрямовані на форсування військового конфлікту з іншими державами.

Нацисти широко користувалися принципом: обіцяти людям саме те, що ті хотіли почути, не піклуючись про виконання зроблених обіцянок. Гітлер та інші нацистські речники ретельно лаштували свої промови до кожної аудиторії. Наприклад, виступаючи перед бізнесменами, нацисти менше зосереджувались на антисемітизмі, наголошуючи натомість на боротьбі з комунізмом і поверненні німецьких колоній, втрачених за Версальським договором. Звертаючись до солдатів, ветеранів або інших націоналістичних груп, нацистська пропаганда зосереджувалася на посиленні війська та поверненні інших територій, втрачених після Версалу. Нацистські оратори переконували фермерів у північній землі Шлезвіг-Голштайн, що нацистський уряд підніме чимдалі нижчі ціни на сільськогосподарську продукцію. Пенсіонерам по всій Німеччині говорили, що розмір і купівельна спроможність їхніх місячних виплат залишаться стабільними [1].

Проводячи політику великонімецького націоналізму Гітлер забув про всі обіцянки, які роздавав своїм прихильникам із середовища дрібної буржуазії. Рівень життя падав, харчування ставало мізернішим, права і свободи випаровувалися, поступаючись місцем новим «почесним» обов'язкам, повсюдній мілітаризації та перекосу розвитку економіки в бік важкої промисловості.

У 1935 році указом Г. Гімлера було утворено «Аненербе» – «Німецьке товариство з вивчення давньої німецької історії та спадщини предків». Його мета полягала у вивченні німецької духовної історії та науково-ідеологічного забезпечення функціонування державного апарату Третього рейху. У 1937 році «Аненербе» перейшло під повний контроль СС, що надало йому безмежні

можливості. Поряд із численними різноплановими дослідженнями, «спеціалісти» цього товариства проводили й експерименти антигуманного характеру над людьми [3].

У ході війни успіх спочатку супроводжував нацистам. У перебігу 1939 - першої половини 1941 років війська Німеччини та її союзників заволоділи більшою частиною Європи.

Блискавично захопили Францію. Німеччина відразу стала домінуючою силою в Європі.

Після нападу СРСР та "буксування" у Африці війна перейшла в індустріальну стадію: її результат залежав від промисловців і заводських робітників. У Німеччини не було жодних шансів, тому що не вистачало ні їжі, ні нафти, ні сталі, ні вугілля, ні робочих рук, ні навіть вагонів для транспортування ресурсів.

Захоплення значної території Європи проблему не вирішило – нацистам відійшли не тільки нафтові запаси Франції, а й її великі споживачі. Дефіцит практично всіх необхідних для промисловості ресурсів переслідував нацистську Німеччину аж до її краху [1].

Зіткнувшись з тривалим протистоянням з боку антинімецького блоку, гітлерівська машина надірвалася. У 1942-1943 роках сили союзників з антигітлерівської коаліції (насамперед, СРСР, США і Великобританії) перейшли в контрнаступ.

У спробі мобілізувати всі ресурси нацистський режим проголосив в 1943 році «тотальну війну». Але це вже не змогло змінити ходу війни. Труднощі націонал-соціалістичної диктатури наростали. Зріло невдоволення не тільки серед населення, а й у вищих військових колах, серед частини старих еліт. 20 липня 1944 року група змовників зробила спробу державного перевороту, спробувавши вбити Гітлера і повалити нацистський уряд, але виступ був жорстоко придушений. В останні місяці війни стали виникати підпільні «антифашистські комітети».

Дволиким Янусом вважає нацизм сучасний німецький дослідник Ганс-Ульріх Тамер. Він доводить, що «націонал-соціалістичне повстання проти модерну було одночасно революцією проти революції», що нацисти були «постатями модерну», «дітьми технічної цивілізації», «дітьми демократичної епохи у її плебісцитарному, антиліберальному варіанті». Саме вони вміло використовували можливості техніки і масових комунікацій, оточили себе ауру молодості, переконливо уособлювали колективістсько-мілітаристську відповідь на загальноєвропейський потяг до ліберально-парламентської системи. При цьому нацисти робили наголос на національному єднанні, відродженні статусу «великої держави», встановленні німецької гегемонії на теренах Європи, захисті європейців від більшовизму тощо. Але, як відомо, внаслідок їх діяльності і Німеччина, і майже вся Європа були розорені, зникли феодальні привілеї і традиційні форми державної влади, радикально змінилась система міжнародних відносин. Гітлер і нацисти, діючи під замаскованими лозунгами традиції та легальності, здійснили і політичну, і соціальну революцію, але ніяк не в ім'я гуманізму чи прогресу [2, с. 772].

У підсумку ідеологія нацизму не змогла забезпечити стабільність, процвітання та розвиток Німеччини, а, навпаки, привела до катастрофи та руйнування як самої країни, так і її народу.

І справді, нацизм залишив після себе руїни, страждання і тугу за мільйонними жертвами. Нацизм продемонстрував, що цілком нормальні і пристойні люди за певних обставин перетворюються на прямих чи безпосередніх вбивць або посібників вбивць, якщо ліквідується правова держава, руйнуються моральні закони загальнолюдського співжиття. На сьогодні генеза нацизму вже досить глибоко вивчена сторінка і німецької, і загальноєвропейської історії. Інколи здається, що історія німецького нацизму вже не є предметом так званої «сучасної історії». Але це не означає завершення його дослідження. Досі актуальним є пошук відповіді на питання «Чому у Німеччині стався «крах цивілізації»? Зусиль професійних істориків, на жаль, недостатньо для того, щоб ефективно протидіяти рецидивам відродження нацизму у сучасному світі. В той же час саме вони завжди мають можливість нагадати сучасникам про те, що протидія проявам неонацизму є однією з найважливіших умов збереження цивілізації.

Список використаної літератури:

1. ПРИХІД НАЦИСТІВ ДО ВЛАДИ. Енциклопедія Голокосту. URL:<https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/the-nazi-rise-to-power>
2. Thamer H. - U. Verführung und Gewalt: Deutschland 1933 - 1945. - В. 1992. - 772s.
3. Майборода О. Ідеологічні засади нацистської політики в національному питанні. 2009.

***Annotation** in English: The ideology of Nazism evoked the idea of racial superiority of the people, persecution of the hated group, and sought national expansion and dominance. These principles led to the unleashing of a large-scale war in which the Nazis became the aggressors and led to the death of millions of people.*

***Key words:** nazism, Third Reich, war, policy, race*

СЕКЦІЯ ІХ

ЮРИДИЧНИЙ КЛІНІЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ

*Алексєєва Єлизавета,
студентка 3 курсу спеціальності 081 «Право»
юридичного факультету Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
Науковий керівник: Загоруй Л.М.,
доцент кафедри правознавства Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля*

***Анотація.** Автор досліджує питання про роль юридичних клінік у забезпеченні доступу до правничої допомоги громадян. У статті також розглядається діяльність юридичних клінік в напрямку підвищення правової грамотності громадян, роль клінік у підготовці майбутніх фахівців та чинники, що впливають на ефективність роботи.*

***Ключові слова:** юридичні клініки, правнича допомога, захист прав громадян, правова грамотність.*

Актуальність. Багато людей в Україні, особливо в умовах введення воєнного стану, продовжують стикатися з бар'єрами в доступі до правничої допомоги через фінансові обмеження. Юридичні клініки виступають як засіб для забезпечення демократичного доступу до справедливості, знижуючи цей бар'єр і надаючи правничу допомогу безоплатно. В контексті захисту прав людей з обмеженими фінансовими можливостями, біженців, внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих верст населення, юридичні клініки є складовою в механізмі захисту їхніх прав і свобод. Ще одним критерієм актуальності теми є те, що в умовах постійних змін в законодавстві, питання підвищення правової грамотності громадян стає надзвичайно важливим. Юридичні клініки, по-перше, шляхом консультування та правопросвітницької роботи, допомагають людям бути більш інформованими щодо їхніх прав і обов'язків, але цей напрямок роботи потребує подальшого розвитку. По-друге, для клініцистів створюються умови для набуття практичного досвіду (вмінь, навичок, компетентностей), підвищення рівня правосвідомості та відповідальності за виконану роботу, оскільки вони працюють з реальними справами. В такий спосіб підвищується якість фахової освіти та підготовки майбутніх юристів.

Актуальність теми щодо юридичних клінік привертає увагу науковців та практиків, які досліджують різні питання в цій сфері, зокрема – це М. В. Дулеба, Н. В. Сухицька, В. В. Молдован, М. Т. Лоджук, О. Л. Ващук, Р. Ю. Гера, В. О. Гончаренко, Е. Н. Доброхотова, Ю. О. Фігель, В. А. Єлов та інші. Утім, не зважаючи на отримані наукові результати, тема не втрачає своєї актуальності.

Мета дослідження полягає в аналізі ролі юридичних клінік у забезпеченні доступу до правничої допомоги та захисту прав громадян. Дослідження також спрямоване на виявлення ключових факторів, що впливають на ефективність роботи юридичних клінік.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі доступ до правничої допомоги є однією з основних передумов функціонування правової держави та забезпечення громадянських прав і свобод. Проте, багато людей стикаються з фінансовими та іншими проблемами, які перешкоджають їм отримати відповідну правничу допомогу. У таких випадках, юридичні клініки виявляються надзвичайно важливим інструментом для забезпечення надання правничих послуг, таких як: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед

іншими особами; надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації [5]). Це особливо важливо для вразливих верст населення, таких як біженці, мігранти, внутрішньо переміщені особи, а також люди з обмеженими фінансовими можливостями, які найчастіше знаходяться в ситуаціях, де їхні права порушуються або виникає загроза порушення цивільних прав і свобод.

Важлива роль в покращенні роботи юридичних клінік, в напрямку надання правничих послуг, належить Асоціації юридичних клінік в Україні (далі - Асоціація). Вона надає методичну допомогу, забезпечує координацію діяльності різних юридичних клінік, обмін досвідом та ресурсами клінік, а також може впливати на законодавчі ініціативи, спрямовані на підтримку доступу до правничої допомоги та правосуддя.

Асоціація характеризує себе як спільнота, яка покращує якість юридичної освіти через виконання соціальної функції – надання безоплатної правової допомоги та підвищення рівня правової культури українського суспільства [1]. На сьогоднішній день, Асоціація сформувала власний інформаційний стиль та пізнавальність, успішно запровадила нові моделі студентських змагань з консультування. Так, у 2019 році Асоціація здійснила два рівні апгрейду Олімпіади з консультування юридичних клінік України. Науковці зазначають, що національний раунд 2019 заклав традицію проведення внутрішніх змагань виключно англійською мовою, а команда-переможець представляла Україну на Міжнародному Раунді. Національна Олімпіада 2020 проводилася у 2 етапи – чвертьфінал в Україні, а півфінал та фінал відбувся у м. Кракові, Польща, одночасно із національним раундом змагань для польських юридичних клінік [1]. Тобто, Асоціація сприяє вмотивованому навчанню та залучає студентів до підвищення рівня свої знань, вмінь та навичок.

Окрім того, Асоціація допомагає професійному розвитку юридичних клінік, надаючи рекомендації щодо покращення роботи та стандартів надання правничої допомоги.

Далі зазначимо, що юридичні клініки також виконують функцію підвищення правової грамотності громадян. Клініцисти надають не лише конкретні відповіді на питання, але й навчають громадян юридичній грамотності (шляхом консультування, онлайн-консультування, використання різних електронних платформ та інноваційних способів), тобто в такий спосіб підвищується правова культура та правова свідомість населення. Однак, цей напрямок роботи потребує подальшого удосконалення, системного підходу, застосування інтерактивних методів, Інтернет та медіаресурсів. Це допомагає людям бути більш захищеними, самостійними у вирішенні своїх правових проблем, а також бути обізнаними в питаннях юридичної відповідальності.

На підставі аналізу спеціальної літератури, доцільно звернути увагу на те, що перспективним напрямком роботи юридичної клініки може стати також співпраця з різними громадськими організаціями, медіаторами, адвокатами, правоохоронними органами з метою покращення доступу до правничої допомоги, вирішення правових питань ще на стадії превентивного захисту цивільних прав, зокрема, у справах про захист права власності, прав споживачів, недопущення порушення у сфері трудових правовідносин тощо.

Окрім наведеного, юридичні клініки виконують ще одну важливу функцію – це навчання студентів-правників, оскільки багато юридичних клінік функціонують при вищих навчальних закладах, і це дозволяє здобувачам вищої освіти отримати практичний досвід у роботі з реальними правовими справами. Клінічна юридична освіта сприяє виробленню корпоративної культури, толерантності спілкування між студентами, викладачами і клієнтами; сприяє формуванню соціальної активності, дисциплінованості, відповідальності за отриману справу, пунктуальності, професіоналізму і практичних навичок [2, с. 121]. Юридична клініка надає можливість клініцистам застосовувати свої знання і формувати практичні навички під час навчання в закладі юридичної освіти [2, с. 122], тобто, ця співпраця сприяє підвищенню якості їхньої освіти та підготовці майбутніх юристів. Науковці зазначають, що юридична клініка є структурним підрозділом, в якому студенти набувають практичні навички, тобто клінікою називається місце, де студент може практично застосувати свої знання. У такій організації майбутні правники навчаються правильно опитувати клієнтів, кваліфіковано їх консультувати, технічно точно

складати позовні заяви та інші юридичні документи, вирішувати складні етико-професійні проблеми тощо [3, с. 171]. Такий підхід є слушним. Але, незважаючи на те, що юридичні клініки надають практичну базу для здобувачів вищої освіти, робота в клініці може забирати час у студентів на теоретичне навчання, тому пошук збалансованого підходу в цьому питанні триває.

Існує ще одне дискусійне питання, яке певною мірою пов'язане з попереднім. Так, І. В. Маньгора зазначає, що працюючи в юридичній клініці студенти отримують певну свободу дій. Надмірна свобода може призвести до погіршення роботи, тому потрібно створити систему контролю та перевірки якості виконаної роботи. Також може виникнути ситуація, коли студенти-консультанти надають перевагу роботі в клініці над навчальним процесом, що може негативно вплинути на загальну успішність [3, с. 172]. Для мене, як для студентки юридичного факультету, ця проблема є актуальною.

Вважаємо, для того щоб забезпечити більшу ефективність та врахувати особливості кожного студента в навчальному процесі, керівники юридичних клінік повинні проводити не лише моніторинг академічних успіхів, але при наявності низького середнього бала, тимчасово відстороняти студента від роботи в клініці. Вони також мають встановлювати систему періодичної оцінки роботи студентів-консультантів. Цей підхід допомагає виявити сильні та слабкі сторони студентів, і, враховуючи це, налаштувати графік роботи та надавати індивідуальну підтримку для поліпшення їхньої роботи в юридичних клініках, забезпечуючи збалансований підхід між практичним досвідом та навчанням.

Зважаючи на той факт, що у багатьох випадках заклади вищої освіти не бажають брати участі у фінансуванні юридичних клінік, виникає потреба підтримки студентської ініціативи в цьому плані. Студентські організації потребують фінансової підтримки для створення відповідного офісу, закупівлі обладнання, встановлення баз юридичної документації, для оплати офісних витрат [4, с. 332]. Також важливою є можливість оплати консультацій або роботи самого керівника клініки, але ж він має бути фахівцем в галузі права з досвідом практичної роботи.

Юридична клініка, як неприбуткова організація, не працює для власного прибутку, але має забезпечувати фінансування для підтримки власної діяльності, обґрунтовано зазначають науковці.

Утім, поки що відсутня практика фінансування роботи юридичних клінік, які працюють при навчальних закладах освіти, як Міністерством фінансів України так і Міністерством освіти і науки України, що утруднює їхню фінансову стабільність. Також це питання не врегульовано й на законодавчому рівні, отже, є актуальним та потребує вирішення.

Фінансування частково здійснюється за рахунок коштів вищих навчальних закладів, грантів міжнародних та українських організацій, благодійних внесків громадян та інших джерел, що не заборонені законодавством України.

Висновок. Юридичні клініки виконують важливу функцію у забезпеченні доступу до правничої допомоги вразливим верстам населення та вирішенні конкретних правових питань. Одним із важливих напрямків їхньої діяльності є підвищення правової свідомості та правової культури населення. Ці напрямки роботи потребують системного підходу та подальшого розвитку шляхом запровадження онлайн-консультавання, активного використання електронних платформ та медіаресурсів.

Юридичні клініки виконують ще одну важливу функцію – це навчання студентів-правників шляхом отримання практичного досвіду роботи. Це сприяє набуттю тих компетентностей, які потрібні майбутньому юристу. Однак, в цій площині актуальними залишаються питання коректного поєднання роботи в юридичній клініці та підготовки до аудиторних занять.

Юридичні клініки своєю роботою підтверджують право на існування в системі надання безоплатної правової допомоги певним верстам населення, а, відповідно, належне фінансове забезпечення, врегульоване нормативно-правовим актом, сприяє цій роботі. Питання залишається актуальним та потребує вирішення.

Список використаної літератури:

1. Асоціація юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua> (дата звернення: 07.11.2023).
2. Келемен Роман Юрійович Роль юридичної клініки в професійній підготовці майбутніх фахівців правознавства. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2017. № 5. С. 114-127.

3. Маньгора В. В. Роль юридичних клінік у професійній підготовці майбутніх юристів. *Економіка і право*. 2012. № 17. С. 167–173.
4. Сич В. О. Проблеми фінансування юридичних клінік в Україні. *Університетські наукові записки*. 2009. №4. С. 332-335. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2009_4_59.
5. Єлов В. Юрклініки сьогодні можуть забезпечувати ефективну роботу в сфері права. *Юридичний вісник України*. 2012. № 14. С. 13–21.
6. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI: станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
7. Гончаренко В. О. Юридична клініка: історія і визначення. *Практика діяльності «юридичних клінік» України*. 2014. № 1. С. 3–5.
8. Доброхотова Е. Н. Юридичні клініки та діяльність pro bono, їхнє відношення до системи безоплатної юридичної допомоги. *Закон*. 2012. № 11. С. 55–67.
9. Кожем'яко Н. В. Специфіка професійної діяльності фахівця з правознавства освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст». *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. № 10. С. 16–20.
10. Кравчук В. М. Роль юридичних клінік у формуванні громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми суспільства в Україні*. 2010. № 52. С. 431–436.

Annotation. *The author examines the role of legal clinics in providing access to legal assistance for citizens. The article also explores the activities of legal clinics in enhancing citizens' legal literacy, their role in training future professionals, and the factors influencing their effectiveness.*

Keywords: *legal clinics, legal assistance, citizens' rights protection, legal literacy.*

АСОЦІАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ СТАТУС

Єршма Жанна,
здобувачка IV курсу бакалаврату спеціальності 081 «Право»
Національного університету «Чернігівська політехніка»
Науковий керівник: **Литвиненко В.М.**
к.ю.н., доцент, доцент кафедри публічного та приватного права
юридичного факультету НУ «Чернігівська політехніка»

Анотація. У статті досліджується діяльність громадської організації «Асоціація юридичних клінік України», висвітлено роль і завдання Асоціації в системі клінічного руху, зроблено висновок, що саме діяльність Асоціації є ключовим елементом у розвитку юридичних клінік.

Ключові слова: юридична клініка, вища юридична освіта, стандарти, Асоціація юридичних клінік України, функції, правовий статус.

Підготовка студентів юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах вимагає обов'язкового поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом. Практичні навички можуть бути набуті під час стажування на підприємстві, в юридичній фірмі або в органах державної влади. Створення юридичних клінік у закладах вищої освіти є іншим способом поєднання теоретичної і практичної підготовки.

Правовий статус юридичної клініки в Україні регулює «Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України», схвалене наказом Міністерства освіти і науки України від 3 серпня 2006 року, № 592 [1]. Згідно з пунктом 1.1 цього Положення, юридична клініка створюється як структурний підрозділ вищого навчального закладу III та IV рівнів акредитації, що здійснює навчання фахівців у галузі «Право» і служить базою для практичного навчання студентів старших курсів.

На думку окремих дослідників на початку свого виникнення юридичні клініки в Україні, створення яких було ініційовано передовими правозахисниками, не мали освітньої мети, а фокусувались на наданні правової допомоги особам з низьким рівнем забезпечення [2, с. 19].

Загалом, перша юридична клініка в Україні виникла у 1996 році під назвою «Pro bono», що у перекладі з латинської означає «На благо». На відміну від цього, офіційний реєстр юридичних клінік України вказує, що ця юридична клініка була заснована у 1995 році. Інші джерела стверджують, що першою була юридична клініка (Центр практичного навчання) Донецького національного університету [3].

Для збереження та подальшого примноження здобутків юридичного клінічного руху у 2003-2004 рр. національну мережу юридичних клінік було об'єднано в Асоціацію юридичних клінік України (далі - АЮКУ), яка здійснює щорічний реєстр де зазначається кількість клінік які діють, частина з яких входить саме до неї. У 2018 році налічувалося 56 юридичних клінік, що входили в Асоціацію, тоді як у 2022 році ця кількість зросла до 62. Динаміка розвитку юридичних клінік в Україні, виявлена в останні роки, має суттєвий вплив на формування та розвиток Асоціації юридичних клінік.

Виникнення АЮКУ є важливим етапом у становленні та удосконаленні правового середовища в Україні, забезпечуючи ефективну координацію зусиль юридичних клінік для вдосконалення їхньої діяльності та підвищення рівня надання правової допомоги населенню.

Відповідно до Статуту, мета АЮКУ полягає в підтримці розвитку в Україні юридичного клінічного руху та юридичної клінічної освіти, впровадження новітніх освітніх методик у процес підготовки юристів в Україні й за її межами, а також реалізації відповідних правопросвітніх, правоосвітніх і правозахисних програм для населення України [4].

Членами АЮКУ на момент створення стали представники 18 юридичних клінік із різних областей України. На перших з'їздах АЮКУ розробила два документа, важливих та необхідних для успішної діяльності юридичних клінік України: «Стандарти діяльності юридичних клінік» та «Приблизний етичний кодекс членів юридичної клініки», в яких закріплюються основні стандарти, принципи, а також етичні правила, необхідні для функціонування клінік. Асоціація пропонує власне визначення юридичної клініки, таке поняття закріплене в «Стандартах діяльності юридичних клінік України» [5].

Відповідно до Статуту діяльності юридичних клінік [6] АЮКУ може виконувати різні функції, такі як:

1. Координація і співпраця: АЮКУ може визначати свою роль у координації дій різних юридичних клінік, сприяти обміну досвідом, організовувати спільні заходи, такі як тренінги та семінари.

2. Створення стандартів: АЮКУ може розробляти стандарти та етичні правила для юридичних клінік, щоб забезпечити високий рівень професійності та якості надання правових послуг.

3. Представництво і захист інтересів: АЮКУ може виступати як представник юридичних клінік на різних рівнях - перед владою, громадськістю та іншими зацікавленими сторонами.

4. Розвиток правової освіти: АЮКУ може сприяти розвитку правової освіти шляхом підтримки навчальних програм та ініціатив, пов'язаних з юридичними клініками.

5. Робота з громадськістю: Залучення громадськості та інших зацікавлених сторін до роботи юридичних клінік та підвищення обізнаності громадськості щодо юридичних питань.

Асоціація безпосередньо не надає правничої допомоги, однак її можна отримати в одній із юридичних клінік. В свою чергу Асоціація надає значну підтримку діяльності юридичних клінік України, сприяє їх розвитку, організовує та проводить різного роду заходи, які сприяють більш ефективному їх функціонуванню. Зокрема, виступає організатором (співорганізатором) багатьох усеукраїнських заходів для студентів і керівників юридичних клінік.

Відповідно до Стратегії розвитку АЮКУ [7] на період 2022-2025 років АЮКУ - це організація, яка представляє інтереси спільноти юридичних клінік України задля їх утвердження та розвитку. Асоціація є впливовою, професійною, визнаною організацією, яка бере активну участь у процесах реформування правничої освіти.

Отже, Асоціація юридичних клінік є значущим об'єднанням в сфері надання безоплатної правничої допомоги в Україні. Її існування та функціонування свідчать про активний розвиток

громадянського суспільства та вагу принципів доступності правничої допомоги для всіх категорій населення.

АЮКУ виконує ключові функції у сфері координації роботи різних юридичних клінік, сприяє обміну досвідом, створює стандарти та етичні норми для забезпечення якості правничих послуг. Її роль у захисті інтересів юридичних клінік перед владою і громадськістю сприяє зміцненню цієї галузі та підвищенню її авторитету.

Усе це свідчить про важливість і необхідність існування та функціонування Асоціації юридичних клінік для покращення доступності правничої допомоги та розвитку правової культури в Україні.

Список використаних джерел:

1. Типове положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text>
2. Бородін І.Л., Новіков М.М. Деякі концептуальні положення юридичної клініки у практичному становленні майбутніх фахівців-правників. *Вісник Херсонського державного університету*. 2013. № 2. С. 18–22.
3. Молдован В. Юридична клініка: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.
4. Статут Асоціації юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/Statut-AYUKU-2017.pdf>
5. Поліщук М.С. Про спеціальні принципи діяльності юридичних клінік: URL: <http://law-clinic.net/legal/208/876/>
6. Статут Асоціації юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua/wp-content/uploads/Statut-AYUKU-2017.pdf>
7. Сайт Асоціації юридичних клінік України. URL: <https://legalclinics.in.ua/>

***Annotation.** The article examines the activities of the public organization "Association of Legal Clinics of Ukraine", highlights the role and tasks of the Association in the system of clinical movement, concludes that it is the activity of the Association that is a key element in the development of legal clinics.*

***Keywords:** legal clinic, higher legal education, standards, Association of Legal Clinics of Ukraine, functions, legal status.*

ЗМІСТ

С Е К Ц І Я І

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ

<i>Черенкова Маргарита</i> ЗАСТОСУВАННЯ СУДОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПОДАЛАННЯ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ.....	3
<i>Донченко Анастасія</i> ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.....	7
<i>Дишкант Андрій</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ АВТОМАТИЧНОЇ ФІКСАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ.....	11
<i>Гриценко Г.М., Кириченко А.І.</i> ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У МІСТОБУДІВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	15
<i>Лупенко А.В.</i> КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	19
<i>Кравченко Р.В.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ ТА УКРАЇНСЬКОЇ АДВОКАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	22
<i>Андрєєв Олексій</i> ПОЗБАВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРАВА ЯК ВИД СТЯГНЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС.....	24
<i>Лугина Єлизавета</i> ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	27
<i>Богомаз Єлизавета</i> ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	31
<i>Бровко Анастасія</i> ПРИНЦИПИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ.....	34
<i>Безкровна Євгенія</i> СУДОВА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИСВІТЛЕННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	37
<i>Степченко Данило</i> ПРЕЗУМПЦІЯ ПРАВОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО: АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ ТА ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ.....	40
<i>Самойленко Марія</i> ПРАВА ПАЦІЄНТА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ.....	43
<i>Присяжний Вадим</i> ПРАВО ДИТИНИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ.....	47

С Е К Ц І Я ІІ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

<i>Білузін Денис</i> ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ З ВІДЧІЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	50
<i>Рязанцева Поліна</i> ЕВОЛЮЦІЯ ТА РОЗВИТОК ЗАБОРОНИ КАТУВАНЬ ТА НЕЛЮДСЬКОГО ЧИ ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЮТЬ ГІДНІСТЬ, ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ І ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ	53
<i>Мельник А. В.</i> СУЧАСНА БІБЛЮГРАФІЯ ДО ВИВЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА	57
<i>Карпенко М.В., Котова Л.В.</i> ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД	61
<i>Кравченко Роман</i> ВПЛИВ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНИ	66

С Е К Ц І Я ІІІ

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

<i>Oleksandr Avershyn</i> INNOVATIONS IN TACKLING YOUTH UNEMPLOYMENT: THE SWISS PERSPECTIVE. INVESTIGATION AND SOLUTIONS PROPOSING TO THIS PROBLEM	70
<i>Цимбалюк Вікторія</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ МОБІНГУ	73
<i>Мосєнцев Артем</i> ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ДІАЛОГУ ТА ЮРИДИЧНОГО ДІАЛОГУ	77
<i>Потапчук Вікторія</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН БАЛТІЇ.....	80
<i>Петросян Крістіна</i> СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В АСПЕКТІ ЗМІН ДО ПРАВИЛ НАДАННЯ ДОПОМОГИ.....	83
<i>Коренєва Анастасія</i> ПРАЦЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА.....	87
<i>Гутиря Вікторія</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ДОДАТКОВИХ І ТВОРЧИХ ВІДПУСТОК ДЛЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	90

С Е К Ц І Я І V СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС УКРАЇНИ

<i>Андрєєв Олексій</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	92
<i>Черенкова Маргарита</i> ЦИФРОВІ ДОКАЗИ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЇХ ДОПУСТИМОСТІ ТА НАЛЕЖНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	94
<i>Лупенко А.В.</i> СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	97
<i>Посітко Богдан, Розовський Борис Григорович</i> ЦИФРОВІ ДОКАЗИ: ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	101
<i>Болюх Нікіта</i> ІНСТИТУТ ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ЧИННОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	104
<i>Білугін Денис</i> ПОВНОВАЖЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ.....	108
<i>Осіпенко Аліна</i> ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	110
<i>Стрельцова Олександра</i> ВІДМЕЖУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ВІД ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ.....	112
<i>Бодрухін Є.О., Івчук Ю.Ю.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	116

С Е К Ц І Я V ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКО – ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

<i>Беспалов Микола</i> СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ФІКТИВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	120
<i>Самойленко В.А.</i> БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: СТАН ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ.....	125
<i>Андрєєв Олексій</i> ПРОГАЛИНИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	128
<i>Богомаз Єлизавета</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	130
<i>Решетняк Аліна</i> АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	135

<i>Степченко Данило</i> ІННОВАЦІЙНА СТРУКТУРА ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ	138
<i>Алексєєва Єлизавета</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ КОШТІВ ТА ЇХ ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	143

С Е К Ц І Я VI
ЦИФРОВІ ПРАВА ТА ЦИФРОВІ ОBOB'ЯЗКИ (У ТОМУ ЧИСЛІ ПРИ
ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ); КІБЕРБЕЗПЕКА

<i>Кубицька Єлизавета</i> ПІДХОДИ УКРАЇНИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ У ЦИФРОВІЙ СФЕРІ.....	148
<i>Лупенко Анастасія</i> ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА РОЗВИТОК ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	152
<i>Котлярова І.Ю.</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ В АСПЕКТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ	156
<i>Климаш Дар'я, Котова Л. В.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ.....	159
<i>Севост'янова К.А.</i> ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПРАВА	162
<i>Безкровна Євгенія</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВЗАЄМОДІЇ У РАМКАХ ЄДИНОЇ СУДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	166
<i>Алексєєва Єлизавета</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	170

С Е К Ц І Я VII
ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС:
ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ
З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

<i>Лупенко А.В.</i> ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	174
<i>Подрєз Олександр, Петросян Крістіна</i> ПРОБЛЕМА ДОСТОВІРНОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	177
<i>Степченко Данило</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДУМЕРЛОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	181

С Е К Ц І Я VІІІ
ІСТОРИЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

<i>Шевченко Костянтин</i> РОЛЬ АВТЕНТИЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ НАСЕЛЕННЯ ЛУГАНЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ-ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.).....	186
<i>Старовойтова Валерія</i> СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ СТАТУС СКАНДИНАВСЬКИХ ЖІНОК В ЕПОХУ ВІКІНГІВ	188
<i>Плужник Станіслав</i> ІТ-ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ МОДНОГО ІМІДЖУ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	192
<i>Пархоменко Андрій</i> ВІЗУАЛЬНІ ВИДИ МИСТЕЦТВА В ЦИФРОВОМУ СВІТІ: ПРОБЛЕМИ ІСНУВАННЯ ТА СПОЖИВАННЯ.....	195
<i>Лагодіч Євгенія</i> НАЦІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	198
<i>Карташов Микита</i> ВПЛИВ СУЧАСНОСТІ НА СПРИЙНЯТТЯ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО	201
<i>Горлова Анастасія</i> КУЛЬТУРНА ЕВОЛЮЦІЯ: ВЗАЄМОДІЯ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІЇ.....	203
<i>Гнилицька Анастасія</i> ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ – ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА СВІТОВУ СПІЛЬНОТУ	207
<i>Гарькава Анна</i> СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ СПІВПРАЦІ ЄС І КРАЇН ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ	211
<i>Біда Іван</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАКТИК ПУБЛІЧНОЇ ІСТОРІЇ.....	213
<i>Базакуц Артем</i> НІМЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМ: КРАХ ІДЕОЛОГІЇ.....	216

С Е К Ц І Я ІХ
ЮРИДИЧНИЙ КЛІНІЧНИЙ РУХ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

<i>Алексєєва Єлизавета</i> РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ.....	219
<i>Єрьома Жанна</i> АСОЦІАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ СТАТУС	222

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ ТА МОЛОДИХ
НАУКОВЦІВ

**«НАУКОВИЙ ПОГЛЯД МОЛОДІ: КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ
СУЧАСНОГО ЕТАПУ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА»**

23 листопада 2023 р.

Київ, Україна

Відповідальний за випуск *Ю.Ю.Івчук*

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса університета: вул. Іоанна Павла II, 17,
м. Київ, 01042, Україна

Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42
e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com